либер.
ТП 32965 (-8убл.)

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ — ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА
ЧЕХОСЛОВАШКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ — ИНСТИТУТ ЗА ЧЕШКА И СВЕТОВНА ЛИТЕРАТУРА

BULHARSKÁ AKADEMIE VĚD — ÚSTAV PRO LITERATURU
ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD — ÚSTAV PRO ČESKOU A SVĚTOVOU LITERATURU

Българо-чешката дружба в литературата на XIX век

Česko-bulharské přátelství v literatuře XIX. století

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

София · 1975 · Sofia

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
NAKLADATELSTVÍ BULHARSKÉ AKADEMIE VĚD

886.7(091):885.0(091)+
+885.0(091):886.7(091)

Редактори

Проф. д-р ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ, член-кореспондент на БАН
Проф. д-р ЮЛИУС ДОЛАНСКИ, член-кореспондент на ЧСАН

Redaktoři

Prof. d-r EMIL GEORGIEV, dopisující člen BAV
Prof. d-r JULIUS DOLANSKÝ, dopisující člen ČSAV

III 32965
Б 704/99

АН
БИБЛИОТЕКА
ДАР

ПРОВЕРКА
2009 - 2010

82Б+82/89

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ

ЗНАЧИТЕЛЕН ПРИНОС В СЪЗДАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

I

Възникването на литературознанието, бидейки важен момент в културния и изобщо в обществения живот на един народ, е обусловено от нова степен в неговото развитие и отговаря на назряла историческа необходимост.

Българското литературознание има малко по-особено начало. Поради ранното възникване и общославянското значение на старата българска литература и поради интереса към славянството, към езика и литературите на славянските народи, който се ражда в ново време, изследването, което си поставя задача да изясни появата и традициите на писмеността и литературния живот у славяните, включително и у българите, се обръща към старата особено, но също и към новата българска литература още преди да са назрели условията в самата България за създаване на българско литературознание, дори още преди българският народ да е в състояние да включи в него по-богата жътва от съвременни литературни постижения. Основатели на това българско литературознание са не толкова български изследователи, колкото други славянски изследователи, предно място между които заемат чешките изследователи-славяноведи. Както е известно, първи чешки (и словашки) учени разгръщат широко славянознанието, полагат основите на съставящите го научни дисциплини — славянско езикознание, славянско литературознание, славянска археология и славянски народопис, решават или се опитват да решат най-важните проблеми, от които то тръгва към безкрайния кръгозор, който трябва да осветли.

Наченките на българското литературознание можем да търсим още у Йосиф Добровски (1753—1829), който си спечелва почетното прозвище „баща на славянската филология". Изучаването на славянските езици и литератури довежда чешкия учен до старобългарската филология, включваща и проблемите на старобългарската литература. Въпросите, които поставя и решава Добровски, засягат старобългарската писменост, старобългарския език, делото на братята Кирил и Методий, паметниците на старобългарската писменост и паметниците, които изясняват нейното възникване и нейния характер. През 1807 г. Добровски посвещава изследване на глаголическия въпрос: „*Глаголица*. За глаголическата литература, старината на буквицата, образеца, по който тя е била създадена, произхода на римско-славянската литургия. . ."[1]. Въпроси из областта на старобългарската филология — за глаголическата азбука и за „църковнославянския" словар и граматика — се засягат в изданието „*Славин*. Приноси за опознаването на славянската литература, славянския език и славянските старини по всички наречия" от 1808 г.[2]

През 1822 г. Добровски издава капитален труд — прочутата си „Старославянска граматика"[3], която в същност е старобългарска. Първият славянски литературен език, който ляга в основата на ред славянски литератури, е подложен на компетентно проучване и е получил своето систематично граматическо изложение, съпътствувано от проникновено обяснение на звукосъчетания, форми и конструкции.

За възникването на българската литературна история представя съществен принос следващият труд на чешкия учен — „*Кирил и Методий, апостоли на славяните*"[4]. Това съчинение поставя началото на столетната работа върху живота и делото на основоположниците на славянските литератури, която още не е приключена.

Едно издание на т. нар. *Моравска легенда*, което Добровски прави през 1826 г., поставя началото на критичното издание на паметниците, които дават сведения за живота и дейността на Кирил и Методий.[5]

[1] Glagolitica. Über die glagolitische Literatur, das Alter der Bukwitza, ihr Muster, nach welchem sie gebildet worden, den Ursprung der römischslavischen Liturgie . . .

[2] Slavín. Beiträge zur Kenntnis der slavischen Literatur, Sprachkunde und Altertümer nach allen Mundarten. 1808.

[3] Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris quae quum apud Russos, Serbos aliosque ritus Graeci tum apud Dalmatas glagolitas ritus latini Slavos in libris sacris obtinet. Vindobonae, 1822.

[4] Cyrill und Method, der Slaven Apostel. Ein historisch-kritischer Versuch. — Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, III-e Folge, Bd. VIII. Histor. Teil, Nr. 2.

[5] Mährische Legende von Cyrill und Method. — Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, IV-te Folge, Bd. I.

Трябва да отбележим, че отначало Добровски не свързва старобългарската писменост и старобългарския език с българския народ. Той изобщо не поменава думата „българин", „български" и т. н. в повечето от посочените изследвания. Чешкият славяновед въвежда българите в своето научно дело с труда „*Слованка*", който излиза през 1814—1815 г. и носи поднаслова „За опознаването на старата и новата славянска литература, на славянския език по всичките му наречия, на историята и старините"[6]. Въпреки изричното упоменаване в поднаслова на изданието, че авторът ще се занимава с въпроси на „старата и новата славянска литература", за българската литература тук още не става дума. Тъй като в началото на XIX в., когато излиза от печат „Слованка", българите са били един почти непознат народ, интересът на Добровски се съсредоточава към определянето на техния етнически характер и уточняването на характера на техния език. Това обаче не му се удава.

Според Добровски — през една по-ранна епоха на неговите научни занимания и дълго време след това — българският език не можел да се смята за самостоятелен език. В своята класификация на славянските наречия той или го отнася към илирийските (т. е. сръбските) наречия, или съвсем не го поменава. При създаването и затвърдяването на своя неправилен възглед Добровски е можело да бъде подведен и от известния в епохата Й. Хр. Аделунг, който съобщава за българите, че те са татарско племе, което в V в. покорило сърбите и по-късно приело техните нрави и език. Само постепенно чешкият учен ще се доближи до истината и за езика на най-старите славянски текстове. Това виждаме от труда му за Кирил и Методий, където Кирило-Методиевата писменост той свързва вече с българския език, макар все още да не го познава достатъчно.[7]

През 20-те години на XIX в. славянознанието получава по-точни данни за българския народ, за българския език и за българската литература, така че българското литературознание, което се развива в Чехия, е в състояние да стъпи на по-здрава почва. Заслуги в това отношение има най-напред сръбският езиковед и фолклорист Вук Караджич (1787—1864), който издава през 1822 г. труда „*Додатък към Санктпетербургските сравнителни речници на всички езици и наречия,* с особен оглед към българския език"[8]. С този труд той по-

---

[6] Slovanka. Zur Kenntnis der alten und neuen slavischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Altertümer. I—II, 1814—1815.

[7] Срв. подробности и съответната литература у Е. Георгиев. Българи и чехи в епохата на тяхното Възраждане. — Год. Соф. унив., Истор.-филол. фак., т. XLII, 1945—1946, I, с. 27 и сл.

[8] Вук Стевановић. Додатак к Санктпетербургским сравнительним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима бугарског језика.

правя грешките в поменатите „Сравнителни речници“ и същевременно представя българския език. „Додатъкът“ съдържа материали за български речник, два откъса от Евангелието в български превод, 27 български народни песни и кратки сведения за българския език.[9] Материалите са достатъчно, за да се види, че българският език е отделен славянски език, а не „сръбско наречие“ и че възникващата през епохата нова българска литература тръгва по свой път.

Малко познат е фактът, че за да напише и да издаде своя труд, Вук Караджич получава импулс от Йосиф Добровски.

Добровски именно забелязва в чешкия отдел на „Санктпетербургските речници“ грешки, които иска да изправи. Това върши в статията си „*Сравнение на руския и чешкия език*. По словара на Петербургските сравнителни речници“[10]. Освен това, тъй като мисълта за изправяне грешките в „Сравнителните речници“ занимава Добровски, той я разпространява с кореспонденцията си.

Караджич — в съгласие с идеята на Добровски — си поставя задачата да допълни и изправи грешките на „Санктпетербургските речници“. В „Додатъка“ той цитира статията на Добровски, поместена в „Слованка“. Съобщавайки по-нататък за поправките на Добровски към чешкия отдел на „Сравнителните речници“ и за обнародваните от него хърватски паралели, говори за своето намерение да сравни и изправи сръбското и илирийското наречия и да прибави българското. Ясно е, че Добровски оказва въздействие върху Караджич да предприеме своето дело — от толкова голямо значение за развитието на българистиката. Влиянието на Добровски в предприетата от Караджич работа личи и от някои случаи в изнесения от Караджич материал, които се намират във връзка със случаи, изнесени и обработени у Добровски.[11]

Когато през 1822 г. Добровски обнародва своята „Старославянска граматика“, той още не е могъл да се възползува от „Додатъка“ на Караджич, тъй като ръкописът на граматиката е бил завършен по-рано. И при изброяването на славянските диалекти („dialectorum“) в началото на труда[12] българският език не е намерил място. Добровски обаче, който, бидейки във връзка с Б. Копитар, следещ работата

---

[9] За Вук Караджич и българските му приноси вж. Ст. Каракостов. Вук Караджич и българската народна песен. С., 1943; също моята студия Вук Караджич и развитието на българската фолклористика. —В: Изследвания в чест на акад. М. Арнаудов. С., 1970. За въпросите, които ни занимават, вж. особено Н. М. Петровский. О занятиях В. Копитаря болгарским языком. — Сп. БАН, VIII, 1914.

[10] Vergleichung der Russischen und Böhmischen Sprache. Nach dem Wörterverzeichnisse des Petersburger Vergleichungs-Wörterbuchs.

[11] Срв. Н. М. Петровский. Цит. ст., с. 34, 37, 42 и сл. и 44.

[12] Institutiones, Praefatio, p. IV.

на Караджич отблизо, се запознава с материала и идеите на „Додатъка“, има възможност да изведе своите ученици и съотечественици от „сръбския хаос“, както се изразява Копитар, имащ пред вид определението на Добровски, дадено на българския език.

В рецензия, поместена в „Годишници за литература“ („Jahrbücher der Literatur“), на „История на славянския език и литература“ от Павел Йосиф Шафарик, за която говорим по-долу, Добровски отбелязва: българският език се отличава от сръбския дотолкова, че трябва да се смята за самостоятелен славянски език.

И така с трудовете на Йосиф Добровски — въпреки че българският народ е малко познат — българската литература вече влиза в литературознанието. Не можем да виним Добровски за смесването на българския народ със сръбския или за неприличането на новата българска литература в създаденото от него славянознание. Българската литература се е изявила през първата четвърт на века, когато той работи, само с няколко отпечатани книги, които поради условията в България трудно са могли да станат достояние на неотдавна започналата съществуването си филологическа наука. Но тая наука се развива бързо, изпълня празнотите и поправя грешките си.

II

Началната история на българското литературознание е свързана и с името на бележития чехословашки учен-славяновед и възрожденец Павел Йосиф Шафарик (1795—1861). Отправяйки се по пътя, начертан от Добровски, и Шафарик взема за обект на своите изследвания целокупното славянство, което изучава в литературно, историческо, езиково и етнографско отношение. Като историк на славянските литератури той се изявява най-напред в труда „*История на славянския език и литература по всички наречия*“[13], който издава през 1826 г. Под неговото перо българската литература влиза за пръв път в една литературна история. Що се касае до старобългарската литература, тя — може да се каже — е получила своето място: на старобългарския език и ней са посветени около 50 страници — 81—133, § 8, 9, 10 и 11. Що се касае до новобългарската литература, отделеното ѝ място е повече от скромно: заедно със сведенията за българите и българския език тя заема всичко 3 страници — 223—225, § 24. Все пак и тя присъствува вече в една литературна история. Шафарик знае да съобщи за католическата пропаганда в България и за

[13] P. J. Šafařík. Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen, 1826.

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

Петър Богдан Бакшич[14], за Четириезичника на Данаил, когото сравнява с бележития чешки учен и писател Ян Амос Коменски[15], за Вуковия „Додатък" с неговите „образци в проза и стихове и граматически бележки". Поменава и превода на Новия завет, печатан от руското Библейско общество в тогавашния Петербург.

Когато пише своя труд, Шафарик още не се е измъкнал от „сръбския хаос", в който Добровски е вмъкнал българския език. Рецензията обаче, която Добровски написва за труда му и в която изтъква, че българите трябва да се отделят от сърбите, оказва своето влияние. Освен това имаме сведения, че също и той се е добрал до нови данни за българите.

Интересът на Шафарик към българите и българската литература през втората половина на 20-те и през 30-те години може да се документира от кореспонденцията и запазените му ръкописи, от събраните от него материали и от сведенията за биографията му.[16] В писмо до Ян Колар от 1827 г. например, като говори за второ издание на „История на славянския език и литература", изтъква: „В бъдещото издание ще отида още по-нататък — и българите трябва да се отделят напълно от сърбите."[17] Той действително се залавя да преработи своя труд.[18]

Шафарик насочва вниманието си както към книжовния живот на средновековна България, така и към съвременния български книжовен живот. Не е излишно да отбележим, че занятията му с живия български език и със съвременната българска литература му дават възможност да направи ред открития, между които и откритието, че делото на Кирил и Методий се изгражда върху стария български славянски език и че оная литература, на която те полагат основите, е старобългарската литература. За обръщането му към България,

---

[14] Като се основава на Енгел, Шафарик отбелязва като българска книга превода на Meditationes s. Bonaventurae, направен от Петър Богдан Бакшич.

[15] „Comenius, möchte man fast sagen".

[16] Срв. Ив. Д. Шишманов. Личните сношения на Павла Йосифа Шафарика с българите. — Бълг. преглед, 1895, кн. 12, с. 74 и сл.; Бележки за България в ръкописното наследство на Павла Йосифа Шафарика. — Пак там, 1896, кн. 1, с. 58 и сл.; вж. и В. А. Францев. Болгарско-чешские литературные связи в половине XIX ст. — Сп. БАН, XXXVIII, 1929, с. 36 и сл.

[17] Časopis Českého musea, 1874, s. 286.

[18] Резултат от работата му е грижливо написаната „История на южнославянската литература" („Geschichte der südslavischen Literatur"), завършена през 1831 г., но издадена — в 3 части — едва след смъртта му, през 1864—1865 г. Новото издание донася неочаквано богатство, в по-голямата си част неизвестен до това време биографски и библиографски материал, но тук частта за новата българска литература е изоставена по всяка вероятност поради недостатъчния материал, с който авторът ѝ е разполагал за нейното написване.

когато говори за ранните славянски паметници, свидетелствува статията му от първата половина на 30-те години „*Преглед на източниците на старата славянска история*“, в която той отбелязва, че у „българските славяни“ и по-специално в Рилския манастир, „под Рила планина“, могат да бъдат намерени домашни летописи, които не са известни на науката.[19] Когато пише своя капитален труд „*Славянски старини*“, който издава през 1837 г., Шафарик вече ще е познавал много паметници, отнасящи се за българския народ или включващи се в българската литература. Наистина тоя труд няма за предмет литературното развитие на славянските народи, но пътят към българския народ в науката минава и през него. Шафарик описва земите, в които са се заселили „българските славяни“, определяйки им обширна област в старо време, обхващаща „Дакия, Мизия, Дардания и Македония“, проследява образуването на българската народност и укрепването на българската държава през първото хилядолетие на нашата ера, загатва за приноса на българите в културната история на славянството, като отбелязва, че езика на разглежданите, определени като български, славяни Константин-Кирил и Методий въздигат в най-ранен книжовен славянски език.[20]

Натрупаните знания за българите, българския език и българската литература намират място в следващия ценен труд — „*Славянски народопис*“ от 1842 г.[21] Тук Шафарик характеризира славянските езици и наречия, изнася статистически данни, определя границите на отделните славянски народи и очертава литературния им живот. Някои от изнесените в труда положения нареждат автора до „откривателите“ на българския народ. Така етнографската карта, която чехословашкият учен прилага към своя труд, нагледно представя земите, населени с българи. Трябва да отбележим, че голяма част от тях капиталистическият свят на хищничество и робство подложи на безмилостна денационализация, така че днес Шафарик изглежда със своята етнографска карта като някакъв бленуващ за отечествена слава български патриот. Но в епохата на Българското възраждане населението на посочените от него области наистина се е чувствувало българско и се е включвало в новия български национален живот. Шафарик, както личи от неговия труд, е разполагал със сведения и за литературни произведения, произхождащи от тия области, декларирани изрично като български.

---

[19] P. J. Šafařík. Přehled pramenů staré historie slovanské. — Časopis Českého musea, VIII, 1834, s. 155 atd.

[20] P. J. Šafařík. Slovanské starožitnosti. O slovanech bulharských, 1837. § 29, 30, s. 563—633.

[21] P. J. Šafařík. Slovanský národopis (s mappou). Praha, 1842.

В „Славянски народопис“ Шафарик изнася и данни за броя на българското население: той твърди, че българите съвсем не са били 600 000 души, колкото са били смятани тогава, а повече от три и половина милиона — 3 587 000: в Турската империя — 3 500 000, в Русия — 80 000 и в Австрия — 7000. Можем да си представим какъв принос за каузата на българския народ е правел Шафарик със своето „откритие“ за широката българска територия и за многочислеността на българския народ. Между другото това „откритие“ е повишавало интереса и към литературния живот на тоя голям славянски народ.

За новобългарския език и новобългарската литература Шафарик говори, след като хвърля поглед върху старобългарския език и старобългарската литература. Съвременният български литературен живот получава вече конкретни очертания — с имена на книжовници, литературни издания, литературни събития. От новите български книжовници са поменати хаджи Йоаким Кърчовски, Цветко Панагюрец, Петър Берон, Петър Сапунов, Натанаил Стоянович, Христаки Павлович, Неофит Бозвели, Неофит Рилски, Райно Попович, Гаврил Кръстевич и др. Изброяват се техните книги — „Буквар“ът“ на Берон, „Евангелието“ — превод на Сапунов, „Детоводството“ на Неофит Бозвели, „Христоитията“ на Райно Попович, граматиката на Неофит Рилски и др. Направен е и опит за характеризиране на отбелязаните книги: те се отличавали „както по съдържание, така и по стил“. Помената е работата на Неофит Рилски върху един български речник. [22]

Заниманията на Шафарик със старобългарската литература го нареждат между най-добрите специалисти в тая област изобщо. Неговата студия „*Разцветът на славянската литература в България*“, излязла през 1848 г. в „Списание на Чешкия музей“,[23] представя етап в развитието на българското литературознание. В работата се очертава Златният век на българската литература през епохата на Първата българска държава. След като обяснява началото на славянската писменост, като изтъква старинността на глаголическото писмо, Шафарик проследява на първо място живота и делото на „светите първоучители“ — Константин-Кирил и Методий. Под наслова „Останалите седмочисленици“ се характеризират кратко учениците на Кирил и Методий — Климент, Наум, Ангелари, Сава и Горазд. Следват сведения за заемащите днес широко място в литературната история книжовници, но повечето от тях очакващи в епохата все още

[22] P. J. Šafařík. Slovanský národopis. s. 34 atd.

[23] P. J. Šafařík. Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. — Časopis Českého musea, XXIII, 1848.

реда си да бъдат включени в нея: за „българския“ („може би преславски“) епископ Константин, за Григорий, „поп (презвитер) български“, за Йоан Екзарх Български, за „неназования преводач“ на житията на Антоний и Панкратий, за Тодор Доксов или Черноризец Дукс, за Черноризец Храбър, за цар Симеон. За пръв път се изнасят факти, които днес са общоизвестни, за всички тия дейци и за периода 862—927 г. По-нататък се набелязва появата на богомилството с поповете Богомил и Йеремия и тяхната дейност. Накрая е отделено място и за обредните и другите черковни книги, за сборниците, житията, хрониките и пр. от епохата.

Използувал паметниците и дотогавашната литература, с верен поглед върху фактите и загатванията на паметниците, вещ филолог и литературен историк, Шафарик не само хвърля изведнъж обилна за времето си светлина в един тъй отдалечен период от културното и литературно развитие на народа ни, но и начертава линиите, които старобългарската литературна история следва и до днес. Можем да кажем, че разглежданата студия слага началото на българската литературна история.

Студията на Шафарик бива оценена веднага, ето защо бива преведена и на други езици — на руски,[24] сръбски,[25] немски,[26] български. Българският превод е направен от дякон Хрисант Йоанович от Калофер и е напечатан като отделна книга през 1849 г.[27] Преводачът схваща делото на чехословашкия учен като дело на Българското възраждане, като будителско дело, което е разпалено от обич към българския народ, което има едва ли не паисиевски характер. Той изтъква, че пишейки своя труд, бележитият славяновед е преследвал двояка цел: първата — да свести и пробуди българите от дълбокия им сън, да им отвори очите, за да видят, че не са били такива, каквито са сега, но че са имали „държавен ред“ „като всички хора“ и културни дейци, които „като звезди“ са пръскали благодатните зари на премъдростта; и втората — да пробуди другите, „честитите славяни“ да мислят за българските си „еднокръвни братя“ и да знаят и помнят,

---

[24] Руският превод е направен от О. Бодянски и е напечатан в Чтения, 1848, кн. 7, с. 37—59, с наслов Расцвет славянской письменности в Булгарии. Бодянски е направил някои бележки и поправки.

[25] На сръбски студията е преведена от Янко Шафарик и е напечатана в Гласник, 1849, кн. 2.

[26] Das Aufblühen der altslavischen Literatur in Altbulgarien. — Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft, 1848, Nr. 3, p. 29, 40, 51, 61.

[27] Цвѣтообраніе на старословенската книжнина в Българія. Събрано и на чески издано от г. Павла Шафарика, 1847. На сърбски преведено от г. Янка Шафарика, 1848. От сърбски на български преведено и издано от дякон Хрисанта Йоанович от Калофер. В Бѣлград, в княжеско-сръбската книгопечатня, 1849.

че дълго време са получавали от тях духовна храна, поради което днес били длъжни да се отнасят съчувствено към тях.[28]

Заниманията на Шафарик със старобългарските текстове и с проблеми на старобългарската литература и по-нататък отбелязват значителни резултати. Той издава старобългарски паметници — в „*Паметници на древната писменост на южните славяни*“[29], печата като отделна малка книжка „*Сказанието за буквите*“ от Черноризец Храбър[30] и др. Големи усилия и умение посвещава на т. нар. глаголически въпрос. Напечатва няколко студии по тоя въпрос, най-значителна от които е „*За произхода и родината на глаголизма*“[31]. Шафарик е вещ, когато издава глаголически паметници, и находчив, когато ги изследва. Било когато дири да изтъкне, че глаголицата е дело на Константин-Кирил, било когато сочи България като родина на най-ранния славянски литературен език, той чертае пътищата, по които се отправя старобългарската филология и по-специално старобългарското литературознание. Някои негови възгледи са несъмнено вече надживени, но не може да се отрече, че трудовете му създават епоха в развитието на науката за старобългарския език и литература. Те биват оценени своевременно в целия славянски свят, стават известни и в България, което личи от факта, че трудът „За произхода и родината на глаголизма“ се явява в български превод още през същата година, в която излиза оригиналът.[32]

III

По пътя, начертан от Йосиф Добровски, тръгват и други двама негови по-млади съвременници и ученици — Вацлав Ханка (1791—1861) и Франтишек Ладислав Челаковски (1799—1852).

Вацлав Ханка изучава всички славянски езици и литератури и завързва широки връзки със славянските учени и писатели, между които и с българските. Някои културни и книжовни появи в българския културен и книжовен живот са свързани с неговата дейност. Овладял отлично старобългарския език, той му посвещава част от усилията си и издава „*Начала на свещения славянски език*“[33]. Принос

---

[28] Срв. подробно Е. Георгиев. Павел Йосиф Шафарик и Българското възраждане. — В: Славистични студии. С., 1963. с. 318 и сл.

[29] P. J. Šafařík. Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův. Praha, 1851.

[30] P. J. Šafařík. Mnicha Chrabra o písmenech slovanských. Praha, 1851.

[31] P. J. Šafařík. Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus. Prag, 1858.

[32] Вж. още някои подробности у Е. Георгиев. Българи и чехи в епохата на тяхното Възраждане. с. 38 и сл.

[33] V. Hanka. Počátky posvátného jazyka slovanského. Praha, 1846, 1859.

във възникващото българско литературознание може да се смята публикуваното от него *писмо на руския славяновед Ив. Ив. Срезневски*, което прави преглед на българските книги, излезли от 1840 г. до времето, в което е писано писмото — май 1846 г.[34] Това са „библиографски новости", които Срезневски споделя с Ханка, предполагайки, че той, „като ревностен любител на всичко славянско", ще се радва „на успехите на тоя народ, изостанал от всички други славянски народи".

В увода се съобщава източникът, от който руският учен е почерпил сведенията си за българския литературен живот. Данните за „новите литературни плодове на българската дейност" дължел на „одеските българи", „главно на г. Мутев". Става дума за „одеския българин" Димитър Мутев, който живо е следял българския литературен живот, а, от друга страна, е поддържал връзки с руските славяноведи. Въпреки че задачата на автора на писмото е да осведоми адресата за „новите литературни плодове на българската дейност, т. е. за книгите, излезли след 1840 г., той прави преглед и на „дейността" до това време. Най-напред съобщава, че до тая година са излезли около 30 български книги. (По списъка, направен в ново време от М. Стоянов[35], те са 52. Между тях обаче има някои малко значителни. Очевидна е сравнително добрата осведоменост на „източника", което впрочем личи от цялото изложение.) По-нататък се съобщават няколко по-ранни книжовни появи, които безспорно се струват на автора важни. Това са книгите „Новият завет", преведен от Петър Сапунов и издаден в Букурещ през 1828 г.; „Славянобългарско детоводство" от Неофит Бозвели, издадено в Крагуевац през 1835 г.; „Българска граматика" от Неофит Рилски, издадена пак там в същата година; „Христоития" от Райно Попович, издадена в Будим през 1837 г. Изброените книги са характеризирани с бележката: „Тези книги са знаменити и по съдържание, и по език, в по-голямата част доста чист, което е доста рядко в книгите на другите славяни, не само в българските."

Започвайки поредицата книги, излезли от 1840 г. насам, авторът отбелязва годината 1840 като „знаменита в летописа на българските печатни книги". Тая висока оценка, изглежда, се дължи на превода на „Новия завет", направен от Неофит Рилски от „славянски", т. е. черковнославянски. Фактът, че е издание на американското Библейско дружество, авторът смята, че е повлиял върху езика на превода:

---

[34] O bolgarské literatuře. List I. I. Sreznevského V. Hankovi. — Časopis Českého musea, XXI, 1847, s. 212—218.

[35] Срв. М. Стоянов. Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания. 1806—1878. I. С., 1957. с. 471 и сл.

дружеството задължавало преводача да превежда така, както народът говорел. Неофит обаче допуснал и „небългарски“ думи.

Според Срезневски тоя факт се дължел на употребата на черковнославянски думи, които българите смятали за старобългарски. Изобщо българите били убедени, че езикът на Кирил и Методий бил старобългарски.

Във връзка с това се поменава изданието на Васил Априлов „Българските книжници или на кое славянско племе принадлежи Кириловата азбука“ (Одеса, 1841).

Продължавайки прегледа на новоизлезлите книги, авторът спира вниманието върху „Месецослов или Календар вечний“ от Сичан Николов. Той е отличен от обичайните календарни таблици с това, че съдържал земеписни, звездописни и други статии. Книгата се оказала толкова полезна, че само предплатилите получили около 1500 екземпляра.

Между важните издания на 40-те години трябва да се смята „Математическа география“, издадена от Иван Богоров, която е разширявала кръга на новите по дух и характер учебни книги сред българските учащи се. Във връзка с това издание е отбелязана първата българска филологическа дискусия между Богоров и Найден Геров. Като „важни“ се посочват издадените от Богоров „Български народни песни и послοвици“ и преводът на Венелиновата брошура „За възраждането на новата българска словесност“. И. Богоров се критикува за превода на „Всеобща география за децата“ от Бардовски, задето не е казал нищо за Турция и е изпуснал и това, което съдържал оригиналът. Като „чудно явление“ се изтъква появата на преведената от руски комедия „Дворянски избори“. За най-важно издание през 1844 г. се отбелязва книгата „Православно учение“, излязла в голям тираж. Непонятно се струва на автора излизането на два превода на немската драма „Велизарий“ по едно и също време.

От изброените по-нататък издания вниманието на автора спира първото българско списание „Любословие“. Изложено е неговото съдържание, дава се оценка за него. Тя съдържа положителни моменти, но е твърде сдържана. Друго явление, което привлича вниманието, е „Забавникът“ от Константин Огнянович. Като „последна българска новост“ е посочена поемата „Стоян и Рада“ от Найден Геров. Предадено е нейното съдържание, като се отбелязва, че е заето от народната песен.

Целият преглед обхваща около 40 издания. Бележките, които придружават приведените книги, съдържат не само кратки описания, но — може да се каже — и оценки. Бележки в същност има само за книги, които авторът смята за важни. Колкото и да са кратки, бе-

лежките поставят начало на оценъчната дейност, тъй нужна за литературознанието, което има за обект текущия литературен живот.

Франтишек Ладислав Челаковски заема високото си място в чешката литературна история като поет, но освен това е фолклорист и литературовед-славяновед.

Към литературознанието има отношение фолклористиката, която се занимава с народното поетическо творчество. Фолклористът Челаковски се изявява още през 20-те години на XIX в. в тритомния сборник „*Славянски народни песни*“[36]. Авторът замисля труда си, получавайки импулс от познатия труд на немския писател-класик Хердер „Гласове на народите в песни“. Целта е да се покаже силата на славянското народнопоетическо слово. Песните са напечатани в оригиналния им славянски език и в хубав чешки превод. Поместени са и български народни песни — 5 на брой — в оригинал и чешки превод. Песните са заети от „Додатъка“ на Вук Караджич, за който вече говорихме.

Фолклористът Челаковски се изявява и в „*Мъдрословието на славянския народ в пословици*“[37]. И тоя труд е вдъхновен от идеята за високите качества на славяните: славянските пословици представят едно необикновено богатство от кристали на мъдростта и остроумието. В „Мъдрословието“ заемат своето място и български пословици. Челаковски е използувал за своя труд появилата се през 1842 г. сбирка на Иван Богоров „Български народни песни и пословици“[38]. Дейността на Челаковски в областта на фолклористиката утвърждава българското поетическо творчество сред поетическото творчество на другите славянски народи.[39]

Както е известно, като професор във Вроцлавския и в Пражкия университети Челаковски чете лекции по славянознание — по сравнителна славянска граматика и по история на славянската култура и литература. Лекциите му биват отпечатани: през 1853 г. — *Лекциите по сравнителна славянска граматика*[40] и през 1877 г. — *Лек-*

---

[36] Fr. L. Čelakovský. Slovanské národní písně. I—III. Praha, 1822, 1825, 1827.

[37] Fr. L. Čelakovský. Mudrosloví národu slovanského v příslovích. Praha, 1851.

[38] Български народни песни и пословици. Събра Ив. А. Богоев. Кн. първа. Пеша, 1842.

[39] Срв. Цв. Вранска. Фр. Л. Челаковски и славянското народно творчество, с особен оглед към българските народни песни и пословици. — Год. Соф. унив., Истор.-филол. фак., т. XLI, 1944—1945.

[40] Františka Ladislava Čelakovského Čtení o srovnavací mluvnici slovanské na Universitě pražské. 1853.

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

ците върху културата и литературата на славянските народи[41]. Научната стойност на двете издания не е голяма. При изготвянето на граматическите си лекции Челаковски бил зле с новобългарския език. За изготвянето на лекциите, посветени на българската култура и литература, бил по-добре — разполагал с доста извори за българското минало, както и с излезлите дотогава трудове на Шафарик, за които говорихме по-горе.

Лекциите върху културата и литературата на славяните обхващат само най-старата развойна епоха — IX, X и XI в. от н. е. Широко място е отделено на общото развитие, дават се исторически, етнически и езикови сведения.

Уводът към културния и литературен живот у българския народ отбелязва единство на българските говори. Прокарана е границата между българския и „илирийския" език: между „видинската крепост на Дунав" и град Призрен. Дава се броят на българите: три и половина милиона. Те положили напразни усилия да се освободят от османското робство.

Уводът съдържа периодизация на литературното развитие от неговото начало до съвременността. Периодизацията се прави въз основа на езика. Първият период, наречен „най-старо време", обхваща X—XIII в. Това е време на „златен век" на старобългарския език. Вторият период — „среден период" — включва XIV—XVI в. Характеризиран е със силно руско и сръбско влияние. Следващият период обхваща времето на „новия език" — от XVI в. до съвременността. Езикът е „силно диалектизиран".

Подир увода следват 3 раздела. Първият раздел е посветен на времето от 800 до 900 г. Векът е характеризиран с изоставяне на старите демократични или патриархални начини на живот и преминаване към монархическата власт под собствени владетели и с приемане на християнската религия. Във връзка с християнизирането се говори за делото на Кирил и Методий. Те създават славянската азбука през 855 г. и превеждат някои книги от Новия завет на наречието на своя роден край — Солунско. От учениците на Кирил и Методий е отделено по-широко място на Климент, който бил българин и от млади години се присъединил към Кирил и Методий. Подпомага тяхното дело, включително и написването на славянските книги. След смъртта на Методий идва в България. Княз Борис му възлага да ръководи духовния живот в Охрид.

---

[41] Čtení o počátcich dějin vzdělanosti a literatury národův slavanských. Praha, 1877.

Вторият раздел излага историческото, културно и литературно развитие в периода от 900 до 1000 г. Разкриват се усилията на цар Симеон да развие книжовното дело в България. Характеризирано е делото на книжовниците от тоя период Константин Преславски, Григорий Презвитер, Йоан Екзарх, Тодор Доксов и Черноризец Храбър. С името на Константин Преславски се свързват не само „Учителното евангелие“ и преводът на „Словата“ от Атанасий Александрийски, но и „Написанието за правата вяра“, което, както е известно, е съчинение на Константин-Кирил. Висока оценка е получил писателският талант на Йоан Екзарх. В неговите съчинения старобългарската реч се развива с такава сила и пълнота, с такава дълбочина и сладост, че със своя стил старобългарският писател не отстъпвал по нищо на най-изтъкнатите гръцки и латински писатели.

Третият раздел разказва за състоянието на България и на културния и литературен живот в нея през 1000—1100 г. Изложението за писмеността започва със състоянието на литературния език. Авторът иска да обърне още веднъж внимание на това, че тоя език е старобългарски и че е служил заедно с писмеността и на другите славяни, след като те приели християнската религия.[42] България обаче пада през този период под византийско робство и с това българската литература запада.

Преждевременната смърт на Челаковски не му дава възможност да продължи своя курс и да навлезе в по-новите периоди на българската литературна история, които е очертал в своя увод. Явен е обаче стремежът за широко обхващане на литературното развитие на българския народ, за създаване на една славянска литературна история, в която българската литература заема подобаващото ѝ се място. Не можем да не обърнем внимание и на факта, че един от най-големите чешки поети на епохата се залавя да изучава славянските литератури, между които и българската литература. Тоя факт има своя паралел и в полския обществен и литературен живот, където Адам Мицкевич върши същото. Самият интерес на великите представители на литературата към славянските литератури, включително и към българската литература, е в състояние да даде тласък на развитието както на славянското, така и на българското литературознание.

---

[42] „A zde se nám především k uvažování naskytuje ta pozoruhodná okoličnost, že jazyk tento starobulharský i se svým písemnictvím za prvních věkův po obrácení Slovanův na víru v každém století jinde a jinde ke vzdělávání svému příznivou půdu si vyhledává a ji také nalézá.“

IV

Литературознанието, което има за обект съвременната българска литература, чувствува нуждата преди всичко да регистрира излезлите новобългарски книги. Появяват се няколко библиографии на новата българска литература, чието месторождение е Чехия или чието възникване получава импулси от тая страна.

За пръв български библиограф, както е известно, се смята Иван Шопов (1826—1853). През 1852 г. „Цариградски вестник" публикува неговата библиография, обхващаща книгите, излезли през първата половина на XIX в., т. е. издадените дотогава новобългарски книги, с наслова *„Списък на български книги на нововъзраждаемата българска писменост в XIX век"*[43]. Библиографията излиза и като отделно издание с наслова *„Список за болгарските книги, които са издадени досега"*. „Списъкът" съдържа 112 описания. Редакцията на „Цариградски вестник" и редакцията на отделното издание добавят още около 30 книги, така че първата българска библиография включва над 140 книги.

В „Предварителна бележка" на Н. Х. Палаузов до „Цариградски вестник" се съобщава, че Шопов е бил подбуден от тоя наш възрожденец да „събира" сведения за „съвременната българска писменост" с цел да запознае с нея „знаменитите европейски учени". Библиографията обаче е била изработена и завършена за печат в Прага, което личи от означението в нея — „1852, май 5-го, Златний Праг в Богемии", както и от архивата на Павел Йосиф Шафарик.

В Прага Иван Шопов идва от Москва, където вече се е свързал с руски славяноведи. Той носи препоръка от проф. О. Бодянски, който в писмо от 25. X. 1850 г. го препоръчва горещо на Шафарик. Шопов — говори руският славяновед — може да бъде полезен на Шафарик с вести за своята родина. Между младия българин и широко известния вече чехословашки учен се създава здрава връзка. Шопов наистина е записан в Прага за студент по медицина, но възрожденското му съзнание държи буден неговия интерес към културното и книжовно развитие на народа му. Шафарик ще се е отнасял често до Шопов за сведения по български въпроси, особено по въпросите на българската книжнина. От друга страна, събрания материал за българските книжовни издания Шопов оформя като библиографски труд под ръководството на Шафарик. В съставянето на библиографията бил под-

---

[43] Списък на български книги на нововъзраждаемата българска писменост в XIX век. Събран от Иван В. Шопов. — Царигр. вестник, III, 99, 6 септ. 1852.

помогнат и от Натанаил Стоянович[44], който също се сближава с Шафарик.

За създадената близост между Шафарик и Шопов говори вълнението, което изживява Шафарик при вестта за трагичната смърт на младия българин. Синът на Шафарик, Ярослав, като най-близък познайник на Шопов се грижи за неговото погребение.[45]

Характеристика и оценка на библиографското дело на Иван Шопов дава Константин Иречек в увода към своя „*Книгопис на новобългарската книжнина*". Тук той пише: „Първи български книгопис опита да състави в 1852 г. младият българин Иван Вас. Шопов от Калофер, който по него време учеше медицина в Прага, дето за зла чест рано се скъсиха дните на живота му. . . Тук Шопов изброява 112 книги от 1806—1851, които ги е средил според годините, в които са излезли. Заглавията им твърде е скратил и нигде не назначил броя на страниците и формата. Редакцията на „Цариградски вестник" пригудила на края до 30 списания, при които обаче забравила да забележи на много места и годината. Тази книжка не е лишена нито от дебели грешки, както напр. четем на с. 6, бр. 65: „Майка християнка" наместо „Наука християнска". При всичко това Шоповата книжка заслужава всяка признателност като първи опит за съставянето на български книгопис."[46]

През първата половина на 60-те години на XIX в. в Прага излиза един „всеславянски вестник, посветен на науката и занимателното четене" — „*Словѣнинъ*", редактиран от Ф. Й. Йезбера. В него се печатат материали, произхождащи от всички славянски страни или отнасящи се до тях. Специално внимание заслужават поместените български материали. Между тях се намира и една доста голяма българска „*Библиография*", определена и с означението „*Болгарския книгы*". В първия брой[47] се изреждат 64 български книги в 3 отдела: 1. „Книгы за употребление у взаимныты училища"; 2. „Книгы за прочитание"; 3. „Учебны книгы за у по-горните училища". В първия отдел са приведени 16 книги — начални учебни пособия: „Азбуквар" от Хр. П. Марков, „Буквар" от П. Р. Славейков, „Буквар" от Ѳ. Дивичиан, „Взаимоучителни таблици", „наредени" от Хр. Данов, „Взаимоучителни таблици" от Н. Рилски и т. н. Във втория отдел

---

[44] Вж. Жизнеописание митрополита Охридско-Пловдивскаго Натанаила. — СбНУ, т. XXV, 1909, с. 32—33.

[45] Срв. Ив. Д. Шишманов. Личните сношения на Павла Йосифа Шафарика с българите. с. 83 и сл.; V. A. Francev. Korrespondence Pavla Josefa Šafařika. I. Vzájemné dopisy P. J. Šafařika s ruskými učenci (1825—1861). Praha, 1927—1928. s. 169, 750 atd.

[46] Цит. съч., с. 6—7.

[47] Словѣнинъ, бр. 1, 1862, с. 19.

се изброяват 7 книги: „Нравоучение“ от С. Радулов, „Христоития“ от Р. Попович, „Три повести за деца“ от Р. Блъсков, „Пространний Робинзон“ от Ив. Богоров, „Съкратеният Робинзон“ от Я. Груев, „Две приказки за славните жени“ от Ст. Спасова и „Поучителни речи на старите философи“. Най-голям брой имат книгите от третия отдел — 41. Тук са „Славянска граматика“ от Партений, „Методическа българска граматика“ от Г. Миркович, „Българска граматика“ от Т. Хрулев, „Гръцко-българска граматика“ от Ф. Велев, „Сборник от разни съчинения“ от Д. Войников и мн. др.

Във втория брой на изданието[48] списъкът на „Българските книги“ продължава. Приведени са най-напред историографски издания: „Критическия изследвания за българската история“ от Ю. Венелин, превод на Ботьо Петков, „Увод (Вхождение) в Историята на българските славяни“ от Н. Стоянов, „Българска история“ от Д. Войников, „Царственик“ от Хр. Павлович, „История за Асен I и II“ и „Показалец“, I част, от Г. С. Раковски и др. По-нататък се изброяват географски (землеописателни) карти. В последния отдел се привеждат „болгарския книги, кои са от Евангелическото дружство“. Една бележка обяснява, че означените книги се намират за продан в книжарницата на Христо Данов в Пловдив. Поместен е списък и на други лица, книжари, училищни настоятелства и пр., откъдето книгите могат да се набавят. Изрично се поменава, че те могат да се набавят чрез г. Иван Найденов при Българската черква в Цариград. Дава се адресът и на г. Кириак Дръжилов в Солун.

Брой 3 на изданието[49] добавя нов списък от книги, които са се намирали за продан в книжарницата на Христо Данов в Пловдив и у посочените настоятели и посредници. Списъкът съдържа 3 дяла: 1) „духовни“ книги, 2) романи, повести и др., 3) „песни народни“. Вторият дял поменава „Райна княгиня“ и „Сирота Цветана“, издадени от Я. Груев, „Геновева“. Третият дял привежда „Песни на македонските българи“ на Ст. Веркович, „Български народни песни“ на братя Миладинови, „Нова песнопойка“ и „Веселушка“ от П. Р. Славейков и др.

Брой 6 съобщава още няколко книги под заглавието „Литературни новости“[50]. Общо целият списък, във всички броеве, отбелязва 161 книги.

Макар и да се превръща в издателски и книжарски каталог, „библиографията“ в сп. „Словѣнинъ“ е въвеждала в българския книжовен живот. Тя е давала възможност на читателите да се запознаят

[48] Словѣнинъ, бр. 2, 1863, с. 35.
[49] Пак там, бр. 3, 1863, с. 54.
[50] Пак там, бр. 6, 1863, с. 92.

с излезлите български книги и ги е подпомагала да си доставят онези от тях, които им са били нужни.

Научно изработен „*Книгопис на новобългарската книжнина*“ се появява 20 години след издадения от Иван Шопов библиографски труд. Тоя „Книгопис“ е дело на известния историк и славист Йосиф Константин Иречек (1854—1918), внук на Павел Йосиф Шафарик. Издаден е във Виена от Българското книжовно дружество в Браила.[51] Бидейки дело на чехословашки автор, той се включва в приноса на чехословашката наука в създаването на българското литературознание.

Изданието съдържа Увод (с. 3—10), Библиография (с. 11—45), Допълнения (с. 45) и Класификация по отдели (с. 46—48).

И що се касае до пълнотата на библиографията, и що се касае до подреждането на библиографските единици, и що се касае до описанието на изданията, авторът е изпълнил поставената си задача на висотата на съвременната библиографска наука.

Трудът е плод на големи усилия да се събере книжовната продукция на един народ, който не притежава книжовни средища, не притежава книгохранилища и книгите на който — поради робските условия — се печатат дълго време в различни чужди страни. Както става явно от Увода към труда, Константин Иречек напълно съзнава трудностите на предприетото дело. Но същевременно той съзнава и необходимостта от него. И трудностите при неговото съставяне, и необходимостта от него имат отношение към възникването на българското литературознание.

Докато другите славянски народи имали книгописи — отбелязва Иречек в Увода, — само българите нямали такива, така че както на българина, така и на чужденеца било трудно да направи преглед на дотогавашната тяхна духовна дейност. Свързвайки необходимостта от съставянето на български книгопис с трудностите при неговото съставяне, Иречек отбелязва както липсата на книгохранилища, т. е. на по-големи библиотеки, съхраняващи българските книги, така и тревога за опазване на българската книжовна продукция. Много книги се срещали рядко. Лесно могло да се случи някои книги да изчезнат. Работата с вестниците и списанията стояла още по-зле. „Страх ни е — пише Иречек, — че подир не много време никак не ще може да се съберат напълно екземплярите на много вестници и периодични списания.“

Книгописът“ представя голяма крачка напред в развитието на интереса към българската литература. Трябва да отбележим, че Иречек

---

[51] Книгопис на новобългарската книжнина. 1806—1870. Събрал Іос. Конст. Јиречек. Виена, 1872. 48 с.

вече има възможност да регистрира изявите на сравнително доста напредналия български литературен живот. Българският книжовен живот е излязъл от фазата на синкретизма и се е разклонил в най-различни посоки. Това Иречек добре е забелязал и го е отразил в своята класификация на изданията. Тая класификация съдържа 11 раздела: I. Езикознание; II. Поезия и проза; III. История и география; IV. Математика; V. Естествени науки; VI. Здравословие; VII. Философия; VIII. Право; IX. Периодически и привременни списания; X. Възпитание; XI. Духовни книги.

За пръв път в българското литературознание Иречек отбелязва значението на „подробния книгопис" за историята на книжнината. Той е нейна основа: „преди да пристъпим към изложение на развитието на книжнината, трябва да знаем кой що е писал и какви книги въобще са излезли досега".

В съвременното българско литературознание се включва подчертано Уводът на „Книгописа". Така той прави „исторически преглед на българската книжнина". Тъй като предмет на труда е „новобългарската книжнина", чехословашкият автор се стреми да определи нейното начало. То се свързва с въвеждането на новобългарския език.

Обръщайки се към по-далечно време, Иречек отбелязва, че до XV в. българските книжовници са писали изключително на старобългарски език, на оня език, „който са говорели съвременниците на царете Борис и Симеон". От периода XV—XVIII в. са се съхранили ръкописи, в които се проявява голямо колебание между стария език и новия, т. е. народния.

Новобългарската книжнина започва от началото на „нашето столетие" — от 1806 г. Тая година влиза твърдо в литературната ни история. На К. Иречек са познати книгите, които отпечатват българите католици през XVII—XVIII в. Но като изхожда от езика на тия книги, той не ги включва в „новобългарската книжнина".

В 1806 г. — отбелязва Иречек — излизат две „новобългарски" книги: „Неделникът" на Софроний Врачански и „Молитвений крин", едната издадена в Римник, другата в Будим. По-нататък Иречек назовава книгите на Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Петър Берон и т. н., отпечатани в Будим, в Букурещ или в Брашов. Броят на българските книги непрекъснато расте, особено от 1847 т. насам, когато била основана българска печатница в Цариград. Книгите, излезли до съставянето на библиографията, възлизали до 600.

Уводът към научен труд се нуждае от преглед на направеното от предшествениците до създаването му. Иречек добросъвестно отбелязва предишните издания, които съдържат сведения за български

издания. Тези сведения са източници не само за един библиографски труд, а и за изучаването на българския литературен живот.

Като първо известие за началните книжовни опити на българите от ново време е отбелязано известието на Бартоломей Копитар в „Годишници за литература“ („Jahrbücher der Literatur“) от 1829 г. Следват статията на одеския професор Н. Мурзакевич за положението на просвещението у българите, отпечатана в „Журнал Министерства народного просвещения“ през 1839 г.; публикацията на Ю. Ив. Венелин „О зародише новоболгарской литературы“, излязла през същата година в Москва; „Денница новоболгарского образования“ от В. Априлов, издадена в Одеса през 1841 г. и „Дополнение к Деннице“, издадено в С.-Петербург през 1842 г.; преглед на книжовния живот у българите, напечатан от И. И. Срезневски в „Журнал Министерства народного просвещения“ през 1846 г., и кратка редакция като писмо до Вацлав Ханка в „Списание на Чешкия музей“ през 1847 г. Доста широко място е отделено на „Книгописа“ на Иван Шопов, който разгледахме по-горе. След библиографията на Шопов се посочват още: известният труд на А. Н. Пипин „Обзор истории славянских литератур“, излязъл в Петербург през 1865 г. и съдържащ — на с. 80—87 — кратък преглед на развитието на новобългарската литература; „Слово за литературните работи на онези български писатели, които са допринесли и допринасят за подобряването и облагородяването на нашата народна българска реч“ от Васил Д. Стоянов, отпечатано в „Списание на Чешкия музей“ през 1866 г.; и трудовете на Павел Йосиф Шафарик, които разгледахме по-горе. Между източниците си Иречек поставя и „книгопродавските разписи“ на Хр. Г. Данов.

Благодарение на труда на Константин Иречек литературознанието вече е в състояние да огледа широко постиженията на българския народ в областта на литературата, да разкрие и развойния път на българската литература.

V

Славянството на чешкия народ, така горещо разкривано и популяризирано от чешките „народни будители“, открива пътища за доста голям брой представители на българския народ от епохата към Чехия, главно към чешките учебни заведения, а открива също и страниците на чешките периодични издания с цел да бъде запозната чешката общественост с българските въпроси, с положението на българския народ и с неговите успехи в областта на „възраждането“ му, на образованието и културата, а не по-малко и с цел да бъде

придвижен напред българският обществено-политически и културен живот. Изявите засягат и проблемите на българската литература, така че българското литературознание прави чрез тях нови стъпки в развитието си.

Най-значителни са изявите от тоя вид на бъдещия секретар на Българското книжовно дружество и редактор на неговото „Периодическо списание" Васил Д. Стоянов (1839—1910), който прекарва продължително време в Прага като гимназист и студент — от 1858 до 1868 г. Той завързва връзки с чешката творческа интелигенция и напечатва в чешки периодични издания сравнително голям брой студии с литературоведски, обществено-исторически и общокултурен характер.

Няколко негови очерка, респективно студии, публикувани в чешкия печат, се нареждат между най-ранните приноси на български литературоведи, създаващи българското литературознание, което има за обект новата българска литература.

В една сравнително обширна публикация е очертан доста плътно образът на Софроний Врачански. Очеркът излиза в 5 последователни броя на познатото списание „Лумир".[52] Всяка публикувана част се обособява като раздел в жизнения и творчески път на великия деец.

Първата част отбелязва датите на рождението и смъртта на Софроний, рисува картината на разложението на Османската империя и картината на фанариотското духовно робство в България и дава обща характеристика на дееца. Втората част е посветена на родното място и на първите години от живота на Софроний в Котел до времето, когато той бил ръкоположен за свещеник.[53] Третата част разказва за дейността на Софроний като котленски свещеник.[54] Четвъртата част е посветена на неговата дейност като врачански епископ.[55] Петата част се занимава с литературната му дейност.[56]

Стоянов е направил грижливо своето проучване за живота и дейността на Софроний. В първата част на очерка си той съобщава,

---

[52] Stojko Vladislavov Sophronius. Podává Bulhar Vasil D. Stojanov. — Lumír, belletristický tydenník, 1865, č. 14, s. 218—220; č. 15, s. 234—236; č. 16; č. 17, s. 265—268; č. 18, s. 282—283; č. 19, s. 297—299.

[53] Частта носи наслова: „Rodiště Stojka Vladislavova a prvá léta jeho života v Kotelu (od. r. 1739—1762)."

[54] Тая част е онасловена „Stojko Vladislavov, kněz kotlenský (od r. 1762—1794)".

[55] „Stojko Vladislavov Sophronius, biskup vračanský (od. r. 1794—1799—1804)."

[56] „Stojko Vladislavov Sophronius výhradně na literárním poli bulharském (od r. 1804—1812)."

че го е изградил въз основа на „Житието“ му.[57] Някои изнесени данни обръщат вниманието и днес. Например посочването на годината на Софрониевата смърт, която, както е известно, е спорна. Според Стоянов Софроний е умрял през 1815 или 1816 г.; сигурно било, че до 1814 г. още бил жив. Или съобщението, че след като издава своето „Възззвание“ през 1812 г., Софроний преминал с руските войски Дунава, за да допринесе за освобождението на родината си. След като руските войски се оттеглили от българските земи, и той се върнал в Букурещ. Най-сетне от особен интерес е отношението на автора към Русия, разбирай руските управляващи кръгове. В освободителната мисия на тия кръгове Стоянов изразява пълно съмнение, говори дори с ирония за нея. След като разказва, че цар Александър Павлович обещал на Софроний да прогони турците от Европа и да освободи родните братя, българите, той пише: „Откакто Стойко напусна света, изтече вече половин столетие, а Стойковото отечество и до днес страда под същия тиранин! . . . Ако днес станеха от гроба Стойко и негово блажено величество цар Александър, какво ли би казал Стойко на Александър и на неговите потомци пред света?!“

Българският възрожденски литературовед очевидно не можеше да остане само при литературознанието! . . .

Васил Д. Стоянов очертава образа и на втори крупен деец на Българското възраждане — на Георги Стойков Раковски — в популярното списание „Квети“. Това е образ както на писател, така и на обществено-политически деец.[58]

За пръв път образът на човека-легенда получава своите черти. И то в едно чешко издание. България има нужда от народен водач, от водач в политическия живот, от водач в революционното движение, което през 60-те години на XIX в. издига високо своята развойна линия. Раковски по това време е жив и Стоянов го увенчава не за да го въведе в пантеона на историята, но за да го утвърди като народен водач сред съотечествениците и братските славянски народи.

Славословието на Раковски започва още когато авторът посочва родното му място — Котел. Оттук произхождали редица видни българи. Поменават се Стойко Владиславов — Софроний Врачански, назован пръв будител и радетел на българската литература; княз

---

[57] „Celý svůj tento životopisný článek o Vladislavovu Stojkovi sestavil jsem skoro jen z tohoto jeho životopisu, učiniv výtahy z toho výhradně jenom o životu, působení i snahách duchovních i literárních Stojka Vladislavova Sophronia. Někdy sám rozšířil jsem místopis a jiné popisy, které zdály se mi býti potřebné čtenářstvu českému pro lepši vysvětlení a poruzumění.“

[58] Rakovský Gjorgji Stojkov, spisovatel a hrdina bulharský. — Květy, tydenník belletristický a lehce poučný, r. I, 1865 a 1866, s. 366—368.

Богориди — „прославен дипломат при Високата Порта"; Петър Берон — „познат метафизик, живеещ сега в Париж"; Георги Мамарчев, „братренец" на Раковски, „славен български герой", „който щеше да освободи своето отечество от турско иго, ако не беше черната измяна"; Неофит Хилендарски, който заради своята отечествена любов става народен мъченик; и др. Васил Стоянов произхожда от близко до Котел село — Жеравна, — така че има лични впечатления от Котел и е носел в душата си образите на знаменитите дейци — ако не от непосредствен досег с тях, то от разказите на своите близки.

Прославата на Раковски продължава, когато Стоянов рисува по-нататък образа на неговия баща — Стойко Попович. Стойко Попович е достоен да бъде баща на славен деец. Той е общественик с голям размах, народен мъченик. Като кмет на Котел от 1821 до 1844 г. допринася за спасението и разцвета на родното си село. „Само на Стойко — пише авторът — Котел има да благодари за своето съществуване, населеност, заможност на населението, както и за ония привилегии, които от времето на Стойко и до днес има." Съдбата на Стойко Попович обаче е трагична. Наклеветен от „гръкоманско-реакционната" партия в Котел пред турците, че искал да разбунтува българите против османската власт, той бива осъден заедно със сина си Георги Раковски и двамата били хвърлени „в най-тежък затвор". След като бил пуснат от затвора, починал.

Преминал към биографията на Георги Раковски, Стоянов я проследява твърде подробно. Той излага епизоди, които въодушевяват с героика и величие. Такъв е епизодът с разправата на Раковски с конвоя турци, които го откарвали окован в тежки вериги за Цариград, където искал да го види самият султан. Широко място е отделено и на дейността му като войвода на хайдушка дружина, както и на революционната му дейност. Той никога не изпущал от мисълта си „светата свобода на своя народ" — и като войвода, и като организатор на народните сили за борба. Той е хайдутин, който не се спира пред физическото унищожение на враговете на своето дело. Той е журналист, който поставя най-важните въпроси на политическия живот. Той е дипломат, който търси съюзниците на отечеството в балканските страни и Русия. Той е организатор на Българска легия, която се готви да навлезе като армия на освобождението в България. И т. н. Биографията завършва със съобщението, че е основал „миналата година през есента" революционен комитет от българи в Букурещ.

Литературната дейност на Раковски не е получила мащабите си, въпреки че авторът е обещал в наслова на своя очерк да нарисува и писателския му образ. Най-напред се говори за „Предвестник

Горскаго пътника", издаден в Нови Сад през 1856 г. Изданието е определено като малка брошура. Нейното значение се вижда в политическата ѝ насоченост. Раковски рисувал положението в България и по-специално „мъчителното положение на населението ѝ от 1853 до 1856 г.".

Напред излиза отношението на Раковски към реформите в Османската империя, прогласени с хатихумаюна. Обръща се внимание на това, как турците приемали просвещението от европейските народи — с ядене, пиене и сладострастие. За поместените в изданието стихотворения Стоянов се изказва отрицателно: нямат стойност като поетически произведения. Това му дава правото да ги отмине, без да ги разглежда.

Подбирайки най-актуалното от книжовното дело на Раковски, за да представи ръководителя на българското национално движение, Стоянов разкрива съдържанието на неговата брошура „Преселение в Русия или руската убийствена политика за българите". Противопоставянето на договарянето на руското царско правителство за преселването на българите „в руските пусти степи" е използувано както за да се очертае образът на един забележителен патриот и политик, така и за да бъде направен принос в популярната през 60-те години борба на прогресивните слоеве с царското правителство. Изтъкнато е особено въздействието на брошурата върху населението: благодарение на нея, вместо да се преселят над половин милион българи само от Северна България, преселили се около 15 000 души от областите, в които българите били „най-непробудени" или били най-тежко угнетени от турците и от гръцкото духовенство. Раковски имал право да нарече политиката на руското царско правителство „убийствена" за българите. Едва стигнали в Русия, преселниците закопнели за България и тръгнали назад. 11 000 успели да се завърнат. Над 2000 загинали по пътя от глад и болести. Разказвайки още за страданията на преселниците, Стоянов завършва с думите: „Това са действителни факти."

По-кратко се спира Васил Стоянов на брошурата на Раковски „Български вероизповеден въпрос с фанариотите и големая мечтайна идея панелинизма". Той изтъква нейното обществено-политическо значение: с нея Раковски доринесъл много за пробуждането на българската народност, особено във Влахия и Молдавия; мнозина от българите там (във Влахия и Молдавия живеели над половин милион българи), които се били порумънчили, се прогласили отново за българи.

Като литературовед с изработен вкус за поезия Стоянов пристъпва към поемата „Горски пътник". Като съобщава, че Раковски написал

поемата през 1854 г., „т. е. по време на своето хайдутуване", Стоянов определя нейната основна идея — да се възпее голямата борбеност на хайдутите, която Раковски се силел да вложи в сърцето и мисълта на всички българи, за да могат с време сами да се освободят от османското и гръцкото иго.

Стоянов обаче отрича поетическата стойност на произведението. Оценява положително бележките към него, които осветлявали частите на поемата. Предлагали богат материал, в много отношения важен за опознаване положението на българите, както и на Балканския полуостров от края на XVIII в. до 1854 г.

По-висока оценка е получил „Показалецът" на Раковски. С него Раковски си спечелил сред българския народ „действителни заслуги на литературното поле".

С три студии, печатани в органа на чешката наука „Списание на Чешкия музей" — „*Слово за литературните работи на онези български писатели, които особено са допринесли и допринасят за усъвършенстването и облагородяването на нашата народна българска реч*"[59], „*Слово за сегашните български писатели изобщо*"[60] и „*За литературните и научни плодове на С. Палаузов и Неофит Рилски*"[61], — Стоянов разширява границите на българското литературознание, като включва в него широко съвременния български литературен живот.

Трите студии (за времето си те, разбира се, са студии) съдържат характеристики и библиографски или критически бележки за почти всички съвременни български писатели и книжовници. Първата студия включва сравнително по-дълги характеристики на Петко Славейков, Драган Цанков, Димитър и Константин Миладинови, Любен Каравелов, Райко Жинзифов, Васил Чолаков, Павел С. Каляндж и Богдан (Теодосий) Икономов. Тук се изброяват още Сава Доброплодни, Богдан (Теодор) Шишков, Христо Ваклидов и Добри Войников. Втората студия изброява и характеризира, но много по-кратко, не само книжовници, но представители на българската интелигенция изобщо — Димитър Мутев, Елена Мутева, Никола Михайловски, Найден Геров, С. Вълчев Филаретов, Гавраил Кръстевич, Иван Богоров, Г. Миркович, Васил Х. Стоянов, Тодор Ст. Бурмов,

[59] Slovo o literárních pracich oněch spisovatelů bulharských zvlášť, kteří přispěli a přispívají k zvelebení a ušlechtění naši národní řeči bulharské. Česky sepsal: Bulhar Veljo D. Stojanov. — Časopis Musea Královstvi Českého, 1866, r. 40, sv. 3, s. 272—283.

[60] Slovo o nynějších spisovatelech bulharských vůbec. — Tamtéž, sv. 4, s. 414—416.

[61] O literárnícha vědeckých plodech S. Palauzova a Neofyta Rilského. — Tamtéž s. 416—419.

Йоаким Груев, Христо Г. Данов, Ботьо Петков, Иван Момчилов. Третата студия е посветена на книжовното дело на Спиридон Палаузов и Неофит Рилски.

Обещанието на първото „Слово" да бъде установен приносът на изтъкнатите български писатели в областта на езика, е изпълнено още в началото му. П. Р. Славейков, Др. Цанков, братя Миладинови, Л. Каравелов и Р. Жинзифов пишели на правилен български език. В. Чолаков, П. Каляндж и Т. Икономов се отклонявали все още от народната реч. Обяснението на това положение Стоянов търси в образованието и културата на писателите и книжовниците. За Славейков обаче отбелязва, че макар и да бил самоук, пишел най-добре български. Изобщо Славейков получава висока оценка: бил пръв и най-добър български поет. „Не зная друг българин — пише Стоянов, — който да познава така добре сърцето и душата на българския народ."

Въпреки че тук и там подхваща отново темата за езика на съвременните български писатели, авторът преминава към характеристика на целокупната им дейност. Характеристиката се изгражда не само с библиографски и някои биографски сведения, но и с известни критически оценки. И библиографските сведения, и критическите оценки, между тях и оценките на езика, правят съществен принос във възникващото българско литературознание.

В студиите на Стоянов се характеризират и книжовници, които не създават художествени произведения. Като се има обаче пред вид, че обработката на литературния език, която интересува автора, не е дело само на творците на художествени произведения, а на всички книжовници, ясно е защо редом с П. Р. Славейков стои и Др. Цанков, който издава заедно с брат си Киряк българска граматика, при това позната в чужбина, защото е написана на немски език. За нас обаче тук представят по-голям интерес творците на художествената литература и други някои автори, които днес заемат място в литературната ни история. Какви са характеристиките и особено оценките за тези представители на възрожденския литературен живот?

Още докато говори за езика на съвременните си български писатели и книжовници, Стоянов, както видяхме, отделя като крупен представител на литературата от епохата П. Р. Славейков. Между отделните портрети на писателите и книжовниците, с които се изгражда „Словото", портретът на Славейков заема първото място. Отново се дава висока оценка на неговото литературно дело. В своите стихотворения той рисувал много страни на съвременния български обществен живот, и то така хубаво и така сполучливо обличал стихотворенията си в рухото народно, че само за кратко време те се

разпространили далеко-широко между българския народ и започнали да се пеят като истински народни песни.

С висока литературно-критическа оценка се изгражда и портретът на Райко Жинзифов. Стоянов смята Жинзифов за най-даровития между младите поети. Противопоставя го на Славейков, но смята, че въпреки таланта си не можел да се сравнява с него. „Жинзифов е още много млад — пише Стоянов, — и можем да се надяваме, че на свое време ще стане прочут български поет, и то лирически поет, ако не го напуснат Амор и българските вили."

Във връзка с Жинзифов Стоянов засяга отново проблемата за езика на българските писатели. Жинзифов се стремял към литературен език, който обединявал западните и източните български езикови особености. Стоянов е на мнение, че в основата си идеята за съединението на двете наречия е извънредно хубава и че всеки българин можел да я приветствува. Но според него не било още време за нейното осъществяване. Най-напред трябвало да бъдат събрани народните песни, пословиците и т. н., всичко, което притежавал езикът. След това речникът и граматиката трябвало да изградят езика, като вземат всичко най-добро от събрания материал. Стоянов препоръчва на българските писатели да пишат през сегашния момент на онова българско наречие, което най-добре познават.

Сравнително по-подробно са очертани портретите на Димитър и Константин Миладинови. Братята са наречени възкресители на българската народност в Югозападна България. Мястото им в българската литература се определяло от сътрудничеството им в периодични издания и от издадения сборник „Български народни песни". Песните в сборника са наречени „плодове на народния български дух". Съобщава се, че почти всички били събрани от „югозападната българска територия", „т. е. в Македония". Македония е възхвалена като земя, която съхранявала националния дух и която култивирала „благозвучните напеви" на любовта, радостта, жалостта и т. н. По-нататък е разказана трагичната кончина на братята. Интересно е, че гибелта им се свързва и с патриотичното съдържание на сборника.

Мястото на Любен Каравелов в българската литература определял трудът „Памятники народного быта Болгар". Белетристичните произведения на писателя още не са получили българската си обработка. Поменатият труд е удостоен с висока оценка. „Неговото съдържание говори по-добре, отколкото биха говорили моите думи" — отбелязва Стоянов.

В епохата на разцвет на славянската филология и на големия интерес към нея в Чехия вниманието на Стоянов е привлякъл Васил Чолаков със своята филологическа, фолклорна и етнографска работа.

Отбелязани са негови публикации, но акцентът се слага върху това което предстояло да направи. От Чолаков могло да се очаква много — съобщава Стоянов; той знаел, че пътувал по България и събрал голямо количество народни песни, пословици и т. н., чул, че негов сборник с такива материали щял да излезе в Букурещ.

С повече подробности е изграден и портретът на Теодосий Икономов. Авторът говори за образованието, което Икономов получил в Киев и Прага, сочи главните станции на жизнения му път, отзовава се добре за публикуваните във в. „България" негови стихотворения, дава висока оценка на превода му на „Краледворския ръкопис", отбелязва комедията му „Ловчанский владика или Беля на ловчанския сахатчия Николча", която нарича „оригинален плод", като сочи рецензията за нея в „Критичните приложения към в. Народни листи"[62].

И останалите характеристики на Стоянов изнасят повече или помалко факти и черти, интересни както за неговите съвременници, така и за тогавашния изследовател.

Изобщо публикациите на Васил Стоянов в чешкия печат ни уверяват, че той е следил внимателно българския културен и литературен живот. Той е в състояние да изложи много факти, да очертае много образи на писатели и книжовници, да насочи вниманието към онези явления, които са важни моменти в литературния процес. Не може да има никакво съмнение, че публикациите му в чешкия печат заслужават положителна оценка.

* * *

През втората половина на 60-те и през 70-те години българското литературознание издига вече своя ръст. От всичко казано тук е явно, че разгледаната дейност, разгърнала се в Чехия или свързана с тая братска славянска страна, представя значителен принос в неговото създаване.

[62] Kritické přílohy k Nár. listům, 1863, č. 1, s. 28.

БАН
Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

EMIL GEORGIEV

VÝZNAMNÝ PŘÍNOS K VYTVOŘENÍ BULHARSKÉ LITERÁRNÍ VĚDY

(Resumé)

Vznik literární vědy, která je důležitým momentem v kulturním a vůbec ve společenském životě národa, je podmíněn novým stupněm vývoje tohoto společenského a kulturního života a je vyvolán dozrálou historickou nutností.

Bulharská literární věda má počátek poněkud zvláštní. Protože země je pod cizí vládou, což nedovoluje, aby rozvila širší a aktivnější národní život, vzniká literární věda mimo její hranice — v Čechách a v Rusku. Rodí se zde spolu se slavistikou.

První slavisté se obracejí k problémům staré bulharské literatury pro její raný vznik a obecně slovanský význam. Počátky bulharské literární vědy můžeme hledat už u „otce slovanské filologie" Josefa Dobrovského (1753—1829). Studium slovanských jazyků a literatur přivádí českého učence k starobulharské filologii, zahrnující i problémy starobulharské literatury. Otázky, které Dobrovský staví a řeší, zasahují starobulharské písemnictví, staroslověnský jazyk, dílo bratří Cyrila a Metoděje, památky starobulharského písemnictví a památky, které objasňují jeho vznik a charakter. Dvě díla Dobrovského znamenají epochální přínos ve vývoji starobulharské filologie a s ní i bulharské literární vědy — Institutiones linguae slavicae dialecti veteris (1822) a Cyrill und Method, der Slawen Apostel (1823).

Spolu se zájmem o starou bulharskou literaturu rozvíjí slavistika také zájem o literaturu novou, neboť je to literatura slovanská. Etapu ve vývoji bulharistiky, staré i nové, prědstavuje dílo Pavla Josefa Šafaříka (1795—1861). Šafařík se projevuje vůbec jako historik slovanských literatur. V jeho díle Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten (1826) vstupuje bulharská literatura poprvé do literární historie. Starobulharská literatura je zde představena poměrně dobře, skromné je však místo literatury novobulharské, která v té době činila první kroky.

V této době jsou Bulhaři ještě velmi málo známi. Odráží se to i na vývoji bulharské literární vědy. Významný krok kupředu v poznání Bulharů činí Šafařík svým základním dílem Slovanské starožitnosti (1837). V této práci je mj. zaznamenáno, že jazyk bulharských Slovanů pozvedají Cyril a Metoděj na nejranější spisovný jazyk slovanský.

Shromážděné znalosti o Bulharech, bulharském jazyce a bulharské literatuře nacházejí místo v následujícím důležitém díle Šafaříkově — v Slovanském národopisu (1842). Tehdejší bulharský literární život získává už konkrétní rysy — se jmény spisovatelů, literárních vydání, literárních událostí.

Studium bulharské literatury řadí Šafaříka mezi nejlepší specialisty v této oblasti vůbec. Jeho práce Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku (1848) znamená etapu ve vývoji bulharské literární vědy. Líčí se v ní „zlatý věk" bulharské literatury v době prvního bulharského carství. Můžeme říci, že práce znamená počátek bulharské literární historie.

Velké úsilí a důmysl věnuje Šafařík tzv. otázce hlaholice. Tuto otázku zkoumá do hloubky dílo Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus (1858).

Některé kulturní a literární jevy bulharistiky jsou spjaty s činností Václava Hanky (1791—1861). Za přínos ke vzniku bulharské literární vědy lze považovat jím publikovaný dopis ruského slavisty I. I. Srezněvského (1847), který sestavil přehled soudobé bulharské literární produkce.

František Ladislav Čelakovský (1799—1852) pomáhá vytvářet bulharskou literární vědu svou činností v oblasti folkloristiky. Beze sporu ta folkloristika, která se zabývá lidovou poetickou tvorbou, má vztah k literární vědě. Kromě toho přednášel Čelakovský jako profesor na vratislavské a pražské universitě o slavistice — o srovnávací slovanské mluvnici a o kultuře a literatuře slovanských národů. Přednášky o kultuře a literatuře slovanských národů (vydané r. 1877) jsou pokusem o vytvoření jedné obšírné slovanské literární historie, v níž bulharská literatura si hledá patřičné místo.

Literární věda, jejímž objektem je soudobá bulharská literatura, cítí především potřebu registrovat novobulharské knihy. Objevuje se několik bibliografií nové bulharské literatury, které buď vznikají v Čechách nebo k jejichž vzniku přichází impuls z Čech.

Za prvního bulharského bibliografa je považován Ivan Šopov (1826—1853). Publikuje Soupis bulharských knih obrozujícího se bulharského písemnictví v 19. stol. (1852). Práce byla připravena k tisku v Praze, za účasti Pavla Josefa Šafaříka.

Po deseti letech vychází dosti obsáhlá bulharská Bibliografie ve vydání Slověnin, redigovaném F. J. Jezberou (1862—1863). Ačkoli se změnila v nakladatelský a knihkupecký katalog, poskytovala čtenářům možnost seznámit se s bulharskými knihami a pomáhala jim opatřit si z nich ty, které potřebovali.

Už o deset let později se objevuje Knihopis novobulharského písemnictví (1872), dílo Josefa Konstantina Jirečka (1854—1918), vnuka Pavla Josefa Šafaříka. Jak po stránce úplnosti bibliografie, tak po stránce popisu tisků splnil autor svůj úkol na úrovni tehdejší bibliografické vědy.

Součástí tehdejší bulharské literární vědy se stává především úvod Knihopisu. Podává historický přehled bulharské literatury, přináší svědectví nejen o pramenech práce bibliografa, nýbrž i o pramenech poučujících o bulharském literárním životě, zkoumá některé problémy, jako např. problém počátku novobulharského písemnictví, atd.

Slovanské přesvědčení českého národa, tak plamenně zdůrazňované a popularizované českými „národními buditeli", otvírá dosti velkému počtu představitelů bulharského národa cestu do Čech, hlavně do českých škol, a nabízí jim stránky českého periodického tisku s cílem, aby se česká společnost seznámila s bulharskými otázkami, s poměry bulharského národa a s jeho úspěchy v oblasti jeho „obrození", vzdělanosti a kultury, ale neméně i s cílem, aby byl urychlen rozvoj bulharského společensko-politického a kulturního života. Projevy zasahují i problémy bulharské literatury, takže ve vývoji bulharské literární vědy znamenají další kroky vpřed.

Nejvýznamnější projevy tohoto druhu patří budoucímu sekretáři Bulharské literární společnosti Vasilu D. Stojanovovi (1839—1910), který ztrávil delší dobu v Praze jako gymnazista a vysokoškolák — od r. 1858 do r. 1868. Navázal styky s českou tvůrčí inteligencí a otiskl v českém periodickém tisku poměrně velký počet studií literárně-vědného, společensko-historického a obecněkulturního charakteru.

Několik jeho článků, resp. studií, publikovaných v českém tisku, patří k nejranějším přínosům bulharských literárních vědců, vytvářejících bulharskou literární vědu, jejímž objektem je nová bulharská literatura.

Můžeme připomenout články o Sofronijovi Vračanském, které vycházely na pokračování v časopisu Lumír, a o G. S. Rakovském v časopise Květy. Třemi studiemi, otištěnými v orgánu české vědy, v časopise Českého musea, — Slovo o literárních pracích oněch spisovatelův bulharských zvlášť, kteří přispěli a přispívají k zvelebení a ušlechtění naší národní řeči bulharské; Slovo o nynějších spisovatelech bulharských vůbec a O literárních a vědeckých plodech S. Palauzova a Neofita Rilského — Vasil Stojanov rozšiřuje hranice bulharské literární vědy, neboť do ní široce zahrnuje tehdejší bulharský literární život.

Práce Vasila Stojanova publikované v českém tisku nás utvrzují v tom, že Stojanov pozorně sledoval bulharský kulturní a literární život. Byl schopen objasnit mnoho faktů, vykreslit mnoho obrazů spisovatelů a písmáků, aby obrátil pozornost k těm jevům, které jsou vážnými momenty v literárním procesu. Není pochyb o tom, že jeho práce v českém tisku budují bulharskou literární vědu.

Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že zkoumaná činnost, která se rozvíjela v Čechách nebo byla spjatá s touto bratrskou zemí, znamená významný přínos ve vytváření bulharské literární vědy.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

VĚNCESLAVA BECHYŇOVÁ

LIDOVÁ PÍSEŇ JAKO SYMBOL OSUDU NÁRODA (BULHARSKÁ LIDOVÁ PÍSEŇ V 60. A 70. LETECH XIX STOL. V ČECHÁCH)

1. LÉTA ŠEDESÁTÁ

Obliba lidové poezie jižních Slovanů v české literatuře 19. stol. je už obecně známou skutečností. Od skromné sbírky V. Hanky Prostonárodní srbská musa do Čech přenesená a od výborných překladů F. L. Čelakovského, který do svých Slovanských národních písní (1825—1827) zařadil písně všech slovanských národů a mezi nimi i písně bulharské, obraceli se k lidové poezii mnozí čeští překladatelé a tvůrci, zaujatí zvláště jejím bohatstvím a bezprostředností jejího stylu. Někdy už také v lidových písních jiného slovanského národa hledali charakteristické znaky, které objevovali v písních českých, a tak už v první polovině 19. stol. začala být slovanská lidová slovesnost vzájemně srovnávána, třebaže k ní na české straně byly počítány i padělky Rukopisu královédvorského a zelenohorského.

Zatímco Čelakovský byl jako překladatel z lidové poezie ve svých zájmech všestranný, byli jeho čeští následovníci už většinou orientováni pouze na některé slovanské oblasti. Tak K. J. Erben se v mládí zajímal takřka výlučně o jižní Slovany a z jejich lidové poezie překládal jedině srbskou lidovou epiku, později však sbíral i překládal pohádky všech slovanských národů. Po Erbenovi přišli překladatelé, badatelé i popularizátoři lidové poezie většinou ještě specializovanější, kteří se někdy zajímali pouze o jeden slovanský národ.[1] Ale ať už byli tito aktivní

[1] Jak málo se až do konce 50. let 19. stol. překládalo z bulharštiny, dokládá bibliografie Slavica v české řeči I. České překlady ze slovanských jazyků do r. 1860. S kolektivem spolupracovníků Slovanského ústavu ČSAV uspořádal Josef Bečka. Praha, 1955. s. 24.

zájemci o lidovou poezii jednotlivých jihoslovanských národů úspěšní nebo neúspěšní, téměř vždycky řídila jejich úvahy a vedla jejich pero touha poznat tyto národy hlouběji, poznat nejen jejich folklorní zvyky a obyčeje, nýbrž i způsob jejich myšlení, reakce na životní radosti a zármutky.

Hojně se překládala slovanská lidová poezie z oblastí málo známých a vzdálených a právě mezi ty patřilo Bulharsko. Bulhaři také dlouho neměli svého sběratele, který by jim lidové písně vydal. Čelakovský kdysi překládal bulharské písně ze skromných ukázek těchto písní ve vydání Vuka Stefanoviće Karadžiće Додатак к Санктпетербургским сравнительним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима бугарског језика, 1822, v němž jich bylo jako doplněk k velmi stručné bulharské mluvnici a slovníčku a vedle jiných elementárních jazykových ukázek otištěno celkem dvacet sedm.

Jiné vydání bulharských lidových písní dlouho nebylo, ale zájem o tyto písně byl v Čechách aspoň v odborných kruzích stále živý, čeští slavisté byli dokonce ochotni otiskovat lidové písně opatřené z rukopisných zdrojů, a to ze zdrojů tak zasutých, že se ani pořizovatelům nových kritických vydání českých obrozenských autorů někdy nepodařilo vyřešit otázku, odkud dané písně jsou. Tak je tomu např. s dvěma písněmi, označenými za „starobulharské" v Šafaříkově Slovanském národopisu (Na Agrčch slyšą jak klepląt: Viděch babu, gdě přěskoči trap).[2] Jejich pramen zůstal neznámý i v kritickém vydání z roku 1955, jen o novobulharských písních víme, že jsou vzaty z Dodatku Vuka Karadžiće.

Už v Šafaříkově Slovanském národopisu, v němž je lidových písní užito jako ilustračního materiálu o národním životě lidu, je jasný přístup k lidové písni jako k nejvěrohodnějšímu dokumentu tohoto života. Podle představ obrozenského národopisu bylo možno jedině písní se tomuto životu přiblížit, neboť jen ona život lidu zrcadlí v celé jeho plnosti a nejen v tradičních pozůstatcích. Ale z bulharské oblasti chyběla slovanskému světu ještě po celá padesátá léta právě znalost lidové poezie, protože písně z Dodatku Vuka Karadžiće zůstaly jen jednotlivými ukázkami, na jejichž základě nebylo možno soudit o celé lidové tvorbě národa. A rovněž skromná sbírka I. A. Bogorova Български народни песни и пословици (1842), z níž přeložil Čelakovský bulharská přísli do Mudrosloví národů slovanských ve příslovích (1852), rozhojnila bulharský písňový materiál jen nepatrně, takže její písňová část ve slovanském světě zapadla.

Až v druhé polovině padesátých let se situace poněkud zlepšila. Roku 1855 vyšla v Moskvě sbírka bulharských lidových písní P. Bezsonova

[2] P. J. Šafařík. Slovanský národopis. K vydání připravila H. Hynková za spolupráce Josefa Hůrského a Luboše Řeháčka. 4. vyd. Praha, ČSAV, 1955.

Болгарские песни из сборников Ю. И. Венелина, Н. Д. Катранова и других болгар a po tomto slibném moskevském začátku vyšly v Petrohradě Болгарские народные песни, сообщенные Н. Геровым. Из Памятников, печатаемых при Известиях II-го отделения Имп. Академии наук (I, 5, 1856). Po těchto písních už následovaly dvě obsáhlé a významné sbírky další, obě z oblasti makedonské, kterou tehdy jak Bulhaři, tak Srbové považovali za národní a kulturní oblast bulharskou: bosenský Srb Stefan Verković vydal roku 1860 Народне песме македонски бугара. Књ. прва Женске песме (Београд) a o rok později vydali slavní makedonští rodáci Dimitr a Konstantin Miladinovové sbírku Български народни песни (Загреб, 1861), která si dobyla pozornosti skutečně neobyčejné.

I do češtiny se z bulharské lidové poezie (do níž počítáme v tehdejší době i oblast makedonskou) začalo hojněji překládat až v šedesátých letech, a to zejména ze sbírky bratří Miladinovových, které cesta za lidovou písní přivedla na smrt v tureckém žaláři. Zájem o jejich sbírku písní nebyl však vyvolán snad jen jejich tragickým osudem, ale probudily jej bohatství a umělecká hodnota písní ze slovanské oblasti, do té doby málo známé. Ovšem osud obou sběratelů otřásl svědomím českých žurnalistů a spisovatelů a odhalil jim život slovanského obyvatelstva v turecké říši v celé hrůze. Neboť taková vláda a takový režim, v němž je i sbírání písní trestuhodným činem, zasloužilo si podle jejich přesvědčení nejrozhodnějšího odsouzení.[3]

K ilustraci politické odezvy pronásledováni bratří Miladinovových si připomeňme aspoň jeden fejeton z jara roku 1862, tedy z doby bezprostředně po smrti obou bratří, protože oba zemřeli v cařihradském vězení v lednu téhož roku. Autorem fejetonu byl bývalý osmačtyřicátník a stoupenec radikálního směru Vincenc Vávra a fejeton byl otištěn v Hlase pod názvem Stíhání národních písní bulharských.[4] Z tragédie bratří Miladinovových učinil závěry o evropské diplomacii, která podporuje Turecko a svou sobeckou politiku skrývá za lži a podvod, a uzavřel proto bojovně: „Přede mnou to již jiní nesčíslněkráte pověděli, že je udržování spukřelého panství tureckého tou největší skvrnou v dějinách Evropy, že je to hanba všech národův křesťanských, satirou na vzdělanost naši, kterou se tak nešetrně vychloubáme."

---

[3] O českém ohlasu osudu bratří Miladinovových a o rozšíření jejich sborníku v Čechách viz Б. Йоцов. Братя Миладинови в Чехия. — Год. Соф. унив., т. 17, 1934, кн. XXX, с. 23—30; Materiálové doplňky podává V. Bechyňová. Българската литература в Чехия през време на Българското възраждане. — Изв. Нар. библ. и Библ. Соф. унив., т. III (IX), 1963, с. 275—281.

[4] Hlas 1 (1862), č. 64, s. 70.

Zatímco se v první polovině 19. stol. zabývali bulharskou lidovou slovesností takřka jedině slavisté a básníci výrazně slovansky orientovaní, v šedesátých letech se překladatelský zájem o lidovou slovesnost rozšířil i na jiné vrstvy inteligence. Přestal totiž být výlučně záležitostí badatelů a spisovatelů a pronikl do vrstev studentstva a mládeže, takže se někdy stal časově omezeným intermezzem badatelů nebo spisovatelů jiného než slavistického zaměření.

V žádné jiné literární oblasti nepřispěli však tolik k seznámení s bulharskou literaturou sami bulharští studenti, kteří studovali v Čechách, jako přispěli k seznámení Čechů s bulharskou lidovou poezií. Je třeba připomenout, že až do počátku sedmdesátých let, tj. celé desetiletí po vydání sbírky bratří Miladinovových, nevznikl snad ani jediný český překlad z bulharské lidové poezie bez jejich přispění a spolupráce. A uvážíme-li, jaké vlastenecké nálady v Čechách tito studenti prožívali a jak se svorně snažili, ačkoli byli někdy v jednotlivostech rozdílných politických názorů, aby jméno Bulharů bylo slyšet po Evropě,[5] porozumíme jejich literárním snahám, projevovaným ještě za pobytu v Čechách, i jejich vřelému poměru k lidové slovesnosti.

Bulharští studenti ostatně věděli, že nebudou mluvit k hluchým uším, budou-li v Čechách bulharskou lidovou slovesnost propagovat. Zvláště když vyšla sbírka písní bratří Miladinovových a když se o osud sběratelů chvěli čeští literáti, kteří pak v českém tisku želeli jejich smrti, přispěli bulharští studenti s nadšením svými jazykovými znalostmi a pomohli seznámit Čechy s písněmi z jejich sbírky. Byli totiž sami lidovými písněmi okouzleni a zapisovali si je, předávali i posílali, takže propagace písní v českém tisku jen poněkud rozšiřovala jejich vlastní zájmy.

Tato propagace zůstala většinou anonymní. Kromě několika překladů, pořízených a podepsaných Vasilem D. Stojanovem, později jedním ze zakladatelů brailské Literární společnosti, který v Praze studoval v letech 1858—1868 nejprve na gymnasiu a potom na právnické fakultě Karlovy university, není pod překlady, otiskovanými v šedesátých a v sedmdesátých letech v českém periodickém tisku, podepsán jako překladatel žádný Bulhar. A přece přímo v kruhu pražských Stojanovových přátel z Bulharska byli i někteří jiní studenti, kteří se zabývali lidovou slovesností a mohli ji za svého pobytu v Čechách doporučit českým zájemcům.

---

[5] O jejich životě na studiích v Táboře a o školních příhodách, které prožívali jako bulharští vlastenci, pojednává I. P. Topuzov. Земеделските училища в Табор и Крижевац и развитие на българското земеделие. С., 1959. с. 25—58. Jako autentický dokument o studiích v Táboře informují nejlépe vzpomínky Atanase Ilieva — Спомени на Атанас Т. Илиев. С., 1926. с. 91—96.

Jedním z těchto Bulharů byl publicista a překladatel Todor Nikolov Šiškov, který nejprve (1861—1866) studoval v Paříži na Sorboně a v Collège de France a roku 1866 jako stipendista známého mecenáše a spisovatele Petra Berona také v Praze. Už roku 1858 vydal Šiškov ze své vlastní sbírky lidové písně v časopise Български книжици[6] a o lidových písních jižních Slovanů přeložil téhož roku pojednání ukrajinského badatele a příznivce Bulharů Jurije Venelina.[7] Byl v blízkých stycích se Stojanovem a korespondoval si s ním, v části Stojanovovy korespondence, uložené v Náprstkově muzeu v Praze, se zachovaly i zápisy bulharských lidových písní které Šiškov zřejmě Stojanovovi daroval za svého pobytu v Praze.[8]

Dalším Stojanovovým pražským přítelem byl i autor první původní bulharské komedie Ловченскийт владыка или бела на ловченскийт сахатчия Teodosij (Bogdan) Ikonomov. Studoval v Praze filologii do roku 1861, takže Stojanov ho ještě v Praze zastihl, a měli společné známé jak mezi Čechy, tak mezi Bulhary, jak je vidět z dopisů Ikonomovových Stojanovovi z šedesátých let. Roku 1865 Ikonomov znovu Prahu navštívil, sešel se i se Stojanovem a psal mu také bulharsko-česky 8./20. února 1865 z Prahy a 13./25. VIII. 1865 z Čížkovic u Libochovic.[9] Sám Ikonomov se sice nezabýval lidovou slovesností, ale to, že otiskl bulharskou parafrázi české písně Kde domov můj?[10] prozrazuje, že nejen dramatické umění, ale ani poezie mu nebyla cizí. Pohyboval se v Praze v kulturním prostředí rodiny Purkyňovy, a třebaže Prahu opustil už na počátku šedesátých let, mohl u svých českých známých probouzet i zájem o bulharskou lidovou píseň a znovu jej posílit roku 1865 za své další návštěvy Čech.

Konečně patřil do kruhu Stojanovových bulharských přátel v Praze i Petko Stefanov, o němž je toho však, bohužel, jen velmi málo známo, třebaže jeho spolupráce na šíření bulharských lidových písní v Čechách je plně prokázaná. Pocházel ze Slivenu, v Praze studoval asi do roku 1865 a po odjezdu z Prahy do Vídně poslal Stojanovovi tři dopisy. Na jeho dopise z 23. října 1865 poznamenal si Vasil Stojanov, který si říkal také Velko nebo Velčo, parafrázi začátku hajducké písně, upravenou na své přátelství s Petkem:

---

[6] Български книжици, 1, май—септ. 1858, 10, с. 78; 11, с. 121; 14, с. 255; 18, с. 98.

[7] За народните песни у южните славяни според Юрий Венелин. — Български книжици, 1, 1858, 13, с. 168; 3, 1860, 12, с. 93; 14, с. 172.

[8] Část osobní pozůstalosti Stojanovovy z doby jeho pobytu v Praze je uložena v Náprstkově muzeu v Praze pod sign. XXIX b. Vycházel z ní V. Žáček v článku Васил Д. Стоянов в Чехия. 1858—1868. — В: Чехословакия и България през вековете. С., 1963. с. 57—103.

[9] Dopisy T. Ikonomova V. D. Stojanovovi jsou uloženy v části Stojanovovy pozůstalosti v Náprstkově muzeu pod sign. XXIX b.

[10] Где е родът ми? — Летоструй, 4, 1872, с. 228. O překladu a pozdějších parafrázích této písně viz B. Jocov. Kde domov můj у нас. — Българска мисъл, 1935, кн. 1, с. 1.

Петко Стефанов
из голяма града Сливена,
кой ще ти носи дългата пушка,
бойлия, драга душо, бойлия?
Нека я носи хайдут му Велко,
за мене, драгашо, за мене!

S bulharskou lidovou písní měli totiž oba přátelé v Praze společné zážitky i společnou práci. Když později proslulý lingvista Jan Gebauer překládal roku 1862 ještě jako student svůj poměrně bohatý výbor z bulharských lidových písní, obnášející celkem šedesát písní ze sbírky bratří Miladinovových, oba mu pomáhali. Gebauer se začal lidovými písněmi zabývat z jazykových důvodů, jak o tom přiznal v úvodu ke svým překladům: „Zabývaje se národními písněmi bulharskými měl jsem na mysli jazyk bulharský, rozmarného syna vážné staroslovančiny." Sám bulharsky neuměl, a proto uvítal jazykovou spolupráci a připomněl ji v témže úvodu: „Že pak dosud žadného slovníku novobulharského nestává, byla mi pomoc pp. Vasila Stojanova a Petka i vítána i potřebna."[11]

Spolupráce Petka Stefanova, nazývaného Gebauerem jen „Petko", není v odborné literatuře v souvislosti s Gebauerovým překladem připomínána, jeho jméno z literatury téměř zmizelo. Svou vlastní zásluhu na Gebauerově překladu však Stojanov sám zřejmě zveličoval. Tak v jeho pozůstalosti v Náprstkově muzeu je v původním dopise z Bukurešti z 20. X. 1864, určeném zřejmě pro bulharské noviny, pod názvem Малък исторически преглед върху чехите zpráva i o Gebauerově překladu. Autorem dopisu byl na žádost Stojanovovu buď jakýsi Georgij Zanfirov, který je na dopisu podepsán, nebo sám Stojanov a o Stojanovovi se v dopisu říká: „Подир това превел на чехский език едно след друго около 160 български народни песни заедно с един книжовник на име Гебаур и с побратима си Петка Стефанов, родом из Сливен, когото поддържат ибрайските българи."

Gebauerův překlad byl v šedesátých letech z českých překladů bulharských lidových písní nejobsažnější a nejzdařilejší.[12] Obsahoval všechny typy lidových písní, protože překladatel měl snahu podat celkový přehled lidové poezie a nejen vybrat určité písňové druhy, které ho snad nejvíce zaujaly. Ovšem uvažujeme-li o podílu bulharských studentů na překladech z lidové poezie, není zajímavá jen jazyková pomoc českým

[11] Viz Lumír, 13, 1863, s. 86.

[12] Hodnotí jej nově K. Mára. Gebauerovy „Ukázky z národního básnictví bulharského". — Acta Universitatis Carolinae, Philologica, 2, 1960, Slavica Pragensia, II, s. 111—127.

překladatelům nebo vlastní překladatelská činnost Stojanovova. I výběr lidových písní k překladu byl patrně ovlivněn jejich vkusem a zálibami. Když totiž překladatelé neznali nebo málo znali bulharský jazyk, byli už při výběru nuceni opřít se o rady rodilých Bulharů.

Gebauerův výbor však mohl být vkusem bulharských studentů ovlivněn nejvýše v detailním výběru písní pro jednotlivé oddíly, které český překladatel zachoval v pořádku, jaký měly ve vydání bratři Miladinovových, rozhodně ne v záměru podat celkový výbor z lidové slovesnosti a představit ji tak českému čtenáři v celém bohatství tematickém. Jedině v tomto výboru, v němž už převažují písně epické nad lyrickými, mohl se český čtenář postupně seznámit s písněmi samovilskými, s „jinými starými", církevními, junáckými, ovčáckými, hajduckými, žalostnými, veselými, milostnými, svatebními, lazarskými a žneckými. Byl to už opravdu svět lidových písní, jemuž nemohly konkurovat překlady písní jednotlivých, protože výbor podával od každého druhu písní vždycky několik ukázek (nejvíce z písní junáckých), takže čtenář měl s čím srovnávat a podle čeho si vytvářet vlastní představu.

Většina českých překladatelů z bulharské lidové poezie byla v šedesátých letech členy tajného česko-bulharského spolku Pobratim, v němž se čeští studenti stýkali se svými bulharskými přáteli a který patrně byl i organizační základnou společné překladatelské práce, po jazykové stránce zajišťované Bulhary, stylisticky však obstarávané převážně Čechy. Přitom je velmi pravděpodobné, že bulharští členové tohoto spolku přiměli členy české zabývat se právě těmi jednotlivými výtvory lidové slovesnosti, které bulharští studenti v Praze považovali za nejcennější a nejpozoruhodnější.

Z blízkých českých známých Vasila D. Stojanova překládali z bulharské lidové poezie vedle J. Gebauera, tehdy ještě rovněž vysokoškolského studenta, Josef Severa, Josef Nosek (Vysocký) a Ervín Špindler, všichni tři členové Pobratima a všichni tři Stojanovovi přátelé, jejichž spolupráce s ním byla už v odborné literatuře připomínána. Severu pozdravují v dopisech i další Stojanovovi přátelé — Spas Jovanov a Teodosij Ikonomov, „Bulharská" životní epizoda Josefa Noska (Vysockého) je známou kapitolkou česko-bulharských kulturních styků a také Ervín Špindler je svými zájmy o Bulharsko a svým slovanským nadšením dobře znám. Ale jako se přiznal Gebauer k neznalosti bulharštiny, byli by se k ní jistě přiznali i tito další Stojanovovi druhové, kdyby se byli věnovali překladatelství více a cítili potřebu se o svých překladech vyslovit.

Překladatelské výsledky těchto mladých tlumočníků lidove slovesnosti však byly skromné, většinou se omezily jen na jednotlivé ukázky. Tak budoucí operní pěvec Josef Severa přeložil pouze dvě lyricko-epické

písně: píseň o dívce, která si předpovídá vlastní smrt a přeje si rakev s třemi okny, a dále píseň Ubohý Stojan.[13] Další člen Pobratimu, Josef Nosek, otec spisovatelky Heleny Malířové a herečky Růženy Naskové, publikoval pod pseudonymem Vysocký písně Rada, Hejduk (!) Stojan a Slunce i krásná Hrozanka[14] a pozdější mladočeský politik a žurnalista Ervín Špindler přeložil písně O Markovi, Marko a Hyno Arnautin a Marie a Ralin, chrabrý junák.[15] Protože všichni tři překladatelé byli členy spolku Pobratim, který sdružoval mladé Bulhary i Čechy, je téměř jisté, že stejně jako Gebauerovi pomáhali i jim překládat písně do češtiny a případně je i vybírat bulharští studenti. Je dokonce možné, že všem pomáhal sám Vasil D. Stojanov, který byl literárně nejzdatnější a na propagaci Bulharska v českém tisku nikdy neželel námahy ani sil.

Lidové písně se odvážil V. D. Stojanov překládat dokonce sám. V českém tisku vyšla v jeho překladu s udaným jménem překladatele píseň Sázela děvojka u moře vinohrad a píseň Stojan a patriarcha ze sbírky bratří Miladinovových[16] a kromě toho publikoval Stojanov překlady písní ve svých článcích, a to v článku Bulhaři, lid a jeho písně a v článku Národní živobytí lidu bulharského.[17] To všechno ovšem jsou jen jednotlivé ukázky a nikde v Stojanovově pozůstalosti není stopy po sto šedesáti písních, k nimž se, jak jsme viděli, hlásil už roku 1864 jako překladatel. V citovaném příspěvku do bulharských novin šlo zcela zřejmě o překlady Gebauerovy, pořízené za Stojanovovy a Stefanovovy spolupráce.

Překlad bulharských písní do češtiny byl jazykově a stylisticky náročný a vyžadoval od překladatele básnické nadání, které Stojanov nikdy neosvědčil. Že by se o básně vůbec nepokoušel, nelze ovšem tvrdit. V části jeho pozůstalosti v Náprstkově muzeu je i koncept několika básní a článek o Praze z roku 1864, citovaný už výše, končí bulharským přepracováním písně Kde domov můj?, uveřejněné později T. Ikonomovem. Ikonomov otiskl parafrázi této písně až roku 1872. Je možné, že už byla tato parafráze roku 1864 tak známá mezi pražskými studenty, že se dostala i do písemností Stojanovových? Nebo snad byl Stojanov spolupracovníkem i na překladu této písně, v Bulharsku tak populární? Není to vyloučené, ale zjišťovat tuto možnost není účelem této studie. Zajímají

[13] Bulharská píseň. — Lumír, 13, 1863, s. 918—919; Ubohý Stojan. — Tamtéž, s. 1064—1065.

[14] Rada. — Rodinná kronika, 2, 1863, s. 57; Hejduk (!) Stojan, Slunce a krásná Hrozanka. — Tamtéž, 3, 1864, s. 69—72.

[15] O Markovi. — Rodinná kronika, 2, 1863, s. 9—10; Marko a Hyno Arnautin. — Tamtéž, s. 147—148; Marie a Ralin, chrabrý junák. — Tamtéž, s. 615—616.

[16] Rodinná kronika, 1864, s. 286; Stojan a patriarcha. — Květy, 1, 1866, s. 274.

[17] Bulhaři, lid a jeho písně. — Zlatá Praha, 1, 1864, s. 156—160; Národní živobytí lidu bulharského. — Památky archeologické, 1868, s. 115—130.

nás jen bulharské lidové písně v českých překladech, mezi nimi i v překladech V. D. Stojanova, a v české odezvě šedesátých a sedmdesátých let. O bulharské lidové písně také V. D. Stojanov skutečně projevoval zájem, protože sám zápisy několika písní uveřejnil už roku 1858 i později roku 1873 v bulharském tisku,[18] kdežto tři originální básně, uveřejněné roku 1867 pod pseudonymem „Velko",[19] nejsou mu připisovány s jistotou.

Šedesátá léta byla sice pro překládání bulharských písní dobou neobyčejně příznivou, ale už méně se o písních psalo, protože napřed bylo nutno písně poznat a pak teprve bylo možné vyslovit se o jejich charakteru. V důkladnějších článcích a fejetonech, věnovaných v šedesátých letech Bulharsku, nebyla ovšem opomenuta ani bulharská lidová píseň a s nadšením se o ní vyjadřovali zejména ti, kdo něco přeložili z jejího bohatství. Tak se např. psalo o bulharské písni i ve fejetonu ve dvou pokračováních Bulhaři a hierarchie řecká a v cyklu fejetonů J. Severy Bulharsko a Bulhaři. K oběma pracím se ještě vrátíme v závěru této studie v souvislosti s písní Stojan a patriarcha.

Překladatelé do češtiny byli ve svých názorech na bulharskou píseň nejcitelněji ovlivněni samými sběrateli. Už J. Gebauer ocitoval v překladu nadšená slova o lidových písních z úvodu k sborníku bratří Miladinovových: „Národní písně jsou zrcadlo rozvoje a života národního. Národ písněmi projevuje city své, v písních zvěčňuje žitot svůj a dějiny, v nich má svou duchovní stravu; a proto v žalosti i radosti, při žetbě i vinobraní i přástvě, na polích i horách štědře vylévá je jako bohatý pramen. Národ jest veliký pěvec."[20]

Daleko více na historické osudy Bulharů, odrážející se v lidových písních, zaměřil o něco později svou charakteristiku lidové písně V. D. Stojanov v článku Národní živobytí lidu bulharského: „Písně bulharské jsou ohlasem duše mučenické; jsou kus srdce ztýraného národu, jsou proud krve bulharské, a Bulhar, když je zpívá, cítí v sobě tuto krev, vidí, jak tato krev řine z mrtvol, rozesetých po stráních balkánských, rozkácených po nížinách spásonosného Dunaje, velkolepého Vardaru a divoké Marice; Bulhar zpívaje své písně, oplakává dlouholeté, bolestné své muky, trápení a rány, jež mu posud ani čas ani lepší osud nezhojil. Hybným a

[18] Български народни песни, събрани от Василиа Дмитриева, а слушани в Жеравна от Василевата Власюва съпруга. — Български книжици, 1, 1858, кн. 16, с. 353; кн. 18, с. 95; Български народни песни. — Периодическо списание, 1, 1873, кн. 7—8, с. 107.

[19] Jako nejisté uvádí autorství V. D. Stojanova u básní publikovaných pod pseudonymem „Velko" M. Stojanov. Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания. 1806—1878. Т. I. С., 1957. с. 346.

[20] Lumír, 13, 1863, s. 85.

veselým taktem hopkuje taneční bulharské písně; zádumčivou monotonickou melodií naříká Bulhar nad neštěstím nešťastného národu. Stopy předků jeho jsou zašlapány, chrámy zbořeny, knihy zničeny, všeliké památky minulosti spáleny — nic slávu jejich již nepřipomíná kromě písně rolníka, zorávajícího úrodné nivy ubohé vlasti!“[21]

Z této charakteristiky ovšem nevyplývá, jakým písním by sám Stojanov dával přednost. V článku zařadil ve vlastním „doslovném“ překladu vedle písní historických zejména písně mytologické (Perun, Růženka a drak, Stojna a Juda, Ženitba Slunce s krásnou Hrozankou). Stejně tak jako mytologická píseň Perun byly však i některé písně historické, které přeložil, podvrhy vydané G. S. Rakovským. Dokonce sám k jedné takové písni, kterou uvádí jen v poznámce, projevuje Stojanov nedůvěru: „Ale mají Bulhaři velikou a velevzácnou píseň, v níž Simeon (Simo) se synem Bojanem proti Řekům válčí: avšak byla tak potvorně změněna a vytištěna (v Rakovského Нѣколико рѣчи о Асѣню, първому великому царю болгарскому, str. 68—70), že ji nechci na česko překládati. Jak Rakovský píseň tu otiskl, tak Bulhar nikdy písní svých nezpíval a nezpívá!“[22] Jiné dvě podvržené historické písně ze sbírek Rakovského otiskl však Stojanov v témže článku v českém překladu bez jakýchkoli pochyb, a to Vítězství Bojanovo nad Maďary a Bojanovo vítězství nad Moravany a Čechy. Druhou píseň dokonce datoval léty 890—894 a tuto svou dataci v poznámce dovozoval, hledal totiž stále písně nejstarší.

O nejstarší bulharské lidové písně byl vůbec největší zájem, právem však za ně byly považovány písně mytologické. Písněmi mytologickými zahájil J. Gebauer svůj výbor bulharských písní a obliba mytologických písní způsobila i to, že tyto písně byly hojněji překládány a že píseň o svatbě Slunce k krásnou Grozdankou byla do češtiny v krátké době přeložena dvěma překladateli, jednak J. Noskem (Vysockým) v Rodinné kronice roku 1863 a o pět let později V. D. Stojanovem v článku Národní živobytí lidu bulharského (Památky archeologické, 1868).

Podobně jako písně historické, z nichž začal V. D. Stojanov uvádět do českého tisku už v šedesátých letech také podvrhy, začaly budit zájem i jiné epické písně. Dvakrát byla např. přeložena i zajímavá epická píseň Marie a Ralin chrabrý junák (E. Špindlerem roku, 1863, V. D. Stojanovem v článku Bulhaři, lid a jeho písně roku, 1864). Tato píseň, v níž dívka si vyprosí na ženichovi, aby osvobodil tři řetězy otroků, a teprve po jeho slibu, že to vykoná, seskočí s koně a vstoupí do jeho domu, byla ovšem už z těch typických bulharských písní, které pomáhaly pochopit

[21] Památky archeologické, 1868, s. 125.
[22] Tamtéž, s. 130.

soudobý život v Bulharsku a zároveň vzbuzovaly sympatie pro osvobozenecké úsilí národa.

Jako písně velmi aktuální a seznamující s hrdinným duchem bulharského národa musily být pak ovšem přijímány především písně junácké a hajducké, které byly uvedeny do češtiny už ve výboru Gebauerově velkým počtem ukázek, ale které čekaly na své objevení a živý společenský i literární ohlas až do sedmdesátých let. I z junáckých písní byla však už roku 1863 dvakrát přeložena jediná píseň o Markovi — Marko a Hyno Arnautin v překladu Špindlerově a Marko a Gino Arnautče v překladu Gebauerově, takže je jasné, že se překladatelé obraceli k týmž písním.

Avšak bulharská lidová píseň nebyla zástupkyní a symbolem celého bulharského života pro překladatele z bulharské lidové poezie a pro autory českých statí o ní jen v písnich hrdinských nebo v takových písních, které přímo odhalovaly část historického osudu bulharského národa. Osud lidu byl obsažen i v písních, které se přímo historie nedotýkaly, protože i tyto písně vyjadřovaly tradiční sny lidu a odkrývaly poetická zřídla umění minulosti i uměleckého cítění soudobého. Proto se také zmínky o písních dostaly do článků o životě Bulharů — jednou jako historická svědectví, po druhé jako důkazy slovanského poetického citu Bulharů, po třetí jako živý monument národního života, o němž se pojednávalo.

Žádné jiné památky neměly v publicistice tak krátké spojení s životem lidu jako písně. Odtud také už názvy statí V. D. Stojanova, který se o rozšíření bulharské písně v českém tisku v šedesátých letech nejvíce zasloužil: Bulhaři, lid a jeho písně — s ukázkou písně Marie a Ralin, chrabrý junák; Národní živobytí lidu bulharského — s poslední čtvrtou částí, věnovanou bulharské lidové písni jako dokumentu onoho národního „živobytí".

I bulharské rusalky (samovily) nebyly pro zájemce o bulharský folklór jen novými bájeslovnými bytostmi, ale i ony byly spojovány také s životem skutečným i snovým, takže „samovila" Milena se dokonce stala hrdinkou polosnové a polovzpomínkové prózy J. Noska, podepsaného na ní pseudonymem Ryba.[23] Vystupuje v ní Božena Němcová, kterou Nosek navštěvoval před její smrtí v Litomyšli, a její syn Jaroslav a celý pohádkový příběh, vlastně vyprávěný sen B. Němcové, se odehrává v růžovém háji v Bulharsku. Samovila není k Jaroslavovi podle bulharské mytologie nepřátelská, ani se k němu nechová tak, jako se chovají samovily, které se stanou ženami bulharských junáků, ale je to romanticky zamilovaná dívka, jež plní všechna Jaroslavova přání.

---

[23] Ryba. Milena Samodiva. — Lumír, 14, 1865, s. 274—278. O této próze se zmiňuje i Z. Urban. C. d., s. 130.

Změna mýtu v pohádku je v tomto případě charakteristickým znakem orientace mladé autorské a překladatelské skupiny, poplatné romantismu. Kuriózní proplétání reminiscencí na bulharské písně o rusalkách, pohádkového příběhu, osobních vzpomínek na nemocnou B. Němcovu a snad i snů, v nichž se četba a skutečný život k nerozlišení prostoupily, daly vzniknout této žánrově smíšené, ale na svou dobu příznačné próze. Bulharské písně, uváděné do češtiny, které měly hrdinky nebo aspoň některé motivy zachované z nejdávnější minulosti, přibližují se v ní citově vzrušeným dojmům z doby přítomné, v tomto případě dokonce dojmům ani ne z Bulharska, protože autorův „růžový háj" v Bulharsku je Bulharskem vysněným a ne skutečným.

O bulharské zemi v souvislosti s písněmi uměl v šedesátých letech informovat snad jen jediný překladatel z bulharštiny, a to překladatel po umělecké stránce překladu špatný, který někdy ani nezachovával sylabický charakter originálu písní, ale snažil se přímo písněmi i poznámkami o nich charakterizovat život lidu. Tímto překladatelem byl V. D. Stojanov. Přitom nejen jeho vlastní práce, ale většina českých překladů z šedesátých let a mnohé české články nesou stopy jeho přispění.

V šedesátých letech ovšem nešlo o naprosto přesné podání obsahu písní, ale o zachování jejich charakteru a dojmu, kterým působí. Jen tak lze vysvětlit např. zachovávání bulharských citoslovcí v překladu Gebauerově nebo důsledné překládání substantiva „внук" českým „vnuk", ač může toto substantivum podle smyslu znamenat a také v písních znamená „synovec". Příbuznost slov českých a bulharských, jejichž význam byl jen zčásti rozdílný, protože v obou významech šlo o označení rodového příbuzenství, byla totiž pro překladatele tak důležitá, že se nemohli odhodlat vzdát se těchto shodných slov i za cenu nepřesnosti významu.[24] I nepřesnými překlady se stale překladatelé utvrzovali v jazykové blízkosti češtiny a bulharštiny.

2. LÉTA SEDMDESÁTÁ

Situace v překládání bulharské lidové poezie se prudce změnila na počátku sedmdesátých let zásluhou mladého básníka a později spisovatele Josefa Holečka, tehdy ještě gymnasisty, který začal překládat bulharskou lidovou poezii asi dva roky před vydáním svého bohatého souboru bulharských lidových písní, nazvaného Junácké písně národa bulharského (sv. 1—2, 1874—1875). Holeček některé překlady publikoval už dříve v zábavných časopisech, nejčastěji v Lumíru,[25] písně, které by tematicky ze

[24] O záměrnosti těchto nepřesností v překladu J. Gebauera K. Mára v citovaném článku (AUC, II, Philologica, 2, 1960, Slavica Pragensia, II, s. 117) neuvažuje.
[25] Viz Lumír, 1873, s. 140; 1874, s. 10, 215, 274—276, 546.

sbírky vybočovaly, uveřejnil dokonce pouze časopisecky. První bulharskou píseň v českém překladu otiskl Holeček už roku 1872 v táborském časopise Český jih,[26] což svědčí o tom, že k bulharské lidové slovesnosti přivedlo také tohoto Jihočecha společenství jihoslovanských a českých studentů na táborských školách.

Holečkova překladatelská činnost z bulharské lidové slovesnosti byla v porovnání s činností jeho českých současníků nejnadšenější a přinesla také nejcennější výsledky. Překladatel se nezdráhal uvádět znovu do češtiny i ty bulharské písně, které byly už dříve přeloženy, protože podával překlad skutečně básnický a po jazykové stránce neobyčejně živý a vybíral písně k překladu podle svých živelných literárních zálib v junácké epice, ovlivněn přitom samozřejmě vysokým oceňováním slovanské lidové epiky v českém prostředí. Ale jako mladého člověka ho poutala také bulharská lidova poezie milostná, kterou k druhému dílu svých Junáckých písní v ukázkách připojil, a kromě toho překládal i písně jiné, např. historickou píseň o cáři Konstantinu a dobytí Cařihradu.[27] Množství a hodnota Holečkových překladů by si zasloužily samostatné studie, protože jeho překlady jsou vůbec vrcholem poetických překladů z bulharštiny v 19. stol.

Josef Holeček zanechal o svém vztahu k lidové poezii a o cestě Čechů k této poezii cenná svědectví ve svém „románu-pamětech" který vydal pod názvem Pero. S Bulhary se sešel na gymnasiu v Táboře, kde byl ředitelem známý přítel Jihoslovanů Václav Křížek. Protože Holečkova cesta k bulharské lidové poezii byla tak přesvědčivá, že posléze strhla českou inteligenci a nakonec vůbec českou společnost, nelze tato jeho osobní svědectví pominout.

Sám o sobě jako o hrdinovi svého autobiografického románu píše Holeček ve třetí osobě: „Srbové i Bulhaři rádi mu vypravovali o svých věcech, o životě u nich doma, o jazyku a literatuře. S nimi čítal jejich národní písně, jež mu dokořán otevřely bránu do květnice netušené krásy. Ona jej tak uchvátila jako dotud žádné poetické dílo. . ." Vypráví pak o tom, jak ho ve srovnání s jihoslovanskými písněmi zklamal i Máchův Máj a Cikáni a jak byl naopak okouzlen písní Sedm junáků a Arab ze sbírky bratří Miladinovových. Zdálo se mu, že touto písní byl osvobozen z nezdravého ovzduší poezie almanachu Máje, protože, podle jeho názoru, jihoslovanskou lidovou poezii neovládla ještě módní „vůně tuberóz", v níž cítil zápach voskovic nad rakví. A tím horlivěji se vrhl na překládání lidové slovesnosti, i když přiznával, že pro ni nacházel malé pochopení u posluchačů.

[26] Jana a kupec Ďuro. — Český jih., 1872—1873, č. 35, Stálá beletristická příloha, s. 78.

[27] Světozor, 12, 1878, s. 31.

Podle vlastních údajů přeložil nejdříve píseň Sedm junáků v Arab a překlad ho tak potěšil, že s ním běhal od známého k známému jako s pokladem, a když známí nesdíleli jeho nadšení, dokazoval jim: „Vždyť jsou to tytéž živly poezie a starožitného života, kterým se obdivujete u Homéra; kterak by možno bylo, abyste byli k nim tupi, když k vám přistupují v podobě, kterou musíte uznati za blízkou sobě i jazykem, i duchem, i cítěním?“ Ale přesvědčoval o hodnotách lidové epiky marně, protože škola vychovala žáky pouze k obdivu ke klasické poezii. Mladého překladatele a básníka však těžkosti neodradily a slova jeho první přeložené písně: „Pomoz bože i Dimitře svatý, by Arabín do rukou mi padl!“ stala se mu niterným povzdechem a výrazem přání, aby zvítězil v tomto boji s českým nezájmem o jihoslovanskou lidovou epiku. Zatím i pro milostnou poezii, kterou rovněž překládal, získával těžko posluchače.

Stejně jako Gebauer v uveřejněném výboru písní vzpomínal ještě po létech i Holeček na své bulharské informátory o balkánských záležitostech a je pravděpodobné, že v Táboře měl známých bulharských studentů snad ještě více než jeho vrstevníci v Praze. Byli to podle něho „Atanas Iliev, později gymnasiální profesor a ředitel v osvobozeném Bulharsku, Mirčo Atanasov, jenž v osvobozeném Bulharsku zaujal úřad krajského prefekta, ale záhy zemřel; Pomjanov, blízký typu německého učence, svědomitý, pedantický a přesný, později doma advokát, jehož vláda užívala také k mimořádným diplomatickým posilkám a jenž už podle všeho dávno není mezi živými; Ilija Ignatov. . . a konečně Michalaki Georgiev, uhlazený hošík, jakési „panské dítě“ mezi ostatními Bulhary, později diplomat a dobrý, ctitelé jeho dokonce praví, že nejlepší humoristický spisovatel bulharský.“

Z těchto jmenovaných studentů měl k folklóru a lidové slovesnosti nejblíže Atanas Iliev, uváděný Holečkem na prvním místě. Věnoval se totiž později vůbec folkloristice a jeho práce nesou zřetelné stopy českého školení. Pokusil se dokonce přeložit i několik českých básní.[28] Mirčo Atanasov, pozdější účastník povstání v Staré Zagoře, přispíval už roku 1873 z Tábora do bulharských novin Право články o zemědělství, Konstantin Pomenov byl po osvobození Bulharska dokonce ministrem a Michalaki Georgiev skutečně známým spisovatelem.

Měl tedy i Holeček v Táboře inteligentní rádce, avšak byl už v mládí a ne až později jako spisovatel osobnost velmi originální a spíše přesvědčoval on sám své bulharské druhy stejně jako Čechy o homérských kva-

[28] O jeho překladech z češtiny viz E. Georgiev. Разпространение и влияние на чешката литература в България в епохата на Българското възраждане. Чехословакия и България през вековете. C., 1963. s. 295—300. O M. Atanasovovi, jmenovaném J. Holečkem, viz I. Topuzov. Земеделските училища в Табор и Крижевац. C., 1959. c. 110—111.

litách bulharské lidové poezie, než aby tomu bylo naopak. Pro bulharskou lidovou poezii rozhodně dokázal až on získat české publikum, a to téměř naráz. Zprvu netečné posluchače svých nových překladů bulharské lidové poezie proměnil na večeru Umělecké besedy v nadšené vyznavače junácké poezie a v její budoucí čtenáře, takže si redaktoři přáli junácké písně v jeho překladu ihned knižně vydat.

Překladatel sám vylíčil tento večer v Umělecké besedě od samého začátku, kdy začal čtení nejdelší a svou nejoblíbenější písní Sedm junáků v a Arab: „Jedva jsem čísti začal, pozoroval jsem, že v Hálkovi se budí nejživější zájem. Ještě kus a bylo znáti, jak junácká poezie unáší všechno posluchačstvo. Ačkoli jsem neměl kdy, abych se rozhlížel, cítil jsem, že v posluchačstvu nikoho není lhostejného." Ještě během čtení dostal nabídku od Hálka k tisku písní ve sbírce Poezie světová a hned s radostí přijal a téměř zároveň dostal další nabídku od Zákrejse k tisku písní ve Všeobecné knihovně.

Svůj úspěch komentoval spisovatel opět pozměněnými slovy písně: „Už mi Bůh dal i Dimitr svatý, aby Arab do rukou mi padl. Četl jsem dlouho do noci. Obecenstvo poslouchalo pořáde dychtivěji. Lektoru dostávalo se po každém kuse hlučného potlesku. . . Po junáckých písních následovaly ženské, jež svým žárem náladu stupňovaly. Četl jsem do ochraptění. Obecenstvo nenasytně žádalo víc a víc."[29]

A skutečně teprve Josef Holeček představil českým čtenářům Bulharsko junácké svým obsáhlým výborem junáckých písní. První díl těchto písní, vydaných v Poezii světové (Sbírce básnických spisů jinojazyčných, sv. VIII) jich obsahoval celkem devětatřicet, druhý díl (XIII. sv. Poezie světové) ještě dalších třiadvacet, protože více než polovinu druhého dílu, který měl titul Junácké písně národa bulharského s připojením písní milostných, zaujaly písně milostné. Samy junácké písně byly tedy v Holečkově výboru zastoupeny stejně početně jako o jedenáct let dříve všechny druhy písní dohromady ve výboru Gebauerově. Přitom jsou junácké písně ve své většině daleko rozsáhlejší než písně jiné, takže rozsahem je Holečkův výbor mnohem větší.

Překladatel už ani nemusil písně doporučovat. Některé z nich, jak už jsme se zmínili, publikoval již dříve, o sbírce bratří Miladinovových, z níž překládal, se v českém tisku také již hojně psalo a v Praze se staly bulharské písně v jeho překladu tak populárními, že z nich zároveň se samostatným knižním výdáním vyšel i výbor v antologii slovanských lidových písní v českých překladech. Mezi bulharskými lidovými písněmi byly v této antologii díky Holečkovým překladům opět nejpočetněji zastou-

[29] Celé Holečkovo vyprávění a citáty jsou vzaty z knihy P e r o. Román paměti. Díl II. Praha, 1922. s. 430—438.

peny písně junácké, vedle nich pak bylo otištěno několik písní milostných a jiných. Všechny bulharské písně byly otištěny v překladu Holečkově, pouze jediná — Slavík a děvče — v překladu F. Říhy.[30]

Je třeba ještě připomenout, že třebaže Holeček nazval svůj vlastní knižní výbor „junáckými písněmi", neodpovídá tento název tak úplně dnešnímu třídění bulharských lidových písní. Většina písní v Holečkově výboru je sice takových, že i dnes by tyto písně byly zařazeny do oddílu písní junáckých, opěvujících kraleviče Marka, Jankula, Dítě Sekulu, Dítě Dukatinče a jiné junáky,[31] avšak vedle těchto písní jsou ve sbírce i písně, označované dnes jako písně hajducké (Vojen, Todorka, Anděl aj.) a písně historické nebo s historií souvisící (Šišman, Stojan a patrik), písně o odvlečených dívkách (Rada Valaška, Láska bratrská, Žalná Kana), takže Holečkův výbor, který se podle názvu specializoval jen na písně junácké a v druhém dílu ještě také milostné, podává ukázky z daleko širšího písňového repertoáru. Společným znakem všech písní zařazených ve výboru jako písně junácké je však statečnost jejich hrdinů a hrdinek, protože stateční v nich nejsou jen junáci a hajdučtí vojvodové, ale většinou také sestry hajduků a junáků a milující dívky nebo ženy.

V pohnutých sedmdesátých letech, kdy už osvobozenecké hnutí bylo v Bukurešti organizováno Ústředním revolučním výborem a kdy už také revolučně naladění Češi očekávali národní povstání Bulharů, které by jim umožnilo svrhnout tureckou nadvládu, zcela přirozeně reprezentovaly bulharské lidové umění právě ty písně, které Holeček nazval junáckými. V nich byl v hyperbole obsažen zápas jedince, nadaného neobyčejnou silou fyzickou nebo mravní, proti úhlavnímu nepříteli a tento zápas se v době vrcholícího osvobozeneckého hnutí stal symbolem osudu národa, který bojoval nejprve o své zachování a pak o svá práva. Duch Bulharů, jak je Holeček poznal z písní, byl duch lidí statečných, myslících a jednajících přímočaře a s okouzlující bezprostředností a nechávajících se jen někdy unést vědomím vlastní síly k činům neuváženým nebo dokonce krutým, jaké jsou známy zvláště z písní o Markovi.

Široké překladatelovo pojetí junáckých písní představilo českému čtenáři bohatý písňový výběr, v němž nejen dávní slavní junáci nýbrž i prostí Bulhaři a Bulharky se projevovali jako chytří protivníci Turků, neboť Turky aspoň přelstili, když je nemohli přemoci silou. Písně však podávaly i tragédie těchto prostých lidí, např. Rada a cikánče nebo Žalná Kana, v nichž obou odvlečené dívky raději volí smrt než život v nenáviděném prostředí cizí víry. S životem Bulharů byly ovšem spjaty i

[30] Srov. Kytice z národních písní slovanských. Praha, 1874. 200 s. Vydává literární a řečnický spolek „Slavie".

[31] Srov. Българско народно творчество в дванадесет тома. Т. II. Юнашки песни. Отбрал и редактирал Д. Осинин. С., 1961.

písně o dávných junácích, protože v té podobě, v níž se dochovaly, byly často doplněny textem, souvisícím už s novějšími společenskými představami. Spojení s životem však nebylo v samých písních tak bezprostřední, jaké bylo ve druhé polovině 19. stol. ve výkladech těchto písní. A je jisté, že také názor na písně jako na věrný obraz národního života ovlivnil překladatele. Skutečnost, že mnohé znaky byly lidovým písním různých národů společné zůstala publicistům i překladatelům ještě skryta.

Holeček přeložil písně soudobou lidovou češtinou, se smyslem pro poetičnost výrazu, ale i pro jeho humor, takže jeho překlady byly už dříve oceněny. Ve srovnání s překlady Gebauerovými, přesnými po stránce jazykové a významové, hodnotil je jako básnický čin už J. Páta, který srovnal některá obzvláště zdařilá řešení Holečkova překladu s překladem J. Gebauera.[32] Z jeho srovnání vyplývá, že přestože Gebauer překládal věcně správně a předal většinou filologicky přesně význam originálu, nevystihl do té míry duch bulharských lidových písní, jako jej vystihl J. Holeček.

Holečkův překlad byl nenásilný a plynulý, překladatel v něm užíval nehledaných slov a po formální stránce se držel originálu. Zatímco Gebauer někdy přece některou píseň o jeden nebo dva verše zkrátil, Holeček dodržoval rozsah písní a jen v řídkých případech jeden verš přidal, ne proto, že se mu snad nepodařilo vtěsnat celý obsah písně do předepsaného rozsahu, nýbrž aby zdůraznil některou charakteristickou stránku písně nebo podtrhl její pointu. Tak např. v junácké písni Šavle jsou v Gebauerově překladu vynechány dva závěrečné verše o bohatýrských hodech, takže báseň končí veršem: „a přijeli do města Prilepa", kdežto Holečkův překlad se v závěrečném přidaném verši vrací k bohatýrské hostině, charakteristické pro šťastné závěry junáckých písní:

„Na poledni zase byli doma,
pozvali si přátele a druhy,
pozvali si věrné pobratimy,
ještě jednou tolik pokvasili."

Pro srovnání překladu Gebauerova a Holečkova s originálem uvádím aspoň jeden příklad Pátův, z něhož není zřejmé jen to, jak Holeček nahradil závěr lidové písně, pro českého čtenáře těžko srozumitelný, novou pointou vyplývající z písně, ale který ukazuje i Holečkovu obratnost při volbě českých ekvivalentů za bulharská slova. Je to příklad z písně Marko,

[32] Srov. J. Páta. Чешките преводи на българските народни песни из сборника на братя Миладинови от Ян Гебауер. — Сп. БАН, 1945, кн. LXX, с. 103—109.

Arab a Markovice, v níž „едно лудо младо“ překládá Gebauer nevhodně „malé pacholátko“ a „ракия“ knižně „lihovina“, kdežto Holeček volí vhodné ekvivalenty „milý“ a „pálenka“. V originálu závěr písně zní:

„Тук си купи едно лудо младо
що не пиет вино и ракия. . .
що му пеит славей во пазуа.“

Gebauer zachovává v závěru tři verše a překládá jednotlivá slova jen zdánlivě přesně, v celkovém významu téměř nesrozumitelně a také dosti nevýrazně:

„Koupila si malé pacholátko,
co nepije vína, lihoviny. . .
v prsou jeho slavík prozpěvuje.“

Naproti tomu Holeček se nezdráhá celý závěr změnit a žertovnou pointou, vyjádřenou ve změněném verši třetím a přidaném čtvrtém, zpětně ozářit novým významem celý předchozí text:

„Milého však zakoupila sobě,
jenž nepije pálenky ni vína. . .
Na révu se měla pověsiti,
milému se pověsila na krk.“

Jistě taková změna a přídavek nebyly svévolným zásahem do originálu, ale zdařilým volným překladem, který podtrhl žertovný charakter písně.

Příkladů, v nichž Holeček postupoval v překládání volněji, ale větší shodě s duchem písně, by se dalo uvést více, zájemci je najdou ve studii Pátově a snadno je rozšíří vlastním pozorováním a srovnáním. Především přímé řeči jsou v překladu Holečkově daleko živější než v překladu Gebauerově a ekvivalenty za některá bulharská slova jsou vhodnější. Tak Holeček např. neponechává jako Gebauer bulharské substantivum „книга“ nepřeloženo, tj. jako české „kniha“, ale podle smyslu je překládá různými výrazy (lístek, blánka), což odpovídá jeho bulharskému významu.

Po formální stránce dovolil si Holeček některé sylabické verše vázat v jednotlivých strofách rýmy, které v originále nejsou, dokonce užil i rýmu vnitřního, přitom však sylabismus vždycky přesně zachoval. Snad chtěl prostřednictvím rýmu bulharské písně poněkud přiblížit písním českým, ale zároveň zachovat i ráz originálu. Rýmované verše jsou však v jeho překladu výjimkou. Vcelku je jeho překlad velmi zdařilý a přes některé

jazykové archaismy, které v něm najdeme z jazykového hlediska dnešního, je svým duchem bližší originálí než některé překlady novější.

Přestože lze téměř celá sedmdesátá léta charakterizovat překladatelskou činností J. Holečka, ještě dvě překladatelská jména z doby před bulharským národním osvobozením musíme připomenout, a to básníka Rudolfa Pokorného, který byl Holečkovým přítelem a z bulharské lidové poezie překládal na počátku sedmdesátých let, a Jana Wagnera, propagátora Bulharska a bulharštiny, jenž začal bulharské písně překládat a publikovat těsně před bulharským osvobozením, v letech 1877—1878.

Rudolf Pokorný, vlastenecký básník a propagátor vzájemnosti česko-slovenské i slovanské, narozený stejně jako Holeček roku 1853, zůstal jako překladatel bulharské lidové slovesnosti neobjeven. Připomněla jsem ho před lety pouze jako autora vzrušené oslavné básně, věnované skonu bratří Miladinovových a nazvané podle cařihradského vězení Tersana.[33] I tato báseň zůstala dříve nepovšimnuta, ačkoli ohlasu díla a smrti bratří Miladinovových byla věnována samostatná práce. Pokorného překlady z lidové poezie jen dokreslují jeho zájem o tuto oblast lidové slovesnosti a nejen o její sběratele, třebaže R. Pokorný ze sbírek bratří Miladinovových nepřekládal.

Přeložil celkem čtyři krátke lyrické písně, které byly uveřejněny pod názven Z písní novobulharských.[34] Tyto pouze několikaveršové písně vyšly bez názvu a srovnáním zjišťujeme, že jde vesměs o písně, které kdysi uveřejnil P. J. Šafařik ve svém Slovanském národopisu (1842) jako ukázku písní bulharských.[35] U Šafařika byly přetištěny z vydání Vuka Karadžiće, Pokorný však uzil beze změny výběru Šafaříkova, jen nezachoval pořadí písní. Jeho překlad z tohoto Šafaříkova přetisku je zdařilý zvláště rytmicky, ale i v řešení jednotlivostí. Tak refrén písně Stamato, děvče Stamato!, třikrát se opakující prosba hajdukova, aby mu dívka vyprala tři roky nepranou košili, zní v originále: „Чини добро, опери я" a česky je tento refrén přeložen hovorovou výzvou: „Buď tak dobrá, vyper mi ji!" Později se Pokorný, který roku 1887 předčasně zemřel, překladatelství bulharských písní už nevěnoval.

Také první překlady Jana Wagnera z bulharské lidové slovesnosti byly záležitostí jeho mládí, překladatel však uváděl bulharskou lidovou slovesnost do češtiny i později a roku 1886 vydal knižně Zpěvy tráckých

---

[33] Báseň otiskl R. Pokorný v časopise Světozor, 1876, s. 374. Upozornila jsem na ni v studii Българската литература в Чехия през време на Българското възраждане. — Изв. на Нар. библ. и Библ. Соф. унив. Т. III (IX), посветен на Петия международен славистичен конгрес. С., 1963, с. 279—280.

[34] Z písní novobulharských. Přel. Rud[olf] P[okorný]. — Obrazy života, 2, 1871—1872, č. 24, s. 382.

[35] P. J. Šafařík. Slovanský národopis. Praha, ČSAV, 1955. s. 156—157.

Bulharů. Jan Wagner, narozený roku 1856, poznal ze všech českých překladatelů bulharské lidové poezie Bulharsko nejdůkladněji z vlastní zkušenosti, protože po studiích filosofie v Praze se stal na čas profesorem v Plovdivu. Jeho časopisecké překlady z bulharské poezie, uveřejněné koncem let sedmdesátých, byly ještě z jeho studijních let, zabýval se totiž bulharštinou v Písku, kde ho bulharsky učil student Ilja Georgov.[36] Wagner byl později pilným překladatelem z ruštiny i z mnoha západoevropských jazyků, pobýval v Rusku i v Americe a zanechal po sobě tak rozsáhlé překladatelské dílo, že je téměř nepochopitelné, jak mohlo být výsledkem práce jednoho člověka. Zemřel už v devětačtyřiceti letech a česká literatura mu vděčí za překlady mnoha významných světových autorů, které překládal vedle lechčí literatury zábavné a dobrodružné.

Bulharsko bylo Wagnerovou láskou, věnoval mu kromě dvou mluvnic a učebnice bulharštiny (Krátká mluvnice jazyka bulharského, 1879; Mluvnice jazyka bulharského, 1883; Bulharsky snadno a rychle, 1895) zejména vzpomínky z cest po Bulharsku (Na evropském Východě, 1889; Vzpomínky z Bulharska a jiné črty (1897); Bulharsko v plenkách, 1903) a rovněž později překládal bulharskou krásnou literaturu. Je však třeba zdůraznit, že právě jeho studentskými překlady bulharských lidových písní, na něž se zapomíná, jeho literární dílo, věnované Bulharsku, počíná. Neprobudily i v něm tak jako v jiných jeho současnících právě bulharské lidové písně zájem o tuto zemi?

V sedmdesátých letech překládal i Wagner jedině bulharskou lidovou lyriku, která snad po Holečkových překladech měla doplnit oblast, na niž se pro úspěšnou a okázalou epiku začalo trochu zapomínat. I jeho překlady vyplynuly už z hlubšího zájmu o Bulharsko, ze zájmu, který se později projevil i v jiných Wagnerových pracích. Těžko lze zjistit prameny písní, které překládal, snad mu je obstaral rovněž student Georgov. Ve známých vydáních jsou totiž písně, které přeložil, obsaženy ve verzi poněkud rozsáhlejší, mohl je tedy Wagner znát z nějakého kratšího rukopisného záznamu. I písně sborníku Zpěvy tráckých Bulharů překládal ostatně později podle vlastních zápisů, takže ho zřejmě lákalo i sběratelství písní.[37]

Píseň Spanilá Neda je např. v jeho překladu kratší variant známé a velice půvabné bulharské písně У Недини слънце грее, která byla bulharsky otištěna až roku 1876 v druhém ročníku časopisu Знание. píseň U fontánu, v níž se dívka chce poradit s matkou, zda může dát chlapci

[36] O něm viz Z. Urban. C. d., s. 57.

[37] J. Wagner přeložil celkem 6 písní: Rozpačitý. — Koleda (Olomouc), 2, 1877, č. 28, s. 458—459; Kletba. — Koleda, 3, 1878, č. 6, s. 99; Spanilá Neda. — Tamtéž, č. 11, s. 179; Dva bratři rodní a spanilá Jana. — Tamtéž, č. 13, s. 210; U fontánu. — Tamtéž, č. 14, s. 227; Zdrávko a bazalka. — Tamtéž, č. 21, s. 338.

napít a napojit jeho koně, je rovněž známa z delšího a později vydaného variantu.[38] Zkracoval a upravoval si Wagner písně sám, nebo je znal v jiných kratších variantech? Obojí je možné. Jinak překládal správně, jen botanické názvy mu činily obtíže. Nevěděl např., jak přeložit bulharsky název „здравец", takže název jen počeštil na „zdrávko" a podal vysvětlení, že „zdrávko je vonná květina zahradní s drobným růžovým květem a vonným listem".

Třebaže Pokorného a Wagnerovy překlady byly lepší než několik překladů z bulharské lidové lyriky z let šedesátých, přece zůstala sedmdesátá léta v Čechách dobou bulharské lidové epiky. Bylo to dáno knižním vydáním Holečkových překladů Junáckých písní národa bulharského, kterým se podařilo vzbudit u českých čtenářů obdiv k bulharské lidové epice a podat v básnických překladech ukázky poezie, která u nás mocně působila i svou exotičností, protože nic podobného česká lidová slovesnost neznala.

3. STOJAN A PATRIK

Nejpřekládanější a vůbec nejpopulárnější písní byla v Čechách v letech šedesátých i sedmdesátých beze sporu píseň Stojan a patrik (Стоян и патрика) ze sbírky bratří Miladinovových. Její znalost v Čechách v částečném českém překladu a s historickým výkladem dokonce předcházela její vydání ve sborníku „Български народни песни". Sborník bratří Miladinovových vyšel totiž až v červnu roku 1861, kdežto ve fejetonu Bulhaři a hierarchie řecká, uveřejněném už 17. II. 1861 v Národních listech, vykládal autor tohoto fejetonu církevní poměry na Balkáně s použitím obšírnějšího citátu z této písně jakožto dokumentu a vůbec na základě věcných informací této písně.

Ve fejetonu byla podrobněji vysvětlena zejména situace po dobytí Cařihradu roku 1453, kdy Řekové, nazývaní podle nejjižnější části zátoky Zlatého rohu fanarioty, získali zásluhou cařihradského patriarchy Gennadia privilegia a začali jich užívat k národnostnímu útlaku slovanského obyvatelstva. Autor fejetonu obratně spojil společenské a církevní dějiny Bulharska s výkladem písně a píseň Stojan a patrik nebo Stojan a patriarcha stala se tak v Čechách poprvé symbolem bulharského národního zápasu proti řecké církevní hierarchii, zápasu, který v šedesátých letech vrcholil, ale teprve roku 1872 byl dovršen uznáním samostatnosti bulharské církve.

---

[38] Srov. Българско народно творчество в дванадесет тома. Т. VI. Любовни песни. Отбрали и редактирали Дим. Осинин и Ив. Бурин. С., 1962. с. 460, 624.

Cařihradský patriarcha, který si v písni na sultánovi vyžádal, aby vedl vojsko proti vzbouřenému bulharskému národnímu vůdci Stojanovi, a po dvojí porážce, když si zachránil holý život, sultánovi radil, jak Bulhary zotročit, přešel z písně do fejetonu téměř jako skutečná osobnost, protože autor vykládal o vraždění bulharské šlechty a duchovenstva jako o důsledku rady patriarchovy, jako by píseň byla živou památkou na tyto události.

Později měl obdobný názor na vznik písně Vasil Chadžistojanov Beron,[39] synovec spisovatele a mecenáše Petra Berona, neboť rovněž považoval píseň za historický dokument z doby po pádu Bulharska pod tureckou nadvládu. Avšak dnešní vědecký názor je skeptičtější, přijímá se spíše, že kolem staršího motivu byly navršeny bojovné myšlenky a historické názory doby daleko pozdější, takže píseň spíše odpovídá době obrozenské. Vyskytla se však i těžko udržitelná domněnka, že píseň odráží vztahy Bulharska a Byzance v 12. stol.[40]

Je jasné, že z českých publicistů těžko mohl být někdo podrobněji informován o historii Bulharska a tím méně mohl znát ještě nevydanou bulharskou lidovou píseň. A tak všechny nitky možného autorství nebo spoluautorství tohoto fejetonu vedou zase k bulharským studentům v Čechách, kteří si píseň mohli zapsat už v Bulharsku, stejně jako ji měl zapsanou i G. S. Rakovski.

V. D. Stojanov tehdy ještě patrně nebyl schopen píseň přeložit ani napsat česky článek o církevních poměrech na Balkáně. Rozsáhlejší materiály na příbuzné téma, ovšem o dva roky mladší, jsou však v jeho pozůstalosti zachovány[41] a brzy jich také bylo v českém tisku využito. I ze Stojanovových rukopisů je jasné, že píseň mu sloužila také jako ilustrace k historickému výkladu.

---

[39] V. Chadžistojanov Beron. Археологически и исторически изследвания. Търново, 1836.

[40] Srov. V. Avramov. Войната на България с Византия през 1190 г. и погромът на императора Исак Ангел при гр. Трявна. C., 1929. s. 216; obecněji o písni Stojan a patrik viz v poznámce k této písni ve vydání Българско народно творчество в дванадесет тома. Т. III. Исторически песни. C., 1961. s. 643.

[41] Materiál z pozůstalosti V. D. Stojanova o církevních poměrech v Bulharsku je uložen v Archivu BAV v Sofii pod pořadovým číslem 57 s názvem „O nynějším rozdělení země bulharské a vyšším duchovenstvu v Bulharsku vůbec". Na s. 3 tohoto materiálu je další název „Bulhaři pod řeckým patriarchátem konstantinopolským", kde v nedokončeném textu článku je citována i píseň Stojan a patrik. — Podobně v rukopise nadepsaném Бележки относно развитието и значението на българската литература (Archiv BAV, pozůstalost V. D. Stojanova, poř. č. 50) uvádí Stojanov pod názvem Historický přehled nové literatury bulharské (25. 11. 1863) prosbu cařihradského patriarchy, aby likvidoval bulharskou světskou i duchovní inteligenci, ve shodě s obsahem této písně.

Čeští čtenáři věděli do té doby o církevních poměrech v Bulharsku velmi málo, Řecko pro ně bylo mladým státem, který teprve v nedávné době svrhl tureckou nadvládu, nadto ještě státem spjatým se slovanským obyvatelstvem Turecka stejnou pravoslavnou vírou. Píseň Stojan a patrik pro ně proto zcela nově odhalovala antinomii mezi řeckým vysokým duchovenstvem a slovanským obyvatelstvem v turecké říši a pomáhala poznat i tyto národní třenice na Balkáně.

Úryvky z písně byly přeloženy roku 1861 velmi neuměle a svědčí o velkých překladatelových obtížích při překladu. Tak např. substantiva s ženskými koncovkami (patriarcha, vojvoda) mají pro zachování osmislabičného verše ženskou deklinaci, takže dativ zní patriarše a vojvodě. Patriarcha se s radou likvidovat Bulhary obrací na sultána ne ve druhé, ale ve třetí osobě.

Protože se píseň v citacích i v celém překladu objevila v českém tisku za jediné dvacetiletí několikrát, uveďme aspoň závěrečnou radu patriarchovu v tomto prvním překladu, abychom ji mohli srovnat s verzemi pozdějšími. Ve fejetonu Bulhaři a hierarchie řecká patriarchova rada zní:

„Caři, čestný padi achu!
Nepravil-li jsem ti, caři,
kolik starých jich zůstalo,
aby všechny je poturčil,
dítky jich aby porobil,
kněze aby jim porubal,
biskupy aby jim zvěšel,
kostely aby jim zbořil;
potom budeš míti pokoj.
Já našince potom vyšlu,
kteří budou ti věrnější."

Po druhé se píseň Stojan a patrik vyskytuje jako dokument v jednom z fejetonů, které anonymně vycházely v Národních listech roku 1863 a jejichž autorem byl Josef Severa. Severovo autorství fejetonů, které by dohromady daly pěknou knihu o Bulharsku, se dosud pouze předpokládalo, avšak materiály ze Stojanovovy pozůstalosti toto autorství potvrzují.[42] Ve fejetonu, věnovaném Bulharsku pod cařihradským patriarchátem,[43] vykládá autor, že cařihradský patriarcha Bulhary před sultá-

[42] Fejetony vycházely pod souborným názvem Bulharsko a Bulhaři, jednotlivá pokračování nebo někdy několik pokračování společně mělo ještě zvláštní podnázev.

[43] Fejeton o církevních poměrech bulharských, v němž je citována píseň Stojan a patrik, vyšel 19. IV. 1863 v čísle 91 jako VI. část tohoto souboru fejetonů a má název Bulhaři pod patriarchátem cařihradským. Nápadná je shoda s materiálem Stojanovovým. Autorství J. Severy však Stojanov výslovně potvrdil. V materiálu v Archívu BAV, poř. č. 56, pod názvem Poznámky o povstáních výslovně píše: „V měsíci dubnu

nem očerňoval a že se považoval za hlavu všech křesťanů východního vyznání. Za panování Selima II. (1566—1574) prý Řekové dosáhli svého. Patriarcha se postavil do čela vojska, vyslaného proti národnímu vůdci Stojanovi z Trnova.

Opět je podán obsah písně, v níž patriarcha je Stojanem poražen, jednou v čele tureckého vojska a po druhé v čele Arabů, ale radou sultánovi dosáhne vybití nejlepší části bulharského obyvatelstva. V tomto fejetonu je však už použito jiného překladu v citacích a to vede k různým domněnkám. Mohl snad být překladatelem úryvků, publikovaných ještě před vydáním sborníku bratří Miladinovových, přece jen V. D. Stojanov s nějakým českým pomocníkem a o dva roky později mu znovu úryvky z písně pomohl upravit Severa? Nebo první překlad úryvků z písně s překladem druhým vůbec nesouvisí? Pravděpodobnou se zdá spíše druhá eventualita. Možností uvést píseň do Čech bylo rozhodně více a jen náhodou máme dnes k dispozici poměrně dosti úplnou pozůstalost V. D. Stojanova, takže o jeho pracích a zálibách jsme zpraveni dobře, kdežto literární pokusy jeho bulharských současníků v Čechách zůstaly většinou zahaleny tajemstvím. Rada patriarchova v druhé verzi přeložených úryvků zní:

„Care blahý, padišahu,
Neřekl-li jsem ti, care,
Kolik na živě jich zbylo,
Aby v echny jsi poturčil,
V echny aby jsi zotročil,
Kněze jejich zhubil — skolil,
Biskupy abys zvě et dal,
Kostely jich bys rozboural? —
Pak teprv si pokoj zjednáš.
Odešlu tobě našince,
Oni věrněji poslouží ti. —"

Patriarcha se k sultánovi v této verzi už důsledně obrací v druhé osobě, asonance zdůrazňují závěry veršů, jen v posledním verši této rady vybočuje překladatel náhle z osmislabičného metra v devítislabičné.

V. D. Stojanov měl však o píseň stutečne velký zájem. Kromě rukopisných zmínek v jeho pozůstalosti existuje i jeho samostatný překlad této písně, publikovaný roku 1866 v Květech.[44] Proti dřívějším ukázkám je překlad už pečlivě jakykově upraven, např. matčinu ukolébavku

lonského roku bylo v „Národních listův" (!) několik fejetonův, jednajících o Bulharsku a Bulhařích od pojetického péra pana přítele Josefa Severy, náruživého milovníka národa bulharského."

[44] Stojan a patriarcha. — Květy, 1, 1866, s. 274.

na začátku písně překládá Stojanov už běžnými českými výrazy: „Dadej, Stojane, synku můj, / dadej, abys vzrostl v muže. . .“ Vůbec po stránce významové i jazykové je píseň podána v Stojanovově překladu přesně, překladateli kupodivu nejvíce potíží dělalo zachování osmislabičného metra, osmislabičné verše se mu ve všech případech dokonce ani nepodařily.

Tak např. v první části písně, když matka seznamuje Stojana s tím, jak Řekové zradili jeho otce, překládá Stojanov, že otec byl zrazen „v Jedrině ve velikém městě / a s ním sedmdesát dva tisíce“, tedy veršem devitislabičným a desetislabičným. Podobně v zrádné radě patriarchově vyskytuje se, jak ještě uvidíme, verš sedmislabičný: „Neříkal jsem ti, caře“ a předposlední verš celé písně je desetislabičný: „Zaplakali velicí i malí“. Radu patriarchovu sultánovi k likvidaci bulharské inteligence přeložil Stojanov takto:

„Caře blahý, Pad-i-šachu,
Neříkal jsem ti, caře,
kolik na živě jich zbylo,
abysi poturčil všecky,
všecky abys zotročil,
kněze jejich zhubil — skolil,
biskupy abys dal zvěšet,
abys rozboural jich chrámy? —
Tak jenom si pokoj zjednáš; —
odešlu tobě na jince, —
oni věrněj poslouží ti.“

Vedle překladů písní v Stojanovových českých článcích a vedle samostatně vydaného překladu krátké písně Sázela děvojka u moře vinohrad[45] zaslouží si tento překlad zvláštní pozornosti. Stojanovovi se totiž píseň obzvláště líbila a k překladu připojil poznámku: „Píseň tato jest jedna z nejznamenitějších historických písní bulharských a lidu našemu nejoblíbenější.“ Píseň Stojan a patriarcha Stojanov připomněl i ve svém článku Slovo I. o literárních pracích oněch spisovatelů bulharských zvlášť, kteří přispěli a přispívají k zvelebení a ušlechtění naší národní řeči bulharské. V tomto článku pojednal totiž i o díle a osudu bratří Miladinovových a jejich věznění a smrt vykládal tím, že sbírali i písně, v nichž si Bulhaři stěžují na své národní nepřátele: „Byliť viněni z buřičství. Řecké duchovenstvo na ně žalovalo u vlády turecké, jako by byli velezrádce říše osmanské atd., a za důvod uvádělo mezi jinými také některé

[45] Bulharská národní píseň. — Rodinná kronika, 1864. s. 286.

písně ve sbírce obsažené, jimiž lid bulharský naříká na své úhlavní a ukrutné nepřátely — na Turky, na Řeky atd."[46]

K tomuto textu pak podal Stojanov vysvětlení, že „do počtu těchto písní patří jmenovitě hrdinská píseň 81 str. 113—115, kdež se hlavně to líčí, kterak nás úplně sobě podmanili Turci zrádou řeckého patriarchy, jak zpustošena byla vlast bulharská, když ji Turci potom úplně vydobili." Stojanov pak v poznámce podrobně vyprávěl i obsah písně a upozorňoval, že český překlad vyšel roku 1863 v Národních listech č. 31 ve fejetonu a nedávno v Květech č. 23, str. 274, ročník 1866. Upozorňoval tedy na svůj vlastní překlad a na překlad Severův, na němž zřejmě spolupracoval. Uvedl dokonce v poznámce i závěr písně v originále i v českém překladu a opět nezapomněl poznamenat: „A právě tuto jakož i podobné písně národní zpívá náš lid s oblibou největší."[47] Zajímavé je, že o nejstarších českých ukázkách písně ve fejetonu Bulhaři a hierarchie řecká se nezmínil, což rovněž svědčí o tom, že patrně s tímto fejetonem neměl nic společného.

Nejen v Bulharsku, ale také v Čechách začala být tedy tato píseň už v šedesátých letech velmi oblíbena, protože zřejmě i v Čechách se zdálo, že vysvětluje bulharskou minulost zhuštěnou zkratkou. Proto také se v Čechách stala symbolem celého osvobozeneckého hnutí, hledajícího v lidové slovesnosti oporu i potvrzení nastoupené cesty. České časopisy rády přijímaly objasnění historické situace Bulharska touto písní a přijaly pak i její samostatný překlad Stojanovův, a to jistě spíše pro jeho hodnoty informativní než básnické.

Když psal Jan Dunovský své obšírné pojednání O národní písni Bulharův,[48] nevyhnul se ani on písni, která z lidové poezie snad nejživěji tlumočila představy obrozenské. Ve svých názorech na bulharskou lidovou píseň byl nejvíce ovlivněn sborníkem bratří Miladinovových a vedle toho představami G. S. Rakovského, znal však samozřejmě i etnografickou literaturu českou, zvláště práce I. J. Hanuše. Srovnával bulharské lidové písně se srbskými jako jim nejbližšími pro jakousi „slavnostnost nádhernou, která nikdy nepřejde v prostou veselici." Všímal si sice všech skupin bulharských lidových písní, ale v podstatě považoval všechny tyto písně za písně epické.

Junácké písně mezi těmito epickými písněmi charakterizoval pak právě písní Stojan a patrik, líčící prý nešťastné povstání lidu bulharského. A také on podobně jako jeho předchůdci citoval z rady „patrikovy" sultánovi:

---

[46] Časopis Českého musea, 40, 1866, s. 276.
[47] Tamtéž, s. 283.
[48] Květy, 7, 1872, s. 99—102, 107—110, 115—118, s. 123—126.

„ze starých co živo zbylo,
poturči je všecky rázem
malé děti dej v porobu,
zahub všecky jejich popy
a vladyky pověs všecky,
rozboř chrámy, zlato seber."[49]

Neposloužil si žádným už publikovaným úryvkem ani celým překladem Stojanovovým, protože buď se překlady v časopisech a denících špatně hledaly, nebo si chtěl těch pár veršíků znovu přeložit sám. Pravděpodobné je, že ho k písni nepřivedl nějaký dřívější článek, v němž píseň byla citována, protože se žádného podobného článku v textu nedovolával.

Ani Holeček neopominul píseň Stojan a patrik ve svých Junáckých písních národa bulharského. Je zařazena až do druhého dílu pod č. 21. Překladatel, který měl vytříbený vkus pro písně staré a pro písně charakteristické pro lidovou slovesnost jižních Slovanů, jí pro její jedinečnost v jihoslovanské lidové slovesnosti zřejmě nepřikládal tak velký význam. Až na první část, která je poněkud knižní a v níž např. v přímé řeči matky k Stojanovi používá překladatel přechodníku „buda" ve verších: „buda pak jednou veliký, / pozbav své carství cizoty", přeložil Holeček i tuto píseň krásným, přirozeným, téměř hovorovým jazykem, což vynikne na překladu srovnávané patriarchovy rady sultánoví:

„Ctný padi'ahu, tatíčku!
Dobrou ti radu poradím:
všecky, co je tě zůstali,
po alkoranu poturči,
otroků z dětí nadělej,
popy dej všecky pobiti,
biskupy rozkaž zvěšeti,
chrámy jim zaber posvátné —
dají pak pokoj na věky!
Na naše možno spolehnout,
věrni jsou povždy, poslušni."

Na rozdíl od Stojanova Holeček samozřejmě všude důsledně dodržuje osmislabičné metrum a překládá závěr tak jako v jiných epických písních s větším důrazem na celý smysl básně, protože si dovoluje v závěrečném přidaném verši metaforu, která vystihuje celé neštěstí Bulharska. V originálu končí totiž báseň prostě veršem: „Заплака мало и голямо".

[49] Květy, 7, 1872, s. 108.

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

Stojanov sice k tomuto závěru doplňuje také ještě jeden verš, ale ne verš tak důrazný jako Holeček. U Stojanova čteme:

„Zaplakali velicí i malí,
jaká nastala jim běda."

Holeček však končí metaforickou gradací:

„Malý i velký zaplakal,
nářkem se třásla nebesa."

I v tomto případě projevil tedy Holeček zejména znalost ducha této písně, blízké myšlení jeho bulharských známých. Jestliže píseň zpívala o katastrofě, která celý národ uvrhla na věky do neštěstí, nestačil mu jako projev zoufalství nad tímto neštěstím pláč dětí i dospělých a nepotřeboval už také vysvětlovat, proč naříkali, jako to učinil Stojanov, nýbrž vztáhl lidský zármutek, tak jak tomu často bylo v písních lidových i v umělých básních z doby národního obrození, na skutečnost vyšší a na lidech nezávislou. V lidových písních často truchlí s hrdiny příroda, a proto Holečkův závěr neodporoval jejich duchu.

Ještě po osvobození Bulharska sloužila píseň jako vysvětlení situace Bulharů pod tureckou nadvládou a pod národnostním útiskem řeckého duchovenstva. Roku 1879 v obšírnějším anonymním pojednání, které vycházelo pod názvem Stav Slovanů pobalkánských v několika pokračováních, objevuje se totiž píseň Stojan a patriarcha znovu v rozsáhlých citacích a jen s některými parafrázovanými místy přímo jako výklad bulharských poměrů za turecké vlády.[50] Citována je v překladu Holečkově a na Holečkovy Junácké písně je v poznámce také přímý odkaz. Přesto je její závěr, o němž jsme se zmínili a který je v originálu velmi jednoduchý, opět v překladu změněn. Pisateli článku se patrně zdálo, že ani „nářek nebes" nevyjadřuje dosti výstižně tragédii Bulharska, a proto ve vlastním přidaném závěru nebo v závěru, na němž snad spolupracoval nějaký jeho bulharský pomocník, vrší obrazy zármutku přírody:

„slunce přestalo svítiti,
hory, ty hořce zplakaly,
tráva se slzou oblila,
pole se slzou polilo! . . ."

Patriarchův boj proti Bulharům i jeho lstivou radu sultánovi považuje přitom autor článku za přesvědčení národa, ne tedy za historickou pravdu, píseň má však za památku z doby, v níž k tragické události došlo.

[50] Slovanské listy, 1879, seš. 3, s. 78—79.

Vykládá, že Bulhaři pokládají řecké fanarioty za hlavní viníky svých neštěstí, líčí, jak fanarioté vydírali lid, bránili vzdělanosti Slovanů a přitom očerňovali slovanské vlastence u Porty. Informuje však už také o tom, že roku 1872 si bulharští vlastenci dobyli za pomoci ruské samostatného exarchátu.

Největším uznáním hodnoty i popularity písně Stojan a patriarcha bylo její zařazení do Úplného besedníku z roku 1877.[51] Toto její uveřejnění bylo proto tak významné, protože Úplný besedník shromažďoval všechen známější materiál pro vlastenecké deklamace a slavnosti, všechno z české a slovanské poezie, co už bylo prověřeno recitováním, častějším publikováním i jinými projevy zájmu české vlastenecké společnosti. Kniha spojila materiál z dřívějších Besedníků a tak vzniklo toto monumentální vydání, které předkládá velmi bohatý výběr skutečně nejpopulárnější poezie v Čechách.

Z bulharské poezie byly do Úplného besedníku zařazeny jen ještě překlady dvou „junáckých" písní z výboru Holečkova, a to Král Šišman a Jankulova smrt a píseň Žalná Kana, takže Úplný besedník i v této oblasti objektivně dosvědčil, co bylo v Čechách z bulharské poezie nejoblíbenější. Stojan a patriarcha vyšel v něm podle Stojanovova překladu, otištěného v Květech, dokonce i se Stojanovovou průvodní poznámkou, že je to jedna z nejznamenitějších písní bulharských a lidu bulharskému nejoblíbenější. A tak i do tohoto vydání se dostal vedle úspěšných překladů Holečkových i český překlad překladatele — Bulhara.

Vedle Stojanovova a Holečkova překladu, které byly v sedmdesátých letech nejpopulárnější, vznikl záhy po národním osvobození Bulharska ještě další překlad této písně z pera F. Douchy. Byl uveřejněn pod názvem Vévoda Stojan a patriarcha spolu s překladem jiné lidové písně a s překladem básně S. Todorova Vzpomínka na kapitána Jana z Karavelovových novin Svoboda. Všechny tři překlady mají společný název Ze zpěvů bulharských.[52] V připojené poznámce překladatel uvádí, že prostřednictvím pana prof. M. Hattaly ho upozornil na tyto zpěvy pan Ondřej Zechyrov, posluchač jeho přednášek, Bulhar ze Šumenu, a že písně jsou vzaty ze sbírky bratří Miladinovových.

Vlastní přetlumočení není lepší než překlady starší, zvláště slovosled Douchova překladu je násilný ve srovnání se slovosledem překladu Holečkova i Stojanovova, dále pak Doucha užívá některých knižních vazeb,

[51] Úplný besedník. Spořádali Jiří Bittner a Jos. P. Vilímek. Praha, 1877. s. 200—201.

[52] Osvěta, 9, 1879, s. 664—666. Bibliografické údaje překladů, uveřejněných v časopisech a sbornících, i časopiseckých článků jsou většinou vzaty z rukopisné retrospektivní bibliografie slavik v českém tisku, shromažďované v Ústavu české a světové literatury ČSAV v Praze.

neodpovídajících lidové poezii. Tak už v úvodu užívá takové vazby ve druhém verši, dále pak ve třetím a ve čtvrtém rozděluje přívlastek od substantiva, k němuž přívlastek patří, dokonce do dvou veršů a z přívlastku vytváří neumělou apozici, takže úvod písně v překladu zní:

„Matka dítě porodila,
jmeno jemu bylo Stojan.
V kolébce je kolébala,
v zlaté, při tom hovořila. . .“

V dalším textu pak, aby dodržel osmislabičné metrum, užívá překladatel složeného minulého času i pro 3. osobu sg. a pl., např.: „Zatroubil jest na roh žlutý. . . , Zradili jsou otce tvého. . . “, nebo málo vhodnými předponami vytváří víceslabičná slova: „abych carství pozachránil. . . , a k nim takto zahovořil. . . , pomstou nechť se povykáže. . . , z vojiště se povytratil.“ Jinak si pomáhá příklonkou *-tě*.

Verše, obsahující poslední patriarchovu radu sultánovi, se v Douchově překladu vzdaly všech cizích oslovení sultána a zní:

„Králi, mocný panovníče!
neříkal jsem, králi, tobě,
abys, kolik starců zbylo,
poturčil je rázem všechny;
děti vedl do zajetí;
kněze velel povražditi;
biskupy jich všechny zvěšel;
církve jejich šmahem zrušil;
v pokoji že tak jen budeš?
Našince já šíře vyšlu;
oni rozkaz věrně splní.“

Nebylo to tedy vylepšení staršího překladu, ale nové překladatelské uvedení písně, která se obecně líbila, a proto vždy snadno našla překladatele do češtiny. Příčiny její obliby byly přitom především neliterární, neboť vyplývaly ze zájmu o zemi, jejíž osudy píseň v relativně nejširším zobecnění shrnovala. Přitom to byly osudy, je jichž důsledky sahaly až do přítomného okamžiku, zahajujícího už novou ér udějin Bulharska. Právě po celá šedesátá a sedmdesátá léta 19. stol., v době osvobozeneckých hnutí porobeného slovanského obyvatelstva Balkánu, byl osud tohoto obyvatelstva Čechům obzvláště blízký a z toho pramenil zájem o poučení jak o jeho dějinách a soudobém životě, tak o jeho lidovém umění. Tam, kde sama lidová píseň toto poučení poskytovala, byl její úspěch takřka předem zaručen.

Popularita písně Stojan a patrik v českém prostředí, kterou lze srovnávat jedině s popularitou českých písní původních, měla ovšem i jiné příčiny. Píseň byla prodchnuta novobobým myšlením, charakteristickým pro tzv. národní obrození nesvobodných slovanských národů, a také proto byla tak lehko srozumitelná a tak snadno nalézala odezvu. Byla to píseň výslovně epická, s prudkým spádem děje, a to rovněž jí otvíralo cestu do Čech. Stačí přečíst si v Riegrově Slovníku naučném z šedesátých let minulého století heslo Epické básnictví a v něm text o lidové epice Slovanů, zpracovaný K. J. Erbenem, abychom se přesvědčili, jak byla epika jako literární druh, který v české lidové poezii neexistoval a byl proto nahrazován podvrhy Rukopisů královédvorského a zelenohorského, vysoko oceňována.

Několik překladů a řada zmínek o jedné písni během necelých dvaceti let dokazují, že pro české poměry je Stojan a patrik písní klíčovou. Překlady i výklady písně totiž odhalují shodný myšlenkový směr a literární záliby v prostředí, kde píseň vznikla, i v prostředí českých zájemců o lidovou slovesnost a také obdobné odborné názory jejích domácích i českých dobových vykladačů. Jako málokterá jiná píseň přesvědčuje Stojan a patrik i o tom, že novodobé písně, blízké písním junáckým, byly nejen srozumitelné, ale že si plně zachovaly své kouzlo v atmosféře myšlenkově blízké, i když byl třeba umělecký charakter původní lidové poezie toho prostředí, do něhož byla píseň uváděna v překladu, zcela odlišný. Písni Stojan a patrik razily v českém prostředí cestu především dvě její charakteristické vlastnosti: zkratkové sugestivní poučení o osudu Bulharska a novodobě chápaná idea osvobozeneckého boje.

ВЕНЦЕСЛАВА БЕХИНЬОВА

НАРОДНАТА ПЕСЕН КАТО СИМВОЛ НА НАРОДНАТА СЪДБА (БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ПЕСЕН В ЧЕХИЯ ПРЕЗ 60-ТЕ И 70-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.

(Резюме)

В работата се разглеждат опознаването на народната българска поезия в Чехия и чешките преводи: 1) преводите от 60-те години; 2) преводите от 70-те години; 3) преводите на песента „Стоян и патриарх“ и нейната оценка в Чехия.

През 60-те години се превежда от българската народна поезия, както и в предишния период, предимно за да бъдат запознати читателите с народното творчество на българите, което е вече познато от няколко образеца в по-старите сбирки (Челаковски, Ербен). Преводите обаче не са дело на слависти или на известни писатели, а главно на студенти, които са се срещали в нелегалния кръжок „Побратим" в Прага с български студенти. Най-значителният превод, който възниква от това чешко-българско сътрудничество, е преводът на народни песни, направен от Ян Гебауер с участието на В. Д. Стоянов и П. Стефанов.

Превеждането от българската народна поезия продължава през 70-те години Йозеф Холечек, който със своите преводи на юнашки песни спечелва читателската обич към българската народна поезия. Сам той изповядва своята любов към юнашката и хайдушката поезия в автобиографичния роман „Перо". Четири песни превежда младият поет Рудолф Покорни, българска народна поезия започва да превежда и известният по-късно преводач от български и приятел на България Я. Вагнер.

Най-много преводи има песента „Стоян и патриарх", тъй като показва сбитото съдбата на българския народ според историческите представи на чешкото и българското народно възраждане. Цитати от тази песен са били много често използувани като доказателство, че българите са били под двойно робство — на турското правителство и, от друга страна, на гръцкото духовенство. По този начин песента става в Чехия символ на историческата съдба на българите.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

JULIUS DOLANSKÝ

OBRAZ BULHARSKA VE SLOVANSKÉM SBORNÍKU E. JELÍNKA

Je obecně známo, jak obrovským sympatiím se těšily v českých zemích od polovice sedmdesátých let 19. věku osvobozenecké boje jižních Slovanů. Bulharsko mezi nimi zaujímalo jedno z nejpřednějších míst.[1] Od chvíle, kdy vypuklo r. 1875 povstání v Hercegovině a Bosně a kdy v dubnu 1876 se pozdvihli k boji za svobodu i Bulhaři, sledovala česká veřejnost s netajeným nadšením bezpříkladný heroismus svých slovanských bratří. Když pak vstoupilo do války s Tureckem r. 1877 také Rusko a ruská vojska slavila na Balkáně vítězství za vítězstvím, nebylo u nás snad nikoho, kdo by necítil, jak úzce je spjata i česká budoucnost s událostmi na slovanském jihu.

Ani diplomatické intriky západních velmocí na berlínském kongrese r. 1878 nic nezměnily na české lásce k bojovníkům za svobodu balkánských národů a k jejich ruským ochráncům. Naopak. Nebývalou a ještě větší pozornost u nás upoutávali zvláště Bulhaři, třebas je berlínský kongres nespravedlivě rozdělil do dvou státních útvarů, samostatného knížectví bulharského a do samosprávné Východní Rumelie pod tureckou svrchovaností. Český zájem o obě ty bulharské země — dočasně rozdělené — vzrostl tak, že se do nich obracel stále větší počet českých lidí z nejrůznějších vrstev, zejména z řad inteligence, ale také z praktických povolání, z živností a řemesel. Zároveň rostla touha dozvědět se co nejvíce o životě bulharského lidu, o jeho současném stavu, o jeho vlastnostech a kultuře.

---

[1] Viz o tom přehledně v knize Zd. Urbana. Z dějin česko-bulharských kulturních styků. Praha, 1957. s. 37—39, 138—164.

Mimořádně přesvědčivé svědectví o tom podává Slovanský sborník, který vydával v letech 1881—1887 mladý český spisovatel Edvard Jelínek (1855—1897). V předmluvě k prvnímu ročníku, datované v prosinci 1881, Jelínek připomínal, že Slovanský sborník vznikl z iniciativy literárního a řečnického spolku „Slavia" v Praze. Jako redaktor ujišťoval, že si přeje, aby se ve sborníku dostalo všem Slovanům „stejně spravedlivého povšimnutí", pokud stačí síly domácích přispěvatelů na tak obsáhlou a složitou problematiku. Sborník byl věnován „Nesmrtelné památce Pavla Josefa Šafaříka". Hned na titulním listě si vytyčoval jako základní cíl zásadu, opakovanou pak i ve všech dalších ročnících: „Poznejme se!"

Název sborníku zároveň přesně určoval, že v něm jde o soubor „statí z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního i společenského života". Od počátku v něm tedy měly převahu kulturní otázky. Ale plánované stati z dějin „společenského života" poskytovaly přitom dosti široké pole i pro tematiku mimo oblast pouhé kultury. Mohly se zaměřovat podle potřeby rovněž na národní hospodářství, na aktuální politiku atd. První ročník vyšel sice jednorázově až koncem roku 1881 v jediném svazku o 184 stranách. Ale protože měl zřejmě značný ohlas mezi čtenáři, umožnilo nakladatelství J. Otty vydávat všecky další ročníky počínaje rokem 1883 jako měsíčník o dvanácti číslech, a to v daleko větším rozsahu, takže už druhý ročník z r. 1883 dosáhl 646 stran, čili byl tři a půlkrát větší než pokusný ročník první.

Už tento prostý fakt ukazuje, jak živě se tehdy zajímala česká veřejnost o slovanské otázky. Tradiční láska k příbuzným slovanským národům zůstávala i v osmdesátých letech 19. věku jednou z nejvýznačnějších ideových složek veřejného povědomí u nás. Nebyla ovšem už dávno tak naivně idealistická jako za obrozenských časů. V požadavku slovanské spolupráce odrážel se ještě markantněji odpor lidových mas proti vídeňskému centralismu. Ale populární „slovanská vzájemnost" musela se nyní stále častěji vyrovnávat s četnými překážkami, jak vyplývaly z mnohem větší složitosti vyspělé kapitalistické společnosti a jejích vnitřních protikladů.

Nepřihlížíme-li ani k faktu, že od roku 1878 existovala u nás československá sociálně demokratická strana, sdružující dělnickou třídu na marxistickém základě proletářského internacionalismu, zanechaly už r. 1879 obě tehdejší buržoazní strany, staročeská i mladočeská, neplodné pasívní opozice, zahájené dvanáct let předtím po uskutečnění dualismu v Rakousko-Uhersku, a podílely se nyní o moc v černožluté monarchii po boku vládnoucí buržoazie německé a maďarské, která nebyla nijak nakloněna Slovanstvu. Od sedmdesátých let mohutněla rovněž v české inteligenci uvědomělá snaha o světovost české kultury. Zvláště od války francouzsko-německé z let 1870—1871 a vzniku jednotného bismarc-

kovského Německa se u nás zvýšilo úsilí o styky s Francií a s ostatní západní Evropou i na protest proti rostoucí německé expanzívnosti a proti německému mocenskému vlivu na kulturním poli. Česká veřejnost nemohla nevidět nebezpečí pro své postavení, když v srpnu 1879 uzavřelo Rakousko-Uhersko spojeneckou smlouvu s Německem a za čtyři roky potom (1883) k nim přistoupila do trojspolku také Itálie. Pouhé sympatie se slovanskými národy už za takových okolností neposkytovaly dostatečnou oporu pro české zájmy.

Povážlivou krizí procházelo v osmdesátých letech také české rusofilství, do té doby jedna z největších nadějí u nás. Jestliže většina českého maloměšťáctva nepřestávala uctívat ruské carství, uvedly ji ve zmatek poplašné zprávy o událostech ve východní slovanské říši. V Rusku se šířilo revoluční „nihilistické" hnutí. V březnu 1881 padl mu za oběť „car Osvoboditel" Alexandr II. Jeho syn a nástupce Alexandr III. zmrazil celou zemi na dlouhá léta nejtužší reakcí. A aby nebylo pochybností, že nehodlá podporovat žádné ilegální proudy ani v zahraničí a zejména mezi rakouskými Slovany, manifestoval v srpnu 1885 na osobní schůzce s císařem Františkem Josefem I. v Kroměříži aspoň dočasnou loajalitu k svému vídeňskému kolegovi a k jeho vládě. Neradostné vyhlídky se tak otvíraly českým vyznavačům utopicky politického slovanství.

Proti zbytkům slavjanofilské ideologie u nás vystupoval od počátku osmdesátých let velmi energicky i mladý profesor nově přeorganizované pražské university T. G. Masaryk. A sáhl přímo na kořeny českých staromilců orientovaných k nereálnému slovanství, když v letech 1886—1888 rozpoutal pro vítězství vědecké pravdy vrcholnou kampaň o pravost „národního paládia", domněle starobylých Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Bylo to pouhá náhoda, že právě tehdy — koncem roku 1887 — zanikl také Jelínkův Slovanský sborník?

Po celých těch sedm roků, kdy Slovanský sborník vycházel, neměl tedy nijak ustláno na růžích. Nechtěl-li si vyvolávat zbytečhe potíže, musel volit ve svém obsahu a uspořádání takovou cestu, aby vyhovoval potřebám českého čtenářsrva a nenarážel přitom na oficiálně zahraniční politiku rakousko-uherského státu. Právem proto podtrhoval Jelínek hned v Předmluvě k prvnímu ročníku odborně informační ráz Slovanského sborníku v duchu hesla: „Poznejme se!" Poučen zkušenostmi s obdobnými ruskými sborníky, chtěl zároveň přihlížet „k stanovisku, jaké české obecenstvo zaujímá vůči vědomostem o národech slovanských", aby co „nejpříhodněji sloužiti mohl účelu svému". Snažil se spravedlivě poučovat o všech slovanských zemích, pokud o nich mohl získat původní zprávy. Jak se mu to podařilo ve vztahu k Bulharsku?

Není třeba zdůrazňovat, že v osmdesátých letech, kdy Slovanský sborník vycházel, nepředstavoval ani život v Bulharsku žádnou idylu.

Těžce zkoušená bulharská země, osvobozená aspoň částečně z tureckého jařma nedávno předtím, rozbíhala se teprve prvními smělými kroky do lepší budoucnosti. Ochromoval ji přitom uvnitř trvalý zápas mezi dvěma buržoaznímí stranami, konzervativní a liberální, stejně jako nelítostný konkurenční boj evropských velmocí o převahu na Balkáně. Jestliže Bulharsko děkovalo za svou svobodu především Rusku a s ruskou pomocí budovalo od samého počátku základy svého nového státního zřízení, usilovalo naproti tomu Rakousko-Uhersko, podporované Německem, všemožně oslabit ruskou pozici v Bulharsku, aby si tam zajistilo své vlastní hospodářské a politické zájmy. Proti vůli Ruska byl dosazen r. 1879 na knížecí stolec v Sofii Alexandr Battenberg. Když pak se připojila v září 1885 k samostatnémi bulharskému knížectví také Východní Rumelie a Battenberg se ujal i v ní vlády, přepadl sjednocené Bulharsko v listopadu toho roku srbský král Milan Obrenović, podněcovaný rakousko-uherskou politikou, prý pro porušení rovnováhy na Balkáně. Ani brzká katastrofální porážka srbského vojska u Slivnice v listopadu 1885 nezachránila Battenbergovu prestiž. Už příštího roku se musel i na ruský nátlak vzdát trůnu a na jeho místo byl v únoru 1887 povolán — opět proti vůli ruského cara — Ferdinand Koburský, chráněnec Rakousko-Uherska a Německa.

Všecko to bylo tehdy dobře známo také u nás v českých zemích. Redakce Slovanského sborníku stála tedy před dost nesnadným úkolem. Nikdy se netajila sympatiemi k Rusku a ruské tematice věnovala ve sborníku nejvíce pozornosti. Jestliže chtěla přihlížet „k stanovisku, jaké české obecenstvo zaujímá vůči vědomostem o národech slovanských", rozumělo se pro ni takřka samo sebou, že rovněž v poměru k bulharským událostem měla shodně s naprostou většinou české veřejnosti jednoznačně blízko k masám bulharského lidu, věrně oddaného svým ruským přátelům. Mohla tak uplatňovat i svou základní slovanskou tendenci. Ale na druhé straně musela počítat zároveň s tím, že proti Rusku na Balkáně vystupuje soustavně rakousko-uherská a německá zahraniční politika, zásadně potírající jakékoli snahy o spolupráci slovanských národů. Svůj živý zájem o Bulharsko mohla přitom redakce Slovanského sborníku krýt navenek aspoň částečně tím, že jde o zemi důležitou pro politiku vídeňského a berlínského dvora.

Do vztahu Slovanského sborníku k Bulharsku pronikal tedy neustále rozpor mezi tradičním slovanstvím a zřetelem k oficiální vídeňské loajalitě tehdejších českých buržoazních stran. Edvard Jelínek se jej snažil vyřešit tím, že se vyhýbal choulostivým aktuálně politickým otázkám, nepřipomínal je podrobněji a nezaujímal k nim stanovisko. Tím větší důraz kladl zato na slovanský charakter Bulharska a jeho kultury.

* * *

Jaký obraz Bulharska podával tedy Slovanský sborník českému čtenářstvu? Vyplývalo z jeho celkové povahy, že neopakoval věci obecně známé z tehdejšího denního tisku a přinášel informace odbornějšího rázu. Protože podle zásady, vyslovené hned v předmluvě k prvnímu ročníku, měl být sborník vydáván „pro širši kruhy", usiloval redaktor „získati příspěvky obsahu přísně vědeckého i lehčího — nespouštěje se nikdy pravidla, že každý článek má vésti k poznání pobratimých národů slovanských". Kromě ucelených speciálních statí volil k tomu i drobnější zprávy, rozhledy po literatuře a umění, archívní dokumenty a s oblibou zařazoval rovněž cestopisné črty, ukázky z bulharské poezie a prózy. Prohlížíme-li všech šest ročníků Slovanského sborníku, vynořoval se z nich jasný a poutavý obraz bulharského života, naplno prozářený vroucími sympatiemi, jaké si u nás získalo Bulharsko v hrdinské dobé svých bojů za svobodu.[2]

Nepochybně vítané byly základní informace o počtu Bulharů už v samostatném knížectví. Podle úřední sofijské statistiky z r. 1881 mělo tehdy Bulharsko „skoro dva milliony duší", přesně 1,998.983. Z toho v hlavním městě Sofii žilo 20.451 obyvatel, ale větší než Sofia byly tehdy Varna (s 24.649 obyvateli) a Šumen (22.921), z menších měst pak Vidin, Trnovo, Svištov atd. (Slov. sborník, II, 56). O pouhé čtyři měsíce později otiskl tentýž ročník Slovanského sborníku (II, 260—264) vysoce zajímavou stať: „Mnoho-li jest Slovanů?" Zde se už uváděl počet všech Bulharů cifrou 5,123.952; z nich nejvíce (2,027,000) žilo dosud pod tureckým panstvím, 1,900.000 v samostatném knížectvi, 573.000 ve Východní Rumelii, o něco méně (500.000) v Rumunsku, 97.032 v Rusku a 26.920 v Rakousko-Uhersku. V průvodním textu k tomu redakce právem poznamenávala, že počet Bulharů „není posud určitě ustanoven". Podle některých statistik je jich prý asi 5,500.000, „Bulhaři sami však dí, že jsou národem šest a půl, ano i sedmimilionovým".

V následujícím ročníku (SS III, 226) upozorňoval E. Jelínek, že v populární edici „Die Völker Oesterreich-Ungarns" vyšlo r. 1884 obsáhlé pojednání maďarského autora Gézy Czirbusze o Bulharech v jižních Uhrách, o historii jejich přestěhování do Uher, o jejich zeměpisném rozšíření, o povaze, mravech a poměru k ostatním tamějším národnostem. Přesnější pohled na složení obyvatelstva v bulharském knížectví podle sčítání z r. 1881 podávala sofijská statistika, uveřejněná teprve r. 1884

[2] Bulharského materiálu ze Slovanského sborníku použil z velké části také Zd. Urban pro citovanou monografii. Naše rozprava se pokouší soustavně osvětlit, jak se projevoval český vztah k Bulharsku právě jenom v Jelínkově Slovanském sborníku z let 1881—1887.

(SS III, 337). Napočítala tam už přes dva milióny obyvatel (2,007.919), většinou pravoslavných (1,404.409), dále mohamedánů (578.060), židů (14.342) a ostatek jiných věr. Co do národnosti zaujímali Bulhaři 67%, Turci 26%, zbytek příslušníci jiných národů. Jak nepříznivě pro Bulhary se vyvíjel za turecké nadvlády počet bulharských obyvatel ve východních částech bulharského knížectví a jak rychle tam nabývali převahu Turci, dokumentárně ukazoval podle M. Drinova Jiří Polívka (SS III, 562).

Podrobnou statistiku národností v bulharském knížectví uveřejnil ještě v březnu 1885, tj. půl roku před sjednocením s Východní Rumelií, nadšený ctitel Bulharska Josef Antonín Voráček, tehdy mladý český, učitel ve Slivenu (SS IV, 152—154). Citoval z článku M. K. Sarafova přesné údaje o nejrůznějších národnostech, jejichž příslušníci žili r. 1881 v bulharském knížectví. Ze Slovanů byli mezi nimi vedle vedoucích Bulharů také Srbocharváti (1.894), Rusi (1.123), Čechové (174) a Poláci (92). Právem si Voráček posteskl, že dosud neexistuje spolehlivá statistika o počtu Bulharů v jiných zemích, především v Rumelii a Makedonii. A není prý ani naděje, „zejména co se makedonských Bulharů týče, aby se tak státi mohlo". Ke statistickým zprávám po sjednocení Bulharska se už Slovanský sborník bohužel pak nevrátil.

Pozorně zato sledoval od počátku rozvoj bulharského školství. Hned ve svém prvním ročníku (I, 166) oznamoval podle bulharského Vládního věstníku, kolik bylo r. 1880 v knížectví základních obecných škol (1088), z toho 1027 pro chlapce a 61 pro děvčata, kolik dětí celkem navštěvovalo školu pod vedením 1247 učitelů a 132 učitelek. Bulhaři tam měli už i 20 středních škol, mezi nimi pět reálních učilišť, kromě toho pak dva mužské a dva ženské učitelské ústavy. Nebyl to tedy nijak malý počet hned po osvobození. Na vyšší studium do zahraničí dostalo stipendia 34 mladých lidí. Z nich v Rusku studovalo 16, v Rakousku — včetně českých zemí — 12, po dvou ve Francii a Německu, po jednom ve Švýcarech a v Rumunsku.

Pozadu nezůstávala zřejmě ani Východní Rumelie. V tomtéž I. ročníku Slovanského sborníku (I, 182) hlásil E. Jelínek, že v Plovdivě se dotiskuje řada nových spisů, určených zejména pro školy. „Část z nich jsou překlady z češtiny nebo dle českých originalů pracované učební knihy", jako např. čítanka podle metody J. A. Komenského od Iv. Mirského, přírodopis od dra Pokorného a P. Jehličky, fyzika a chemie od J. D. Panýrka, geometrie a rýsování od Močníka; učebnici bulharského dějepisu napsal S. S. Bobčev.

Za tři roky potom (SS III, 391—392) podával obsáhlou zprávu o rozkvětu školství ve Východní Rumelii J. Voráček, a to podle Školního věstníku (Učilišten dnevnik), řízeného v Plovdivě „direktorem" národní

osvěty J. Gruevem. Voráček ukazoval na bohatý obsah tohoto časopisu a podrobně vypočítával počet základních a středních škol, jejich žáků i učitelských sil nejenom bulharských, ale také tureckých a řeckých. Chválil organizační opatření pro další vzdělávání mládeže i učitelů, zejména na dvou mužských a dvou dívčích reálných gymnáziích v Plovdivě a Slivně. Připomínal, že už minulého roku, tj. r. 1883, poslala plovdivská vláda 58 bulharských stipendistů na studia za hranice a stejně pečuje o zemskou knihovnu a múzeum.

Pro české čtenářstvo vyznívaly radostně všecky takovéto informace, zvláště když se týkaly i české účasti při rozvoji škol v osvobozeném Bulharsku. Ale redaktor Slovanského sborníku E. Jelínek nezamlčoval ani některé stíny, které tu zatemňovaly světlý obraz. Pod pseudonymem E. J. Pravda zařadil hned v druhém ročníku SS (II, 264 n.) do svých „Slovanských kapitol" obsáhlý kritický článek, nazvaný „My u nich a oni u nás". Stěžoval si v něm, jak mnoho lidí nepovolaných a neschopných kazí svým osobním chováním idealizované představy o slovanské spolupráci, když přijdou za chlebem nebo pro dobrodružství do jiné slovanské země. Měli jsme ovšem i znamenité pracovníky, jako byli třebas v Polsku Jablonský nebo Květ: „Bože, dej nám Květů více! Netoliko v Polsce, ale i v Rusku, v Chorvatsku, v Bulharsku atd.!" Vděčnost cizích národů se nezíská zjevným sobectvím a beztaktností.

Přímo na adresu Čechů v Bulharsku pak mířil Jelínkův odstavec (s. 265): „Když počala v Bulharsku organisace škol, volal petrohradský list „Novoje Vremja" k Balkánu: „Chraňte se před českými kantory!" Přes to, že jsme přesvědčeni, že zejména Bulhaři nemají příčin vůbec si stěžovati do českého učitelstva, které nepopíratelně tvoří v lůně vlastního našeho národa jednu z nejkrásnějších jeho haluzí, přece zdá se, že zajisté byl podnět jakýs k ostrým slovům „Nov. Vr."." Jelínek tu měl nepochybně pravdu. Bylo tehdy mezi Čechy ve slovanských zemích i dost byrokratů, odchovaných rakouským státním aparátem a slepě potom oddaných z kariéristických důvodů vládnoucímu režimu svých chlebodárců a hostitelů. Jistě mezi ně nepatřil ovšem slivenský učitel J. A. Voráček který posvětil několik let svého mládí bezelstné a obětavé propagaci bulharské kultury u nás.

Že od počátku osmdesátých let utěšeně rostl český zájem o česko-bulharské vzájemné styky na kulturním poli, dosvědčovaly opět zprávy Slovanského sborníku. Hned v jeho prvním ročníku (I, 176) oznamoval například Literární a řečnický spolek „Slavia" v Praze, že mezi jeho činnými členy je pět Bulharů. Jeho nová knihovna měla tehdy (v roce 1880—1881) mimo jiné také jedenáct bulharských knih, mezi nimi dvě díla jazykovědná, jedno dějepisné, čtyři knihy z krásné literatury, dvě z folklóru, jednu časovou brožuru a jeden bulharský časopis. Od prosince

1880 zahájil v Praze velmi aktivní činnost spolek Bălgarska sedjanka (SS I, 178—179). Pořádal přednášky pro studentstvo i pro širší veřejnost, a to jak bulharsky, tak česky. Šlo přitom vesměs o atraktivní náměty: o bulharských svatbách podle G. Rakovského, o poměrech školství v Bulharsku, o dějinách bulharského panství na půdě Rakouska, o tajných a božských soudech, o bulharské žurnalistice. V březnu 1881 se konala slavnost na počest Ljubena Karavelova a jindy na zasedání Bulharské sedjanky se čtla v českém překladě jedna kapitola z jeho obrázku „Maminčin mazanec". V únoru 1884 hlásil Slovanský sborník (III, 116), že „čacká bulharská omladina v Praze vydá sborník „Rosa", sbírku vlasteneckých statí obsahu slovanského". A v červnu téhož roku uváděla redakce SS (III, 340) mezi mladými českými slavisty, kteří se ucházeli o studijní stipendia do slovanských zemí, na prvním místě žádost nejmenovaného kandidáta „o podporu na cestu do Bulharska (do Soluně a na Athos)".

Sympatie k Bulharsku rozněcoval Jelínek rovněž v cestopisných črtách ze svých „Dunajských dojmů" r. 1883. Vyprávěl tu o svém putování parníkem po Dunaji z Vídně až do Ruščuku (II, 359 n., 414 n.), o krásách přírody a o setkání s pasažéry různých národností. Na bulharských březích Dunaje ho zaujaly pozůstatky turecké nadvlády, minarety, džamie, bědné zjevy chudých tureckých žen. Při rozhovoru na palubě se starým ruským plukovníkem a jeho mladým bulharským adjutantem (s. 421 n.) se vynořila tehdy choulostivá otázka zhoršeného bulharsko-ruského poměru. Zato v Ruščuku se radoval, jak se tam vzmáhá bulharský živel. A upřímně ho potěšilo, když v tamějším hotelu poznal v čele bulharské vojenské hudby jejího knížecího kapelníka, českého krajana Šebka, milovníka a šiřitele českých hudebních skladeb a písní.

Nejnázorněji ovšem přibližovaly českému čtenáři bulharskou zemi a její lid obsáhlé stati z národopisu a folkloristiky. Většinu z nich napsal pro Slovanský sborník J. A. Voráček. Už v druhém ročníku se rozhovořil o „Pohanských obětech u Bulharů" (II, 507 n., 533 n.). Na širokém srovnávacím základě se tu pokusil ukázat, jak se v lidových písních dochovala četná svědectví o krutých pověrách, jimž padaly za oběť lidské životy. Shodně s názory své doby autor přitom neodlišoval makedonské písně od bulharských. Kromě proslulé sbírky bratří Miladinovů citoval zvláště ukázky z Verkoviče, jak jej k tomu vedl i název Verkovičovy knihy: „Narodne pesme makedonski Bugara, skupio Stefan I. Verković. U Beogradu 1860". V závěru přitom Voráček zjišťoval, že i když je původ těchto pověrečných obětí temný, „přece na cizí vliv poukazuje".

Ozdobou třetího ročníku Slovanského sborníku bylo obšírné Voráčkovo pojednání o „Bulharském obydlí a životě v něm". Procházelo

pěti čísly od ledna až do června 1884 (III, 35 n., 97 n., 137 n., 201 n., 254 n), doprovázeno mistrovskými ilustracemi prof. Jana Mrkvičky, českého malíře zdomácnělého v Bulharsku. Podle vlastních zkušeností a původního studia podával zde Voráček nejenom znalecký popis všech součástí bulharského obydlí a jeho zařízení. Líčil zároveň bulharksé mravy a obyčeje, oblíbenou stravu, kroje, úpravu vlasů, práci v zemědělství a pracovní nástroje, nejvýznačnější běžné úkony v průběhu celého roku a dne od rána do večera. Také z této rozpravy mu vyplývalo, že „Bulhaři mnohem slovanštější jsou, nežli doposud se myslilo, třebas i jednotlivé věci cizí kulturou byly znešvařeny".

Pěkným doplňkem k tomu bylo „Slovo o tanci a písni v Bulharsku", které zaslal do téhož ročníku Slov. sborníku (III, 540—543) G. Šebek, knížecí kapelník z Ruščuku. Úvodem vyznával, že toužil poznat „osvobozený národ bulharský a jeho národní obyčeje". Jako hudebník se nejvíce „zajímal o bulharský zpěv a tanec, zejména o různé druhy „chora". Upoutávaly ho svérázné hudební nástroje, stejně jako melodie lidových písní. V poslední době pronikají prý do Bulharska i nápěvy cizích písní, zvláště ruských a českých. Ale bez výhrad chválil G. Šebek vysoké hudební nadání u Bulharů. Jenom litoval, že nikdo z nich se dosud neučil hudební kompozici, aby vytvořil bulharskou národní hudbu z „takřka nevyčerpatelného pokladu originálních motivů".

O dva roky později se vrátil k národopisné tematice opět J. A. Voráček dokumentární statí „Perunova slavnosť v Rhodopách" (SS V, 26 n., 77 n., 123 n.). Podobně jako ve své dřívější studii o „Pohanských obětech u Bulharů", také zde se opíral o srovnávací materiál z celého slovanského bájesloví, pokud se v něm projevoval kult pohanského božstva Peruna. Ale jádro jeho rozpravy tvořil tentokrát podrobný a živý popis lidové slavnosti, jak ji poznal ve vsi Javorovu jižně od Plovdiva v srpnový svátek sv. Ilije, Perunova křesťanského nástupce. Na pole srovnávacího folklórního bádání se Voráček odvážil také v další studii, otištěné v tomtéž ročníku Slovan. sborníku: „Písně o svatbě boha slunce s krásnou dívkou" (V, 341 n., 393 n.). V tomto příspěvku ke sporu o pravost Verkovičovy „Vedy" se zamyslel nad variantami písní o svatbě mýtického boha Slunce, jak je předtím otiskli Marin Drinov a P. Slavejkov a vedle nich Verković. Právem ovšem Voráček soudil, že pro určení původnosti „Vedy" dosavadní srovnávací materiál nepostačuje.

Bulharsko nezůstávalo stranou ani ve statích obecně slovanských, které s oblibou přinášel Slovanský sborník o Slovanstvu jako celku. Hned do druhého ročníku zařadil E. Jelínek — Pravda pokračování své úvahy „O slovanské pravdě v poučné literatuře" (210—212). Mezi lidovými příslovími, která tu citoval úvodem z celé slovanské oblasti, bylo také přísloví bulharské: „Krivo da stoim, pravo da govorim."

Bulharských apokryfů se dovolával Louis Leger v pojednání „O slovanské mythologii" (SS II, 394).

Na základě obrovského materiálu z celého slovanského světa vypracoval svou rozpravu o „Staroslovanských řádech a obyčejích" (III, 341 n., 397 n., 459 n., 509 n., 581 n., 633 n.) prof. Josef Perwolf. V záplavě dokladů, důležitých pro poznání Slovanstva v minulosti, uváděl i příklady z Bulharska: poslovanštěná místní zeměpisná jména (345), názvy rodinných příslušníků (399), bulharská křestní jména (401), označení selského starosty (403). Připomínal, že hodnověrní starci z bulharských žup ve 14. století určovali sporné meze okolo kláštera Chilandaru (463) a u starých hradů vznikaly nové obce (464). Rovněž v Bulharsku se vyjadřovaly třídní rozdíly mezi poddanými a bojary podobně jako v jiných slovanských zemích (510, 515). Dávno před českým husitským hnutím „bogumilové v Bulhařích X. století horlili proti poddanství" (518). Pátráme-li po vzniku slovanských států, byl nazván bulharský stát „podle uráločudských Bulharů, kteří spojili mnohá plemena Slověn, sami v nich zmizevše" (582). Pro daně užívali Bulhaři podobných označení jako ostatní jižní Slované (591). I jejich sněmy měly podobné třídní složení (638). Bez výraznějších dokladů z Bulharska se J. Perwolf obešel naproti tomu v kratších pojednáních o „Slovanském právu", „Slovanském bájesloví a básnictví" (SS, IV, 3—6, 57—60).

Bulharská tematika nechyběla ani v dalších obecně slovanských statích národopisných. Ve studii o „Slovanském týdnu" (III, 565—573) uváděl J. A. Voráček z bulharského prostředí jména světic Petky a Neděle (568, 570, 573). Většinou podle cizích pramenů objasňoval Jaroslav Vlach „Mravy a zvyky Jihoslovanů" (IV, 72 n., 142 n., 205 n., 272 n., 315 n.). Vyprávěl tu o rodinném životě v zádruhách, o milostných a svatebních zvycích převážně z území nynější Jugoslávie. Ale nejednou se zmínil také o Bulharsku, zvláště o únosu milované dívky (210), o námluvách (275), o svatebních slavnostech a obřadech (316—320). Bulharsko zaujímalo zato přední místo při „pohledu do slovanského světa" opět u J. A. Voráčka, když do posledního ročníku Slovanského sborníku napsal rozpravu, nazvanou „Koleda čili Koleda-bog" (VI, 1 n., 127 n., 187 n., 210 n.) s podrobným popisem vánočních zvyků ve slovanských zemích a zejména v Bulharsku (s. 129, 188—191).

Na rozdíl od národopisné problematiky věnoval Slovanský sborník nepoměrně menší pozornost bulharské historii. S dávnou minulostí, namnoze až pohanskou, byly spjaty ovšem výklady lidového zvykosloví. Redakce sborníku zřejmě nemínila zatěžovat pozornost čtenářů obsáhlejšími kapitolami dějepisnými. A přece uveřejnila objevnou stať bratří Hermína a Ladislava Škorpilů o „Pohraničném valu v jižním Bulharsku" (III, 464—471). Autoří, oba upřímní ctitelé Bulharska, v ní s pronikavými

archeologickými znalostmi prokazovali, že násep, který se táhl od Jajkazlij přes Pandaklij až k Bílému moři, nemohl být silnicí římskou, nýbrž že to byl ochranný val, vystavěný na rozhraní mezi říší bulharskou a byzantskou za carů Borise a Symeona, čili ve století devátém nebo na začátku 10. věku. Už rok předtím upozorňovala ostatně redakce SS (II, 425) v poznámce k článku „K archeologii jihoslovanské" na jiný význačný detail, že totiž jméno Gabrova v Bulharsku souvisí patrně s dávnými pohřebišti, jaká, byla i jinde na slovanském jihu.

Když pak mladý český germanista Arnošt Kraus podával záslužný soubor dokumentů o „Slovanech v národní pověsti německé" (VI, 305 n., 367 n.), nalezl ve staroněmecké básni o Wolfdietrichovi také dvě zmínky o Bulharech (372). Tklivý doklad z časů turecké poroby Bulharska otiskl mezi „Příspěvky k dějinám slovanským" František Dvorský (IV, 593). V Zemském archívu království českého objevil latinsky psaný zápis, jímž bulharský patriarcha Athanasij Ryssa prosil r. 1598 Pražany a císaře Rudolfa II. o pomoc proti „krutému, tvrdému panství tureckému", pod nímž sténají křesťané na Balkáně.

Nejednou se vynořovalo Bulharsko v souvislosti s živou diskusí o nejstarším slovanském spisovném jazyce a písmě. Hlavní slovo tu vedl tehdy mladý slavista Jiří Polívka, později jedna z nejprosluleišich osobností české slavistiky. Už v druhém ročníku SS uveřejnil hluboce fundovanou studii (II, 481—488, 545—554): „Kterým jazykem psány jsou nejstarší památky církevního jazyka slovanského, starobulharsky či staroslověnsky?" Znovu se zamyslil nad otázkou, je-li možno považovat jazyk, kterým hlásali slovanští věrozvěstové evangelium, „za předchůdce jazyka novobulharského neb aspoň jemu velice blízký", či má-li se hledat vlast tohoto jazyka v Pannonii a vidět v něm tedy větší blízkost jazyku „novoslovinskému". Autor přesvědčivě ukazoval, že „základy staré slovanské církevní literatury (byly) položeny v Bulhařích" a „jazyk pannonských Slovanů neměl rozhodného vlivu na jazyk bohoslužebných knih", i když „jistý vliv jeho ovšem popírati nelze" (552).

Pokud se pak týče jména tohoto jazyka, soudil J. Polívka, že nejlépe by bylo nazývat jej jazykem „slověnským" tak, jak jej označovali staří domácí spisovatelé. Jmenuje-li se jazykem „starobulharským", je to podle J. Polívky „vlastně absurdní", protože „starobulharský jazyk vlastně znamená starý jazyk uraloaltajského kmene Bulharů, který potom s jihovýchodními Slovany balkánskými splynul v jeden národ, přijav od něho vzdělání i jazyk, uděliv mu však za to jméno své" (553). Polívkova argumentace zvítězila natolik, že se pak až dodnes ustálilo nejenom v české, ale i ve většině mezinárodní slavistiky pojmenování jazyka „staroslověnského".

K téže otázce se vrátil J. Polívka i v následujícím ročníku SS (III, 614) při kritice knihy, kterou vydali v Brně B. Popelka a Fr. Vymazal: „Grammatika jazyka starobulharského (staroslovenského)". Recenzent tu mimo jiné opravoval vadnost termínu „staroslovenský", protože „slovenským jazykem" se u nás jmenuje „nářečí Slováků moravských i uherských", ale nejstarší spisovný jazyk slovanský se nazýval „slověnský". O „Slovanském jazyku a písmu" pojednal ještě i příštího roku 1885 Jos. Perwolf (SS IV, 113—119). Důsledně tu mluvil o jazyce „slověnském" na rozdíl od „bulharského". Několikrát přitom uváděl Bulharsko v souvislosti s činností soluňských bratří Konstantina, Metoděje a jejich žáků, stejně jako při výkladech o vzniku glagolice a cyrilice.

Méně se vyskytoval zřetel k Bulharsku ve statích a referátech o hlaholském písmu a písemnictví. Jiří Polívka tu psal o „Nových objevech na poli hlaholského „písemnictví" (II, 101—102), o hlaholském Euchologiu sinajském (II, 269—270) a o „Nové theorii o původu slovanského písma" (IV, 392—394). V jubilejním roce tisícího výročí Metodějovy smrti všímala si redakce SS (IV, 336) nových knih o obou slovanských prvoučitelích. Upozorňovala i na ruský překlad Miklošičovy „Srovnávací morfologie slovanských jazyků", jehož první svazek zahrnuje v sobě „staroslovenský jazyk" (IV, 504). A zároveň tamtéž hlásila, že v Moskvě začalo nedávno vycházet „velmi důležité dílo profesora moskevské university p. Djuvernua", tj. Alex. L'voviče Djuvernua „Slovar' bolgarskogo jazyka po pamjatnikam narodnoj slovesnosti i proizvedenijam novejšej pečati". Tedy dílo opravdu důležité, protože zasvěcovalo do novodobé bulharštiny „na základě národních písní, přísloví atd., potom dle nových výtvorů písemnictví bulharského", jak ukazoval už jeho první svazek.

Samo sebou se rozumí, že redakce Slovanského sborníku nezanedbávala ani dějiny bulharské literatury. Už v prvním ročníku (181) oznamovala, že mladý učenec N. A. Syrku shromáždil množství neznámého materiálu o bulharské literatuře střední periody, začal uveřejňovat s pomocí prof. Veselovského text apokryfických pověstí a připravuje do tisku další zajímavé texty středověkého písemnictví. V následujícím ročníku SS (II, 528) se k tomu dodávalo, že Syrku napsal do jubilejního sborníku V. I. Lamanského vědecké poznámky o dvou dílech trnovského patriarchy Evthimije tak, že zároveň je vidět, „jak velice se nynější bulharština liší od bulharštiny staré". Rovněž Petko Račev Slavejkov cestoval prý r. 1882 po Bulharsku, nasbíral tam mnoho zajímavých lidových písní a objevil „některé veledůležité věci pro jazyk bulharský" (II, 55).

Všestranný pohled na „Povahu literární činnosti osvobozeného Bulharska" otvíral svým „listem k dějinám bulharské literatury" v tomtéž ročníku SS (II, 279—284, 343—347) mladý Aleksandr Teodorov-Balan,

který tehdy zastával jako posluchač slovanské filologie na pražské universitě funkci předsedy Bălgarské sedjanky a připravoval se také u nás na svou životní dráhu vynikajícího bulharského učence-akademika. Pokusil se zobrazit a kriticky zhodnotit všecko významné, co vyšlo v obou částech rozděleného Bulharska za posledních pět let od osvobození: časopisy, periodické spisy, mnohotvárnou odborně naučnou literaturu, krásnou prózu, poezii i dramata, a to jak díla původní, tak přelo, žená. Jeho rozprava se stala i nadále bohatým zdrojem informací o tehdejším stavu bulharské literární tvorby. Upozorňovala na nejedno jméno které se potom znovu a znovu opakovalo.

Jestliže tam Al. Teodorov charakterizoval např. dost obšírně sofijské „Periodičesko spisanie" a přirovnával jeho význam k Časopisu Českého musea (283), považovala redakce SS za samozřejmou povinnost referovat několikrát o dalších ročnících tohoto bulharského periodika (II, 428; III, 562—563; V, 98, 290—291). S radostí si povšimla (II, 480), že „jeden z předních současných spisovatelů bulharských" S. S. Bobčev vydal r. 1883 drobnou monografii o Žinzifovu. Vylíčil v ní jeho život a literární i publicistickou činnost s důrazem na jeho báseň „Krvava košula". Po předčasné smrti talentovaného českého slavisty, profesora záhřebské university Leopolda Geitlera připomínal nekrolog z pera Václava Kučery (SS IV, 440—442) jeho úsilí o hlubší průzkum bulharského jazyka „ve všech jeho nářečích" na studijní cestě po Makedonii. Geitlera zaujala zvláště Verkovičova „Veda Slovena". Obdivoval se její smělé kompozici a napsal podle ní speciální rozpravy „Pověsť o Orfeu-Orfenovi rhodopských Bulharů" a „Juda v mythech národů balkánských".

Ale kromě těchto kratších zpráv přinesl Slovanský sborník r. 1885 i dvě rozsáhlejší stati o současné bulharské literatuře. Obě napsal opět J. A. Voráček. První z nich pojal jako „obrázek z bulharské literatury v době povstání" a jejím hrdinou byl „Christo Botev, bulharský básník — vojín" (IV, 281—284, 341—345). Přibližoval živě a názorně Botevovy hrdinské životní osudy a doprovázel je vlastním překladem několika jeho básní. Se stejnou láskou a ještě obšírněji nakreslil portrét „Lubena Karavelova, jeho činnosti literarní i politické" (IV, 510—516, pokračování s mylnou paginací 553—559). Oba ty články měly takový úspěch, že je přeložil do francouzštiny C. Courrière a otiskl je r. 1886 v pařížské Revue française de l'étranger et des colonies (viz SS V, 484). Slovanský sborník z r. 1887 pak oznamoval, že rovněž v nové knize Jaromíra Hrubého „Ze světa slovanského" je jeho studie o Ljubenu Karavelovu (VI, 339).

Neúnavného propagátora bulharského písemnictví J. A. Voráčka fascinoval ovšem i největší zjev tehdejšího bulharského Parnasu Ivan Vazov. Obsáhlou „literární črtu" o „Poesii bulharského básníka Ivana

Vazova" zaslal už hned do druhého ročníku SS (96—99, 148—152) s výraznou charakteristikou celé jeho bojovně mistrovské poezie. Už sem vložil Voráček zároveň řadu ukázek jeho veršů ve svém českém překladě. Hned potom pak následovaly jeho překlady dalších Vazovových básní: „V naději" vedle „Odhodlanosti" od Slava Kesjakova (II, 395), Vazovova apoteóza „Vlasti" (II, 447), tragická scéna ze života povstaleckého bojovníka „Volov" (III, 521), Vazovovy „Ozvěny" (IV, 177) a čtyři ukázky z Vazovovy nové sbírky „Slivnica" (V, 214—216). Kromě toho uveřejnil Slovanský sborník (IV, 174—176) v překladu Pavla Krumlovského Vazovovu buditelskou vizi „Paysij" z cyklu „Epopeja na zabravenitě". Voráček rovněž upozorňoval r. 1884, že vyšla nová sbírka Vazovových básní „Polja i gori" (III, 228). České čtenářstvo mělo tak už tehdy možnost sledovat zásluhou Slovanského sborníku aspoň v základních rysech Vazovovu velikost, jak o tom soustavně pojednává v této naší knize studie Dany Hronkové.

J. A. Voráček přitom ani neopomíjel oživovat neustále vzpomínky na slavnou dobu bulharských bojů za svobodu. Proto přeložil pro SS z r. 1886 obšírné vypravování Z. Stojanova o hrdinské „Tonce, matce bulharských povstalců" (V, 16—20, 68—71, 132—135) s dokumentárním obrazem povstaleckého hnutí od počátku 60. let pod vedením Rakovského až po vítězný rok 1878. A sám oslavil podle knížky Z. Stojanova junáckou neohroženost „Baš-Komity" Vasila Levského (VI, 399—403, 437—440). Že bulharská cesta k svobodě byla vykoupena i tichou osvětovou prací a utrpením mnoha skromných vlastenců, upozorňovala redakce SS (III, 282) v referátě o českém překladě F. A. Hory románu z bulharského života „Zarnica" od populárního polského spisovatele Teodora Tomasze Ježe. Jak je vlasteneckým duchem prodchnuta téměř všecka současná bulharská poezie, vyplývalo rovněž z referátu Jindřicha Apol. Mutova (SS V, 240—241) o nové charvátské antologii bulharských básní „Bulgarske pjesme", kterou přetlumočil známý charvátský básník August Harambašić a vydal v Záhřebě 1886.

Všecky tyto stati, referáty a překlady z oblasti současné bulharské literatury směřovaly ovšem zároveň na pole, v němž se nutné odrážela velmi choulostivá a citlivá problematika tehdejší politické situace, jak jsme o ní mluvili v úvodu naší rozpravy. Redaktor Slovanského sborníku E. Jelínek se jí snažil vyhýbat, aby zbytečně nikde nenarážel. Raději proto zařazoval kratší zprávy o nových cizích publikacích pojednávajících o současném Bulharsku a o jeho politicky aktuálních otázkách. Velmi sympaticky se zmiňoval už v druhém ročníku SS (478—479) o polském spisu „Spółczesna Bulgarya przez Jana Grzegorzewskiego", jejíž autor se zabýval ještě poměry za osvobozenecké války z let 1877—1878. Vřele uvítal E. Jelínek r. 1884 také knihu francouzského slavisty L. Legera „La Save, le Danube et le Balkan" (III, 165), v níž autor líčil

mimo jiné vnitřní Bulharsko, Rumelii a „poměrRusů k Bulharům". Následujícího roku, v listopadu 1885 zaznamenala redakce SS (IV, 600) Legerův článek „La crise bulgare". Sama prohlašovala, že nechce opakovat, co je už obecně známo o „nám tak drahém sjednocení Bulharska". Ale slibovala, že brzy o tom uveřejní stať, zamluvenou v samém Bulharsku. Tento slib nemohla bohužel splnit.

Dost obsáhlým referátem upozorňovala zato na novou Legerovu knihu „La Bulgarie" z r. 1885 (V, 48—49), když prý „obecná pozornosť v Evropě obrátila se k Bulharům náhlým samovolným spojením Rumelie s knížectvím". Francouzský slavista zde přičítal hlavní odpovědnost berlínskému kongresu za „mravní zmatek, o němž svědčí nynější chování Srbska". Bulhaři si vždycky vážili Srbů jako „starších bratří". Teprve berlínský kongres otevřel Rakousku cestu do Bosny a Hercegoviny a donutil tím Srby, aby hledali náhradu „způsobem nepřirozeným". Naproti tomuto Legerovu mínění soudil referent SS, že „odpor srbský ovšem plynul aspoň z části spíše z politiky dynastické a vládní, než ze skutečného, přirozeného přání národa".

Ale referent SS se plně shodoval s Legerem, že „bulharská revoluce" neporušuje mír na Balkáně, nýbrž jej utvrzuje, třebas by „z porážky srbské vznikla přímo i válka evropská; neboť — jak dobře Leger vykládá — v nepřirozeném roztržení bulharského národa vězelo stálé nebezpečí, kterému jen spojením může nastati konec". Leger chválil Bulhary jako národ „poctivý, pracovitý, mírumilovný" a „v podstatě i politický". Dovolávaje se Vazova, Veličkova a francouzského vlivu na nynější bulharskou literaturu v souvislosti s francouzským postavením na Balkáně, věřil Leger, že pokouší-li se Německo „proklestiti si cestu až do Soluně, ve všech těchto krajinách bezpečně najde již Francii usedlou bez ozbrojení pouze mírným šířením jejího jazyka a jejích myšlenek".

Jak patrno, stavěl se Slovanský sborník naprosto jednoznačně na stranu Bulharska. A co víc: dobře si uvědomoval, že tuto novou „balkánskou krizi" zavinila intrikánská politika evropských velmocí. Slovanský sborník v ní otevřené zastával zájmy Francie proti expanzívním choutkám rakouského spojence, bismarckovského Německa proniknout až do Soluně. V následujícím ročníku (V, 430—433) otiskl proto i obšírný referát mladého Frant. Kvapila o „Revue française de l'étranger et des colonies", kde Édouard Marbeau podával nejenom dojmy ze svých cest po Bulharsku, ale dokumentárně vypravoval, jak řečtí fanariotové těžce utiskovali bulharský lid také po stránce náboženské. V tomtéž ročníku (V, 291) upozorňoval Slovanský sborník už na jaře 1886, jak dychtivě sledovala i česká veřejnost vzrušující události na Balkáně při sjednocení Bulharska a za dobrodružné války srbsko-bulharské. V Olomouci vydal dokonce Ivan Belov „senzační" publikaci, nazvanou „Ze života bulhar-

ského“ s četnými ilustracemi, mapami a zpravodajskými epizodami z bojiště. Redakce SS neopomněla ani ohlásit (V, 292), že i v Záhřebě vyšly toho roku „Kirurgijske crtice iz bugarsko-srbskoga rata od dra. V. Subotića“.

V souladu s celkovým posláním Slovanského sborníku usiloval E. Jelínek o přátelskou spolupráci mezi všemi slovanskými národy. Rád proto využil i cyrilometodějského jubilea r. 1885 a zařadil do čela májového čísla SS (IV, 225—226) programovou báseň Adolfa Heyduka „Cestou našich apoštolů“. Heyduk v ní velebil jejich posvátný odkaz bratrské lásky a míru na rozdíl od nynějších svárů, sobectví, lstivosti a krvavých válek. S tím trpčím pocitem zaznamenával brzy potom Slovanský sborník zprávy o neblahé srbsko-bulharské válce, jak už víme. Výborně se mu proto hodil i Voráčkův překlad čtyř ukázek z Vazovovy „Slivnice“ (V, 214—216), v nichž zaznívala vedle radosti nad bulharskou chrabrostí také upřímná lítost, že došlo k tak nesmyslnému bratrovražednému boji, jak vyjadřovala Vazovova báseň „V okopu“.

Ne nadarmo k tomu redakce SS v jednom z nejbližších čísel (V, 291) připojovala o Vazovově „Slivnici“: „Básník povznesl se na objektivní stanovisko; činí zřejmý rozdíl mezi srbským národem a vládnoucí stranou politickou. Těžce nese válečnou „vzájemnosť slovanských bratří“, vzpomíná starých přátelských styků mezi Bulhary a Srby, spatřuje chybu na straně Srbův, ale vinu připisuje hlavně falešným a hrdým „učencům“.

Nebylo tedy nejmenší pochybnosti, že redakce Slovanského sborníku dělala až do té doby všecko, aby zachovala objektivitu ve vztahu k balkánským národům a nevměšovala se zejména do sporu srbsko-bulharského. Tím větší překvapení proto připravila svým čtenářům, když hned do prvního čísla VI. ročníku SS z roku 1887 zařadila začátek úvahy B. Popelky: „Jest Macedonie srbská či bulharská?“ A pokračovala v ní i ve čtyřech dalších číslech, až do května 1887 (VI, 10—15, 82—87, 111—114, 158—163, 203—208). Autor studie Benjamin Popelka patřil k stálým spolupracovníkům Slovanského sborníku. V III. ročníku SS (614) referoval Jiří Polívka o jeho „Grammatice jazyka starobulharského (staroslovenského)“, která vyšla za spolupráce s Fr. Vymazalem v Brně r. 1885. Popelka sám se specializoval ve Slovanském sborníku do té doby více na charvátskou a slovinskou kulturu.[3] Jako vážný vědecký pra-

[3] Viz od něho v SS tyto příspěvky: „Několik statí z novějších dějin chorvatských“, II, 144 n., 198 n., 249 n., 298 n., 347 n., 407 n., 465 n., 495 n.: „Paběrky o literatuře slovinské“ II, 475 n.; „Chrvatská literatura za posleních dvou let“, III, 365 n., 432 n., tam zmínka (s. 435), že Fran Kučinić vydal ve Srědci první gramatiku bulharskou pro Charváty: „Strossmayerova obrazárna v Záhřebě“, IV, 43 n.: „Sigmund svob. pán Zois, mecenáš slovinský“, IV, 269 n.: v SS, IV, 280 zpráva, že B. Popelka vydal v Brně, 1885, knížku „Velehrad a slovanští apoštolé“: „Lublaň a okolí“, V, 303 n., 368 n., 422 n., 445 n.

covník neměl důvodu, aby rozdmýchával politické spory a vystupoval bojovně proti Srbům, leda že by byl býval ovlivněn tehdejším charvátským nacionalismem, orientovaným protisrbsky.

Položil-li si však tentokrát ožehavou otázku: „Jest Macedonie srbská či bulharská?, zaměřil se v ní nutně do politické oblasti, daleko za hranice pouhé kulturní problematiky. Do vysloveně politických tónů rozehrál hned úvodní výklady, když připomínal, jak se od sjednocení Bulharska s Východní Rumelií obracejí zraky celé Evropy k Balkánskému poloostrovu a obecně se čeká nová evropská válka. Turecká moc je už podlomena. Ale vyvstává nové nebezpečí, komu mají připadnout země, „které dosud úpějí pod jařmem tureckým". V popředí tu stojí především Makedonie, „ta krásná země růží, ta úrodná část poloostrova Balkánského, z jejíhož hlavního města, ze Soluně, zasvitlo národům slovanským světlo vzdělanosti křesťanské a tedy evropské". Domáhají-li se jí Řekové, Bulhaři i Srbové, je možno podle autorova mínění snadno odmítnout řecké nároky. Ale vážnější jsou požadavky ze strany bulharské a srbské.

Popelkova ostře polemická rozprava byla první ryze politickou statí, kterou přijala a uveřejnila redakce Slovanského sborníku ve vztahu k jižním Slovanům vůbec. Je příznačné, že do téhož ročníku SS zařadila pak z bulharské tematiky kromě několika málo drobností jenom Voráčkův vzpomenutý „obrázek z dob vzniku bulharského povstání" o „Baš-Komitovi" Vas. Levském a jinak se už k Bulharsku neobracela. S posledním (12.) číslem tohoto VI. ročníku zanikl také Slovanský sborník.

Nemáme prozatím nikde dokladů, že by byla Popelkova polemická úvaha nějak přispěla k zastavení Slovanského sborníku. Je sice pravda, že se přímo manifestačně angažovala pro Bulharsko. Bojovně útočila proti srbským nárokům na Makedonii a naprosto pomíjela rakousko-německé aspirace na přístup k Soluni a k Egejskému moři přes Makedonii. Jestliže rozhodně vystupovala proti Srbsku, vědělo se tehdy obecně, že Rakousko podněcovalo nedávno srbského krále Milana do války proti Bulharům. Ale stejně tak držely Rakousko a Německo ochrannou ruku proti Rusku nad bulharským knížetem Alexandrem Battenbergem a v únoru toho roku 1887, kdy vycházela Popelkova stať, vystřídal Battenberga z vůle Rakouska a Německa na bulharském knížecím stolci Ferdinand Koburský. Vídeňská vláda měla zřejmě zájem o obě ty slovanské země, o Srbsko i o Bulharsko. Jitření a prohlubování rozporů mezi nimi mohla spíše jenom vítat, zvláště když tu vycházela iniciativa a bezděčná posila z české strany.

Ale právě naprostá většina českého čtenářstva Slovanského sborníku byla sotva spokojena, že se v něm publikují takovéto články. Milovala tehdy stejně Bulhary jako Srby. Jestliže už potom Slovanský sborník celkem o Bulharsku mlčel a teprve v září a říjnu přinesl Voráčkovu stať

o „Baš-Komitovi“ Vas. Levském, získával tímto obrázkem předního hrdiny a mučedníka z bojů za bulharskou svobodu opět sympatie pro takové Bulharsko, jaké bylo blízké českým milovníkům slovanské spolupráce.

Ať tedy přestal vycházet Slovanský sborník z jakýchkoli důvodů, je jisté, že sehrál nemalou úlohu v českém vztahu k Bulharsku osmdesátých let. Přes nepřízeň doby, znepokojované mnoha vzrušujícími událostmi na české i bulharské straně, uplatňoval i zde zásluhou redaktora Edvarda Jelínka své základní heslo: „Poznejme se!“ Informoval věcně o počtu a růstu bulharského obyvatelstva, o rozvoji bulharského školství i o české účasti v něm. Zajímal se o život bulharského lidu, o jeho zvyky a obyčeje, o bulharskou historii, jazyk a literaturu. Rozvíjel tak před českou veřejností vysoce poutavý obraz Bulharska a snažil se ze všech sil, aby se i bulharská problematika stala trvalou součástí českého povědomí. Vykonal tím dílo, hodné následování také v dalších generacích.

ЮЛИУС ДОЛАНСКИ

ИЗОБРАЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ В „СЛАВЯНСКИЯ СБОРНИК“ НА Е. ЙЕЛИНЕК

(Резюме)

В развитието на чешко-българските връзки от втората половина на XIX в. е изиграл значителна роля „Славянският сборник“, издаван през 1881—1887 г. от младия чешки писател Едвард Йелинек (1855—1897). Това е време, в което новите политически отношения в чешките земи и в България изискват да се постави идеята за славянското сътрудничество на много по-реални основи от преди. Ръководната обществена класа — буржоазията — вече не се задоволява само със славянския възторг на предишните поколения. Затова Едвард Йелинек написва в началото на шестте годишнини на „Славянския сборник“ основния девиз: „Да се опознаем!“ Вярна на този девиз, редакцията се е стремяла да съобщава конкретни и правдиви новини за целия славянски свят, по-специално от областта на обществения и културен живот и от етнографията. Значително място е било отделено на България, която се е радвала на изключителна популярност в чешките земи със своята борба за национална и политическа свобода.

„Славянският сборник“ е създавал пред чешкия читател нагледен и привлекателен образ на България от 80-те години на XIX в. Между не-

говите главни информатори за България принадлежат освен българите А. Т.-Балан или С. С. Бобчев и чешките познавачи на българската проблематика, каквито тогава са били Йозеф Ант. Ворачек, славистите Иржи Поливка или Йозеф Перволф. Според оригинални български източници „Славянският сборник" е информирал за броя и прираста на населението в Българското княжество и в Румелия. Проследявал е развитието на българската образователна система, като критически е отбелязвал и чешкото участие в нея. Проявявал е широк интерес към живота на българския народ, към неговите навици и обичаи. Припомнял е славната българска история. Значително внимание е отделял на историята на българския език и особено на българската литература начело с Л. Каравелов, Хр. Ботев и Ив. Вазов. Често пъти е избягвал обаче актуални политически въпроси. В неспокойното време на растящи противоречия сборникът се е стремял с всички сили България да стане трайна част от чешкото съзнание. С това е извършвал дело, последвано от мнозина.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

ЛИЛЯНА МИНКОВА

ПИСМА НА ТРИМА БЪЛГАРСКИ ВЪЗРОЖДЕНЦИ ОТ ПРАГА (ИВАН ШОПОВ, САВА ФИЛАРЕТОВ, МАРИН ДРИНОВ)

Средище на националното и културното възраждане на братски славянски народ, Прага привлича още от първите десетилетия на миналия век погледа на българите. Пряко или косвено научното дело и литературните творби на Добровски и Ханка, на Колар, Шафарик, Челаковски, Юнгман и Палацки дават тласък за народополезна дейност на мнозина български просветители. В немалко случаи тяхното приобщаване към постиженията на чешката славистика се осъществява в Русия, в университетите и семинариите, където те учат.

През 1835 г. руското правителство решава да създаде катедри по славистика в Москва, Петербург, Харков и Казан. Университетите на тези градове представят своите кандидати. Те са Бодянски, Прейс, Срезневски и Григорович. Четиримата избраници прекарват продължително време в славянските страни, за да се подготвят за бъдещата си преподавателска и научна дейност.

Пръв подготвя програмата за пътешествието си и пръв потегля Осип Максимович Бодянски. През декември 1837 г. той е вече в Прага, посрещнат там радушно като стар познат и приятел. В предидущите години начеващият славист е успял да преведе половината от капиталния труд на П. Й. Шафарик „Славянски древности“ и отделни негови студии, а също така работи на Й. Лангер, Ф. Челаковски и Й. Юнгман. В Прага месеци наред Бодянски е неразлъчно с Шафарик. Под вещото му ръководство учи чешки и словашки, задълбочава познанията си по старобългарски език и палеография, по славянска археология и история. Сближава се и с В. Ханка, Ф. Челаковски, д-р В. Станек, Фр. Палацки, Ф. Шумавски и други чешки

учени, писатели, общественици. С някои от тях той поддържа по-късно дългогодишна и много интересна кореспонденция, широко известна в историята на славистиката.

Програмата на Бодянски за пребиваването му в славянските земи, продължило близо пет години, е била обширна, но той успява да реализира само част от нея. Скован от ревматизъм, остава в Чехия много по-дълго от предвиденото. Престоят му в Будапеща и Виена, в пределите на Сърбия и Полша е твърде краткотраен. Затова съвсем естествено е, че Бодянски научава най-добре чешки, познава най-добре чешката история и литература. Когато се завръща в отечеството си, той е навярно най-добре подготвеният руски бохемист.[1]

От септември 1842 г. Бодянски е начело на катедрата по славистика при Московския университет. Той започва преподаването по свой план, за който говори в кореспонденцията си с чешките слависти. В писмо от 5. VI. 1843 г. Бодянски разказва на Ханка, че през изтеклата учебна година е чел лекции по славянски древности и народопис, като се е придържал към трудовете на Шафарик. Водил е и практически занятия по чешки език, включващи четене, превод и граматически разбор на текстове. Идната година смята да чете чешка история и литература, да води занятия по словашки и лужишки. „Цель моя — обяснява Водянски — каждый год преподавать один из главных славянских языков и несколько самоближайших к нему второстепенных, чтобы таким образом доставить слушателям своим нечто целое в своем роде, присоединяя к язычному изучению также историческое, т. е. дееписание народа и его письменности. Четыре-пять лет составляют полный курс славяноведения по упомянутому способу, который завершится сравнительной грамматикой всех славянских наречий."[2]

Като основни славянски езици Бодянски е преподавал чешки, полски и сръбски. Така през четиригодишния университетски курс всеки негов студент е учил и чешки език. От лекциите на Бодянски не само по чешка история и литература, но и по славянски древности и народопис, по старобългарски език и литература слушателите са научавали за големите успехи на чешката славистика. Имената на Добровски, Шафарик, Копитар, Палацки и др., споменавани често, са им ставали близки, будели са у тях възхищение. Колко широко е била застъпена бохемистиката, личи и от десетките курсови работи на студенти, запазени в архива на Бодянски. Професорът е възлагал

[1] Вж. В. А. Францев. Очерки по истории чешского Возрождения. Русско-чешские ученые связи в конце XVIII и первой половине XIX ст. Варшава, 1902.

[2] Письма к Вячеславу Ганке из славянских земель. Издал В. А. Францев Варшава, 1905, с. 113.

преводи от „Краледворския ръкопис“, в чиято автентичност не се е съмнявал, от „История на Чехия“ от Палацки, от „Далимиловата хроника“ и т. н. Учениците му са разработвали и теми из историята на хусистките войни, из чешката литература и др. От чешки са превеждали и българите Николай Катранов, Иван Шопов, Сава Филаретов.

Българите се появяват във Филологическия факултет на Московския университет още в началото на 40-те години на миналия век. Георги Бусилин, Николай Михайловски, Николай Катранов, Сава Филаретов, Райко Жинзифов, Нешо Бончев, Любен Каравелов, Константин Геров, Марин Дринов — всички са слушали лекциите на Бодянски. В по-нататъшната дейност на мнозина от тях е оползотворено онова, което те са почерпили от трудове на чешките слависти. От своя професор младите българи узнават за пръв път колко много са сторили Добровски, Шафарик и техните сподвижници, за да извлекат от мрака на миналото славната история на българското племе и да направят достояние на света високите постижения на старата българска книжнина. Не е трудно да си представим какви чувства е будело у българските студенти разглеждането на такива трудове на Шафарик като „Разцвет на славянската литература в България“, „Паметници на древната южнославянска писменост“, „Върху произхода и родината на глаголизма“ и т. н. През 1851 г. Бодянски изнася цикъл от 13 лекции върху историята на България. При посочването на изворите си той отпраща, разбира се, многократно към изследванията на чешки слависти. Както пише Е. Георгиев: „. . . в момента, когато възраждащият се българин започнал да дири в своето минало ценности, от които да черпи упование за своето нерадо настояще и вяра в своето бъдеще, чешки слависти посочиха едно първостепенно място на българския народ всред другите славянски народи.“[3]

За българските младежи, които учат в Московския университет от 40-те до 70-те години на миналия век, тясното общуване с чешката славистична мисъл се осъществява предимно чрез лекциите и практическите занятия на О. М. Бодянски. Своята любов към Чехия и дълбокото си уважение към чешката славистика професорът предава и на студентите си. Чрез Бодянски ще се осъществи и личната връзка на неколцина българи с Шафарик, Ханка и други чешки дейци.

От българите, които учат при Бодянски, трима посещават покъсно Прага: Иван Шопов, Сава Филаретов и Марин Дринов.

---

[3] Е. Георгиев. Българи и чехи в епохата на тяхното възраждане. — Год. Соф. унив., Истор.-филол. фак., т. 52, 1945/1946, с. 4.

Най-тясно е свързано с Чехия името на Иван Шопов. Сред българските възрожденци, следвали в Русия, този момък има може би най-трагична съдба. Роден в Калофер през 1820 (или 1825) г., той учи в родното си място, а после вкусва и от гръцката образованост. Бащата, заможен търговец, настанява Иван и по-големия му брат Георги в училището на о-в Халки. Оттам ги премества в Атинската гимназия. Навярно под влияние на будни съотечественици Иван Шопов решава да се откъсне от гръцката среда и да потърси в Русия образование, подобаващо на един родолюбив българин. През 1844 г. той е вече в Одеса. Записва се в тамошната гимназия и учи усилено руски език. За това време от живота му научаваме от писмата на Николай Никифорович Мурзакевич, историк, преподавател в Ришельовския лицей, човек благороден и отзивчив, комуто българите дължат много. Той полага големи усилия да помогне на Шопов. В няколко писма до своя добър приятел О. М. Бодянски Мурзакевич му говори за Шопов, пита дали ще може той да бъде приет в Московския университет. След смъртта на Георги Бусилин там се е освободила една стипендия за българин.[4] Кореспонденцията на Бодянски показва, че той се е помъчил да изпълни молбата на Мурзакевич. Веднага се е обърнал към началника на Московския учебен окръг граф Г. Строганов с въпроса, ще може ли Шопов да заеме мястото на своя починал съотечественик. Тъй като отговорът бил утвърдителен, окуражен, Шопов пристига в Москва и продължава усилено да учи руски език. Но когато при случай Бодянски запитва отново Строганов, графът му заявява, че стипендията била отпусната еднократно и новият кандидат не може да я получи. Бодянски не знае какво да прави. Обръща се за съвет и помощ към своя колега проф. С. П. Шевирьов, който също покровителствува българите. Моли го да намери на Шопов поне да преподава уроци по гръцки език. Още същия ден (7. VI. 1846 г.) Шевирьов му отговаря: „Пришлите вашего булгарина ко мне. . . я надеюсь как-нибудь сделать для него добро, если он хорошо знает по-гречески. Пришлите его сегодня, хоть теперь же, что будет всего лучше. . . О булгарине не заботьтесь: найдутся добрые люди, помогут, а может быть я сегодня же и урок ему найду."[5]

Така с помощта на отзивчиви хора Шопов продължава да живее в Москва и да се надява. Прехранва се криво-ляво с уроци и ходи на лекции във Филологическия факултет. Той дори пише курсова работа при Бодянски. На 26. IV. 1848 г. му предава превод от чешки

[4] Писмата на Н. Н. Мурзакевич до Бодянски са публикувани в „Чтения в Обществе истории и древностей российских". Кн. 1. М., 1887. с. 195 и сл.

[5] Государственная публичная библиотека им. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде, ф. 850, арх. ед. 144.

на руски език на откъс, озаглавен „Последняя оребита“[6]. Желанието на Шопов да стане славист не е прищявка. То е продиктувано от силен вътрешен подтик, от ясни планове за бъдеща дейност. Младежът полага неимоверни усилия, за да се задържи в Москва. През 1846 г. се обръща за помощ и към д-р Иван Селимински. Вместо пари получава препоръчително писмо до архимандрит Порфирий Успенски. Не знаем дали то му е помогнало, но писмото съдържа редове, показателни за възгледите и стремежите на Шопов. „Този момък — пише Селимински — дълго време е бил гимназист в Цариград и Атина. Но понеже пожела да стане полезен на своето отечество, реши да претърпи разни лишения, докато пристигне в Москва. Той желае да получи славянско образование, подходящо за нашия народ.“[7] От писмо на Спиридон Палаузов до Бодянски (от 15. VII. 1846 г.) научаваме, че ако беше склонил да запише медицина, Шопов би получавал от баща си издръжка. Узнал за тежкото положение на младежа, Палаузов пише: „Я говорил здесь с г. Тошковичем, который в переписке с отцом Шопова и который сказал мне, что отец готов высылать сыну в Москву 400 руб. ежегодно. . . если бы он пошел по медицинскому факультету.“[8]

През 1850 г. Шопов се връща за малко в България. От писмата му до Найден Геров разбираме, че когато потегля отново за Русия, той още не знае как ще се реши по-нататъшната му съдба. Изглежда, още е хранел някакви надежди да се уреди следването му там. Но в Русия не го очакват радостни вести. Уморен от безкрайните несгоди, след като е упорствувал цели четири години, Шопов се подчинява на необходимостта да следва медицина. Решението му да се премести в Прага е свързано навярно с надеждата за един компромис. В този град би могъл не само да получи медицинско образование, но и да бъде в средата на най-изтъкнатите слависти и да продължи може би любимите си занимания. С помощта на Бодянски това, донякъде поне, се осъществява. Известни са двете почти еднакви писма, с които той препоръчва Шопов на Шафарик и Ханка.

„Г. Шопов родом булгарин — пише той на П. Й. Шафарик — . . . он года три прожил у нас в Белокаменной и слушал науки словесные; но потом раздумал и поворотил, как говорится, оглобли в другую, противоположную сторону. . . В нем вы найдете человека, бывалого в своей родине во многих и многих местах. Он будет вам

---

[6] Государственный исторический архив, Москва, ф. 450, арх. ед. 730, л. л. 55—63.

[7] Библиотека „Д-р Иван Селимински“. Кн. III. С., 1905. с. 46.

[8] Институт литературы „Т. Г. Шевченко“ АН УССР (по-нататък съкратено ИЛ АН УССР), ф. 99, арх. ед. 92, л. 178.

полезен в ваших поисках ученых, а вы, пожалуйста, надоумьте его хорошенько, как ему пристроиться в Праге на первый раз получше и посходнее."[9]

Ханка и Шафарик наистина поемат грижата за Шопов. Настаняват го да живее у известния чешки общественик д-р В. Станек, намират му уроци по руски език. Те се убеждават скоро, че Бодянски не им е изпратил случаен човек. Младият българин има известна филологическа подготовка и огромно желание да се занимава с наука. Той е убеден славянофил и всичко, което засяга възраждането на славянските народи, го занимава повече от медицината. Шопов е готов да помага според силите си на чешките учени. За Шафарик той прави извадки от Бориловия синодик и от дисертацията на Натанаил Стоянович „О независимости болгарского архиепископства в древние времена", описва му български градове. За него съставя и библиография на 51 български книги, които не са влезли в труда на И. И. Срезневски „Очерк книгопечатания в Болгарии". Редица сведения за България Шопов е давал и устно. За Ханка той прави превод от чешки на български език, предназначен за „Polyglotta Královdvorského rukopisu", излязъл през 1852 г.[10]

Симпатиите на Мурзакевич, Бодянски и Шевирьов към младия българин, докато той е в Русия, грижите, които полагат за него Шафарик, Ханка и Станек, подсказват, че Шопов е предразполагал към себе си. Бил е работлив и услужлив. Бъдещето на славянството и съдбините на България са го вълнували дълбоко и го е радвала всяка възможност да допринесе и той нещо за славянската взаимност. Изпратен от украинеца Бодянски при словака Шафарик и при чеха Ханка, българинът Иван Шопов е сам олицетворение на онова сплотяване, към което се стремят славяните в годините на решителна борба срещу немския и турския гнет.

За своето пристигане в Прага и за живота си там Шопов разказва подробно на Бодянски в две много интересни писма от 20 януари и 6. VII. 1851 г.

От първото писмо научаваме за любезния прием, който е бил оказан на Шопов от Шафарик и Ханка. Той е във възторг от тях, от чехите изобщо:

---

[9] Korespondence Pavla Josefa Šafařika. Vydal V. A. Francev. I. Praha, 1927. s. 147—148.

[10] Вж. Ив. Шишманов. Личните сношения на Павла Йосифа Шафарика с българите. — Бълг. преглед, 1895, кн. 12; Бележки за България в ръкописното наследство на Шафарика. — Пак там, 1896, кн. 1; В. А. Францев. Болгаро-чешские литературные связи в половине XIX ст. — Сп. БАН, 1929, кн. 38; Ц. Цветанов. Материали по историята на българската библиография до Освобождението. С., 1955.

„Пражане суть чистые славяне и духом и телом — пише той, — они мне казались так веселы, так ласковы и добры, что я не верил бы если кто бы рассказывал; но теперь, сам увидя, удивляюсь только. Имел честь посредством господина Ганки быть несколько раз в их Měšťanska Beseda и наслаждаться славянских хоров пении и фортепианной игры. Правду сказать у вас на Руси, хотя и есть славянские „Литературные вечера", однако ничего они, мне кажется, при Пражскою Городскую Беседу, в которой можно найти всегда вечером всех литераторов и добрых патриотов, и славных славянистов, и литературу славянскую почти в 20 вестниках, когда у вас в скудную Москву только „Московские Ведомости" с длинными и предлинными казенными публикациями. Это заведение мне казалось превеселым со всех сторон. Потом Чешский народный музеум, где Pan Hanka, постоянно напрягая с славянщиною наполненную голову, почти постоянно трудится, неутомляясь, про пользу славян. Он нас подарил еще и с другую новую книженку „Počátky Ruského jazyka" и тоже и г-н Шафарик, и Пуркине, и Челаковский, и пр. и пр. не имеют счету. Потом прекрасными окружностями красуясь и Валтавой обливаясь, Прага — что за вид! Вспомните только, Осип Максимович, когда вы были в Праге и сами, скажите, правду я говорю?"[11]

За своите хазаи Шопов казва: „Я остановился на квартире у доктора Станека, который с семейством знают и помнят вас добре и расспрашивают очень очень за Москву и москвичей вообще, очень привязаны к россизму и любят вашу златоглавую и белокаменную Москву. Эти люди, как мне кажется, прекрасны. . ."[12]

Половин година по-късно Шопов изпраща на Бодянски много дълго писмо, изпълнено с впечатления от културния и политическия живот в Чехия. То разкрива не само възгледите на своя автор, но и неговия характер, изострената му чувствителност. Интересно е цялото писмо, но тук ще приведем на първо място обширните пасажи, които се отнасят до Чехия.

Шопов съобщава на Бодянски новини за чешките дейци. Палацки бил доскоро много болен, семейството му и всички патриоти били разтревожени. Сега състоянието на учения било вече добро и той продължавал да работи усилено върху своята „История на Чехия". „Г-н Челаковский — продължава Шопов — издал всеобщие славянские пословицы, или славянская филозофия. Тоже христоматия для гимназий чешских на 3 частях, по поручении министерства. Теперь печатает додаток к Юнгманову лексикону в роде дополнения.

---

[11] ИЛ АН УССР, ф. 99, арх. ед. 96, л. л. 33—34.
[12] Пак там.

Г-н Шафарик неутомително работает, то в свою библиотеку, а сверх того звали еще и в Вену про уредения и устройства императорской библиотеки и по возврате недавно не дали старику даже отдохнуть. Здесь наряжена комиссия про установлении терминологии по всех отраслях чешской литературы. В этой комиссии г-да Шафарик, Челаковский, Шумавски, Томичек, Шторх и пр. Прочто собственно г-н Шафарик последний раз позван в Вену, где проживает уже месяц и неизвестно сколько еще будет проживать там. Дай бог ему только здравья и подольше пожить."

Иван Шопов е единственият българин, наблюдавал отблизо титаничната работа на Шафарик. Вече стар и болен, патриархът на чешката славистика дава и на най-младите пример за подражание. Шопов се е прекланял пред учения, който само от 1851 до 1853 г. — времето на пребиваването на българския студент в Прага — успява да издаде „Паметници на древната южнославянска писменост" (1851), „Монахът Храбър за славянската писменост" (1851), „Разбор на старославянския превод на Светото писание" (1852), „Паметници на глаголическата писменост" (1853) и отделни статии в „Časopis Českého museum".

„Здесь литература день сто дня шагает вперед — продължава Шопов; — они сочиняют и переводят с русского, французского и польского, к немецкому, однако, ненависть большая и как кажется, по несколько времени увидим, что немщина выгнана из университет здешний, из самой Праги и Чешска." „Г-н Челаковский читает лекции славянских наречий и имеет много слушателей, как нынешный, так и прошлый семестр. Он знает свой предмет хорошо, но вообще, как немцы, теоретично, он учен и достоин похвалы, но здесь, не видевши лучших, слишком превозносят, а его лекции никогда не сравнятся с московскими. Г-н высокоученный филолог Пуркине в прошлый семестр читал publicum и, на чешском языке, антропологию и имел през 150 слушателей, на чешскую лекцию космологии только 6, а на физиологию 30 и его лекции выражают его ученость." Но Шопов е възмутен от дън душа от предложението на Пуркине да се създаде общославянска азбука въз основа на латинката. И други неща дразнят българския студент. Той намира, че чехите си поставят понякога непосилни задачи: „. . . они не могут еще превратить маленький и которого едва содержат университет, который воняет немщиною и который долгое время нужно выветривать как от чумы. . . то задумывают слишком много по их силы и строют воздушные замки, кажется мне и кто их добре знает." Сега за сега чехите трябва много да залягат, за да наложат езика си като език на науката и литературата и да прогонят немския. „Здесь счастие то — казва Шопов, — что находятся

несколько людей достойных, которые и составляют чешский народ, которые пожертвовали себя именно чтобы служить народу и возбудить его и стараются с удивительною неутомительностью на литературном поприще, их списи однако читаются только их кружком и мало где далее. Т. е. Палацкий читает Шафариковы списи, а он напротив — его и пр. и чешские книги читаются только в Праге, а не далее. Я побывал кое-где за Праги и видел, что есть тоже и из селян достойные патриоты, но вельми мало. . .“ След като е изразил по този начин още веднъж преклонението си пред апостолската дейност на чешките патриоти, Шопов не може да се сдържи да не нападне още веднъж Пуркине, задето е издал своята „Физиология“ не на чешки, а на немски език.

„Пан Ганка — продължава бившият студент на Бодянски да осведомява някогашния си учител — издает то полиглоту своей Краледворской рукописи, то грамматику славянскую, то польску, то чешску и песни и пр. и притом неутомимо в Музейской библиотеке трудится. Он тоже читает лекции русского языка, но не имеет много слушателей. Этому причина влада (правительство). Он имеет только 15 слушателей, однако и то довольно, прото что плату здесь от бедности не слушают нужных лекций. . . А теперь правительство, боясь руссизма, приказало чтобы не смели читать публикум, а получать плату. Здесь многие младые и старики имеют радость учиться русскому языку, но бедность и неимение граница всему. Австрийская проклятая политика до всего дойдет и на все изобретательна.“

Шопов хвали много вестник „Слован“, който издава по това време в Кутна Хора Хавличек. Спира се подробно и на перипетиите около изграждането на Чешкия народен театър. Тъй като немците предоставят на чехите театрите си само от четири до седем часа след обед, чехите решили твърдо да си издигнат собствена сграда. Само за три месеца те успели да съберат 25 000 рубли. „Дай им бог помощь!“ — възкликва Шопов. Той знае какво е положението на чешкия театър: немците цензурират всяка дума, която ще се произнесе от сцената на чешки език, на всяко представление присъствува полицейски комисар. Според българския студент чехите по това време нямат големи актьори, „исключая Колара, который в роли разбойников отличен и кой в чем трагическом и супруга кой в чем“. „Музыка чехи однако имеют“ — бърза да добави той.

Ето още няколко реда от писмото, в което той разказва за тогавашна Прага:

„Здесь имеют прекрасный ценный мост на Валтаве. Пушки с Вышеграда, горы святого Лаврентия, дворца и ниже дворца с крепости глядят со всех сторон на город, как бы хотя поглотить его,

что даже случилось в 1849, что отбомбардировали и сжигали возле каменного моста важную часть. Теперь около Праги начали разводить плантацию и украшать все пражские гуляния, рассаждая разного вида деревьев, особенно фруктовых. . . в Праге торговля дость хорошая и великая по Праги, продуктивно она есть 1-ый город Австрии, кажется во всех видах ремесел. Не имеют 300 великих фабрик, как Москва, однако ее 15 фабрик разных уволетворяют все нужды австрийского государства и еще много высылается за границей."

Шопов разказва в това писмо и за огромния успех, който е имал в Чехия романът на Загоскин „Юрий Милославски", за искреното русофилство на чехите. Много е интересно писаното за Михаил Бакунин. Руският анархист, взел през 1848 г. участие в Пражкото и Дрезденското въстание, се намира по това време в Чехия — найнапред в затвора в Прага, после в Оломоуц. Шопов съчувствува на Бакунин като на борец за освобождението на славянските народи и проповедник на идеята за всеславянска държава. „Бедный! — съжалява го българският студент. — Ему не дозволяется поглядеть на свету божьего даже, сообщение ни с кем и офицер всегда на стражу перед ним. . ."[13]

Разказите на Шопов от Прага показват колко тясно се е сраснал той с проблемите на чешкото възраждане, как се вълнува от всяка проява и колко широк е станал неговият поглед върху проблемите на славянския свят. Посланията на младия българин трябва да са направили голямо впечатление и на Бодянски, щом той даже си записва в своя дневник: „Письмо от Ивана Васильевича Шопова, из Праги, на трех листах; внутри такое же письмо к Денисову. При нем 4 №№ „Войводянки" и № „Constit. Blatt aus Böhmen" (121, 22 мая, 1851), также Жуковского „Myslenky o vseslovenskóm pisemnem jazycé"."[14]

След годините, прекарани в Москва и Прага, Шопов би могъл да стане много полезен деятел на българското просвещение. За съжаление животът му завършва трагично. През 1853 г. той се самоубива. Шафарик съобщава печалната новина на Погодин и Бодянски.

„На 23 септември — пише той на Осип Максимович — тук почина трагично Иван Шопов, българин от Калофер. . . Моят Ярослав, медик и близък приятел на покойния, се погрижи за погребението. . .

---

[13] ИЛ АН УССР, ф. 99, арх. ед. 96, л. л. 15—20.

[14] О. М. Бодянский в его Дневнике. Сообщ. И. Ф. Павловский. — В.: Русская старина. Т. 64. СПб., 1889. с. 132.

Виждате колко нещастни са българите! Синовете им, които се отдават на наука, гинат един след друг."[15]

Четири години по-късно с Бодянски ще сподели впечатленията си от Прага друг негов студент-българин, панагюрецът Сава Филаретов. Способен и прилежен, степендиант на И. Н. Денкоглу, Филаретов учи в Московския университет от 1853 до 1857 г. Като студент IV курс той превежда откъс из „История на Чехия" от Ф. Палацки. По заръка на професора прави превод не само на руски, но и на български език. Българските преводи на своите студенти Бодянски е използувал след това за сравнителни проучвания върху славянските езици.

След завършването на университета Филаретов трябва да стане учител в София. За България той потегля заедно с Денкоглу, който отдавна мечтае да посети родината си. През Петербург, Берлин, Лайпциг и Дрезден пристигат в разгара на лятото в Прага. След кратък престой продължават за София. Оттам Филаретов пише (на 5. I. 1858 г.) на Бодянски:

„В Праге передал г-ну Ганке письмо от Срезневского с книгой „История сербского языка"[16] . . . Принял ласкаво, показал нам все достопримечательности Музея, снабдил умными советами и удостоил посетить нас в гостинице, подарив и несколько брошюрок из своих сочинений с надписью: в знак памяти. Между прочим он рассказывал нам как немцы снова начали подавлять славянскую народность Чехии, запретив профессорам Пражск. университета читать по-чешски. Но так как он не получает никакой платы за службу, то и продолжает читать свои лекции по чешски, не обращая на формальное запрещение. Был и у старика Шафарика на квартире в Университете. Он, бедный, все лето страдал от лихорадки и от изнеможения едва держался на ногах. Мне совестно стало, что я беспокою почтенного старца и раза три вставал уйти, но он, видно было, не из пустого приличия, удерживал меня и читал мне истинно-отческие наставления."

Филаретов се оплаква, че Денкоглу е бързал много и затова са останали в Прага само един ден. „Можете представить себе — пише той — с каким чувством оставлял я Прагу, не осмотрев ее великолепных зданий, памятников, исторических местностей; не услышав чешского говора, не увидя народного собрания. Украдкою почти съездил в собор, где мраморн. памятники св. Кирилла и Мефодия, украдкою прошелся по мосту над Вълтавою и съездил на Вышеград. . ."

---

[15] Korespondence P. J. Šafařika. T. I. s. 169.

[16] Става дума за книгата на А. А. Майков. История сербского языка по памятникам, писанным кириллицей, в связи с историей народа. М., 1857.

На Бодянски Филаретов разказва по-подробно и по-свободно за пребиваването си в Прага, отколкото в далеч по-официалното си писмо до М. П. Погодин. Пред професора, комуто дължи солидната си славистична подготовка, бъдещият български просветител излива чувствата, които е изпитал при своя престой в чешката столица и при срещата си с патриарха на чешката славистика П. Й. Шафарик и с откривателя на „Краледворския ръкопис" В. Ханка. „Благодаря вашему имени — пише Филаретов на Бодянски — как Ганка, так и Шафарик удостоили меня такой теплою, задушевною беседою, которая никогда не изгладится в моей памяти."[17]

Филаретов се откъсва със съжаление от Прага. Неговото писмо свидетелствува колко много са знаели българските възрожденци за чешката столица и за чешките дейци. Хора и събития, минало и настояще, природни красоти и забележителности на Прага са им били добре познати. Чешката столица е била един от градовете, които те са мечтаели да посетят.

Няколко писма от Прага пише на своя учител Бодянски и Марин Дринов. Той прекарва там близо три месеца през зимата на 1875—1876 г. По това време Бодянски публикува в „Чтения в Обществе истории и древностей российских" докторската дисертация на Дринов „Южные славяне и Византия в X веке". Веднага след отпечатването ѝ българският историк трябва да се върне в Москва за защитата. Поради това той е в непрекъсната връзка с Бодянски. Писмата на Дринов са кратки и делови, но и от тях научаваме по нещо за живота в Прага. Дринов разказва и за невиждания студ през тази зима, и за новоизлезли книги. Изпраща на бившия си професор „История на Прага" от Томек, II и V том от „История на Чехия" от Палацки, броеве от „Casopis Českého museum". В чешката столица Дринов се запознава с Константин Иречек и пише за него: „Его (Иречка) сделали недавно инспектором Музея, который он усердно старается вывести из того уничижения, до которого довел его Вртятко." Любопитен и показателен за възгледите на Дринов е и краят на това писмо от 12. XI. 1875 г.: „Утешьте московских тузов, Струсберг здесь положительно пустил по миру несколько тысяч рабочих: в одно прекрасное утро их распустили с его заводов, не заплатив задельной платы за несколько мясецев."[18]

По времето, когато българският историк е в чешката столица, умира известният славянофил Михаил Петрович Погодин. През целия си живот той е поддържал най-тесни връзки с Чехия. Дринов пише на Бодянски:

[17] ИЛ АН УССР, ф. 99, арх. ед. 96, л. л. 72—73.
[18] Пак там, арх. ед. 110, л. 266—268.

„По М. П. Погодине мы в день похорон его служили в здешней церкви панихиду, на которую явились и несколько чехов. Все почти чешские газеты поместили некрологи о нем, почтили как следует. Немцы же громогласно высказывают свою радость по случаю его смерти, некоторые даже писали, что теперь „старорусской партии" и славянским идеям в России — конец."

В същото писмо (от 18/30. XII. 1875 г.) Дринов съобщава: „На днях выйдет на чешском и немецком языках „Болгарская история" Иречка, довольно объемистая порядочная книга. Автор ее целиком внес в нее мое „Заселение Балканского полуострова славянами". Приятно, конечно, что мое первое детище пригодилось на что-нибудь."[19]

В тези редове прозира несъмнено и горчивина. На Дринов не е могло да не му бъде тежко при мисълта, че един чужденец го е изпреварил и е написал „История на България". Но такава е съдбата на мнозина наши възрожденци. Талантливи и работливи, те рядко имат условия, за да доведат докрай по-големи замисли. Но едва ли можем да се съмняваме, че Дринов същевременно се е радвал искрено на появата на солиден труд за България. Както у Шопов, така и у него е будно съзнанието на възрожденеца, че няма значение кой ще осъществи начинанието, важното е делото на българското просвещение да върви напред.

В лицето на Дринов традицията на българо-чешките връзки през Възраждането получава своето продължение и след Освобождението на България. Няколко години по-късно тези връзки ще навлязат в нов етап. В нашата страна ще заработят всеотдайно чешки учени, преподаватели, художници. Те ще поемат една отколешна традиция на славянска взаимност и взаимопомощ, вдъхновена от обща цел: благото на славянските народи, тяхното издигане и преуспяване.

---

[19] ИЛ АН УССР, ф. 99. арх. ед. 110, л. 277—278.

LILJANA MINKOVOVÁ

DOPISY TŘÍ BULHARSKÝCH OBROZENCŮ Z PRAHY (IVAN ŠOPOV, SAVA FILARETOV, MARIN DRINOV)

(Resumé)

Praha jako středisko národního a kulturního obrození bratrského slovanského národa poutala už od prvních desetiletí minulého století pozornost Bulharů. Mnozí z nich se seznámili s dílem Dobrovského a Hanky, Kollára, Šafaříka, Jungmanna a Palackého. Zvláště dobré možnosti k tomu měli Bulhaři, kteří studovali na Filologické fakultě moskevské university. Pod vedením Osipa Maksimoviče Bodjanského, přítele Čech a výborně kvalifikovaného bohemisty, učili se českému jazyku, seznamovali se s českými dějinami a literaturou. Přednášky Bodjanského poslouchali Georgi Busilin, Nikola Michajlovski, Nikolaj Katranov, Sava Filaretov, Rajko Žinzifov, Nešo Bončev, Ljuben Karavelov, Konstantin Gerov, Marin Drinov aj. V pozdější činnosti mnozí z nich využili toho, co načerpali z prací českých slavistů.

Z Bulharů, kteří studovali z Bodjanského, tři později navštívili Prahu: Ivan Šopov, Sava Filaretov a Marin Drinov. A všichni tři tamodtud psali. Zvláště zajímavé jsou dva dopisy Šopovovy z 20. ledna a 6. července r. 1851. Mladý Bulhar byl v Praze srdečně přijat, zamiloval si město i Pražany, byl nadšen neúnavnou prací českých vlastenců, sledoval zblízka jejich vědecké i společenské projevy. Bodjanskému vyprávěl o Šafaříkovi a Hankovi, o Purkyňovi, Čelakovském, Tomíčkovi a Frantovi Šumavském, o pokroku české kultury, hudbě a divadle. Zajímavá jsou fakta, která sděluje o vývoji průmyslu, obchodu a řemesel.

Po čtyřech letech sdílel s Bodjanským své dojmy z Prahy i Sava Filaretov. Na cestě do Sofie se zastavil v hlavním městě Čech spolu s Ivanem Denkoglu, a třebaže byl v Praze jen krátce, přece stačil setkat se s Šafaříkem a s Hankou a spatřit některé pamětihodnosti Prahy, s níž se s lítostí loučil. — Několik měsíců ztrávil v hlavním městě Čech i Marin Drinov. Jeho dopisy Bodjanskému jsou spjaty nejvíce a problémy slavistiky a píše se v nich o českých učencích Jirečkovi, Tomkovi a Palackém. Nacházíme v nich i některé zprávy o životě v „Zlaté Praze".

Dopisy tří bulharských obrozenců Bodjanskému jsou zajímavou novou stránkou v bohatých dějinách bulharsko-českých kulturních a vědeckých vztahů v době národního obrození.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

СОНЯ БАЕВА

ЗА ЧЕШКО-БЪЛГАРСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ ПРЕЗ ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО (ПАВЕЛ Й. ШАФАРИК И ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ)

Чешко-българските литературни връзки през епохата на Възраждането, а и по-късно не дават достатъчно материал за едно контактно изследване, каквито са например връзките между българската, сръбската и особено руската литература. Често пъти изследователите са принудени да правят своите изводи от незначителни или второстепенни прояви,[1] от недостатъчен литературен материал, което пречи на размаха на изследването и прави изводите едностранчиви. Обратно, те дават възможност за едно сравнително-типологическо изучаване, което би проследило успоредното развитие на художествените системи и направления, резултат на една общност в политическото развитие и историческата съдба. Едно такова изследване ни дава повярна представа за размерите и историческата същност на изследваните литературни връзки, а също и за по-пълната характеристика на литературния процес.

Погледнати в сравнително-типологически план, българо-чешките литературни връзки през епохата на Възраждането представляват интересно и съдържателно явление. Нашата задача се състои в това да потвърдим някои от верните постановки по тия въпроси, направени досега,[2] да уточним някои методологически положения и да внесем нови факти при изучаване на литературните взаимовръзки

[1] Имаме пред вид предимно поезията.

[2] На тази тема са посветени сериозни изследвания, между които на първо място студиите на Е. Георгиев. Разпространение и влияние на чешката литература в България през епохата на Българското възраждане. — В: Чехословакия и България през вековете. С., 1963. с. 261, 316; Българи и чехи в епохата на тяхното

през този толкова интересен и творчески период от историческото и литературното развитие на славянските народи.

Веднага трябва да отбележим, че литературните връзки са конкретна историческа категория и поради това винаги трябва да бъдат разглеждани исторически. Ролята, която тези връзки играят в литературния процес, и значението им в историята на литературата на нашите народи в различно историческо време са различни. Те си имат своя специфика и се различават едни от други по същество. Не могат да бъдат разглеждани „изобщо" и всяко „осъвременяване", приложено към тях, би ни довело до погрешни изводи.

Корените на българо-чехословашката взаимност се простират дълбоко в историческото минало, още преди падането на двата народа под чуждо иго. Те съществуват през Средновековието (извънредно интересно е да се проследи например отражението, което са дали върху развитието на двете славянски литератури близките по своята същност идеологии на хусисткото и богомилското движение). Ако включим в сравнителното изследване на двете литератури и Средновековието, ние бихме преодолели известна ограниченост на нашето съвременно сравнително литературознание.[3]

Чешко-българските литературни връзки съществуват при особено ползотворна взаимност през Възраждането, когато се създават новите славянски национални литератури. Епохата от XVII до XIX в. в Европа е „епоха на нациите". У славянските народи тя закъснява чувствително — настъпва през XVIII и началото на XIX в. Тази епоха се различава по същество от „епохата на народностите"[4] (Средновековието) и се характеризира с две противоречиви тенденции — формиране и развитие на отделните националности и техните литератури и тясно взаимодействие между току-що създаващите се литератури; от една страна, разграничение, а, от друга — сътрудничество. Именно епохата на Възраждането е отправната точка, от която трябва да се започне всяко изследване на взаимовръзката между двете национални литератури, защото по това време те се зараждат

възраждане. — Год. Соф. унив., Истор.-филол. фак., т. XLII; книгата на Zd. Urban. Z dějin česko-bulharských kulturních styků. Praha, 1957.

[3] В това отношение особен интерес представлява книгата на Е. Георгиев „Българската литература в общославянското и общоевропейското литературно развитие", в която авторът е подчинил конкретния анализ на установени теоретически закони и е показал развитието на славянските литератури като едно цялостно, закономерно явление. Той се е опитал да включи в определена система всички основни линии и взаимоотношения между славянските литератури и дори да изтъкне оригиналните особености на техните взаимовръзки в развитието на световния литературен процес.

[4] Вж. В. И. Конрад. Запад и Восток. М., 1972. с. 292.

и разцъфтяват в условията на приблизително еднаква по същество историческа и политическа обстановка — закъсняло Възраждане, което трябва да се развива при неблагоприятни политически условия.

Новата българска литература се свързва с обособяването на българския народ като отделна нация. Тя е национална литература. Нейното появяване като самобитно национално творчество е необикновено, тъй като става в условията на двойно робство (турско и гръцко) на два различни по език и произход народа, в условията на крайна материална нищета и при доста оскъдни (макар и извънредно интересни) домашни извори.

Между социално-икономическото развитие на България през 50-те години на миналия век, когато Петко Славейков създава своите първи художествени произведения, и развитието на Чехия съществуват доста големи различия — в класовите отношения, политическите и идейните борби, уровена на духовната култура и мирогледа, религията и отношението към нея, начина на живот, даже в начина на мислене, които трябва непременно да бъдат отчетени при подобно изследване. При това положение ние дори бихме се замислили дали можем да открием някакво типологично сходство между двете славянски литератури. Но като отчитаме всички тия различия, без чието познаване е немислимо да се разбере истинският характер на взаимоотношенията между двете литератури, трябва да изтъкнем един факт, който има първостепенно значение — общността на историческата съдба, която поражда общите стремежи и общото идейно направление на литературата (онова, което в дадения период се включва в понятието литература) в най-широк смисъл, онези общи фактори на национално развитие, които предизвикват взаимно съчувствие и симпатия, съществуващи непокътнато чак до Освобождението.

И България, и Чехия, и Словакия се намират под духовно робство — едните под гнета на езуитите-католици, които насила насаждат католицизма в страната и обявяват всички по-рано издадени чешки книги за еретически, и другите под гнета на гръцките фанариоти, които също като езуитите горят българските книги, потискат националното съзнание на народа и правят всичко възможно за унищожение на българския писмен и говорим език. В резултат на това в Чехия, както и в България се заражда антиклерикално движение, което си създава своя идеология и литература.

Ако проследим внимателно литературните взаимовръзки на двата народа, ще открием, че най-широк и чувствителен отклик сред чешкия народ са имали българските народни песни, в които се разказва за страданията, причинени от гръцките фанариоти, че най-близки

от борците за национално освобождение са били братя Миладинови.[5] Най-разпространеното произведение на Славейков в Чехия е неговата „Автобиография“, и то онази част от нея, в която се разказва за гоненията на гръцките владици. Тя именно, преиздавана многократно, е станала популярна, защото се намира в съзвучие с борбите и страданията на самия чешки народ.

Като говорим за литературните връзки през периода на Възраждането и особено за чешко-българските литературни връзки, би трябвало мимоходом да засегнем още един въпрос — какво включваме в понятието „литература“ и има ли то историческо значение. Например в древността понятието „литература“ се различава съществено от това понятие през Възраждането, защото представата за „художественост“ през тия два периода от развитието на човешкото общество е различна. В древността в състава на литературата влиза всичко — и песента, и историческото съчинение, и правовият документ, и философският трактат, и разказът.[6] Ето защо с пълно право Е. Георгиев включва в старата българска литература и стигналите до нас близо сто прабългарски надписа, именниците на българските владетели, надписите за овековечаване на военни победи и др.[7]

Разработката на този въпрос е извънредно важна, защото ще позволи да бъде разширен обсегът на проблемите и на връзките между литературите в различните етапи не само от историята на славянските народи. В общата теория на сравнителното славянско литературознание трябва да се въведат нови положения, за да може тя да даде нови плодове за науката.

По-късно, по време на Възраждането, за „литература“ вече се смята само онова, което може да получи названието „художествена литература“. През ранния период на Възраждането обаче, който е преходен и все още е свързан със Средновековието, понятието „литература“ има по-широко значение. Така например ранният научен труд на Шафарик „История на славянския език и литература по всички наречия“, който излиза на немски език през 1826 г., не представлява в същност история на литературата в смисъла, който днес влагаме в това название, а една библиография на славянската писменост, тъй като самата дума „литература“ по това време е имала по-друго съдържание. В нея са се включвали съчинения от повече отрасли на

---

[5] В. Бехиньова. Българската литература в Чехия по време на Българското възраждане. — Изв. Нар. библ. „Кирил и Методий“, посветени на Петия международен конгрес на славистите, 1962, с. 275—281.

[6] Вж. Н. И. Конрад. Цит. съч., с. 290—312.

[7] Е. Георгиев. История на българската литература. Т. I. 1963.

знанието — култура, език, литература, библиография, археология, история, славистика.

От разрешението на този въпрос — могат ли през ранното Възраждане тези дисциплини да се схващат и разглеждат като „литература" — зависи до каква степен чешките учени-слависти ще бъдат третирани като представители не само на научно, но и на литературно направление. Тази проблема засягаше досега въпроса за възрожденската историография, но тя трябва да се разшири и върху създалата се през този период в Чехия, Русия, Югославия и у нас славистична наука.

Най-плодотворно, осезателно и дълготрайно за нашата току-що зараждаща се литература е съприкосновението ѝ с чешките просветители-слависти Йосиф Добровски, Йосиф Юнгман, Павел Йосиф Шафарик, Франтишек Челаковски, Вацлав Ханка и техните последователи. Ако Добровски и Юнгман допринесоха с трудовете си за съхраняването и изучаването на чешкия и славянските езици, Шафарик стана първият историк на славянските литератури, между които включи и българската. Ян Колар пропагандира чрез творчеството си идеята за славянска задружност, а Франтишек Челаковски и Вацлав Ханка събудиха любовта към народното творчество.

Формирането на двете славянски нации определя и задачите на тяхното Възраждане. Оттук обаче започват и различията — Чехия е поробена от напредналата многонационална империя на Хабсбургите, а България от изостаналата феодална турска държава. Ако чешките учени не могат да получат приживе полагащото им се признание и до голяма степен се спъва развитието им, то за наука в поробена България не може и дума да става. Големи български учени, като Атанас Богориди, д-р Петър Берон, се създават извън България и пишат произведенията си на чужд език. А освен това Просвещението е движение, което не се ограничава с отделни личности и групи, а обхваща целия народ, поради това предполага такова равнище на развитие на отделната личност, което е почти невъзможно при нашите робски условия. От друга страна обаче, въпреки невежеството на народа именно робската действителност така изостря революционното съзнание, стремежа за преодоляване собствената изостаналост, че събужда извънредно силен интерес към знания, наука, култура, към съвременната цивилизация, към самия човек, който трябва да усвои тези знания и да стане свободен. Именно този пламенен стремеж свързва двата далечни славянски народа и създава въпреки различията неповторима общност помежду им.

Разцвет на езика и фолклора, на археологията и народното творчество, интерес към славното историческо минало, славянско съ-

знание и солидарност, демократизъм — това са чертите, които определят облика на Чешкото и Българското просвещение в общото течение на славянските литератури.

За съжаление поради ограничения обем на това изследване от него ще отпадне сравнителната интерпретация на цялостното направление в двете славянски литератури, а ще разгледаме само някои отделни моменти от връзките между един от най-забележителните чехословашки просветители Павел Йосиф Шафарик и основоположника на новата българска литература, оригиналния и типичен изразител на българското национално възраждане Петко Славейков.

Непосредственият допир на българската литература с чешката наука и литература в техния оригинален вид е съвършено ограничен и е възможен само за малък брой интелигенти, при това по-посредствени литературни и културни деятели. Сръбската и най-много руската литература и наука служат за посредници между нашите две книжнини. Но когато произведенията на чешките учени и писатели стигнат до нас чрез тяхното посредничество, те губят, от една страна, от своята неповторима индивидуалност, а, от друга — в новата си форма те стават по-общозначими. От тях остава онова, което е най-съществено за момента, претворено чрез съзнанието и вкуса на народа-преводач. Шафарик престава да бъде само чешки историк. Той става славянски.

Преводът от епохата на Възраждането в никакъв случай не трябва да се възприема като съвременен превод — той също е историческа категория. Изучаването на преводите именно като такива, в които се влага различно съдържание и исторически различни цели, може да ни даде много за оценката на качеството и съдържанието на литературните връзки. Като се запознаем с „Цветосъбранието“ на Шафарик в превод на дякон Хрисант Павлов, веднага ще разберем кое от научния труд на Шафарик е било нужно в този момент на зараждащата се нова българска литература — историко-патриотичният патос, славянската солидарност, радостната изненада от факта, „че и ние сме дали нещо на света“, „и на вси славяни книга да четат“. От това произведение Славейков възприема не само фактите, а преди всичко патоса.

Влиянието на Шафарик върху българския поет чрез това произведение може да се разглежда като едно съприкосновение, като своего рода интерпретация на Славейковите мисли и теми, като отклик на оня зов, който идва от далечната, но родна поради общността на историческата съдба страна.

Връзките на Петко Славейков с представителите на чешката славистика могат да бъдат открити в духа на произведенията му, в на-

правлението и началния тласък на многообразното му творчество, в неговите поетически произведения с историко-патриотическа тематика, в оная проникновена мисъл на времето, която идва като очакван и необходим за момента отглас от далечната славянска страна.

Въпреки всички съществени различия в живота на двамата славянски просветители в пътя на тяхното идейно развитие има нещо много общо. В едно свое писмо[8] Шафарик пише, че до шестнадесетгодишната си възраст не е познавал своя народ и своя роден език, въпреки че родителите му били славяни и средата, в която израснал — славянска. Обучението и възпитанието в унгарското училище, което посещавал, имало за цел унищожаването на славянската националност. Известно е, че Славейков е останал самоук, защото не е искал да посещава гръцкото училище от страх, че ще се „погърчи".

Задачите на фанариотското образование у нас не се различават от задачите на немското и унгарското просвещение по времето на империята на Хабсбургите. Асимилационната политика и на едните, и на другите била насочена против двата славянски народа.

И двамата са изправени пред възможността да станат свещеници, която отхвърлят като идея, несъответствуваща на съвременното развитие на действителността. Шафарик не приема поканата на Ян Колар, тъй като „не чувствувал вътрешно призвание към тази професия". Същото казва за себе си и Петко Славейков, когато описва в автобиографията си как избягал от Бачковския манастир.

Не случайно и двамата стават учители — единият преподава четиринадесет години в гимназията в Нови Сад, а другият учителствува по-голямата част от живота си в България и Цариград. Не случайно те създават своите първи произведения с оглед на възпитанието на подрастващото поколение. Шафариковата „История на славянския език и литература по всички наречия" е изиграла голяма роля за повдигане националното съзнание на славянството от цял свят,[9] а неговото капитално научно произведение „Славянски древности" е служело като учебник в руските университети.

Подобно на Шафарик, съвсем в духа на Просвещението, и Славейков започва своята литературна дейност, подтикнат от стремежа да развие литературния български език.

---

[8] Korrespondence P. J. Šafařika. Vydal V. A. Francev. Vzájemné dopisy P. J. Šafařika s ruskými pěsnicí. 1825—1861. Praha, 1927. s. 488.

[9] Това първо изследване на Шафарик притежава повече литературни, отколкото научни качества. Въпреки критичния отзив, който написал за него Добровски, прилагайки към него изискванията за един чисто научен труд, то имало огромен успех. Било преведено на руски език, два пъти на немски и два пъти на английски език от славяните, които живеели в Америка.

И двамата са убедени, че най-важната задача на техните усилия трябва да бъде пробуждането на широките народни слоеве, за което се отдават на най-разнообразна обществена, научна и литературна дейност. Шафарик издава през 1818 г. заедно с Франтишек Палацки „Основи на чешкото стихосложение“ с характерно посвещение: „На младите поети, чехи, морави и словени, честни възпитаници на музата, бъдещо украшение на отечеството, нацията и езика“. Тази книжка става своего рода идеен манифест на младото поколение, което се стреми да постави литературата в служба на народа. Тя кореспондира с редица произведения на Славейков от първия период на неговото творчество („Нова лира, стари песни“ — стихосбирка с историко-патриотични песни, която той започва да пише преди всичко с оглед на развитието на литературния български език).

Увлечението на Петко Славейков към народното творчество, в което открива чистия език на народа, неговата дейност като редактор и съставител на голям брой литературни и публицистични издания ни напомнят редакторската дейност на Шафарик в „Списание на чешкия музей“, която по своите задачи и идейно направление наподобява дейността на Славейков в сп. „Читалище“ (1873). Тук, както и в редактираното от Шафарик списание, могат да се срещнат имената не само на български поети и писатели, но и на редица класици на руската литература, като Пушкин, Гогол, Крилов, Белински.

И двамата славянски просветители търсят пътя, по който ще тръгнат с единствената цел — да бъдат полезни на своя народ. На 14. II. 1821 г. Шафарик пише на своя приятел Ян Колар: „Аз съм готов да отдам всичките си сили за своя народ, даже живота си, за да може той да живее. . .“[10]

Колко много приличат тези думи на написаните от Славейков през 1847 г. до приятеля му Цвятко Недев: „За Отечеството си готов съм на всичко.“

През 1823 г. Шафарик съобщава на свой приятел, че е решил да се посвети на „филологически и исторически изследвания“, за да бъде полезен на своя народ, и остава верен докрай на този избран от самия него път.

Славейков посвещава живота си на литературата и журналистиката, също за да бъде полезен на своя народ, и остава верен на този избран от него път.

Една година след отпечатването на интересната монография на Шафарик „Разцвет на славянската литература в България“ (1848)

---

[10] Časopis Českého musea, 1873, s. 21. Цит по А. С. Мылников. Павел Шафарик, выдающийся ученый славист. М., 1963. с. 14.

Славейков се запознава с нея. Тя е преведена на български език от дякон Хрисант Павлович със заглавие „Цветообрание на славянската книжнина в България“ (1849). Не е изключена обаче и възможността Славейков да е бил запознат още със сръбския превод на това произведение, тъй като по него време е могъл да следи най-внимателно онова, което излиза от печат в съседната славянска страна.

Този Шафариков труд представлява в същност първото самостоятелно изследване върху най-стария период на българската книжнина и изтъква нейното първенство сред семейството на славянските народи. Тук за пръв път се очертават в историко-литературен аспект делото и образите на родоначалниците на старобългарската литература— Кирил и Методий, Климент Охридски, Епископ Константин, Йоан Екзарх, Черноризец Храбър. Определя се мястото и значението на „Златния век“ на българската книжнина по време на царуването на Борис и Симеон и значението му за славянската литература и култура.[11]

„Разцвет на славянската литература в България“ става извор за първите исторически и поетически опити на начинаещия български поет. Заедно с Историята на Йован Раич, песните на Андрия Качич-Миошич, Паисиевата история и съчиненията ва Васил Априлов Славейков чете и труда на Спиридон Палаузов „Век болгарскаго царя Симеона“, написан по вдъхновение от съчинението на Шафарик. Тази книга той получава дар от бащата на автора — Никола Палаузов, — с когото е в постоянна писмена връзка. От него получава и редица съвременни произведения на руската славистична наука и литература. Палаузов създава образа на българския цар Симеон по монографията на Шафарик „Разцвет на славянските литератури в България“, от която черпи сведения за живота на българите и тяхната история, за цар Борис и покръстването на България. До това време Славейков е успял да възприеме идеите, фактите, които изнася за пръв път в науката големият чешки славист, които са в унисон с цялата негова мирогледна, душевна и творческа насоченост. Те попадат на подготвена вече почва.

С другите трудове на Шафарик Славейков се запознава в руски превод. В голямата славянска страна те проникват веднага и дори стават много популярни. Най-голяма заслуга в това отношение има О. М. Бодянски, който превежда на руски език десет от трудовете на Шафарик, между които неговите капитални произведения „Славянски древности“, „Славянска етнография“ (1848), „За произхода и родината на глаголизма“ (1861).

[11] Вж. В. Бехиньова. Чешката славистика в България през Българското възраждане. — В: Чехословакия и България през вековете. с. 317—359; Е. Георгиев. Българската литература. . . с. 356—373.

Като изтъква в предговора към руското издание на „Славянски древности“ качествата на Шафарик, „неговата оригинална и дълбока мисъл, огромна, изумителна ерудиция, ясен ум, здрава и безпристрастна критика“, Бодянски подчертава онова, с което трудовете му превъзхождат произведенията на Добровски — тясна връзка със съвременните нужди на славяните и непреодолима вяра в тяхното национално възраждане.

И наистина ценността на Шафариковия фундаментален труд „Славянски древности“ не се състои толкова в отделните факти (макар че и те имат огромно значение), колкото в неговото направление и общ характер, в това, че той не представлява една суха повест за далечното минало, а научно изследване, изпълнено със страст и увереност в тържеството на хуманизма, разума и свободата. Този на пръв поглед спокоен научен труд, в който Шафарик отстоява своите позиции, е позив към угнетените от робство народи, към които той изказва открито своите симпатии.

Вдъхновен от Шафариковите съчинения, с чието запознаване в същност достига равнището на тогавашната историческа наука, Славейков решава през 50-те години на миналия век да създаде редица поетически произведения — песни и поеми, — в които да възпее живота и подвизите на българските царе, „та по този начин и най-простият българин да знае своята история“. Около 1853 г. той написва „Обръщение към българските учители и патриоти“ с молба да го подпомогнат, като съберат спомоществователи за издаването на няколко книжки, които бил подготвил за печат. За нас това „Обръщение“ е важно, защото ни дава сведение за насоката и заниманията на младия поет, за темите, над които работи през тия години. Между другите книги, предназначени за децата и възрастните, той поставя на най-високо място една — „Нова лира — стари песни“. „Предстойте да съберете, братя учители — пише той в обръщението си, — особено за „Песните“, защото в тях има сокровище за българите, от падането насам историята си в тях ще търсим, езика си от тях ще дирим.“[12] В този призив, в задачите, които си поставя Славейков за изпълнение, ние виждаме идеалите на Просвещението — събуждане националното съзнание на народа и съхраняване на българския език, започнал да губи своето значение по влияние на гръцката асимилационна политика.

Първите съчинения на Петко Славейков с историко-патриотична тематика са поемите „Крумиада“, „Самуилка“, „Кралев Марко“ и „Бойка войвода“, които не успява да завърши. Първите две, както

[12] Арх. ПРС, папка 42, тетр. 2, л. 4.

вече е известно, той създава по стихотворенията на хърватския поет А. Качич-Миошич,[13] а поемата „Крали Марко“ пише по внушение на Н. Палаузов, който под влияние на Шафарик и Венелин се заема със събиране на български народни песни. По този повод Палаузов изпраща писмо до Славейков, като го моли да събере в отделен цикъл песните за Крали Марко, а също и народни песни, в които се разказва за българските народни поверия. Изпълнявайки тази задача, у Славейков се заражда идеята да напише „Крали Марко“. В писмо от 31. V. 1853 г. той съобщава на Палаузов: „За самодиви, змееве, русалки и лами Вие ще срещнете много песни, но. . . аз не можех да намеря друго средство, за да ги поместя с таквази сила и значение, с каквато се в народа намерват, освен да съчиня една поема по народната поезия, която да обема в пълно все, що баснословно се нахожда на днешното време у българите. За лице на тази поема избрах Марка Кралевича, като лице, на което името е заплетено повече от всеко друго с баснословия и народни чрезвичайности.“ И по-нататък пояснява: „В тази поема ще бъде все народно, без друго поетическо измисляние.“[14]

Ръкописът на част от поемата, стигнал до нас, потвърждава неговите думи.[15] Малко по-късно Славейков е писал и друга поема за Крали Марко, в която вече виждаме Крали Марко като исторически герой по време на турското нашествие на Балканския полуостров.[16]

Идеята да се възпее далечното минало и дори от него да се направи историческа поема се оказва мъчно осъществима. Особено трудно е било това,когато авторът е млад, току-що начинаещ поет. Поради това Славейков е превърнал героичната по замисъл поема „Самуилка“ в една сантиментална песен, в която победите и смъртта на Самуил са сякаш епизад от любовта на Владимир и Косара.

През 1852 г. Славейков започва да пише нова поема, но вече със сюжет от съвременния живот на народа, в която се разказва за освобождението ни от гръцко робство, но в същност се подразбира борбата на народа срещу османските поробители — „Бойка войвода“. Поемата е насочена към историческите задачи на момента. Тя с нови средства, със средствата на художественото произведение, развива идеите и духа на Шафариковите научни съчинения. Поетът ни показва

---

[13] С. Баева. Някои моменти от развитието на сръбската литература и творчеството на Петко Славейков. — Изв. Инст. за литература, кн. XVI, 1965, с. 3.

[14] П. Р. Славейков. Писма. — СбНУ, кн. XX, с. 31.

[15] С. Баева. Творчеството на П. Р. Славейков през периода на Кримската война. — Изв. Инст. за литература, т. VII, 1958, с. 75.

[16] Хр. Н. Даскалов. Спомен за учителската, книжовната и обществената дейност на П. Р. Славейков. — Учил. преглед, 1900, кн. 1—2, с. 454.

героизма на младата българска девойка, освободена от оковите на средновековните догми. Тук става дума за обикновен патриотизъм в името на поробената родина. Героинята на поемата е близка на българския читател, защото е момиче от народа:

Аз не съм в Търнов родена
ни Цариградски учена —
в път ме е майка родила.
в остри пелени повила,
на студен извор къпала,
със своя си кърма доила.

Бойка е расла „по дъжд и по вятър, по буйно слънце на нива, често и гладна и жадна", затова може да сподели с любимия си тежкия хайдушки живот.

Едно от отличителните качества на Шафариковите трудове и по-специално на изследването му „Славянски древности", което е в унисон с идеите и практиката на начинаещия български поет и просветител, е демократизмът. Поради обекта на своето изследване Шафарик изучава народа и правилно разбира неговата роля в историята — идея, която пронизва всичко, което пише Славейков — поезия, проза, публицистика. Шафарик дори критикува съвременната нему историография, че не изучава живота на народа. „Вечната грешка на историята — пише той — се заключава в това, че тя обикновено обръща най-много внимание на силните, произвеждащи впечатление събития, отколкото на живота на простия народ."[17]

Демократизмът на Славейков, който е близък на Шафариковия демократизъм, ярко личи в неговата публицистика. Статиите, които пише той по чешкия въпрос във в. „Македония", изтъкват винаги общонародния характер на чешкото национално движение, докато в другите вестници е подчертана предимно дейността на неговите водачи. Славейков обръща винаги внимание на участието на народните маси в чешките вътрешнополитически събития и дава за пример тяхната организирана сила, на която австрийското правителство не може да устои. Във връзка с чешките тържества по случай 500-годишнината на Ян Хус Славейков пише, че „тези тържества направили най-голяма чест на чехский народ". „Възможно ли е — се пита той в тази статия — да се определи точно знаменитостта и влиянието на неговия спомен (на Ян Хус — б. а.), особено в обстоятелствата, в които се намира днес чешкият народ?" Поетът свързва много

[17] P. Šafařík. Sebrané spisy. D. 1. Praha, 1863. s. 577.

удачно тия тържества с общия национален подем в Чехия, с демонстрацията на народното единство, които „довършили процеса на формиране на чешката нация".

Когато съобщава за събитията в Чехия и за демократичния им характер, Славейков винаги насочва вниманието на българските читатели към положението в България. „И българите — пише той, — без да униват, подобно на чехите, трябва да продължават борбата за национално обединение, което може да се постигне единствено само със силите на самия български народ."[18]

В ранния период на своето творчество Славейков превежда част от „Краледворския ръкопис", който по-късно, през 1866 г., издава във в. „Гайда" като две отделни стихотворения — „Горката кралица" и „Сирота".[19] И досега не е известно, че тези стихотворения водят началото си от „Краледворския ръкопис" на Ханка.

Освен историко-патриотични поеми през този период Славейков пише и песни с историко-патриотическа тематика, в които се възпява миналата слава на българския народ. Между тях са песента за българския национален герой Кракра Пернишки (написана около 1852 г.), „Сражението при Яллън" (само откъси), „Добрица" (писана около 1850 г. и незавършена). Работил е също върху песни за цар Крум („Първа здравица", получила широко разпространение, 1848). От един негов ръкопис, в който се намира списък на песните, които е имал намерение да съчини, се разбира, че е искал да пише стихотворения за цар Симеон, цар Самуил, Райна, Ясен I, Ясен Страшимиров, Шишман.[20]

Ученик на Славейков разказва, че поетът му е чел ръкопис на една историческа повест за първите Асеновци: „как са живели в епохата на византийското владичество, как замисляли и приготвяли освобождението на отечеството си и как най-после сполучливо го избавили"[21].

Вдъхновен и просветен от историческите съчинения, които прочел, между които най-вече от „Славянските древности" на Шафарик, отнасящи се за произхода на славянските народи и идеята за сла-

---

[18] Вж. статиите „Политически новини", „Вътрешното положение на Австрия", „Южните славяни, панславизмът и русизмът", „Чехите спрямо Австрия", „Политически новини", „Иван Хус", „Новото движение в Австрия", „Чехите и немците", „Едно сравнение", „Демонстрации в Прага" във в. Македония, 1868, бр. 39, 52, 30, 31; 1869, бр. 12, 43; 1870, бр. 34; 1871, бр. 46, 34; 1872, бр. 1.

[19] Събрани произведения. Т. I. С., 1963. с. 177, 357; Арх. ПРС, папка IV, тетр. 2, л. 20—21; Арх. ПРС, папка III, тетр. 1, л. 32 — ранен ръкопис; Арх. ПРС, папка IV, тетр. 2, л. 23.

[20] Арх. ПРС, папка VI, тетр. 4, л. 91.

[21] Ив. Славейков. Библиотеката на П. Р. Славейкова. — Бълг. преглед, 1896, кн. 5, с. 75.

вянска солидарност, Славейков се опитва да пише творби на подобна тема. В ранните му ръкописи намираме опит за поема, озаглавена „Певец към славяните пред тръгване на война“, останала недовършена. Ще цитираме само малка част от ръкописа, за да дадем представа за нея:

Славяне, време настана,
на буйна войска вървете,
отдавна коне войскарски
пред врати за вас ожидат,
я вижте и погледнете,
как гризат с зъби юздите.
. . . . . .
Ви млади наши невести,
на този сахат тъжовен
за прошка нас прегърнете,
за сбогом в гърди целунете.
Ако ли дете кърмаче
от люлчицата заплаче
и в'вашто сърце унило
разбуди мисли печални,
то вий му песен запейте
как сме далеко отишли,
в далека земя през мъгли
заради слава военна.

Ето и началото на недовършената поема „Добрица“:

В днешната земя българска
нямало още българи. . .
Славянско славно селенье
имало само във Влашко
и по източно Маджарско,
а върлували наокол
страшните обри жестоки.

„Славянски древности“ на Шафарик оказват решаващо въздействие върху славянския свят, събуждат чувството за единство в един извънредно важен исторически момент. Те изтъкват необходимостта от познаване на литературния и политическия живот. Увлечен в началото от романтичния порив на тези идеи, Славейков скоро започва да ги разбира трезво. В уводната статия на в. „Македония“ от

1869 г. „Идеята на панславизма в Бохемия“ той установява, че „идеята на панславизма“, която се ражда в Чехия, където намира много последователи, днес чезне бързо и изобщо ще изчезне. Той, който е най-последователният русофил през време на Възраждането и Освобождението, вижда завоевателната политика на руския „панславизъм“ и бие тревога. Славейков застава на позициите на руските революционни демократи, против реакционната форма на руското славянофилство. Според него през 1870 г. Коларовият панславизъм е вече остарял. Той не се поддава обаче и на влиянието, което идва от Запад, и остава убеден защитник на славянската идея след Освобождението, когато у нас се оформя нова, антиславянска ориентация и славянската задружност започва да избледнява като спомен от миналото.

Немалка роля в увлечението на Славейков да събира и да издава български народни песни изиграва Шафариковият „Библиографски обзор на сборниците със славянски народни песни“, публикуван в „Списание на чешкия музей“ още през 1838 г. Тези „Обзор“ не само информира читателите за най-хубавите сборници със славянски народни песни — руски, полски, чешки, сръбски и български, — но възбужда оживен обществен интерес към славянското народнопоетическо творчество. В него Шафарик показва развитието на фолклора, сравнява сборниците и сочи най-добрите.

С нова сила се събужда интересът към народните песни, към митологията. Импулсът, който Славейков получава на млада възраст от Шафарик и неговите многобройни последователи, не пресеква чак до края на живота му. В същност, може да се каже, той започва своята писателска и творческа дейност със събиране на народни песни и я завършва с тях, без да има щастието да види отпечатани нито една книга от своите така хубави, събрани с такъв тънък усет за красотата и чистотата на народния български език песни, пословици и думи.[22]

През целия си живот Славейков работи над „Географски речник на Балканския полуостров“, но в същност събира материали за България. Когато речникът вече бил готов и съдържал извънредно ценни материали за миналото и настоящето на Бълканския полуостров, изгорял при нападението на Стара Загора от турците. Това е непрежалима загуба, която авторът вече не бил в състояние да възстанови. Речникът не е възстановен и до днес. В архива на поета се намират няколко тетрадки с материали от онова, което е можал да събере отново. Част от тях са издадени.

[22] Подбор от народните песни на Петко Славейков издава неговият син Пенчо Славейков през 1903 г. на английски език, а по-късно, през 1917 г., ги издава на български език д-р Кръстев с наслов „Книга на песните“.

В своите спомени внукът на Шафарик и авторът на „Книгопис на българската книжнина“ и „История на българския народ“ Константин Иречек пише за тия занимания на поета. На банкет или на гости, когато са заедно, те винаги разговарят за география, археология, езикознание, литература, история. Славейков го удивява със знанията и разбиранията си по тези въпроси: „Славейков дойде при мене. Приказвахме около един час. Сега най-много го занимават диалектите, личните и местни имена. Развалени били диалектите в Македония. Особено във Воденско и Битолско. Софийският диалект приличал на Щипския. Много интересни съобщения и наблюдения. Езикът на гагаузите бил пълен с татарщини. И в обичаите имали много татарско. Населението на Шуменско, Джумайско говорело на български, като че ли превеждало от турски — дадоха на тебе вм. дадоха ти и др. турски синтактични форми.“ Славейков обикалял Средна гора и Родопите, за да събира народни песни, предания, археологически находки, да изучава езика на населението. Той помага със сведения на Иречек в неговото „Описание на Средна гора и Родопите“. Според Иречек Славейков има „далечен поглед върху въпросите“, той „няма тесния ум на руски семинарист, а широк космополитичен поглед“.[23]

Иречек смята, че няма друг българин, който така много, проникновено и находчиво да познава историята на българските селища и пътища, да е събрал толкова ценни данни за историческата география на Балканския полуостров.

Но кое във всички тия негови занимания го доближава най-много до Шафарик? — Не само предметът на изследванията, а преди всичко методът — сравнително-историческото изучаване на историята, фолклора, археологията, народното творчество и езикознанието на славянските народи. „Моите „Древности“ и такива, каквито са — пише Шафарик в писмо от 1845 г., — могат да принесат полза на оня, който иска да се ползува от тях. Тяхната ценност се състои в цялото, в метода на изследването, а не в отделните фрази или утвърждения, които с времето могат да станат погрешни“ (р. а.).

Разбира се, между двамата изтъкнати представители на Просвещението съществуват съществени различия, породени преди всичко от състоянието, в което се намира историческото и културното развитие на двете славянски страни. В България не съществуват никакви условия за образование, за печат и Славейков, този Вук Караджич на българския народ, е трябвало да остане самоук, не е доживял да види отпечатан нито един том от събраните си съчинения, народни

---

[23] Из дневника на К. Иречек.

песни или пословици. Колкото и да е бил верен неговият творчески усет и да е била правилна методологията му, липсвала му е школа. Но и в този си вид неговите фолклорни, географски, речникови и археологически изследвания отразяват ръста на своето време и откриват правилен път за развитието на българската фолклорна, историческа и географска наука. В архива на поета се намира част от сбирката му с народни песни, част от неговите речникови материали и археологически записки, все още неиздадени.[24]

През 1858 г. излиза трудът на Шафарик „За произхода и родината на глаголизма", донесъл на автора му научна слава и окончателно укрепил авторитета му като „пръв славянски филолог". Книгата се състои от две части — произход на глаголицата и място на разпространението ѝ. Въпреки че в нея липсва оная „романтична струя", която се чувствува навсякъде в „Славянски древности", въпреки че тя е един от „най-сухите" научни трудове на чешкия просветител, тази книга изиграва огромна роля за създаване на национално самочувствие у българския народ, потиснат от своята тежка историческа съдба.

Както е известно, това е един от първите научни трудове, с които се определя, че родината на Кирило-Методиевото дело, на Кирило-Методиевата писменост и език е България. Тя е била преведена на български език същата година, през която излиза от печат в сп. „Български книжици", откъдето Славейков се запознава с нея. В една своя книжка за Константин-Кирил Философ той нарича Шафарик „достоен за уважение славист", който с право казва, че славяните не биха представлявали нищо без този превод.[25] Около 1870 г. Славейков съчинява и „ода" за Кирил и Методий, в която ги нарича „покръстители народни, всеславяно-български". В същност това е текстът на една песен, която Славейков е написал, за да се пее от учениците на празника на Кирил и Методий, който се е честувал с най-голяма тържественост в Цариград от българите.

Освен българската история Славейков е изучавал внимателно и историята на всички славянски народи. За това говорят множеството записки, запазени в архива му. Помагали са му и езиците, които е знаел — турски, гръцки, руски, сръбски; ползувал е чешки и полски. Колко големи и многостранни са били историческите познания на поета, показват не само историческите му статии,[26] но и обстойните бележки, с които той придружава преводните исторически съчинения, които публикува като редактор на сп. „Читалище" (1873) — „Лъв V

[24] Музей Петко и Пенчо Славейкови.

[25] Спомен на тисящилетието от смъртта на Кирила. Издава П. Р. Славейков. Цариград, 1869.

[26] Вж. П. Р. Славейков. Съчинения. Т. III, С., БАН, 1969.

и българите“ (вероятно статията е била преведана от гръцки език и придружена с многобройни и обширни бележки за произхода на българите, за името им, за създаването на българската държава и нейната история, написани от Славейков); „Гърците, латините и българите“ (също преведена от гръцки и придружена с бележки). В същата годишнина Славейков помества и статиите „Папството“ (вероятно превод от гръцки език, придружена с обстойна бележка за връзките на българите със западната черква), „България под турското господство“ с многобройни бележки. В същото списание са отпечатани и части от географския му речник — описания на градовете Прилеп, Одрин, Килифарево и особено ценното „Описание на древна или стара Македония“, придружено с множество исторически и географски бележки.

Всички опити на Славейков в тази област показват, че той не е могъл да развие знанията си в цялостно научно изследване. Освен това повечето от завършените му исторически изследвания са написани по-скоро с похватите на писател. Но тъкмо литературните качества на тези произведения, увлекателният език и историко-патриотичната им романтика ги правят достъпни и популярни за тогавашната българска среда. Тълкуването на множество исторически предания във вида, в който ги знаем днес, се дължи именно на него. Такива са например вярването за силното и вредно влияние на цар Петровата жена — гъркинята Мария, — за голямото българофобство на търновския митрополит Иларион Критски, за падането на Ловеч под турците 100 години след падането на Търново, представата за цар Крум и Никифор и особено значението на Кирил и Методий, откритието на славянската азбука и ролята, която е изиграл българският език за развитието на славянската култура и литература. Силата на тия трудове на Славейков се състои не толкова в тяхната научна стойност, колкото в неразривната им връзка с жизнените потребности на българския народ от онова време — едно от най-ценните качества на трудовете на Шафарик.

Историческите статии на Славейков играят роля за популяризиране на някои от Шафариковите научни изследвания и исторически факти, които засягат пряко България и нейната стара история. Особено значение имат прочутите речи, които Славейков държи на празника на Кирил и Методий. Те дават насока на политическия живот в поробена България. В тях той прави анализ на положението в страната и дава съвети за развитието на националноосвободителното движение. Прочута е речта му, произнесена на 24 май в Стара Загора, малко преди обявяването на Руско-турската война.

Славейков използува най-целенасочено и резултатно научните изследвания на Шафарик за събуждането на българската заспала националност като основни моменти в развитието на българската история, без която, той знае много добре, не би могло да има и самостоятелна българска държава. Те го вдъхновяват и в неговото творчество.

Често пъти представителите на родолюбивата българска интелигенция не били съгласни с някои изводи и положения в историографските трудове на Шафарик — например с урало-чудската теория за произхода на българите. Освен това те били убедени в славянския произход на Кирил и Методий, тъй като окачествявали изнамирането на славянското писмо преди всичко като родолюбиво дело. Тези схващания споделя и Петко Славейков през първия период на своята творческа дейност. Но отрицанието на една идея говори също за влияние, тя може да бъде плодотворна и тогава, когато е отречена. Взаимоотношенията се осъществяват в сложното съединение на силите на притегляне и отблъскване между националните литератури. И причината за това различие не трябва да виждаме, както правилно отбелязва и В. Бехиньова, само в „родолюбието на българите", а в различния характер на Възраждането в двете славянски страни, в различните равнища, на които се осъществява развитието на двете национални литератури. Но именно това различие, което, както вече казахме, представлява само по себе си интерес за сравнително-историческото изследване, понякога фиксира най-отчетливо националните особености или оригиналните решения на даден въпрос.

Петко Славейков е един от ония български писатели, които проникновено и творчески схванаха и развиха идеите на Шафарик на своя, българска почва, и ги използуваха като бойно средство не само за възпитание на народа в дух на свободомислие, но преди всичко за развитие на българския литературен език, за създаване на нова българска национална литература.

* * *

Въпреки ограничения размер на изследването могат да се направят някои изводи. Влиянието на Шафарик у нас е широко и плодотворно. То обхваща епохата на Просвещението, която се осъществява в двете национални литератури в различна степен. Направлението обаче е едно и води до еднакви резултати — развитие на литературния език и на националната литература.

През този период, в който се създават новите славянски литератури, историографията, славистиката, езикознанието и фолклорът представляват част от литературата. Те изпълняват нейните функции и оказват влияние върху нейното по-нататъшно развитие.

Изследванията на Шафарик, пропити с романтичния патос на славянската идея, на хуманизма и на свободата, се свързват не само с историографските съчинения у нас, но и с художественото творчество, на което влияят и със своята тематика, и със своята просветителска идеология.

Въпреки съществената разлика между Шафарик и Славейков предимно в жанрово отношение (разглеждаме историографията като отделен литературен жанр) — единият е историограф, а другият — поет — между тях съществува близост поради общността на историческите и културните предпоставки за възникването на тяхното творчество, съществува близост в целите и задачите, които историческото развитие поставя пред тях. Това влияние можем да открием не само в приемствената връзка, но и в различията, то е свързано с особеностите в културното и общественото развитие на двете славянски страни. У нас то се определя от закъснялото и недостатъчно развитие на Просвещението като идеология и практика, но въпреки това оказва силно въздействие върху нашето Възраждане, свързва се с традициите на романтизма, съзвучни с народния устрем към национално самосъзнание и свобода.

SOŇA BAEVOVÁ

ČESKO-BULHARSKÉ LITERÁRNÍ VZTAHY V DOBĚ NÁRODNÍHO OBROZENÍ (PAVEL J. ŠAFAŘÍK A PETKO SLAVEJKOV)

(Resumé)

Česko-bulharské literární vztahy v době národního obrození neposkytují dostatečně bohatý materiál ke studiu kontaktnímu, jaký poskytují styky mezi bulharskou, srbskou a zvláště ruskou literaturou. Avšak v komparativně typologické rovině jsou tyto vztahy zajímavým a obsažným jevem.

Slovanské národy s jejich vzájemnými literárními vztahy jsou samostatným, originálním jevem v světovém literárním procesu. Existují jako konkrétní historická kategorie a je třeba, aby byly zkoumány v každé společensko-historické formaci. Zvláště bohaté a zajímavé jsou však tyto vztahy v době národního obrození, kdy se emancipují jednotlivé slovanské národy s jejich novými národními literaturami.

Jako ilustraci těchto myšlenek autorka uvádí vliv, který má Šafaříkovo dílo na zakladatele nové bulharské literatury Petka Slavejkova. Tento vliv může být odhalen i v počátečním impulsu i v duchu Slavejkovovy umělecké tvorby, vyrůstající samozřejmě především z domácích základů. Vliv se projevuje v historicko-vlastenecké romantice jeho raných poém (Krumiada, Samuilka, Kralevič Marko, Vojvodka Bojka), v demokratismu, v myšlence slovanské solidárnosti (nedokončená poéma Pěvec k Slovanům před bojem), v cyrilometodějské tematice (óda Sv. Cyrilu a Metoději, knížka Vzpomínka na tisíciletí od smrti svatého Cyrila), v zájmu o lidovou tvorbu (Slavejkovova sbírka lidových písní), v historické geografii (Zeměpisný slovník Balkánského poloostrova), v mytologii, archeologii, historii (historické spisy Slavejkovovy).

Avšak nejen společné snahy spojují dva významné představitele Slovanstva. Spojují je i jejich rozdíly. Právě složitý vzájemný vztah přitažlivosti a odporu vytváří podstatu vzájemných literárních vztahů mezi dvěma slovanskými zeměmi.

Nakonec autorka zaznamenává odraz Šafaříkovy ideologie v díle K. Jirečka a vztahy K. Jirečka a Petka Slavejkova.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

ZDENĚK URBAN

VZTAH K OSOBNOSTI A LITERÁRNÍMU DÍLU CHRISTA BOTEVA V ČECHÁCH (1871—1918)

O počátcích vztahu pokrokových vrstev české společnosti k Botevovu revolučnímu odkazu bylo již — a to poměrně značně zevrubně — psáno několikrát, avšak téměř vesměs se zřetelem pouze k těm pramenům, které přispívaly a přispívají (mnohdy velmi cenně) k upřesnění a doplnění Botevovy biografie.[1] Úkolem této stati je navázat na dosavadní výsledky bádání a pokusit se o pohled již komplexnější, který by podal celkový kritický obraz počátků českého zájmu o Christa Boteva.

Za dostatečně osvětlený můžeme na podkladě citovaných starších studií pokládat především mimořádně široký český ohlas Botevovy poslední revoluční akce — obsazení rakousko-uherského parníku „Radecký" a hrdinného zápasu básníkovy čety s tureckými ozbrojenými silami na území severozápadního Bulharska. Nemalá dokumentární hodnota části českých pramenů je, jak bylo ukázáno, zde zejména v tom, že mezi nimi v dobovém periodickém tisku nacházíme i poměrně značně zevrubné autentické vzpomínky očitých svědků — českých lodníků a cestujících, kteří nezkresleně, s neskrývanými sympatiemi k národněosvobozeneckým bojům bratrského bulharského lidu, vylíčili průběh tehdejších událostí. Ovšem zároveň bylo právem podtrženo, že také důležitost oněch desítek ostatních zpráv, článků i črt o Botevově četě, s nimiž se čtenáři po ně-

[1] G. Canev. Čechski vestnik za Botevata četa. — Izvestija na Instituta Christo Botev, I, 1954, s. 222—227; Zd. Urban. Z dějin česko-bulharských kulturních styků. Praha, 1957. s. 133—164; R. Havránková. Otklikăt na Aprilskoto văstanie prez 1876 g. sred češkoto obštestvo. — Istoričeski pregled, XV, 1959, č. 6, s. 40 a 45—46; Zd. Urban. Dejnostta i tvorčestvoto na Christo Botev i Čechija prez sedemdesette i osemdesette godini na XIX v. — Izvestija na Instituta Botev—Levski, III, 1959, s. 155—187.

kolik týdnů setkávali v řadě novin a časopisů (Národní listy, Posel z Prahy, Pokrok, Brousek, Plzeňské listy, Slovanské listy, Obrana, Koruna Česká aj.), nelze ani zdaleka posuzovat pouze podle stupně jejich autentičnosti. Nejsou to totiž převážně jenom stroze věcné informace — velmi výrazným podtextem většiny z nich je opět vřelý vztah českých pokrokových vrstev k osudům porobeného Bulharska, vztah, do kterého se nejednou zřetelně promítá i touha po obdobném řešení národnostní otázky, k jakému tenkrát stále energičtěji přistupoval nesvobodný slovanský jih. Ostatně též intenzita, s níž se právě český tisk déle než čtvrt roku po básníkově hrdinné smrti chápal každičkého záblesku naděje, že Botev nepadl a že dál v čele svých chlapců bojuje proti utlačovatelům, je v daném směru jistě dosti příznačná.

Rovněž pokud jde o doklady objasňující osobní styky příslušníků českého národa s Christem Botevem, podaří se již asi stěží jejich počet výrazněji rozhojnit. Pravda, v důsledku velké roztříštěnosti archivní sítě, v níž je třeba hledat, a v důsledku dosud nedostatečné evidence soukromých archivů tu dílčí překvapení pochopitelně nejsou zcela vyloučena, avšak celkový obraz těchto styků, jak nám jej podává citovaná literatura předmětu, patrně již nedozná podstatnějších změn. Závažné ovšem je, že ve srovnání s dřívějšími studiemi máme dnes možnost přesněji hodnotit autentičnost bezesporu mimořádně zajímavých vzpomínek na Boteva z pera novináře a publicisty Josefa Jakuba Toužimského, neboť k jejich znění z roku 1893 se podařilo objevit po desítiletí zapadlou variantu z doby podstatně dřívější, z konce května či června 1876.[2] V čem nám nově objevená, stručnější varianta, jejíž znění Toužimský při psaní biografické črty z roku 1893 zcela zřejmě neměl k dispozici, přispívá k potvrzení nebo popření autentičnosti vzpomínek? Otevřeně je třeba říci, že tři odlišnosti na první pohled věrohodnost vzpomínek dosti zpochybňují (stručnější verze uvádí, že se Toužimský seznámil s Botevem — za přítomnosti Panajota Chitova a Ilji Markova — „u M.“, že se viděli v Bělehradě pouze jednou a že k společné cestě parníkem z Bělehradu do Kladova došlo počátkem dubna 1876, kdežto podle druhé verze se seznámili v domě velitele srbských dobrovolníků za povstání v Bosně a Hercegovině Djordje Vlajkoviće, setkali se pak v Bělehradě ještě několikrát a parníkem spolu cestovali v polovině března uvedeného roku). Avšak jinak — při vší různosti formulací — je podstata obou variant, i ve zcela dílčích podrobnostech, leckdy až překvapivě shodná. Nejenom tedy vzhledem k věcné spolehlivosti ostatních Toužimského prací, ale také vzhledem k životnosti právě těchto vzpomínek je tu proto po mém soudu s pravděpodobností

[2] J. J. Toužimský. Povstání bulharské. — Kalendář Koruny České na obyčejný rok 1877. Praha, 1876, s. 49 a 52; týž Christo Botjov. — Květy, XV, 1893, sv. 30, s. 578—579.

ejich autentičnosti bezesporu nutno počítat, třebaže Botevův tehdejší pobyt v Srbsku z jiných pramenů doložen nemáme. Přednost ovšem je třeba dát původnímu, nově objevenému znění, které navíc — což není jistě zanedbatelné — vzniklo v době, kdy Toužimský na Boteva pohlížel pouze jako na „jednoho z mnohých" a kdy také ještě nevěděl o jeho hrdinné smrti (viz poznámka na s. 52). Rovněž ona zdánlivě nesrozumitelná zkratka „M." — obdobně jako zmínka o Botevově znalosti ukrajinštiny — svědčí rozhodně spíše pro pravdivost vzpomínek než proti ní. Stěží totiž by Toužimský pokládal v uvedené souvislosti za nutné pomlčet v české publikaci o jiném jménu než o jménu svého přítele, rakousko-uherskou policií zběsile pronásledovaného revolucionáře Josefa Meissnera-Milanoviče; téhož Čecha Meissnera, jenž od let emigrace v Šumenu (1856—1863) byl spolu se svou ženou — Bulharkou jednou z bělehradských spojek bulharského revolučního hnutí; a téhož Meissnera, jenž v první polovině roku 1876, jak máme také naprosto spolehlivě doloženo, právě prostřednictvím Botevova spolubojovníka Panajota Chitova — a ve spolupráci s Dj. Vlajkovićem — nadšeně pomáhal tomuto hnutí zásilkami zbraní i získáváním dobrovolníků.[3] Mohla by to vše být jen souhra náhodných shod? Jistě, pokud se nepodaří doložit Botevovu uvedenou návštěvu v Bělehradě alespoň jedním dalším pramenem, nelze podobnou možnost zcela jednoznačně vyloučit, ale rozhodně není příliš pravděpodobná.

Avšak vraťme se nyní, než přistoupíme k dalšímu výkladu, ještě malou poznámkou k úvodnímu celkovému hodnocení prvních projevů českého zájmu o Christa Boteva, které jsou téměř vesměs spojeny se závěrečným obdobím básníkovy revolučně-organizační činnosti, především s přímými bojovými vystoupeními jeho slavné čety. Ke kladům, o nichž jsme již hovořili a k nimž — jak zajímavě upozornil J. Dolanský — lze snad, byť s nutnou kritickou obezřetností, do jisté míry přičíst též některé stránky obrazu událostí na lodi „Evropa" ve stejnojmenné poémě Svatopluka Čecha,[4] je v souvislosti s pozdějším vývojem vztahu k Botevovi v Čechách třeba dodat, že tu jsme také u zrodu zaslouženého obdivu pokrokových složek české společnosti k osobní statečnosti a revoluční odhodlanosti tohoto spisovatele, obdivu, jenž spolu ovšem již s podstatně širší znalostí smyslu Botevova odkazu vepsal jeho verše mimo jiné i na pomník bulharských antifašistů padlých v bojích za osvobození Prahy za Květnového povstání roku 1945. Ale zároveň — abychom se nedopustil

[3] Zd. Urban. Dve neizvestni stranici iz istorijata na češko-južnoslavjanskite vrăzki. — Slavjani, XII, 1956, č. 4, s. 35; týž: Jozef Majzner i Srbija. — Socijalistička Čehoslovačka, Praha—Beograd, 1971, č. 3, s. 32; archiv Národní knihovny v Bělehradě, pozůstalost J. Meissnera, R 396 aj.

[4] J. Dolanský. Otglas ot Aprilskoto văstanie v poezijata na Svatopluk Čech. — Čechoslovakija i Bălgarija prez vekovete. Sofie, 1963. s. 383—390.

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

závažného zkreslení — je nepochybně nutno připomenout i některé citelné slabiny prvních ohlasů, které bohužel rovněž nezůstaly na pozdější vývoj vztahu k Botevovi po dosti dlouhou dobu bez vlivu. Společným jmenovatelem těchto nedostatků je skutečnost, že pozornost čtenářů byla onou jinak jistě velmi potěšitelnou záplavou materiálu téměř vesměs orientována pouze k vnějškovým projevům Botevových zápasů za osvobození Bulharska z tureckého panství; zcela stranou zůstával jejich hluboký sociální smysl a také ovšem všechny zdroje, které jej objasňovaly, Botevovu literární i novinářskou činnost nijak nevyjímaje (ba víc: zpravidla nebyla tato činnost vůbec ani připomenuta a v nejlepších případech se informace o ní vyčerpávaly zcela skoupými a nevýraznými poznámkami, že Botev byl „redaktorem bulharského časopisu „Zname" [Prapor], vydávaného v Bukurešti"[5] nebo že patřil k „nadaným jihoslovanským žurnalistům"[6]). Mezi příčinami uvedeného jevu zaujímala tehdy nepochybně přední místo velmi malá dostupnost Botevových prací — i literatury vydávané bulharskými revolučními emigranty na rumunské půdě vůbec — v Čechách a podceňovat rozhodně nelze ani značné obtíže jazykové. Avšak není možno také nevidět, že alespoň část mlčení o Botevovi jako o spisovateli a novináři byla již v letech sedmdesátých (a tím více pak později) podmíněna rovněž něčím jiným: nesouhlasem s důsledně revolučně-demokratickou podstatou Botevova ideového světa. Nesouhlasem, který se ostatně od počátku v jádře nijak výrazněji nelišil od odmítavého stanoviska konzervativních kruhů buržoazie bulharské.

Naléhavým úkolem, k jehož řešení se začalo postupně přistupovat teprve od osmdesátých let XIX. století, bylo proto bojovat za podstatně hlubší a všestrannější chápání smyslu Botevova odkazu. Nebyl to úkol ani zdaleka tak neobtížný, jak by se snad na první pohled mohlo zdát. V cestě mu stál nejenom nezájem (a leckdy i zjevný odpor) vládnoucích vrstev české společnosti. Značně brzdivě — obdobně jako v jiných zemích — zde působilo též všemožné úsilí bulharských buržoazních autorů o okleštění a zatemnění významu Botevova díla; úsilí, jehož vlivu bylo možno v cizině čelit tím nesnadněji, že možnosti samostatných kritických přístupů a názorových konfrontací byly značně omezeny, protože s výjimkou poezie se Botevovy práce po několik desítiletí dočkávaly v originále reedic pouze ryze útržkovitě. A u poezie opět navíc komplikovala situaci bezesporu mimořádně obtížná přeložitelnost těchto veršů, nemožnost například alespoň náznakově vyjádřit v jejich přebásnění do češtiny podmanivé bohatství autorova rytmu, nutnost často přistupovat při postihování těch či oněch uměleckých prostředků k nejrůznějším kompen-

[5] G. Od hranic bulharských. — Pokrok, VIII, 1876, č. 157, s. 3.
[6] Z bulharského bojiště. — Obrana, III, 1876, č. 25, s. 2.

zacím, jež ovšem u méně zkušených či trpělivých překladatelů mohou vždy více než snadno vést k záplavě posunů dalších.

Jak negativně byl souhrn obtíží tohoto rázu schopen za podmínek malých osobních kontaktů s pokrokovými příslušníky bulharského národa působit, vyplývá zřetelně z nedávné studie B. Jaroszewiczové-Kleindienstové o recepci díla Christa Boteva v Polsku,[7] kde úsilí o komplexnější pohled bylo až na nepatrné výjimky vlastní teprve období mezi první a druhou světovou válkou a kde — ponecháme-li stranou drobné ukázky v pracích J. Grzegorzewského (1900) a T. S. Grabowského (1903) — vyšel první překlad z Boteva (báseň „Chadži Dimitär)" teprve v roce 1917. V Čechách, zejména právě dík intenzitě a zaměření přímých styků, byla situace přece jenom nesrovnatelně lepší. Čemu za to vděčíme především?

Poprvé se v tomto směru alespoň zčásti zablýsklo na časy již v roce 1881, kdy časopis Posel ze Sušice uveřejnil v překladu V. Rabského krátce za sebou dvě z ideově i umělecky nejzávažnějších Botevových básní — „Chadži Dimitär" a „Obesvaneto na Vasil Levski"[8]. Nebyl to, což je třeba zvlášť podtrhnout, v uvedeném časopise jev nijak náhodný: důležitost revolučních rysů jihoslovanských literatur byla tu totiž výrazně podtržena několikrát, v bezprostřední blízkosti citovaných překladů nacházíme zde mimo jiné i dvě ukázky z pokrokové bulharské poezie další (v čís. 16 „Pochod bulharských opolčenců" N. Živkova, v čís. 29 „Boj nad Šipkou r. 1877" P. Ivanova — obě v přebásnění Saši Dorošenka) a v jednom z dřívějších článků je bulharské písemnictví právě svou důslednou revoluční angažovaností dokonce výslovně dáváno za příklad písemnictví českému.[9] Překlady z Botevovy poezie se tak dostaly do kontextu jistě vhodného, který jejich význam bezesporu zvyšoval. Neméně je pochopitelně též třeba zdůraznit i skutečnost, že šlo — alespoň pokud je dosud známo — pravděpodobně o první překlady z básnické tvorby Christa Boteva ve světě vůbec; teprve ze druhé poloviny let osmdesátých máme totiž zatím doloženy překlady do srbocharvátštiny (1886) a ruštiny (1888), z počátku devadesátých let pak do švédštiny (1891).[10] Ovšem po stránce kvality prvního českého znění bohužel již tolik důvodů ke spokojenost

---

[7] B. Jaroszewicz-Kleindienst. Recepcja twórczości Christo Botewa w Polsce — Stosunki literackie polsko-bułgarskie. Red. J. Śliziński. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1971, s. 29—46.

[8] Hr. Botev. Hadži Dimitar. Přel. V. Rabský. — Posel ze Sušice, III, 1881, č. 17, s. 1; týž: Poprava Vasila Levského. Přel. V. Rábský. — Tamtéž, č. 19, s. 2.

[9] F-č. Historie literatur slovanských. — Tamtéž, II, 1880, č. 20, s. 3.

[10] L. P. Lichačeva. Christo Botev (Bio-bibliografičeskij ukazatel'). Red. V. I. Zlydnev. Moskva, 1960; V. Trajkov. Bălgarska chudožestvena literatura na čuždi ezici (Bibliografski ukazatel, 1823—1962). Sofie, 1964; aj. Udaje o českých překladech byly revidovány a doplněny i na podkladě retrospektivní bibliografie, slavic Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV.

nemáme. Pravda, s věcnými chybami, a to vesměs jen drobnými, se v něm setkáváme pouze zcela ojediněle, překladateli nelze upřít snahu o postižení Botevovy obraznosti, avšak celkový dojem je ve srovnání s originálem ještě více než matný: rušivě působí zvláště naprosto neorganická rytmická rozkolísanost a primitivismus rýmů (*vzdychá — dýchá, nebeské — hajducké*, ale dokonce i *želejí — pějí* aj.). Souvisí to zřetelně především s literární nezkušeností V. Rabského, jehož jméno (či pseudonym?) ne náhodou nikde jinde v dobovém českém ani bulharském tisku nenacházíme. O osobnosti překladatelově proto také nemůžeme říci nic bližšího; zdá se však, jak tomu nasvědčuje věcná správnost i několik bulharismů, že pravděpodobně šlo o studenta — Bulhara, který však jinak do kulturního dění aktivněji nezasahoval.

Širšího ohlasu se ovšem cenné iniciativě Posla ze Sušice nedostalo, neboť tento regionální časopis měl pouze velmi malý náklad a do hlavních středisek literárního života téměř nedocházel. Podstatně větší význam pro poznávání Botevova přínosu měl proto dlouho pečlivě připravovaný slavnostní večer česko-bulharského spolku Bulharská Sedjanka, který se konal v hlavním městě — v Praze — dne 7. března 1883, a to za účasti 2.000 (!) návštěvníků. Večer byl věnován „poctě památky Christa Boteva, bojovníka za svobodu Bulhar" a do jeho programu se organizátorům podařilo zapojit řadu předních českých umělců, především spisovatele Adolfa Heyduka a Josefa Baráka, herce V. Slukova (Jakuba Vojtu), vynikající sopranistku Marii Sittovou a hudebního skladatele Morice Angra.[11]

Podíl pokrokových Bulharů, studentů pražských vysokých škol, na přípravě uvedeného večera byl bezesporu značný. Naznačuje to výmluvně již složení organizačního výboru, jehož čestným předsedou byl sice J. Barák, avšak v jehož pracovním předsednictvu — vedeném T. Georgievem — se setkáváme převážně s bulharskými vysokoškoláky, poučně o tom hovoří záplava pozdravných telegramů, které shromáždění zaslali kulturní pracovníci ze Slivenu, Svištova, Šumenu, Trnova a Silistry, prof. M. S. Drinov z Charkova, bulharští studenti z Lipska, Ženevy, Mnichova aj. Ale především: ačkoliv jádro programu bylo realizováno Čechy, je zřejmé že právě v tomto směru byla bulharská spoluúčast nejzávažnější; čeští účinkující měli totiž jistě mnoho upřímného zájmu, bulharsky však neznali a navíc — nemalou část potřebného materiálu si ani v originálu neměli možnost v tehdejší Praze opatřit. Ovšem také

[11] Večer Bulharů v Praze. — Národní listy, XXIII, 1883, č. 54 [odpol. vyd.], s. 4; Bulharská sedjanka oslavila... — Tamtéž, č. 60 [odpol. vyd.], s. 3—4; aj. Dochovaly se i velmi podrobné policejní zprávy o večeru (Státní ústřední archiv v Praze, PP V/8/6 a PM 8/5/15/34); rukopis Heydukovy básně je uložen v archívu Muzea Adolfa Heyduka v Písku.

český podíl na úspěchu večera by rozhodně bylo chybou zlehčovat nebo jej odbývat jen poukazem na zařazení množství velmi kvalitních, přitažlivých hudebních vložek, které nepochybně příznivě ovlivnily i vskutku až překvapivou výši návštěvy. Pravda, nepodařilo se ještě zajistit hodnotná přebásnění Botevových veršů, a proto ukázka z jeho peoezie („Chadži Dimitär") byla recitována pouze bulharsky (studentem D. Markovem); avšak zato jiná Botevova báseň („Majce si") zazněla na večeru v podání M. Sittové dokonce v původním — a zdařilém — českém zhudebnění, jež na motivy bulharských lidových písní připravil M. Anger. Text hlavního projevu, z pera spisovatele a novináře J. Baráka, se sice nedochoval, ale z notně kritických zmínek v policejních záznamech vyplývá, že Barákův výklad, byť převážně popisně-biografického charakteru, několikrát s neskrývanými sympatiemi podtrhl řadu sociálních složek Botevova myšlení, zejména jeho antiklerikalismus. A podceňovat nelze zcela ani význam vstupních veršů Heydukových, které přednesl V. Slukov a v nichž se autor básnicky — patrně opět jako první zahraniční spisovatel — vyznal ze svého upřímného obdivu k hrdinné akci Botevovy čety. Jádro jejich hodnoty je nepochybně především právě v oné nepředstírané upřímnosti, jež Heydukovi — příteli bulharských studentů-revolucionářů v Písku let sedmdesátých[12] — umožnila mimo jiné vytvořit též opravdu sugestivní závěrečný obraz smyslu Botevovy hrdinné smrti („vzor oběti, jíž vzkvétá zem"); celkově ovšem je nutno říci, že jde bohužel o verše pouze ryze příležitostné, poznamenané množstvím nejrůznějších citelných stop chvatné práce, zvláště mnohomluvností a naprostou kompoziční roztříštěností.

Zajímavé svědectví toho, že do Čech tehdy začala znalost Botevova významu pronikat i jinými cestami, nám v roce uvedeného slavnostního večera podává nové, přepracované vydání „Mluvnice jazyka bulharského" z pera výrazně pokrokově orientovaného překladatele a publicisty Jana Wagnera. Autor do její stručné textové části zařadil v originálu (se slovníčkem a potřebnými mluvnickými vysvětlivkami) jen dvě ukázky z bulharské poezie umělé — a obě jsou úzce spjaté s Botevem: první je přímo z jeho pera (opět „Obesvaneto na Vasil Levski"), druhá je básnickým vylíčením bojového vystoupení spisovatelovy čety („Radecki" Ivana Vazova).[13] Je to jistě jen maličkost; avšak uvědomíme-li si, že o pouhá čtyři léta dříve neproniklo ještě ani pouhé Botevovo jméno dokonce k tak vynikajícímu znalci slovanského literárního i politického dění, jakým

---

[12] Iv. K. Urumov. Ivan Todorov Drasov. — Loveč i Lovčansko. IV. Sofie, 1932. s. 102.

[13] Jan Wagner. Mluvnice jazyka bulharského. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha, 1883. s. 115 a 117—120.

byl ruský slavista Aleksandr Nikolajevič Pypin[14], pochopíme, že to není maličkost bezvýznamná.

První rozsáhlejší české stati se Christu Botevovi dostalo v roce 1885. Ne náhodou ji napsal Čech působící v Bulharsku — překladatel Josef Antonín Voráček, který tehdy pracoval jako učitel ve Slivenu.[15] I on však měl se shromažďováním potřebného materiálu nemálo těžkostí, na něž si v úvodu trpce stěžuje a jež informativní hodnotu stati vskutku dosti poznamenaly; téměř zcela stranou Voráčkovy pozornosti musily zůstat zejména všechny významné Botevovy práce vyšlé jen časopisecky a také v ostatních údajích nacházíme nejednu nepřesnost (závažným omylem je zvláště tvrzení, že hlavním redaktorem listu Zname nebyl Botev, nýbrž Ljuben Karavelov). Nedostatek a nespolehlivost materiálu Voráčka rovněž donutily, aby své vlastní hodnocení celkového Botevova přínosu do značné míry nahradil překladem obsáhlého úryvku z črty spisovatele Ivana Vazova („Ne otdavna", 1881) — vzhledem k svěžesti a zajímavosti zvoleného úryvku to jistě nelze označit za řešení zcela nevhodné, ovšem zároveň není možno nevidět i jeho základní stinnou stránku: Vazovovi totiž, ačkoliv se Botevovi upřímně obdivoval, byla revolučně-demokratická podstata myšlení tohoto autora cizí, a proto ji také ve své charakteristice spíše zatemnil než objasnil. A tak hlavní přínos Voráčkovy stati — kromě zpřístupnění údajů biografických — je především ve výrazném upozornění na ideové i umělecké hodnoty Botevovy poezie, nevyjímaje tentokráte již ani bojovné verše satirické. Čtyřem básním „silného a nezkrotného hněvu proti utiskovatelům" („Mojata molitva", „Na proštavane", „V mechanata", „Patriot") dal ostatně Voráček v závěru, s krátkými spojovacími texty, slovo též v plném znění, ve svých překladech do češtiny. Ačkoliv sám píše, že mu šlo o přetlumočení „více doslovné a prosté, nežli umělé", jde tu ve srovnání s překlady Rabského přece jen o zřetelný krůček vpřed; to platí zvláště o básni „Na proštavane", jež svou blízkostí bulharským lidovým písním byla překladateli zjevně nejbližší. Ovšem celkově mají i tyto překlady k alespoň poněkud přesvědčivějšímu naznačení Botevova uměleckého mistrovství jistě dosti daleko — kromě množství jazykových toporností a neorganických bulharismů tomu brání hlavně právě ona

[14] A. N. Pypin — W. D. Spasowicz. Istorija slavjanskich literatur. I. 2. přeprac. a dopl. vyd. Petrohrad, 1879. — Tato skutečnost nám zvlášť výrazně dokládá, jak málo se bylo možno v cizině o Botevovi dovědět; Pypin se velmi intenzivně snažil, aby jeho informace byly co nejúplnější, a z úmyslného zamlčování jej podezírat nemůžeme, neboť Botev by mu byl v mnohém ideově blízký, jak je ostatně v citované knize jasně patrno též z charakteru Pypinova zájmu o dílo Ljubena Karavelova (viz s. 48, 96, 118, 121, 122—123, 126, 130 a 235).

[15] J. A. Voráček. Christo Botev, bulharský básník-vojín. — Slovanský sborník, IV, 1885, č. 6, s. 281—284; č. 7, s. 341—345.

nadměrná akcentuace „doslovnosti", které Voráček často s až příliš lehkým srdcem obětovával působivost Botevových obrazů.

Uvedené nedostatky, ostatně ve značné míře vysvětlitelné a omluvitelné, nám však nemohou zastřít nepopiratelnou skutečnost, že stať byla ve své době vskutku cenným přínosem. Výmluvně nám to potvrzuje mimo jiné také její překlad do francouzštiny, uveřejněný — spolu s Voráčkovou o málo pozdější statí o Karavelovovi — pod názvem „Deux patriotes bulgares" v pařížské „Revue française de l'étranger et des colonies", a zejména její ohlas v Čechách, kde výtah z ní (doplněný pouze poukazem na nový ruský pramen — „Bajan", Petrohrad, 1888) přinesl v roce 1891 například i autoritativní „Ottův slovník naučný".[16] Zvláště prostřednictvím této často užívané encyklopedie se jádro Voráčkovy stati stalo základním zdrojem českých informací o Botevovi na více než dvě desítiletí (do vydání publikace Zdeňka Bromana z roku 1913); zdrojem, jehož důležitost je nutno podtrhnout tím důrazněji, že Konstantin Josef Jireček — tehdy nejuznávanější znalec bulharské problematiky ve světě vůbec — v téže encyklopedii (v hesle Bulharsko, Dějiny) sice přesněji formuloval vývoj Botevova vztahu ke Karavelovovi, avšak v hesle Bulharská literatura nevěnoval Botevově tvorbě ani sebemenší zmínku, ačkoliv zde pokládal za nutné dvakrát uvést dokonce i jméno A. T. Ilieva.[17]

Období po vzniku Voráčkovy stati — a to v podstatě až do poloviny prvního desítiletí XX. století — přineslo ostatně vůbec příspěvků k hlubšímu poznání osobnosti a díla Christa Boteva v Čechách jen velmi poskrovnu. Souvisí to nejenom s postupným zřetelným odlivem zájmu širokých lidových vrstev o Bulharsko, s rozčarováním z oné buržoasní „svobody", která zvláště diktaturou reakčního ministerského předsedy S. Stambolova a palácovým režimem proněmecky orientovaného knížete Ferdinanda I. odhalovala i cizině stále názorněji svou skutečnou tvář. Bez negativního vlivu tu nezůstaly také změny ve složení příslušníků českého národa, dlouhodoběji působících v Botevově vlasti, mezi nimiž dřívější učitele a kulturní pracovníky nahrazovali poměrně značně rychle drobní i velcí podnikatelé, jejichž zájmy se upínaly převážně jen k bojům o hospodářské a politické pozice; rovněž třídní složení bulharského studentsva v Čechách

[16] Rozhledy v literatuře a umění. — Slovanský sborník, V, 1886, č. 10. s. 484 — zpráva o francouzském překladu; Jan Žahourek. Slovanský sborník, roč. IV (Tábor, XXII, Tábor, 1885, č. 49, s. 2); Botev Christo. — Ottův slovník naučný, IV. Praha, 1891. s. 463.

[17] KJk. (Konstantin Josef Jireček). Bulharsko, Dějiny. — Ottův slovník naučný, IV, s. 909); KJk. Bulharská literatura. — Tamtéž, s. 896—897. — Nevšímavost k Botevově literární tvorbě je tu tím křiklavější, že o dvě desítiletí dříve Jireček naopak jako první v Čechách upozornil na bukureštský časopis Svoboda, se kterým Botev spolupracoval; viz-4- (Konstantin Josef Jireček). Hlídka literatur slovanských. — Časopis Musea království Českého, XLV, 1871, č. 1, s. 90.

bylo již podstatně nepříznivější než v první polovině osmdesátých let. A především: styky mezi českým a bulharským dělnickým hnutím, které pochopitelně — například poukazem na závažnost Blagoevova úsilí o marxistické hodnocení smyslu Botevova odkazu — mohly mít v daném směru úlohu rozhodující, byly teprve v počátcích a do oblasti kulturní spolupráce zasahovaly zatím pouze zcela výjimečně.

Souhrn uvedených příčin — spolu ovšem s nedostatečnou přesvědčivostí dosavadních překladů — vedl pak k tomu, že se v českém tisku této doby objevovaly o Botevovi převážně jen zcela drobné, povrchní a ideově leckdy více než problematické zprávičky o těch či oněch oficiálních „oslavách; úroveň a zaměření většiny obdobných zpráv nám bohužel výstižně dokumentuje „informace" Hlasu národa z roku 1890, jež zní: „Princ Ferdinand a ministři dnes ráno odejeli do Vratska (sic!), aby byli přítomni odhalení pomníku bulharskému básníku a vlastenci Krištofu (sic!) Botevu."[18] Pozitivním činem jistě bylo, že — patrně ještě v letech devadesátých — vydala pražská kamenotiskárna Josefa Farského litografii Chadžiho Dimitra (od Karla Maixnera) a doprovodila ji prvními pěti slokami stejnojmenné Botevovy básně (v původním znění); avšak tato litografie, jak o tom zajímavě vypráví Karel Drož[19], se zřejmě distribuovala téměř výlučně jen v Bulharsku. Skutečným přínosem k poznání Ch. Boteva v Čechách byly proto jen práce publicisty Josefa J. Toužimského a literárního historika Josefa Karáska.

Toužimský, autor nemalého množství studií, článků i cestopisných črt s bulharskou tematikou, věnoval tehdy Botevovi jednak poměrně značně rozsáhlou samostatnou studii, jednak se — ve svém přehledu vývoje bulharského periodického tisku — pokusil nastínit význam Boteva-novináře.[20] O první z uvedených prací jsme již zčásti hovořili v souvislosti s hodnocením původních českých vzpomínek na Boteva. Ovšem tyto Toužimského osobní vzpomínky tu zabírají jenom necelé dvě stránky; studie se snaží podat obraz podstatně širší a podle možnosti celistvý, třebaže tam, kde se k tomu autorovi naskytla příležitost, neváhal zařadit do textu některé nepublikované vzpomínky jiné (kapitána Engländera, strojníka a dvou lodníků, vesměs účastníků oné osudné plavby parníku „Radecký" — Toužimský se s nimi seznámil o osm let později jako se členy posádky lodi „Orient", na

---

[18] K.-B. Ze Srědce, 7. června. — Hlas národa, V, 1890, č. 156, s. 3.

[19] K. Drož. Prvá cesta na Rylskou planinu. Praha, 1907. s. 51.

[20] J. J. Toužimský. Christo Botev. — Květy, XV, 1893, sv. 30, s. 495—501, 576—582 a 726—733; týž; Noviny a novináři bulharští. — Tamtéž, XVIII, 1896, sv. 36, s. 65—72, 144—151, 259—268, 472—475, 514—522 a 638—644. — Stojí jistě za zmínku, že na závažnost statí v časopisu Svoboda, v němž Botev nejednou publikoval, upozornil Toužimský již v roce 1872; viz J. J. Toužimský. Slovanské umění, věda a literatury. — Slovanský svět, I, 1872, č. 11, s. 339.

které se v roce 1884 úmyslně plavil po stopách tažení Botevovy čety). Tato snaha o samostatný přínos — spolu se značně podrobnou znalostí literatury předmětu, zvláště prací Zachariho Stojanova — patří k nepochybným přednostem Toužimského studie, jež například v části věnované průběhu událostí na parníku „Radecký" podává jedno z dosud nejzasvěcenějších a nejpřesnějších vylíčení prvních fází akce Botevovy čety vůbec. Uvedenému přístupu, který je ve své podstatě přístupem historika -odborníka, vděčíme rovněž za zevrubné a poměrně dosti zdařilé celkové spracování Botevovy biografie, do níž sice na několika místech pronikly pod vlivem Stojanovovým a Vazovovým nedoložené, při nejmenším notně zveličené pověsti o domnělých Botevových sklonech k dobrodružnému způsobu života, avšak ve které také v Čechách poprvé čteme například o Botevově organické souvislosti s revolučními demokraty ruskými, s Belinským, Černyševským, Dobroljubovem a Gercenem. Zajímavě přibližují čtenářům osobnost bulharského revolucionáře rovněž překlady dvou jeho dopisů z historického 29. května 1876, kapitánu lodi „Radecký" D. Engländerovi a ženě Venetě (s. 497—498 a 728—729). Ovšem s alespoň poněkud podrobnějším hodnocením Botevovy literární činnosti se tu nesetkáváme — z ojedinělých zcela stručných zmínek, je patrno, že si ji Toužimský, pokud se s ní měl příležitost seznámit upřímně cenil, ale její bližší charakteristiku se bohužel podat neodhodlal.

Tento základní nedostatek své studie měl Toužimský možnost alespoň zčásti napravit o tři léta později, v citovaném již nástinu dějin bulharské žurnalistiky. I zde se však ukázalo, že rozbor a hodnocení jevů literární povahy nepatří k Toužimského nejsilnějším stránkám, což právě místa věnovaná Botevovi (s. 261 a 264) poznamenalo více než místa jiná. Přínosem tu je, že se český čtenář odtud poprvé dověděl o velkém rozsahu novinářské činnosti tohoto spisovatele a že se seznámil s názvy hlavních časopisů, které Botev redigoval nebo spoluredigoval. Avšak překročit hranice suchých bibliografických informací se ani tu Toužimský v podstatě téměř nepokusil. A setkáváme-li se v jeho spojovacích textech přece jen místy s jistým komentářem, je vždy zcela stručný a ryze všeobecný (tak například na okraj časopisu Zname Toužimský pouze uvedl, že „i jediné číslo tohoto listu působívalo často velmi mnoho").

Vrátil-li se proto k téže problematice v roce 1900 Josef Karásek[21], nemusil se obávat, že bude ve své stati o vývoji bulharského periodického tisku — a zvláště právě v části o Botevovi (s. 30—32 a 172) — nosit jen

[21] J. Karásek. Bulharský periodický tisk. — Česká revue, IV, 1900, č. 1, s. 23—33; č. 2, s. 170—178; č. 3, s. 300—311.

dříví do lesa. Hned úvodem je třeba též říci, že tomu vskutku tak nebylo. Nacházíme zde hodnocení nejenom méně lakonické, nýbrž zejména po ideové stránce podstatně konkrétnější, upozorňující již na podkladě vybraných ukázek (například programové stati časopisu Duma na bălgarskite emigranti i několika prací pozdějších) na řadu klíčových stránek Botevova myšlení, především na důsledné spojování národněosvobozeneckého boje proti turecké porobě s revolucí sociální, na hledání třídních kořenů nerovností a křivd; proto pak i konstatace, že Botev byl „odchovancem ruské žurnalistické školy, zvláště Dobroljubova, nadaného, ale předčasně zesnulého Pisareva a Černyševského", zní u Karáska dokumentovaněji a přesvědčivěji než u Toužimského. Podtrhnout je rovněž třeba, že Karásek jako první český autor postřehl větší revoluční důslednost názorů Botevových ve srovnání s názory Ljubena Karavelova a že se vyslovil proti tomu, aby Botev-myslitel byl stavěn do Karavelovova stínu, ak jsme toho do té doby v Čechách svědky.

Dříve než přistoupíme k charakteristice a k zhodnocení ohlasu několikaletého záslužného úsilí Zdeňka Bromana, jehož činností ve zkoumaném období snahy o skutečné poznání díla Christa Boteva v Čechách — tehdy stále ještě porobených — vrcholí, povšimněme si alespoň stručně zaměření některých časově souběžných projevů zájmu či „zájmu" jiných. Jejich počet v této době, tedy v posledním desítiletí před první světovou válkou, bezesporu dosti výrazně vzrostl; souviselo to hlavně jednak s příčinami společenskými (s novým prudkým vzmachem sympatií lidových vrstev k Bulharsku v souvislosti s podporou požadavku osvobodit zbývající část jižních Slovanů z tureckého polofeudálního panství, ale také — což rovněž nelze přehlížet — se snahou české buržoazie podpořit hospodářskou expanzi na slovanský Balkán vzbuzováním dojmu, že tako expanze je pouze nevinnou součástí celkového naprosto upřímného a bezelstného přátelského zájmu), jednak s rostoucím vědomím (zejména v kruzích slavisticky školené inteligence), že dosavadní velmi útržkovitá znalost Boteva v Čechách začíná již prostě hraničit s kulturní ostudou. Protikladnost společenských příčin, kterou jsme si naznačili a jež byla navíc pochopitelně násobena i stupněm sympatií nebo antipatií k ideové podstatě Botevova díla, vedla ovšem k tomu, že charakter vztahu k Botevovi byl u jednotlivých autorů značně odlišný a že zdaleka ne každému projevu v daném směru můžeme pochvalně přitakat.

Přesvědčivě nám to již například dokládá na první pohled jistě velmi potěšitelná skutečnost, že ve zkoumaném období vznikly o Botevovi tři původní básně („Christo Botev" a „Po boji na «Milin Kameni»" Vladislava Šaka, „Christo Botjov [Imaginární portrét]" F. V. Mrkvičky) a že také Adolf Heyduk se k Botevovi znovu vrátil samostatným čtyř-

veršim ve svém básnickém „Pozdravu Bulharům" z roku 1908.[22] Avšak skutečně kladně, a to tentokráte po obsahové i formální stránce, můžeme hodnotit jen čtyřverší Heydukovo, do něhož autor v závěru nenásilně, organicky začlenil též klíčový motiv Botevovy básně „Chadži Dimitär":

„Vám pozdrav vroucí všem, již zmírali jste spolu
s hrdinským Botevem tam na temeně Volu,
leč „živ je on", ač v klín kles' smrti chladné:
vždyť neumírá ten, kdo v boji pro vlast padne."

U básní z pera Mrkvičkova a zvláště Šakova naopak rušivě nepůsobí ani zdaleka jen velké množství těžkopádností, násilných a křečovitých obratů („o ducha odvaze, jíž síly v znoji/ strh's prapor planých partriotů dolů" — Mrkvička) nebo přímo záplava bulharismů a turcismů (Šak), navíc naprosté většině českých čtenářů často nesrozumitelných; to vše jsou nedostatky, které u literárně málo zkušených diletantů, k nimž oba autoři patřili, lze jistě pochopit a omluvit. Podstatně horší bezesporu je, že výsledný celkový obraz je tu značně posunut a zejména — že v rozporu s historickou pravdou je Christo Botev ve všech třech básních vydáván za člověka všemi opuštěného, bez spolubojovníků a pokračovatelů. U F. V. Mrkvičky snad k tomu došlo celkem náhodně a tento závěr vyplývá bez úmyslu autorova jen z neobratné snahy o výraznou pointu („A na tvé místo nenastoup'už žádný"). Ale u Šaka, hlavně v jeho druhém sonetu, kde jsou dokonce Botevovi připisována předsmrtná slova „pro chátru (!) zhynem, již jsme znali špatně", jde zcela zřetelně o souhlas s tehdejšími bulharskými oficiálními výklady smyslu Botevova odkazu, které právě zdůrazňováním „izolovanosti" a „výlučnosti" se jej snažily všemožně zatemnit a okleštit.

Abychom si ukázali, jakých až hranic uvedené ohlasy bulharských reakčních interpretací Boteva tehdy v Čechách dosahovaly, nahlédněme do beletrizovaných „obrazů z doby bulharského povstání" — do knihy Alfréda Rudolfa „Červánky svobody".[23] Rudolf, nadšený monarchista a obdivovatel agenta německého a rakousko-uherského kapitálu Ferdinanda I., tu sice Botevovi přiznává básnický talent (a dokonce i cituje úryvek z básně „Chadži Dimitär"), avšak celkově se nijak neostýchá jej vydávat za „cháše, jehož život byl hotovým kaleidoskopem různých dobrodružství", za člověka, v němž se neustále střetával naivní, primitivní

[22] Vl. Šak. Pod. Vitoší. Tábor, 1905, s. 55 a 56; A. Heyduk. Pozdrav Bulharům. — Bulharsko slovem i obrazem. I. Kutná Hora, 1908. s. 8 — zachovalo se i původní, rukopisné znění náčrtu tohoto čtyřverší; viz Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, 15 A 2; F. V. Mrkvička. Christo Botjov (Imaginární portrét). — Jitřenka, XXXIII, 1914, č. 11—12, zábavná příloha, s. 41.

[23] A. Rudolf. Červánky svobody. Tábor, 1907. s. 122 a 172.

snílek s nedisciplinovaným anarchistou, ba dokonce „za zloděje a nočního lupiče", byť „pro ideu osvobození Bulharska". Připočteme-li k tomu, že o Botevových názorech tu nenacházíme ani sebemenší zmínky, není již snad téměř nutno ani dodávat, že obdobný „portrét" by v tehdejším Bulharsku obstál i na těch nejoficiálnějších oslavách; na oněch „oslavách", které se v mnohém podobaly pravicovým „oslavám" Jana Žižky v Čechách, o jejichž organizátorech Zdeněk Nejedlý vtipně poznamenal, že by nestačili ubývat před Žižkovým palcátem.

Skutečnost, že v podstatě touž charakteristiku — v jednotlivostech poněkud objektivnější, ale spíše ještě více zatemněnou než upřesněnou včleněním Vazovových srovnání Boteva s Brutem, Mariem a zejména Dantonem — zařadil Rudolf ve své antologii novobulharské poezie jako úvod k ukázkám z básnické tvorby Christa Boteva,[24] snižuje proto dosti význam této části, jíž jinak nemůžeme nepřiznat, že je prvním českým ucelenějším pohledem do Botevovy tvůrčí dílny. Také to je ovšem jen v malé míře zásluha Rudolfova. Sedm básní, se kterými se zde setkáváme („Mojata molitva" a „Chadži Dimitär" v překladu Vladislava Šaka, „Na proštavane" a „V mechanata" v překladu Voráčkově a „Patriot", „Do moeto pärvo libe" a „Zadade se oblak tämen" v překladu Z. Bromana), existovalo v uvedených českých zněních již před vznikem antologie a její sestavitel, jenž neměl k dispozici překladů nazbyt, je stěží mohl pominout; spíše je příznačné, že z hotových již překladů z pera Bromanova nezačlenil právě pro tehdejší české prostředí velmi aktuální báseň „Elegija" a že dal přednost Šakovu přetlumočení „Mé modlitby" před přebásněním Voráčkovým, ačkoliv Šakova verze Boteva po ideové stránce vydatně oklešťuje, a to nejenom nepřesnostmi, které sotva můžeme pokládat za zcela náhodné („. . .na kogoto štat praznuvat/ denjat skoro narodite!" — „. . .bože národů, již v touze/ prahnou uctíti svatost tvou"), nýbrž dokonce i vypuštěním 5. a 8. strofy básně. Protože též o uveřejnění Šakovy verze „Chadžiho Dimitära" místo verze Bromanovy rozhodovalo hlavně osobní přátelství sestavitele antologie k tomuto překladateli, zužuje se zde přínos Rudolfův vlastně pouze na dosti zdráhavé přiznání významu překladatelské činnosti Z. Bromana a na — nutno přiznat — poměrně značně citlivou jazykovou úpravu a záslužný přetisk dvou překladů před devíti lety již zemřelého J. A. Voráčka.

K zesílení zájmu o Boteva přispěly v této době nemálo i dva příspěvky, které si český tisk vyžádal od předních bulharských odborníků — od Aleksandra Teodorova-Balana a od Krăst'o Kărsteva (první z nich psal o Botevovi ve své rozsáhlé studii o L. Karavelovovi, druhý v souvislosti

[24] Z bulharského Parnasu. (Ukázky novodobé poesie bulharské.) Uspořádal a úvody opatřil Alfréd Rudolf. Praha, 1909. s. 23—40.

s přehledem vývoje novobulharského písemnictví).[25] Teodorov-Balan upozornil na Boteva v duchu svých konzervativních politických názorů způsobem vskutku paradoxním: doslova se na něho vrhl pro jeho sympatie k vědeckému socialismu, pro touhu po „všeobecné revoluci a zrušení politické a sociální nerovnosti na zemi", ale zároveň svým výkladem nechtě odhalil roušku z dosud v Čechách neznámé části Botevovy tváře. Kărstev pák zdůrazněním uměleckého mistrovství Christa Boteva a v neposlední řadě též konstatací, že tento spisovatel připomíná „v mnohých bodech madarského básníka a bojovníka uherské svobody Petöfiho", nepochybně podepřel svou autoritou snahy o zpřístupnění Botevovy tvorby českým čtenářům. Tím spíše, že v tomto směru byl jeho hlas souzvučný s hlasem českých slavistů, zvláště nejvýznačnějšího historika dějin slovanských literatur Jana Máchala a mladého tehdy Josefa Páty,[26] ale také například Adolfa Černého, jenž jako první soustavně vyzýval Bromana k překládání Botevových veršů již od poloviny roku 1906 a který Botevova významu vzpomněl i ve své básni „Šumí Marica" z doby první balkánské války.[27]

O uvedeném pražském slavistickém prostředí, jak jsme si již naznačili v souvislosti s Černým, zde hovoříme i proto, že právě v něm nalezl první impulsy ke svým snahám Zdeněk Broman (pravým jménem František Tichý, 1886—1968), Pátův kolega ze studií slovanské filologie na Karlově universitě. A tyto impulsy tu padly na půdu tím úrodnější, že Broman tehdy stál na poměrně značně pokrokových pozicích a dosti otevřeně sympatizoval se sociálnědemokratickým dělnickým hnutím, mezi jehož stoupenci měl také řadu osobních přátel. Jejich prostřednictvím se mu rovněž podařilo alespoň zčásti navázat písemný styk s revolučně orientovanými příslušníky bulharské inteligence a získat tak — což zřetelně dokládá citovaná již archívní pozůstalost (viz zejména dopisy Stefana Maksimova z 20. a 29. 11. 1907, 15. 11. 1908 aj.) — řadu cenných, v tehdejších Čechách stále ještě jinak téměř nedostupných informací o postoji marxistické literarní kritiky k Botevovu dílu. Opět se zde tedy

[25] Al. Balan. Ljuben Karavelov. — Slovanský přehled, VII, 1905, č. 2, s. 71; K. Krstev-Miroljubov. Nová bulharská literatura. — Naše doba, XVII, 1910, č. 12, s. 901.

[26] Ml (Jan Máchal). Z literatury bulharské. — Časopis pro moderní filologii, II, 1912, č. 1, s. 79; J. Páta. O bulharské literatuře. — Osvěta, XLIII, 1913, č. 5, s. 336—339. Tehdejší Máchalovy universitní přednášky tvořily také jádro jeho zasvěceného portrétu Boteva v autorově pozdějším díle Slovanské literatury. Sv. II. Praha, 1925, s. 429—433.

[27] Jan Rokyta (A. Černý). Šumí Marica. — Zvon, XIII, 1912, č. 11, s. 510; korespondence Černého, v níž se obracel na Bromana s výzvami, aby Boteva překládal (z 20. 7. a 31. 8. 1906, z. 6. 9. 1907 aj.) je uložena v neroztříděné dosud Bromanově pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, III/F.

setkáváme s momentem přímé česko-bulharské spolupráce, která se ostatně (pokud jde o bulharské studenty v Praze, zvláště o Aleksandra Jankova a Stefana Vakavčieva, jimž Broman v knižním vydání svých překladů výslovně děkuje) plodně projevila i při jazykovém rozboru Botevových veršů.

Broman své překlady z poezie Christa Boteva a své stati o něm uveřejňoval postupně od roku 1908 v Květech, v Národních listech, v Čase, v Rudolfově antologii, ve Zlaté Praze a ve Zvonu; syntézou jeho snah bylo knižní vydání básníkovy poezie z roku 1913, opatřené rozsáhlou předmluvou a vybavené dosti zevrubným poznámkovým aparátem.[28] V čem je jádro přínosu těchto prací?

Povšimněme si nejprve obrazu Boteva, který Broman postupně rozvíjel svými statěmi. Již první stať — v Národních listech — především podstatně výrazněji než dřívější české práce charakterizovala Boteva -básníka, jeho revoluční ideový profil (s akcentuací programového významu básně „Borba") a jeho novátorství po stránce rytmické, jež se snažila čtenářům přiblížit srovnáním, byť ne zcela domyšleným, s veršem F. L. Čelakovského a K. Havlíčka. Nemalého prohloubení se tu však dostalo též celkovému pohledu na Boteva-myslitele, zejména zdůrazněním jeho styčných bodů s vědeckým socialismem; toto zdůraznění zde ovšem ještě bylo jen pouhou reprodukcí některých myšlenek Maksimovových (z jeho brožury „Christo Botev i ruskata literatura", Sofie, 1906), neboť z vlastní četby, jak z řady formulací vyplývá, Broman tehdy ostatní okruhy Botevovy literární činnosti téměř neznal. Význam druhé, obsáhlejší stati proto není pouze v rozvinutí a upřesnění charakteristiky poezie — poprvé zde totiž v Čechách nacházíme konkrétnější informace i o Botevových pracích filosofické povahy, o satiře a humoru (včetně cyklu „Poslanie ot nebeto", který Bromanovi v podstatě jistě právem připomíná styl Karla Havlíčka; rovněž celkové typologické srovnání Boteva-satirika s Havlíčkem je tu na místě a nelze je pokládat za náhodné). Je tedy vskutku třeba litovat, že v těchto sondách do opomíjených úseků Botevova díla Broman již později nepokračoval. Tím nechceme zlehčovat význam ani svěže psané biografické črty ve Zlaté Praze, jež ovšem převážně byla jen výtahem z chystané předmluvy ke knižnímu vydání Botevových veršů, ani předmluvy samé (s. 7—20), ve které se

[28] Chr. Botev. Z básní. Přel. Z. Broman (Zadade se oblak tămen, Elegija, Chadži Dimităr, Delba). — Květy, XXX, 1908, sv. 60, s. 198—200; Zd. Broman. Bulharský revolucionář-básník. — Národní listy, XXXIX, 1909, č. 64, s. 1; týž: Bulharský básník revolucionář. — Čas, XXII, 1909, č. 219, s. 2—3; Z bulharského Parnasu. . . Praha, 1909. s. 32—34 a 36—40; Zd. Broman. Bulharský povstalec a básník. — Zlatá Praha, XXX, 1913, č. 12, s. 140—142; Fr. Tichý. Bulharská zpráva. — Zvon, XV, 1914, č. 10, s. 138—139; Chr. Botjov. Básně. Přel., úvodem a poznámkami opatřil Z. Broman. Praha, 1913. 74 s.

autor — v souladu s jejím posláním — pochopitelně soustředil hlavně k vytváření předpokladů k zvýšení srozumitelnosti básníkovy poezie. Jde o příspěvky funkční, stylisticky vyzrálejší než Bromanovy stati dřívější a na svou dobu bezesporu hodnotné. A přece: kdyby jejich autor, obdobně jako například ve své druhé stati, měl více na mysli Botevovu osobnost jako organický celek, kdyby si ji poněkud nezúžil jen na básníka -revolucionáře a revolucionáře-básníka, nabyly by tyto portréty dosti na plastičnosti a jejich společenský dopad mohl být ještě vyhraněnější, protože by zřetelněji vynikl Botevův myšlenkový svět. Snad tu v předmluvě, k níž lze tuto výtku adresovat především, pomlčel Broman o Botevu-mysliteli zčásti také pod tlakem nakladatelství; nasvědčuje tomu alespoň skutečnost, že o rok později, když Broman stavěl ve Zvonu do protikladu Botevovu ideovou ryzost k některým šovinistickým projevům Ivana Vazova a zvláště Kirila Christova, hovořil o jeho myšlenkových východiscích podstatně otevřeněji než v předmluvě.

Těžisko významu Bromanova je ovšem v zpřístupnění úplného souboru Botevovy poezie, jež si udrželo klíčové postavení v poznávání Boteva-básníka v Čechách bezmála čtyřicet let, do vydání souboru Jana Pilaře z roku 1950.[29] K zevrubnému rozboru Bromanova přebásnění, který omezený rozsah této stati podat nedovoluje, se vrátíme při jiné příležitosti; tu se pokusme alespoň zcela stručně formulovat hlavní závěry. Broman, jak o tom výmluvně hovoří též značné množství rukopisných i otištěných variant, přistupoval ke svému úkolu s příkladnou svědomitostí a věnoval přípravě konečného znění dlouhé a dlouhé měsíce — s větším či menším časovým odstupem se k hotovým překladům vždy vracel a dále je trpělivě piloval (zvláště výrazně nám to potvrzuje například pronikavý rozdíl mezi první a závěrečnou českou verzí básně „Chadži Dimităr", 1908—1913). Především této pečlivosti a odpovědnosti vděčíme nejenom za to, že se s věcnými chybami nebo s rušivějšími myšlenkovými posuny setkáváme v konečných verzích poměrně zřídka, nýbrž do značné míry i za to, že také umělecká úroveň Bromanových překladů v podstatě nijak nezaostává za dosti vysokou celkovou úrovní českých přebásnění tehdejší doby (a pochopitelně ve srovnání s dosavadními překlady Botevových veršů je podstatným krokem vpřed). Míst vskutku velmi zdařilých bychom mohli citovat nemálo — a to, vzhledem k obtížnosti úkolu, znamená jistě hodně. Avšak zároveň je nutno otevřeně říci, že špičkové úrovně, která by jim zajistila dlouhodobou životnost v českém literárním kontextu, překlady nedosáhly. V tom bránila Bromanovi zejména jak snaha o příliš mechanicky chápanou „přesnost" překladu, tak — i po jazykové

[29] Chr. Botev. Básně. Přel. J. Pilař (za jaz. spolupráce Z. Hanzové), úvodem opatřil Z. Urban. Praha, 1950. 57 s.

stránce — poněkud epigonská závislost na básnické škole Jaroslava Vrchlického.

Zvláště v době svého vzniku se ovšem Bromanovo knižní vydání Botevа zaslouženě setkalo se značným ohlasem, tím závažnějším, že se kromě řadou vesměs kladných recenzí projevil také přetisky jednotlivých básní v periodickém tisku (socialnědemokratický týdeník Zář například touto formou upozornil na důsledně revoluční báseň „Borba") a zařazováním Botevových veršů do kulturních vložek na dělnických shromážděních i do programů recitačních večerů.[30] Byl to tedy, pravda, teprve první rozhodný krok ke skutečnému poznávání Boteva-básníka, ale krok, jehož záslužnost by bylo křivdou nezdůraznit.

ЗДЕНЕК УРБАН

ОТНОШЕНИЕТО КЪМ ЛИЧНОСТТА И ЛИТЕРАТУРНОТО ДЕЛО НА ХРИСТО БОТЕВ В ЧЕХИЯ (1871—1918)

(Резюме)

Статията представя чешкия интерес към революционната личност и литературното дело на Христо Ботев от първите частични съобщения и лични спомени на съвременници до отзвука, който предизвиква първото чешко издание на неговите стихове в превод на Зденек Броман. Що се касае до отношението на съвременниците, авторът подчертава особеното значение на спомените на журналиста Йозеф Якуб Тоужимски, писани през април 1876 г. Преводи на Ботевата поезия („Хаджи Димитър" и „Обесването на Васил Левски") се появяват за пръв път през 1881 г. в сп. „Posel ze Sušice". Това са — поне доколкото е известно досега — действително изобщо първите пре-

[30] Č. (A. Černý). Christo Botjov, Básně. — Slovanský přehled, XVI, 1913, č. 3, s. 138—139; Botjov Christo, Básně. — Světlo, XXXVI, 1913, č. 24, s. 4; Botjov Christo, Básně. — Český denník, II, 1913, příloha k č. 336, s. 4; Bulharský básník povstalecký. — Čas, XXVIII, 1914, č. 3, s. 3; Fr. Sekanina. Dva slovanští básníci v pěkných českých překladech. — Národní politika, XXXII, 1914, č. 10 — příloha, s. 1; -pa- (Fr. S. Procházka). Christo Botjov, Básně. — Zvon, XIV, 1914, č. 48, s. 670; K. Sezima. Christo Botjov, Básně. — Lumír, XLIII, 1915, č. 1, s. 42; aj. Slovanský večer. — Berounský obzor, V, 1913, č. 48, s. 3; Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, III/F; Chr. Botjov. Zápas. Přel. Z. Broman. — Zář, XVIII, 1914, č. 25, s. 4; aj.

води на поетичното творчество на Ботев. Същевременно не е без значение фактът, че само две години по-късно прогресивната чешка култура оценява наследството на българския писател-революционер със стихотворение, посветено на паметта му (излязло изпод перото на Адолф Хейдук), и с написването на оригиналната мелодия към стихотворението „Майце си", която Мориц Ангр създава върху мотиви от български народни песни.

По-нататък авторът подлага на критически разбор чешките статии за Ботев от посочения период, като обръща внимание на тяхната връзка с борбата на българската литературна критика за правдиво осветляване значението на Ботев и оценява техния принос; за най-значителни в тази насока авторът смята най-вече работите на Йозеф Антонин Ворачек, Йозеф Якуб Тоужимски, Йозеф Карасек, Йозеф Пата и преди всичко на Зденек Броман, който пръв от посочените автори ярко подчертава значението на Ботев-мислителя и посочва наличието на допирни точки с научния социализъм в неговата публицистика. Главното внимание на статията е посветено на преводите на Ботевата поезия (на В. Рабски през 1881, Й. А. Ворачек през 1885 и 1909, В. Шак през 1909, З. Броман през 1908, 1909 и 1913) и тяхната рецепция. За явление от особено важно значение се смятат няколкогодишните преводачески усилия на Броман, чиито резултати — особено книжното издание от 1913 г. — се посрещат с голям интерес от страна на литературната критика и прогресивната читателска общественост. Трябва да се подчертае, че отделни творби от преводите на Броман („Борба", „Хаджи Димитър" и др.) се препечатват в периодичния печат на социалдемократическата левица и се рецитират на работнически събрания.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София, 1975, Sofia

DANUŠE HRONKOVÁ

POČÁTKY PRONIKÁNÍ DÍLA IVANA VAZOVA DO ČECH

„Rok 1878 bude sloužit jako pomezní kámen v nové literatuře bulharské. . . Musa bulharská již procitnula ze své dlouholeté nostalgie a zaznívá dojemně všemi vrcholky posvátného Haemu, opěvajíc rekovné činy chrabrých synů bílého cára a báječná utrpení bulharského národa. Tím způsobem vznikla dosti objemná sbírka původních skládání básnického obsahu Ivana Vazova, vydaná v Bukurešti pod názvem Tăgite na Blgarija (Stesky Bulharska). Týž chystá k tisku novou sbírku básní, vztahující se obsahem svým k důležitým událostem poslední slovansko-turecké války. . .“[1]

Těmito slovy přivítal na podzim roku 1878 Ivana Vazova do literatury český obrázkový časopis Světozor, jedno z těch našich periodik, která už po celá sedmdesátá léta a nejvíce za rusko-turecké války s bezvýhradnými sympatiemi sledovala bulharské národněosvobozenecké hnutí — jak už bylo nejednou v studiích o česko-bulharských vztazích z oné doby popsáno. Bedlivé pozornosti časopisu, který měl u nás o popularizaci bulharské otázky a bulharského života velké zásluhy, neuniklа tedy ani nová naděje bulharského básnictví, jejíž dílo vyrostlo na pozadí nejbouřlivějších kapitol bulharského boje o národní svobodu i v prvních letech bulharské samostatnosti.

Nedlouho poté uveřejnil časopis Ruch, který pak Bulharsku věnoval rovněž řadu svých stránek, první ukázku Vazovovy poezie, dětský pochod Dětem, které v čas války hrály si na vojáky.[2] Hned nato vyšly další, lépe přeložené a lépe vybrané ukázky: v Koledě báseň Pohřbení vojínové,

[1] A. V. Z-ov. Literatura bulharská. — Světozor, 1878, s. 442.
[2] Iv. M. Vazov. Dětem, které v čas války hrály si na vojáky (На децата). Z bulh. přel. Jos. Voráček. — Ruch, 1878—1879, s. 81—82.

v Ruchu Vyhnanci. A když se v Květech objevila Vazovova báseň Netečnost, humoristický Paleček uvedl satiru Hraběti K. a Prázdnotu, když pak opět Ruch otiskl první překlady z Vazovovy sbírky Epopej zapomenutých (Епопея на забравените)[3] a téměř současně Slovanský sborník první českou studii o Vazovovi z pera J. A. Voráčka[4], nabýval český čtenář postupně představy, že tento básník mluví k němu jazykem velmi blízkým. Do českého povědomí vstupoval jako autor, jehož dílo odpovídalo dobovým požadavkům českého „směru národního"; jeho verš byl plný „ušlechtilého realismu s hlubokou obsažností a pravdou životní", postavil se do služeb boje o národní existenci a mohl svou „ideální příkladností" působit na skutečnost. To všechno byly předpoklady, které od české poezie vyžadovala Eliška Krásnohorská jako mluvčí tohoto směru ve svých statích o české poezii (srv. hlavně stať Obraz novějšího básnictví českého, otištěnou v Časopise českého musea r. 1877). To vše ještě s větší důrazností žádali i ostatní stoupenci „národního" směru v Ruchu, Květech, Palečku, Osvětě a na počátku let osmdesátých i v Světozoru. Největší boje mezi směrem „národním" a „světovým" na počátku osmdesátých let sice už odeznívaly, ale jejich vzdálený ohlas bylo dlouho slyšet v celém literárním světě. Překlady Vazovovy poezie nevyšly právě v těchto časopisech náhodou. Spolu s překlady Vazovovy prózy stávaly se v letech osmdesátých a devadesátých neformální součástí literárního života u nás a Vazovovo dílo se za této první vlny svého pronikání do Čech šířilo nejen pro své hodnoty poznávací a literární, ale i proto, že mohlo podepřít argumenty i zaměření jedné z vůdčích tendencí našeho literárního a kulturně společenského dění.

Krajní představitelé směru národního hleděli však vyrovnávat rozepře v národním životě i tím, že se snažili vyhnout zobrazení nesrovnalostí v soudobém životě. Naproti tomu se Vazovovo dílo šířilo u nás také pro svou společenskou kritičnost, která měla v konci 19. století své hluboké oprávnění.

Vazovově tvorbě bylo svým duchem blízké dílo všeobecně uznávaného básníka let osmdesátých a mluvčího českého národa, nejvýznamnějšího představitele směru národního Svatopluka Čecha. V té době bylo v úloze básníkově stále ještě hledáno především poslání pěvce ná-

---

[3] Iv. M. Vazov. Pohřbení vojínové (Погребаните солдати). — Koleda, 1880 s. 29; Vyhnanci (Изгнаниците). — Ruch, 1880, s. 33; Netečnost (Апатия). — Květy, 1882/II, s. 299—300; Prázdnota. — Paleček. 1882, s. 347; Hraběti K. (Графу К.). — Paleček, 1882, s. 344; Bratři Žekovi (Братя Жекови), Kableškov. — Ruch, 1882, s. 275—279 (vše v překladu J. A. Voráčka).

[4] J. A. Voráček. Poesie bulharského básníka Ivana Vazova. — Slovanský sborník, 1882—1883, s. 96—99, 148—152.

rodních bolestí, nadějí i citů, který se podílí na politickém vření své země a vyslovuje se k dobovým sociálním i mravním problémům. A tyto požadavky, které u nás ztělesňoval Svatopluk Čech, bral na sebe v Bulharsku i Vazov. Ukládala mu je také bulharská poosvobozenecká společnost. Díla obou básníků si byla příbuzná jak neustálou konfrontací někdejších velikých vlasteneckých ideálů, obětavosti a nadšení pro věc národa s nezdravými jevy současné společnosti, která tyto ideály nenaplnila, tak vlasteneckým a společenským vyzněním poezie a političností lyriky. Byla si blízká i satirickým pohledem na skutečnost a konec konců i tím, že oba básníci stále pociťovali vlastní národ jako nedílný celek a ve vlastenecké tvorbě se jim ztrácelo společenské i politické rozvrstvování, ke kterému v posledních dvaceti letech minulého století došlo. Jisté styčné body bychom objevili i v poetice Čechových výpravných básní a ve Vazovově lyricko epické poezii.

Ivan Vazov poznal tvorbu jiných svých českých současníků, Jana Nerudy a Jaroslava Vrchlického, překládal pravdepodobne oba do bulharštiny a zvláště poezie Vrchlického si nesmírně vážil. Měl o českou literaturu upřímný zájem.[5] S tvorbou Svatopluka Čecha se nesetkal, jde tu o podobnost literárních typů, avšak tato podobnost naklonila Vazovovi příznivě českou čtenářskou obec: Vazovova poezie i próza přicházely k nám v době, kdy bylo Čechovo dílo na vrcholu své slávy a jeho měřítkem přistupovalo se i k ostatním dobovým literárním jevům.

Mělo tedy Vazovovo dílo při svém vstupu na naše území ideálně připravené podmínky. Takovou souvislost s českým společensko kulturním vývojem a se stavem na literárním poli a zároveň takový ohlas neměly v Čechách překlady žádné osobnosti bulharské literatury od nejstarší doby až dodnes. Hlubší vztahy bychom nalezli v druhé polovině 19. století pouze při pronikání bulharské lidové slovesnosti.

Porovnáme-li bibliografie zachycující rozšíření Vazovova díla v cizině s údaji o rozšíření jeho díla u nás,[6] docházíme k závěru, že počet překladů a intenzita ohlasu autorovy osobnosti i tvorby v Čechách koncem minulého a na přelomu našeho století řadí se mezi první na světě. Bibliografické údaje o pronikání Vazovova díla k nám podávají sice pouze formálně statistický obraz, ale pomáhají utvořit celkovou představu o tom, jak české prostředí Vazovovu tvorbu přijímalo.[7]

---

[5] Зд. Урбан. Отношението на Иван Вазов към Чехия и към чешката култура. — В: Чехословакия и България през вековете. С., 1963. с. 62—82.

[6] В. Трайков. Българската художествена литература на чужди езици, 1823—1896. С., 1964.

[7] K bibliografickým údajům tohoto článku bylo vedle autor. bibliografie využito bibliografických záznamů Ústavu české a světové literatury (Slavica v české řeči).

Vazovovo dílo k nám přišlo za téměř stoletý časový úsek ve dvou vlnách. První, silnější, zdvihla se po osvobození Bulharska, vyvrcholila v letech devadesátých a končila v prvním desetiletí našeho století. Před balkánskými válkami doznívala pouze její ozvěna. Za necelé dvacetiletí od prvního knižního vydání českého výboru z Vazovových básní roku 1889 vyšlo u nás jedenáct svazků jeho básnických i prozaických prací. Od prvních překladů tištěných, v časopisech, až do Vazovova úmrtí v roce 1921, tedy za prvních 42 let šíření autorova díla na českém území, je zatím bibliograficky zachyceno kromě knižních překladů na sto třicet českých prozaických i básnických ukázek z jeho tvorby, opublikovaných v časopisech, sbornících, antologiích atd. Za totéž údobí bylo doposud v českých časopisech a listech nalezeno stejné množství autorových překladů, článků i studií o jeho literární činnosti i osobnosti.

V údobí mezi dvěma světovými válkami, které u nás nebylo ani na překlady, ani na ohlasy bulharské literatury příliš štědré, vyšel jediný malý výbor z Vazovových povídek,[8] vyvolaný v život Vazovovými sedmdesátinami, a jen několik překladů a článků otištěných v časopisech zejména u příležitosti Vazovova životního jubilea a pak úmrtí. Dvacátá léta však přinesla první původní vědecká zhodnocení Vazovova díla ve studiích Josefa Páty, Jana Máchala, Franka Wollmana a Ivana Pogorelova.[9]

Po roce 1945 se objevila druhá vlna překladů Vazovova díla, která vrcholila na přelomu let 40. a 50. Tehdy za necelá čtyři léta vyšlo zásluhou nových překladů Zdeny Hanzové, předčasně zesnulé průkopnice bulharské literatury u nás po druhé světové válce, šest svazků Vazovovy prózy a poezie.[10] Naše kulturní politika podporovala v době jejich vydávání zvýšený zájem o domácí i cizí, zejména slovanské pokrokové tradice, byl tedy Vazov vydáván opět k klimatu mimořádně příznivém duchu své tvorby. Ale přímý podnět pro jeho nové přetlumočení nebyl jen v tom, že jeho dílo představovalo umělecky zobrazený dramatický úsek historie přátelské slovanské země, jejíž vývoj i boje za národní svobodu naše nové generace téměř neznaly, ale především byly jeho někdejší překlady dávno zastaralé a zapomenuté a ve Vazovově osobnosti byl čtenáří zcela nově představen největší klasik bulharské literatury i součást vkladu

---

[8] Iv. Vazov. Bulharské povídky. Přel. Silva Hlubínský. Praha, s. a. [1921].

[9] J. Páta. Bulharský básník Ivan Vazov (K jeho sedmdesátým narozeninám). — Osvěta, 1921, zvl. otisk. Tam i bibliografie dosavadních závažnějších českých prací; Fr. Wollman. Bulharské drama. Bratislava, 1928, Slovesnost Slovanů. Praha, 1928; Jan Máchal. Slovanské literatury. III. Praha, 1929. s. 709–718; I. Pogorelov. Ivan Vazov. Bratislava, 1932.

[10] Iv. Vazov. Strejcové. Praha, 1949; Nemili-nedrazí. Praha, 1950; Výbor z díla. I. Básně a povídky. Praha, 1950; Výbor z díla. II. Pod jařmem. Praha, 1950; Balkánské písně. Praha, 1951; Tři poemy. Praha, 1952; próza v překladu Zdeny Hanzové, poezie v překladu Zikmunda Skyby za spolupráce se Zdenou Hanzovou.

bulharského písemnictví do literatur světových. Tento obraz dotvořil překlad ruské studie o Ivanu Vazovovi z pera N. Deržavina a eseje o Vazovovi v překladu knihy T. Pavlova o bulharských básnících a spisovatelích,[11] doslovy a předmluvy k novým překladům a podrobně vylíčený vztah Ivana Vazova k Čechám a české kultuře z pera Zdenka Urbana.[5]

Méně už bylo v posledním čtvrtstoletí publikováno z Vazova a o Vazovovi v českém periodickém tisku, v němž je bibliograficky zachyceno kolem 40 překladů a sotva 50 statí, recenzí a studií. Souvisí to s menšími recenzními možnostmi pro původní i zahraniční beletrii po roce 1945 a s malou možností časopisecké publikace ukázek starší literatury cizích autorů.

Poslední publikací věnovanou v Čechách Vazovovi je román Pod jařmem vydaný roku 1968, kde zastarávající přetlumočení Z. Hanzové z roku 1950 přepracovala Alena Maxová, a brožura Ivan Vazov, vydaná u příležitosti padesátého výročí Vazovova úmrtí v roce 1971 Ústavem pro českou a světovou literaturu.[12]

Vraťme se však k vlastnímu tématu. Do bulharského osvobození dominovala v českých v zájmech o bulharskou slovesnou tvorbu lidová píseň, lidová slovesnost. Od konce 70. let se však toto zaujetí postupně přesouvalo na literaturu psanou. Zatímco s G. S. Rakovským, Petkem Slavejkovem a Ljubenem Karavelovem se naše širší čtenářské kruhy seznamovaly jen zběžně a o Botevovi si jen postupně vytvářely určitou pevnější představu, hojné překlady z Vazovova díla, jeho občanská poezie a pak i próza jim nejen poskytovaly pohled do myšlenkového světa tehdejší bulharské literatury, ale dotvářely především obraz bulharských bojů za svobodu, pro náš nesvobodný národ tak přitažlivých, a zejména současného bulharského života s jeho nedostatky i vadami na jedné straně, a na druhé straně, zejména ve Vazovově próze, s výjimečným a příkladným idealismem.

Vazovovo básnické dílo bylo u nás v této první vlně překládáno převážně z jeho veršů vzniklých v prvním desetiletí po osvobození Bulharska. První ukázky jsou ze sbírky Vysvobození (Избавление), další jsou především ze sbírky Gusle (Гусла), shrnující Vazovovu básnickou tvorbu z let 1879 až 1881 a téměř celé u nás přeložené. Doplnily je některé verše ze sbírky Májová kytice (Майска китка) a z Vazovových sbí-

[11] N. S. Deržavin. Ivan Vazov. Z ruštiny přel. Milena Balašová-Fličková. Praha, 1951; T. Pavlov. Básníci a spisovatelé. Přel. Sáva Heřman a Hana Reinerová. Praha, 1951.

[12] Iv. Vazov. Pod jařmem. Přel. Zdenka Hanzová, překlad upravila Alena Maxová. Praha, 1968; Iv. Vazov. Pamětní tisk u příležitosti padesátého výročí úmrtí bulharského básníka a spisovatele. Praha, 1971.

rek z let osmdesátých. Do charvátštiny, ruštiny a angličtiny byly zpočátku překládány Vazovovy verše z let poroby, ze sbírky Stesky Bulharska (Тъгите на България). Ale Vazovův český překladatel Josef Antonín Voráček v nich viděl poezii místního významu, za mnohem vyzrálejší považoval Vazovovu tvorbu od přelomu let 70. a 80., ve které se mu zdály „poslední plody bulharského pěvce k překladu nejspůsobilejšími a pro nás nejvhodnějšími, protože mnohá pravda i pro nás velmi dobře se hodí", jak napsal roku 1882.[13] Národní myšlenky veršů ze sbírky Vysvobození a z Epopeje zapomenutých, láska ke kráse bulharské země ve sbírce Pole a lesy (Поля и гори) a nejvíce kritický duch básní z Guslí, pranýřujících národní lhostejnost, malost, nicotné ziskuchtivé zápasy a prospěchářství, trpké občanské reflexe této sbírky, horlící proti šlapání dávných velkých ideálů a prázdným řečem o lásce k vlasti, promlouvaly opravdu jazykem naší tehdejší neutěšené národní situace.

J. A. Voráčkovi (1857—1900) bylo 21 let, když začal Vazova do češtiny tlumočit a také jako první o něm informovat. Pro věc Bulharska získalo ho přátelství s bulharskými studenty v době, kdy v jejich vlasti dohořívaly vesnice vypalované bašibozuky po Dubnovém povstání a rozhořčená Evropa konečně souhlasila s ruským zásahem proti Turecku. Za jejich pomoci pronikl do základů bulharštiny a na přelomu 70. a 80. let otiskovaly časopisy směru národního vedle jeho překladů z ruštiny, francouzštiny i samostatných básnických pokusů také jeho první překlady z bulharštiny. Voráček byl ctitelem Nerudovým a spisovatelů kruhu májového, krátký pobyt ve Francii mu umožnil nahlédnout do tamější literatury s větší zasvěceností a inspirovat se tam po vzoru lumírovců pro nové hledání forem pro českou básnickou řeč. S tendencemi obhajovanými tvorbou Svatopluka Čecha a jeho přívrženci ho spojila kritičnost k malicherným šarvátkám současného života, který zapomněl na své velké cíle, kritický postoj k sebeuspokojení a národní vlažnosti. Vazovovu milostnou poezii a reflexe na všelidská témata překládal souběžně s lyrikou občanskou, v níž vybíral témata sociální a kritická. Ale české časopisy o Vazovovu intimní lyriku zřejmě nejevily zájem, tyto básně byly přetiskovány až z knižního Voráčkova výboru z Vazova, který vyšel roku 1889.[13] Do vydání tohoto výboru, o kterém ještě budeme hovořit, byl u nás Vazov znám výhradně jako básník tendenční.

Vazov sám po letech o své tvorbě ze sbírky Gusle v rozhovoru s profesorem Šišmanovem prohlašoval, že se v oné době dostal pod vliv Nekrasova a že je ve skutečnosti mnohem větším optimistou.[14] Ale kri-

---

[13] Výbor z básní Ivana Vazova. Přeložil J. A. Voráček. Mladá Boleslav, 1889. (předmluva, s. VI).

[14] Ив. Вазов. Събрани съчинения. XIX. С., 1957. с. 131.

tickému postoji našich časopisů k české skutečnosti té doby jeho pesimismus a sarkastický pohled vyhovoval.

I básně, které měly v Bulharsku význam mnohem lokálnější a týkaly se zcela konkrétní záležitosti, byly Vazovovou osobní polemikou apod., získávaly v českém překladu obecný celospolečenský dopad:

Buď duchem velký, jako Kristus svatý,
pro spravedlnost jako Sokrat vzňatý,
leč abys jedu vzal a přibíti se dal,
toť u nás holá zbytečnost.
Vždyť horší u nás připraví ti žal:
netečnost!!

Tak bouří v Květech r. 1882 překlad závěru Vazovovy básně Netečnost[3] proti ubíjející lhostejnosti k vznešeným myšlenkám, lhostejnosti, která se nijak nelišila od netečnosti, s níž se chovala vůči národním ideálům i část tehdejší české společnosti, přestože Vazov sám udává mnohem užší popud k vzniku básně: byla prý namířena proti odpůrcům, kteří nedostatečně uznávali jeho poezii.[15] Stejně je tomu s řadou veršů ze sbírky Pole a lesy, v nichž básník, jak sám říkal, „odmítaný, zasypávaný pamflety a paskvily... účtuje s četnými literárními protivníky".[16] V českém znění patří Vazovovy ukázky k básním sociálně kritickým. Jako jeden z charakteristických příkladů poslouží nám český text satiry Hraběti K., kterou populární humoristický Paleček otiskl roku 1882 z Vazovových epigramů v Májové kytici.[3] Báseň mířila proti ruskému hraběti Kutuzovovi, který žil spolu s Vazovem po rusko-turecké válce v Ruse[17] (později ho Vazov vylíčil v příznivějším světle jako hraběte Maruzina v románě Nová země). Podle básníka to byl člověk „prchlivý a zlostný" a mezi oběma bylo stálé napětí. Ale Voráčkův vtipný básnický překlad, to jsou vzpurné, rebelantské verše s ostnem sociálním i národním. Jejich duch připomene hned několik paralel v domácí literatuře té doby — Vrchlického Selské balady, Sládkovy Selské písně atd.

Aj, pane hrabě, pane hrabě,
jste u nás dávno dobře znám,
vím, soud můj o vás zní jen chabě,
když pravím; hanba, hanba vám! ...

[15] Ив. Вазов. Cit. dílo.
[16] Viz tamtéž, s. 134.
[17] Viz tamtéž, s. 166.

... z nás nejste, a přec chléb tu jíte
a cizí je vám tato zem,
jež přijala vás, jak též víte,
s radostným tehdy úsměvem,

když jako žebrák k nám jste vkročil.
To jinak mluvil ten váš ret,
a nyní, sotva lid jste zočil,
je u vás jenom bídně klet.

A mějtež v eho světa řády
po právu u vás bezděkém,
leč, pane hrabě, u nás, tady,
je třeba býti člověkem!

Roku 1882 měl J. Voráček ze svých překladů připravený výbor, který uvedl Vazovovým životopisem a zařazením do souvislostí bulharské slovesné tvorby. Životní cesta ho však zavedla do jižního Bulharska, kde spolu s několika dalšími Čechy po čtyři roky vyučoval na gymnasiu ve Slivenu. Byl také v Plovdivu jistou dobu vychovatelem v rodině hraběte Thurna Taxise. Knížka Vazovových veršů čekala zatím doma na otištění až do roku 1889. Krátce před vydáním napsal její autor k předmluvě dodatek, z něhož se dovídáme, že měl za svého pobytu v Bulharsku příležitost osobně se s Vazovem seznámit i spřátelit. Díky tomuto bezprostřednímu vztahu rozrostla se kniha o nové překlady z Vazovových sbírek Italie, Vysvobození, Slivnica a Pole a lesy. Některé z nich vyšly v letech 1882—1887 v českých časopisech, kam Voráček z Bulharska přispíval jak ukázkami bulharské literatury, tak řadou studií o folklóru a literatuře, otiskovaných převážně v Jelínkově Slovanském sborníku.[18]

V něm také vyšla jeho zmíněná první česká stať o Vazovovi s názvem Poesie bulharského básníka Ivana Vazova.[19] Bylo to původní znění Voráčkovy předmluvy k výboru z básní.

Roku 1895 vyšla u nás u příležitosti 25. výročí Vazovovy literární činnosti řada životopisných článků, mezi nimi mnohem pečlivější Vazovovův životopis a podrobné údaje o jeho literární činnosti v stati Aloise Knotka[20], pozdějšího spoluautora překladu Vazovových románů Pod jařmem a Nová země. Také Vladislav Šak doplnil na konci století Vazovův

[18] Studie Julia Dolanského v tomto sborníku probírá bulharistické články Slovanského sborníku podrobněji.

[19] J. A. Voráček. Poesie bulharského básníka Ivana Vazova. — Slovanský sborník, 1883, s. 96—99, 148—152.

[20] Al. Knotek. Ivan Minčovič Vazov (k 25 leté jeho literární činnosti). — Národní listy, 1895, č. 265.

životopis řadou údajů.[21] Ale zmíněná Voráčkova stať a předmluva k českému vydání Vazovových básní, i když v nich byly jisté nepřesnosti v životopisných údajích, byly velmi populární a opírala se o ně velká část recenzí i článků ještě během prvního desetiletí našeho století, dokonce i heslo Ivan Vazov, které K. Štěpánek zpracoval do šestadvacátého dílu Ottova slovníku naučného roku 1907.[22] Teprve naše slavistika v letech dvacátých, počínaje Josefem Pátou, podala na základě celého autorova díla a jeho bulharského zhodnocení zevrubný pohled na Vazovovo místo v kontextu bulharské literatury i literatur slovanských.

Pro přesné zařazení Vazova do souvislostí bulharského básnictví chybělo Josefu Voráčkovi celé velké spisovatelovo tvůrčí údobí: např. jeho milostnou poezii mohl posuzovat (a odsoudil) jen podle raných veršů z Májové kytice, kterou sám Vazov později odmítal. Podařilo se mu však na základě Vazovovy občanské poezie a lyricko-epických básní z Epopeje zapomenutých postihnout, v čem je jádro Vazovovy básnické tvorby. V tom je trvalý význam Voráčkova ocenění Vazovových veršů. Upozornil, že příčiny, které básníka vedly ke společenské kritice, mají platnost i pro nás, a s obdivem doložil svými úryvky, jak mocně působí básně jeho Epopeje. V satiře Vazova našel blízkost Puškinovi, Lermontovovi a Nekrasovovi, a také styčné body s Bérangerem. A podtrhl společenský význam Vazovova kritického postoje k bulharské společnosti, kterého si zřejmě cenil na Vazovově tvorbě nejvíce:

„Vazov neštítí se takořka prstem ukázati na ony živly, které národu škodí, a ohnivými slovy tepe ty, kteří toho zasluhují. V tom pak vrcholí zásluha a přednost Vazova, že jest básníkem své doby a svého národa."

Ve svém Výboru z básní Ivana Vazova[13] tento obraz bulharského básníka potvrdil. Voráček však na rozdíl od nejkonservativnějších kruhů směru národního kolem časopisu Osvěta neviděl podněty umělecké tvorby pouze v národních otázkách a chtěl ukázat, že ani Vazov nechápe své poslání tak úzce. Pečlivě v jeho tvorbě z 80. let vybíral sociální motivy a zařazoval je do svého překladu, a vedle toho se pokusil vyhledat i básně, zachycující Vazovův vnitřní svět — city, nálady, prožitky radosti i smutku. Chtěl tím přiblížit Vazova smyslové lyrice Vrchlického i modernějšímu, širšímu uměleckému pojetí. Vazov měl blíže k subjektivní lyrice spisovatelů kruhu májového, ale Voráčkovo úsilí alespoň upozornilo čtenáře i Vazovovy recenzenty na široký námětový okruh a rozmanitost přístupu této poezie ke skutečnosti.

---

[21] Vl. Šak. Ivan Vazov, Z nové poesie bulharské. — Slovanský přehled, 1899—1900, s. 157—158.

[22] Šnk. Vazov (Minčov) Ivan. — Ottův slovník naučný, d. 26. Praha, 1907. s. 476.

Na výboru je patrné, jak překladatel postupně pronikal do bulharštiny, jak se učil zvládat český verš a nepodléhat doslovně originálu. Až na část Vazovovy milostné lyriky a některé dumky, které zřejmě patřily k prvním Voráčkovým překladům z bulharštiny vůbec, je úroveň překladu na svou dobu pěkná. Připomeňme, že sedmdesátá a osmdesátá léta byla u nás údobím, kdy vedle velkých zjevů české poezie psala a tiskla své verše řada dnes téměř zapomenutých průměrných básníků a veršování patřilo k módě, že tehdy i nejvýznačnější české časopisy zavalovala svými básnickými pokusy literatura epigonská. Začteme-li se do této verbalistní, strojené, rétorické a popisné poezie, vidíme, že Vazovovy verše zněly v českém překladu lépe než tato poezie původní.

I Vazovovy básně nejsou prosty rétorismu, česká kritika si toho povšimla, ale dovedla tím spíše ocenit, že jsou místa v jeho poezii, kde se projevuje „výrazná stručnost a úsečnost, blížící se místy k lapidárnosti". Občas se překladům nedostávalo prostoty originálu a vadilo jim lpění na bulharském textu; na několika místech jsou drobná neporozumnění originálu. Ale jako celek nalezly překvapivý ohlas a v celém českém tisku bylo jejich vydání hodnoceno jako nevšední čin.[23] Vysoko byly ceněny zejména básně z Epopeje. Méně informovaní komentátoři knihy předpokládali, že její lyricko-epické básně vycházejí z bulharské lidové slovesnosti. Ale povětšině bylo vystiženo, že nemají „ani stopy po národním bohatýrském zpěvu bulharském", jak píše Zlatá Praha, ale že z této poezie „hledí vstříc člověk nové doby, jejž vychovaly moderní literatury slovanské i západní. . . básník kontemplativní, s city a pochybnostmi člověka soudobého, a nikoli, jak by snad mnohý očekával, přímý dědic bulharských guslařů a jejich homérovských dum."[24] Byl tedy Vazov pochopen i jako básník moderní, jak se o to jeho překladatel snažil. A zároveň bylo vlastenectví Epopeje dáváno za příklad českému básnictví: z Epopeje „vane pravý vlastenecký duch, síla, mohutnosť, jakou bychom věru často našim poetům od srdce přáli. . ."[25]

Pro vznosný verš některých Vazovových lyricko-epických veršů, ód a oslav rodné krajiny a země našel si Voráček oporu ve verši Svatopluka Čecha. Zpěvné, krátké veršíky Guslí přiblížil poetice májovců, a také na českém znění většiny časových aktuálně společenských veršů je vidět, že se z Voráčka postupně stával dobrý překladatel bulharské poezie, který

[23] Nejzajímavější obsáhlé recenze: Plzeňský. Výbor z básní Ivana Vazova. — Plzeňské listy, 1889, č. 148, s. 1; Výbor z básní Ivana Vazova. — Zlatá Praha, 1890, č. 4, s. 48; A. V. Výbor z básní Ivana Vazova. — Hlídka literární. Brno, 1890. s. 59—63; J. V. Básně Ivana Vazova v překladu Josefa Voráčka. — Hlas národa, 1890, č. 89, s. 1—2.

[24] Viz Zlatá Praha, pozn. č. 23.

[25] Viz Plzeňské listy, pozn. č. 23.

si zvolna nacházel pro Vazovovy básně osobitý, lakonický výraz. Je to vidět zejména na básních přeložených těsně před vydáním sbírky. Jsou dodnes čtivé, neznějí příliš zastarale a ve své době mohly obstát i před velmi přísným soudem. Při Voráčkově citlivosti k soudobé české poezii je možno předpokládat, že se v mnohém poučil u J. V. Sládka.

Dál skučte, zimní bouře,
skuč vichře noční dál!
Se stromů hnízdo spadlo,
je vítr k zemi sklál.
A v chýši matka chudá
na zem si ustele,
ji bledý anděl smrti
chví zimou po těle.

Poklidně zatím v kmentu
spí v teple boháči,
je divá píseň větrů
vyrutit nestačí.
Skuč dál, o vichře běsný,
provívej lidskou hrud'
a divou písní svojí
s neštěstím soucit bud'!

(Zimní melodie, Зимни вечер, výbor, s. 162)

Voráčkovým přetlumočením příliv Vazovovy poezie začal i vyvrcholil. Později byly překlady už jen doplňovány. Kromě ojedinělých pokusů, ze kterých je třeba vzpomenout na pěkný překlad básně Paisij, pořízený už roku 1885 P. Krumlovským[26], představil českému čtenáři novější Vazovovy verše Vladislav Šak, někdejší Voráčkův kolega ze Slivenu.[27]

I Vl. Šak byl z generace, která hluboce prožívala bulharské osvobozovací zápasy. Na počátku osmdesátých let odešel do Bulharska, vyučoval ve Slivenu a pak v Sofii, kde se na dlouhá léta usadil a odkud k nám začal od devadesátých let uvádět bulharskou poezii. Převedl do češtiny Veličkovovy sonety, některé básně Stojana Michajlovského a Penča Slavejkova, po léta překládal Kirila Christova i bulharskou prózu a byl také prvním překladatelem Elisavety Bagrjany. Na počátku století informoval o bulharském kulturním životě v časopise Slovanský přehled, je autorem bulharského slovníku, konverzace aj. Od konce devadesátých let do konce prvního desetiletí našeho století přeložil několik cyklů Vazovových veršů a jeho román Carevna z Kazaláru, o kterém se ještě zmíníme.

Jak Šakovy původní básnické pokusy, soustředěné zejména do sbírky sonetů Pod Vitoší, tak jeho poezie přeložená jsou vesměs pracemi strojenými, i na svou dobu archaickými. Některé překlady připomínají parafráze. I ve Vazovových básních vidíme, že parafrázoval text, ale přesto tyto překlady patří k lepší části Šakova tlumočení do češtiny. Jsou ovlivněny

[26] Iv. Vazov. Paysij. Přel. Pavel Krumlovský. — Slovanský sborník, 1885, s. 174—176.

[27] O Vl. Šakovi a Jos. Voráčkovi uvádí některé údaje také Zd. Urban v knize Z dějin česko-bulharských kulturních styků. Praha, 1957 (viz rejstřík knihy).

básnickou technikou školy lumírovců, rýmy i rytmus mají volnější, vzdálenější předloze, místy však znějí poetičtěji než překlady Voráčkovy. Vladislav Šak byl ve srovnání se svým kolegou konservativnější především ve společenských postojích. I v jeho vlastní tvorbě a v článcích o Bulharsku se jeho konservativismus projevoval stále silněji. Jeho komentáře ve Slovanském přehledu stávaly se do té míry loyálními k bulharskému dvoru, že si redakce našla nového informátora. Přesto si z Vazovovy tvorby let 80. a 90. zvolil jak společenské verše, tak přírodní lyriku ze sbírek Pole a lesy, Zvuky (Звукове), Tulácké písně (Скитнишки песни) a Pod naším nebem (Под нашето небе), a jimi Vazovův profil doplnil i obohatil. K bulharskému vydání Tuláckých písní poznamenal ve Slovanském přehledu už A. T.-Balan, tehdy studující na pražské universitě a informující o bulharské literatuře řadou článků v českém tisků, že „Vazov nikdy předtím nesáhl tak určitě do strun životní bídy a trudu“[28]. A Vl. Šak ke svým ukázkám napsal: „Práce (Труд) a Popatřte na nás jen (Елате ни вижте) svým bezohledným realismem a sociálním zabarvením otevřely v bulharské poesii okno novému, ostrému vzduchu. Z té příčiny je vybíráme, ač jinak svým rhétorismem a provedením hlásí se do mnohem starší doby, než je doba nynější. . .“[29]

Když se pak jeho přítel Alfréd Rudolf rozhodl roku 1909 vydat první českou antologii bulharské poezie, nazvanou Z bulharského Parnasu, přispěl mu kromě jiných překladů i pěti svými ukázkami z Vazova, mezi kterými byly jedny z nejtypičtějších časových básní, jako Nehasí se, co nelze hasit (Не се гаси туй, що не гасне), Opolčenci na Šipce (Опълченците на Шипка), Popatřte na nás jen.[30] Umožňovaly, aby si naši čtenáři srovnali Vazovovu sociální lyriku s Čechovými Písněmi otroka i se Sládkovou vlasteneckou, k tvořivé práci nabádající poezií.

Obraz Vazovovy básnické tvorby, který se u nás vytvořil podle překladů z let osmdesátých, obraz básníka vlasteneckého i sociálního především, zůstal i na základě nových ukázek neproměněn. Teprve překlady po druhé světové válce podaly Vazovovu podobu širší, s ohledem na celé básnické tvoření.

Vazovova próza k nám začala pronikat až na počátku devadesátých let. Předtím, roku 1885, vyšel ve Slovanském sborníku úryvek Vazovovy prozaické prvotiny Nedávno (Неотдавна), ze kterého Josef Voráček použil do své stati o Christu Botevovi Vazovovy vzpomínky na Botevův

[28] A. T. Balan. Bulharská. . . — Slovanský přehled, 1899—1900, s. 300—302 (o Vazovovi, 302).
[29] Vl. Šak. Z nové poesie bulharské. . . — Slovanský přehled, 1899—1900, s. 158.
[30] Al. Rudolf. Z bulharského Parnasu. I. Praha, 1909. s. 51—62.

pobyt v Bukurešti.[31] Obraz několika krajních chvil Botevova života i krajní charakteristika jeho povahy, obojí ocitované z Vazovovy autobiografické črty vzpomínající na rok Dubnového povstání, posloužily Voráčkovi k barvitějšímu vylíčení Botevovy osobnosti, než by byl mohl poskytnout sám. Text tu byl ovšem součástí literárně historické eseje, ne překladem samostatného beletristického díla.

O skutečném vstupu Vazovovy prózy k nám můžeme hovořit až od roku 1893, kdy vyšly jako první číslo brněnské lidové knižnice Besed slovanských Vazovovy novely Nemilí-nedrazí (Немили-недраги) a Gorolomov (Епоха-кърмачка на велики хора).[32]

Už od osmdesátých let zápasila v Čechách literatura o široké čtenářské kruhy: chtěla je vychovávat, působit na ně příkladem, chtěla je i bavit. Její zábavná funkce začala se však rozrůstat do nebezpečných rozměrů: mělké romanticko sentimentální smyšlené historky, příběhy z vyšší měšťanské společnosti, které se podbízely čtenářskému vkusu, banální, konvenční próza, nabývaly tak rychle na rozmachu, že zakrátko kritika vítala každou hodnotnou, přístupnou a poutavou knihu, kterou by místo ních čtenářské obci doporučila. Cenná dílka drobné české prózy té doby probudila oblibu žánrové drobnokresby a svérázného vypravěčství. Vzbudila také zájem o barvitě vylíčené drobné příběhy zajímavých postaviček, zasazené do specifického prostředí. Rovněž české historické romanopisectví bylo právě v té době, v 80. a 90. letech, na svém vrcholu a vybízelo ke srovnání.

Obojí, žánrové obrázky a humoresky, prózu, zachycující zcela nedávno u historickou minulost, i současnou dobovou kroniku, nabízela Vazovova beletristika svou rázovitou kresbou a bystrým pozorováním, poutavým dějem s dramatickým spádem i s napínavými zápletkami. Vazovovy prózy hovořily ke čtenáři srozumitelně a nejen překladatelé, ale i nakladatelé si byli vědomi, že jimi probudí zájem široké čtenářské veřejnosti a že si získají i prostého čtenáře. Přinášely dobrou zábavu a zároveň vychovávaly svými příběhy o příkladném vlastenectví a bezmezné obětavosti dát vše pro svobodu své země. Měly v sobě kouzlo vyprávění o vzrušujících dnech zápasů pod tureckým jařmem, upoutávaly neznámým prostředím tajných revolučních organizací, podzemním kvasem demokratického osvobozeneckého hnutí i silnými, vášnivými charaktery. Jiné dávaly nahlédnout do osobitého koloritu života podbalkánských vesniček před osvobozením i po něm a umožňovaly spolu s autorem obě epochy srovnávat. A další přibližovaly politický i společenský život současného Bulharska lépe než historický dokument. Byly to první bulharské beletristické práce,

[31] J. A. Voráček. Christo Botev, bulharský básník-vojín. — Slovanský sborník, 1885, 282—284 a s. 341. Viz také stať Zdeňka Urbana v tomto sborníku. Voráček překládal text z časopisu Наука, je tedy nezkrácený a Botevova osobnost je v něm podána výstižněji než v pozdějším bulharském knižním vydání vzpomínek.

[32] Iv. Vazov. Nemilí-nedrazí. Gorolomov. Přel. Josef Konêrza. Brno, 1893.

které čtenáři u nás poskytly možnost blíže poznat bulharskou národní povahu, životní způsoby, zvyklosti a jejich proměny. A v neposlední míře dovolovala Vazovova próza české kritice zdůrazňovat při recenzování těchto překladů některé požadavky, které Vazovova tvorba splňovala — zejména zdravý realismus, životní pravdivost a příkladné stmelení všech národních složek při boji o národní existenci, které Vazov vykreslil.

Někdejší obhájci národního směru však postupem času přecházeli na pozice sociálního konformismu a pod vliv nacionalistických myšlenek a vysvětlovali Vazovem vylíčenou jednotu národních zájmů a autorovu výchovu k této jednotě téměř výhradně jako největší poučení z Vazovova díla pro český státoprávní boj a vzor pro současnost. Ale zatím už nejméně dvacet let český státoprávní boj nebyl jediným zájmem národa. A také jednotu národních zájmů už dávno nebylo možno ani vyžadovat, ani předstírat. Ať už česká kritika let devadesátých a později stavěla Vazova do jakéhokoliv světla, nehájila jeho próza reálně vzato ani pasivitu, ani kompromisy, ani nacionalismus, ale aktivní demokratický odpor proti národnostnímu útlaku a společenským nešvarům, a tento odpor měl už od sedmdesátých let podporu mezi nejširšími českými společenskými vrstvami. Svými výtkami k současné politice měla silné kritické jádro — a také proto ji česká veřejnost se zájmem přijímala a porovnávala stinné stránky bulharského života s našimi.

Je také příznačné, že spolu s novelou Nemilí-nedrazí prosazoval k nám Vazovovi cestu jeho tendenční dobový pamflet Gorolomov, ve kterém si Vazov vyrovnával účty se všemi svými protivníky. I tato směsice závažných společenských pravd a kritiky, Vazovových politických omylů s výpady proti socialismu a revolucím, otřesný obraz dobového kariérismu a pokrytectví, k němuž poskytovaly půdu současné bulharské politické mravy, ukazuje, že nejen Vazov básník, ale také Vazov prozaik byl u nás přijat především jako spisovatel tendenční, časový, politický, jako kritik společnosti.

Po vydání obou novel dostávali pak čtenáři do rukou jedno Vazovovo dílo za druhým: Vedle drobných povídek po časopisech vyšly knižně rychle za sebou roku 1897 novela Volby (*Искров и Райна*)[33], při níž kritika vysloveně poznamenává, že je „schválně vybrána. . ., k rej volebnímu, jehož jsme tyto dny byly svědky“[34], v témže roce novely Hadži Achil, Hajduk Slavčo (*Белимелецът*) a Setkání (*Среща*) v knížce Od Balkánu[35], v následujícím roce 1898

[33] Iv. Vazov. Volby. Přel. J. Konĕrza. Praha, 1897.
[34] Iv. Vazov. Volby. — Besedy lidu, 1897, č. 11, s. 131.
[35] Iv. Vazov. Od Balkánu. Povídky a odrázky. Přel. J. Konĕrza. Praha, 1897.

román Pod jařmem (Под игото)[36] a cyklus povídek s názvem Kytka z Balkánu[37], mezi tím z obsáhlejších známých povídek Vazovových roku 1897 Zlatá planina (Златна планина)[38] a roku 1898 Mitrofan a Dormidolský[39]. V roce 1901 vyšla ve dvou svazcích Nová země (Нова земя)[40] dva roky nato novela Strýcové (Чичовци)[41] a roku 1905 a 1906 oba díly románu Carevna z Kazaláru (Казаларската царица)[42]. Časopisy uveřejňovaly téměř ze všech těchto knih povídky, úryvky, vedle nich i řadu menších próz nezařazených do žádných souborů — a pod nimi se objevovala stále nová jména nebo pseudonymy překladatelů.

Drobné prózy se překládaly především z Vazovových povídek a novel z let 80. a 90. Vazovovy novely z let osmdesátých vyšly u nás v oné době všechny, z prózy, kterou Vazov shromáždil do první části svých Novel a povídek (Повести и разкази, т. I.) bylo do první světové války přeloženo rovněž téměř vše. Z pozdější sbírky Pestrý svět (Пъстър свят) a Spatřeno a odposlechnuto (Видено и чуто) vyšla česky asi třetina próz a ze sbírky Črty a barvy (Драски и шарки) velmi málo. Kritika se o přeložených knihách pohotově vyjadřovala, takže Vazov vstoupil svou prózou záhy do povědomí početného publika.

Pro popularizaci překladů udělalo mnoho, že vycházely po celou dobu v levných lidových edicích, jako byly Besedy slovanské, velmi rozšířená knihovna Besed lidu, v sešitových vydáních jedné z nejpopulárnějších biblioték, která byla založena s výchovným cílem sledovat vzdělání lidu ve svobodomyslném duchu, v Ottově Laciné knihovně národní (v ní vyšel mj. i román Pod jařmem a Nová země) a v Ottově Světové knihovně. Moravský nakladatel J. Šašek z Velkého Meziříčí se dokonce pokusil Vazovovou Carevnou z Kazaláru založit pro bulharskou literaturu (bez dalšího úspěchu) Šaškovu bulharskou knihovnu. Z Vazovo-

---

[36] Iv. Vazov. Pod jařmem. Přel. Jos. Koněrza a Alois Knotek. Praha, 1898.

[37] Iv. Vazov. Kytka z Balkánu. Povídky z bulharského života. Přel. Jos. Koněrza. Velké Meziříčí, 1898.

[38] Iv. Vazov. Zlatá planina. — Vesna, 1897, č. 11, s. 180—183; č. 12, s. 197—199; č. 13, s. 213—216; č. 14, s. 234—236. Přel. J. Koněrza. Povídka byla přeložena bez podotknutí, že cizinec doktor Carlo, o kterém se tu vypráví, je známý přírodopisec a muzejník Karel Škorpil, který působil ve stejné době s Vazovem ve Východní Rumelii.

[39] Iv. Vazov. Mitrofan a Dormidolský. — Švanda Dudák, 1899, č. 7, I. pololetí, s. 192—206, 239—251; II. pololetí, s. 14—25, 52—60, 105—117.

[40] Nová země. Díl I. a II. Přel. Jos. Koněrza a Alois Knotek. Praha, s. a. [1901].

[41] Iv. Vazov. Strýcové. Přel. Jos. Koněrza. Praha, 1903.

[42] Iv. Vazov. Carevna z Kazaláru. Přel. Vl. Šak. Velké Meziříčí, d. I, 1905, d. II. 1906 (Šaškova bulharská knihovna, sv. 1).

vých próz se u nás postupem času stala od přelomu století do balkánských válek vyhledávaná lidová četba.[43]

Jak bylo řečeno, i překladatelé se k nim obraceli se zájmem: do první světové války najdeme pod překlady z Vazovovy prózy na 25 jmen a pseudonymů. Jsou mezi nimi jména osobností známých z dějin vzájemnosti mezi našimi národy, tehdejší překladatelé z jiných slovanských jazyků, řada dodnes nerozluštěných pseudonymů a především dva překladatelé, kteří se o přetlumočení Vazovovy prózy v oněch letech zasloužili nejvíce: Josef Koněrza a Alios Knotek.

Průkopnický podíl na uvedení Vazovovy prózy do Čech měl Josef Koněrza. V roce 1940 jako dvaaosmdesátiletý rázovitý stařec z Vysočiny vzpomínal tento moravský rodák, učitel a překladatel zvláště z ruské a polské prózy, jak se zaujetím pro slovanskou myšlenku a ze zájmu o balkánské národy opatřil si na přelomu 80. a 90. let bulharskou mluvnici a všechny naše i cizí dostupné jazykové i literární pomůcky spolu s bulharsko-francouzským slovníkem A. Duvernoise a s Jirečkovými Dějinami Bulharska a s odvahou se pustil do překládání Vazova. Nikdy předtím ani potom prý v Bulharsku nebyl a také neměl s touto zemí žádné přímé styky, ale její dění sledoval až do pozdního stáří.[44]

K Vazovovi přistoupil se zkušenostmi ze svých překladů z ruštiny a hned na počátku si zvolil dvě výrazné, barvité novely z doby před osvobozením a po něm. Jejich porovnání vyhrocuje do krajnosti kontrast dvou epoch: kontrast heroického myšlení, obětavosti a činů na jedné — a zbabělosti, podlosti a kariérismu na druhé straně. Obě novely vyšly krátce předtím slovensky, Nemilí-nedrazí roku 1891 v překladu J. S. Zacheje[45] a Gorolomov v překladu Jar. Ďumbierského[46] v témže roce 1893, jako pak se stejným názvem Koněrzův překlad český. Na základě příznivého ohlasu, se kterým se novela Nemilí-nedrazí setkala na Slovensku, nabídl ji Koněrza spolu s Gorolomovem Ottovu nakladatelství a slovenský text mu pak byl pravděpodobně vodítkem v nejsložitějších místech i ve vysvětlivkách reálií, jak je při srovnání obou překladů patrno. I tak byl text pro za čátečníka obtížný, zejména novela Nemilí-nedrazí. Ale Koněrza byl překladatelem velmi houževnatým a pečlivým: jazykově jednodužší

[43] Náhodný záznam o výpůjčkách z obecní knihovny královského města Plzně uvádí, že ještě v r. 1914, kdy už největší zájem o tyto knihy opadl, z 16 výpůjčních lednových dní navštívilo knihovnu 370 čtenářů, kteří si vypůjčili Vazova šestkrát. Viz Český denník, 1914, č. 44, s. 5.

[44] Překladatel Ivana Vazova o sobě. — Lidové noviny, 1940, č. 155, s. 4; také Česko-bulharská vzájemnost, 1940, č. 1—2.

[45] Iv. Vazov. Nie milí, nie drahí. Povesť , Přel. J. Zachej. — Slovenské pohľady, 1891, s. 560—571, 607—622, 655—670 a 720—738.

[46] Iv. Vazov. Gorolomov (Епоха-кърмачка на велики хора). Přel. Jaroslav Ďumbierský. — Slovenské pohľády, 1893, s. 569—600.

Gorolomov už byl přeložen čtivěji. V pestrých, svou květnatou řečí charakteristicých žánrových obázcích, jako Hadži Achil v knize Od Balkánu nebo v humoresce Mitrofan a Dormidolský, uveřejněné v oblíeném humoristickém Švandovi Dudákovi, někdejší topornost prvích Koněrzových překladů byla ještě menší. Pravděpodobně i redakční zásahy ve Švandovi Dudákovi, v němž se pěstoval jazyk velmi současný, vedly ho k tomu, aby v Mitrofanovi a Dormidolském prvně opustil některá ze svých archaických dobových klišé a na svou dobu odvážně hovorovou češtinou vyřešil i překlad některých osobních jmen a přízvisek, která jsou součástí charakteristiky Vazovových postav (Račo Bejk, Ivančo Dobrýtro, Ivan Psohlavec, Mitrofan Daki, zvaný Prase atp.). Text zazněl mnohem živěji a byl nejlepším Koněrzovým překladem z bulharštiny. Novela Strýcové, která vyšla o čtyři léta později, je po překladatelské stránce mnohem slabší.

Jos. Koněrza se účastnil i přetlumočení dvou Vazovových románů, kterým se u nás z celé Vazovovy tvorby dostalo největší přízně a jimiž si Vazov vydobyl i na naší půdě uznání jako jeden z největších slovanských prozaiků, románů Pod jařmem a Nová země.

Když Josef Koněrza chystal po úspěších Vazovovy novelistiky svůj překlad románu Pod jařmem a oznámil to v novinách, přihlásil se mu Alois Knotek s tím, že rovněž na překladu pracoval a že má k přetlumočení díla od autora také povolení. Koněrza ve svých vzpomínkách uvádí, že se dohodli na spolupráci, ale když mu svůj překlad poslal, neproměnil prý na něm Knotek ani slova.[44] Ale český text románu tomu nenasvědčuje. Alois Knotek, který působil v jižním Bulharsku (hlavně kolem Plovdivu) začátkem 90. let jako geometr,[47] znal zřejmě dobře bulharsky, i když mu překladatelská činnost z tohoto jazyka i sledování bulharské problematiky v rámci situace na Balkáně byly jen krátkodobou epizodou od konce 90. let do první světové války. Vydal tehdy také svou knihu Balkán a pracoval v nakladatelství J. Otty, které se tolik o popularizaci Vazova u nás přičinilo. Překládal i ze srbštiny, ruštiny, ukrajinštiny a zejména z polštiny a sledoval poměry v zemích těchto jazyků. Po první světové válce také do Polska odešel nastálo a tam roku 1947 jako osmasedmdesátiletý zemřel. Už v roce 1895 otiskl v Národních listech, kam potom zaslal svůj životopisný článek o Vazovovi[20], ukázku ze svého překladu románu Pod jařmem[48], které si povšimla i česká kritika. Knižní vydání románu má charakteristické znaky ukázky: překlad je méně archaický než ostatní Koněrzovy práce, jazyk je prostší, dokonce tu naj-

[47] Podle písemných sdělení příbuzné A. Knotka dr Jitky Fučíkové.

[48] Iv. Vazov. Divadelní představení. Přel. Alois Knotek. — Národní listy, 1895, č. 111.

deme pokusy odlišit řeč dialogů od vyprávění. Oba překladatelé pracovali ještě společně na českém textu Nové země.

V roce 1898 se podle zprávy v Národní politice Ivan Vazov zastavil jako ministr osvěty ke krátkému pobytu v Praze.[49] Zdržel se patrně velmi krátce, protože jeho návštěva nebyla nikde šíře komentována. Do oněch dnů spadá i zavraždění císařovny Alžběty rakouské a je pravděpodobné, že po vyhlášení národního smutku Vazov Čechy brzo opustil. Krátce předtím byl vydán jeho román Pod jařmem a v udávané době jeho pražského pobytu vycházely v časopisech ohlasy knihy.

Jako kdysi při vydání Voráčkova výboru z Vazovových básní rozhovořil se o Vazovově románu široký okruh české kritiky. Věděla o ohlasu anglického překladu této knihy (zmiňuje se o něm recenze z Národních listů), ale po otištění českého překladu neskrývala překvapení, že takový román mohl vzniknout v literatuře, která má mezi novodobým slovanským písemnictvím nejmladší tradici.

Zatímco kdysi verše Ivana Vazova hodnotili výhradně stoupenci směru národního, tentokrát se rozhovory odehrávaly na širší půdě: nejen v oficiálních Národních listech a v konservativních státoprávních orgánech venkovských krajů, ale i na půdě opozičních směrů. Ozval se i demokratický hlas pokrokového hnutí kolem Radikálních listů i kritika z řad politických realistů z Času.[50] Vynutil si to nejen čtenářský ohlas knihy, který připomínala většina recenzí, nejen její literární dosah, ale především ideová koncepce Vazovova románu.

Překlad oživil v české veřejnosti otázku osudu slovanských zemí a jejich boje za svobodu. Drama Dubnového povstání, jeho předehra i tragický epilog staly se příležitostí přemýšlet o formách tohoto zápasu, o tom, zda „hra, kde jde o život celého národa", a v níž „ztráta znamená nesmiřitelné jho nejkrutějšího nepřítele", jak napsaly Ženské listy[51], může být ještě nazývána hrou, má-li ji právo národ hrát. Uvažovalo se nad Vazovovými slovy, že zdravý rozum by byl povstání „prohlásil za šílenství, národové by je nazvaly hanbou a historie zločinem", kdyby bylo do Bul-

[49] Bulharský ministr osvěty v Praze. — Národní politika, 1898, č. 244. Letmé dojmy z návštěvy mohly být jedním z prvních podnětů nedokončeného románu Margarita z r. 1904, o kterém se podrobněji zmiňuje i Zd. Urban v citované studii o vztahu I. Vazova k Čechám (viz pozn. 5). Zejména plastické líčení Prahy z Petřína, jehož název Vazov zaměnil za Stromovku, nasvědčuje tomu, že odsud Prahu skutečně p o z o r o v a l.

[50] Nejzajímavější z obsáhlých recenzí: P. Maternová. Pod jařmem. — Ženský svět, 1898, č. 9, s. 31—32, 44—45; Vbk. Ivan Vazov, Pod jařmem. — Národní listy, 1889, č. 255, s. 3; B. V. Pod jařmem, román Ivana Vazova. — Národní listy, 1898, příloha k č. 146, s. 9; jv (Jindřich Vodák). Ivan Vazov, Pod jařmem. — Čas, 1899, s. 19—20; M. Ivan Vazov, Pod jařmem. — Radikální listy, 1889, č. 102, s. 673; Pod jařmem. — Podřipan, 1898, č. 15, s. 5 aj.

[51] Viz pozn. 50, P. Maternová. . . s. 32.

harska nepřivedlo osvobozenecká vojska. Posuzovala se cena, kterou Bulharsko za Dubnové povstání zaplatilo, a přemítalo se o smyslu „krvavé" revoluce. Ostré vyhraňování ve všech společensko politických skupinách té doby kladlo si při každé příležitosti i v oblasti literatury otázky filosoficko sociální, při kterých oportunní kruhy projevovaly obavy z dosahu revolučních činů.

A tak se z Herbenova orgánu realistů Času v článku Jindřicha Vodáka, jedné z nejosobitějších postav české kritiky, ozval do nadšených a pochvalných hlasů i ostrý nesouhlas s Vazovovým ideovým světem a jeho apoteosou vzrušené doby před Dubnovým povstáním. J. Vodák vyslovil i své obavy dát tuto četbu v neklidné době do rukou nezkušeným českým čtenářům, kteří „nemusí být dost moudří, aby odlišili stanovisko plynoucí ze zvláštních poměrů a okolností, jež je vysvětlují, od pravdivého, nepředpojatého pojímání dotyčných otázek časových."[52] Ale jakkoliv jeho soud označil povstání za vzpouru „očividně marnou a zkázonosnou, protože nepodporovanou mocí schopnou čelit síle utlačovatele"[53], jakkoliv vykládal ze zcela záporného stanoviska myšlenky románu, který podle kritikova mínění vystavuje na odiv „ztřeštěnou bláhovost, nebetyčnou lehkovážnost a hříšnou troufalost" organizátorů povstání, byla to kritika svým osobitým líčením smyslu románu strhující. Zní to jako paradox, ale v žádném z kladných hodnocení nebylo tak postiženo Vazovovo vylíčení myšlenky povstání, naleznuvší „své rekovné, směléa obětavé hlasatele, kteří ji povýšili za vrchní, existenční princip svého života", myšlenky, která „dovedla třeba jen na chvíli rozplameniti i srdce nejbojácnějších, nejopatrnějších a nejsobečtějších. . ."[53] Vodákova stať upozornila na román v kruzích daleko vzdálených někdejšímu zájmu o osvobozenecké problémy balkánských Slovanů a z úhlu k dosavadním stanoviskům k Vazovovi a jeho tvorbě zcela protichůdného.

I Radikální listy vyzdvihovaly Vazovův „živý obraz velikého massového hnutí, překypujícího dějem a rychlou měnivostí scén", který ve čtenářích „nepozorovaně zažehoval. . . jiskry patriotického plamene". Upozorňovaly při této příležitosti na dobový zájem o českou i světovou historickou prózu, v níž i Vazovovo dílo zaujímalo osobité místo.[50] Ostatní kritiky (přes jisté obavy mladočeských listů z Vazovova přitakání vzpouře jako řešení otázky osvobození národa) líčily s vrcholným uznáním, jakou plastičnost a životní pravdivost Vazov svému románu vtiskl, s jakou strhující živelností zachytil probuzení svého národa. Ženský svět zařadil toto dílo k nejpoutavějším románům „slovanského ducha i péra" a ocenil i jeho historickou hodnověrnost, jeho bezprostřední svědectví

[52] Viz pozn. 50 Jv, Ivan Vazov. . . s. 20.
[53] Tamtéž, s. 19.

o celém vývoji povstání. Narodní listy je uváděly do souvislosti s nejvýznamnějšími jevy novodobé evropské beletrie.

Jeho druhý velký román, Nová země, byl v Čechách pochopen jako dokumentální román politický, výrazně tendenční. O žádném Vazovové díle se u nás tolik nepsalo. Jeho šíření se chopila především kritika ze starších, prořídlých, už velmi konservativních a nacionalistických kruhů. Využila vydání jako příležitosti, aby při jeho kritice vyložila na díle i na autorovi své zásady. Podařilo se jí obeslat obsáhlou recenzí řadu krajinských časopisů strany státoprávní, které stať jednotně vydaly,[54] a představit v ní hlavního hrdinu Vazovova vyprávění Najdena Stremského jako pravý ideální typ reformátora společnosti a Ivana Vazova jako příklad vychovatele svého národa v ideích nacionálních. Řadovým čtenářům však většinou na pozicích kritiky příliš nezáleží, a tak byl význam recenzí Nové země především v tom, že se po Čechách šířilo povědomí o knize i o autorovi jako o spisovateli, žijícím problémy svého národa. „Nehledíme na Ivana Vazova jako na umělce pouhého přepychu, sloužícího čistému umění, . . . kterým ani není, ani býti netouží, nýbrž především. . . jakožto na národního učitele a vychovatele, jako na apoštola pravé svobody v zemi osvobozené, jejž národu, tak dávno očekávanou, tolikrát s tolikerými těžkými obětmi marně dobývanou a konečně přece skoro nenadálou politickou svobodou až k šílenství opojenému a omámenému, sám Bůh seslal. Ano, Vazov jest národa svého pomazaný vůdce mravní, jakým by měl být každý básník a spisovatel, kterýkoli si přeje, aby ho národ pokládal za svého“[55], psalo se v uvedených statích.

Jako tři léta předtím recenze románu Pod jařmem, upoutávaly kritiky i tentokrát nastíněním podrobného obsahu obou svazků Nové země a objektivním oceněním hodnoty Vazovova vypravěčství, obrážejícím se „v zdánlivě spletitém a přece prostém zosnování velikého množství dějův, dramatickém rozestavění značného počtu určitě zobrazených typických a velmi zajímavých osob, v poetických líčeních přírody, jakož i v obratném ovládání prostředků, jimiž uchvacuje pozornost čtenáře. . .“[55] Nová země byla představena jako „dobrá lektýra“ pro zábavu i poučení, jak byl charakterizován také román Pod jařmen. Nevědělo se o míře jejího odsouzení na domácí půdě. Naopak, kritiky považovaly překlad za „obohacení našeho písemnictví“, stavíce ho do protikladuk senzačním románům, které „literární trh bez citelné potřeby zaplavují“. „Dílo to

[54] Během září a října roku 1901 vyšlo plné nebo zkrácené znění této obšírné recenze v Mladoboleslavských listech, Budivoji (z Českých Budějovic), Jihočeských listech, Selských listech (z Olomouce), Příbramských listech, v Pravdě (z Čáslavi) i v několika listech dalších.

[55] Nová země (feuilleton). — Jihočeské listy, 1901, č. 102, s. 1—2.

nejen uměleckými půvaby každého čtenáře potěší, ale v mnohém i poučí. Neboť ani náš milý národ český není ještě zcela vyspělý, ani pro budoucnost zaopatřený a zabezpečený. Víme, proč ctíme a milujeme našeho Svatopluka Čecha. Vazov je takořka jeho rodný bratr. Zamilujme si tedy i jej, jakož i on — upřímný Slovan — miluje národ český", končí svou recenzi například Lounské Hlasy.[56]

Román však ve skutečnosti mohl vyhovovat jen zčásti pravidlům té kritiky, která v něm chtěla vidět obdobu tzv. ideálního románu u nás z let osmdesátých, kdy si literáti školy národní kolem Osvěty vytvářely jeho koncepce. Pozadí Nové země se nerozplývalo v mlhavé neurčitosti, naopak, kniha má místy reportážní charakter, který umožnil jejímu autorovi zachytit co největší poosvobozenecký obraz společenského proudění a fakta tendejšího života. A protože tu byl postižen i negativní nános politických chyb a nedostatků, který v Bulharsku po osvobození vyplaval na povrch, deformace mravů i charakterů, přiblížil se Vazovův román zaměření mladší české politické u literární generace, obhajující v ostrých šarvátkách s nacionalistickými tendencemi syrovou, kritickou pravdivost realismu. Proto se k Nové zemi přihlásil také pokrokový český Studentský sborník[57], patřící k protilehlému táboru než kruhy, které se za Novou zemi původně postavily. Odmítl Vazovovo nepochopení socialismu, ale vyzdvihl jeho kritický postoj k životu nového Bulharska, jemuž náhlý přechod z poroby do národní samostatnosti přinesl vedle svobody i řadu těžkých morálních a politických deformací.

Posledním větším překladem z Vazova v tomto údobí byl dvoudílný román Carevna z Kazaláru, o jehož vydání v letech 1905 a 1906, hned dva roky po vydání bulharském, zasadil se Vladislav Šak, jeho překladatel. Zůstal bez ohlasu. Umělecké aspirace mladé české literární generace braly se tehdy už vyhraněně jinými směry. Také emancipační myšlenka románu vyzněla u nás poněkud naplano a anachronicky. Sentimentální příběh vesnické učitelky se však četl spolu s lehkou literaturou a byl jako „konvenční společenský románek z učitelského života" také propagován knižní reklamou. Česká kritika, která se k překladu románu Pod jařmem a k Nové zemi vracela ještě po první světové válce, tuto knihu rovněž přešla.

Carevnou z Kazaláru a časopisecky přetiskovanými staršími překlady Vazovových povídek, mezi kterými se čas od času objevila některá povídka z novějších Vazovových sbírek, pozvolna první příliv Vazovovy tvorby do Čech ustával. Přesto se ještě staly některé drobné Vazovovy

---

[56] Nová země. — Lounské Hlasy, 1901, č. 38, s. 6.
[57] Iv. Vazov. Nová země. — Studentský sborník, 1901—1902, s. 43—44.

prózy i básně díky přetiskování koncem prvního desetiletí a před první světovou válkou populární. Např. v létě roku 1910 otisklo ve své příloze, která bývala společná, deset krajinských listů povídku Gronde Maritza teint de sang[58], převzatou z Koněrzova výboru Kytka z Balkánu, za druhé balkánské války se často přetiskovaly Vazovovy povídky se srbsko-bulharskou tématikou a také jeho poezie ze sbírky Slivnica, vyslovující lítost nad srbsko-bulharským bratrovražedným bojem. Ale největší zájem o Vazova patřil už minulosti a také překlady jeho próz zastarávaly rychle. Ne proto, že byly texty při snaze zachovat kolorit originálu propleteny tzv. „nepřeložitelnými výrazy", jako byly turcismy nebo označení z oblasti lidového životního stylu. Ani ne pro velkou řadu vysvětlivek, kterými se snažili překladatelé zasvětit čtenáře do otázek životních zvyklostí i do bulharského folklóru. To bývalo zvykem v tehdejších překladech ze všech literatur. Stihl je běžný osud děl, které nevyšly z rukou tvůrců a experimentátorů slova, ale z konvenčního spisovného úzu své doby, zastarávajícího už v okamžiku, kdy je použit.

V roce 1920 poznamenal u příležitosti Vazovových sedmdesátin v časopise Zvon Vincenc Červinka: „Ivan Vazov zaslouží si srdečné vzpomínky v době svého jubilea také u nás. Ale máme za to, že plodnější než všechny oficielní telegramy by bylo postarat se o dobrý překlad alespoň výboru z jeho povídek, mezi nimiž je několik mistrovských kusů. . . Většina českých překladů z Vazova je míň než ochotnická."[59]

Malá sbírka sedmi Vazovových drobných próz, které už předem vyšly v českých časopisech krátce před první světovou válkou a z podnětu Vazovova jubilea v roce 1920 i úmrtí v roce následujícím byly vydány s názvem Bulharské povídky[8], tento nedostatek nenapravila. Překladatel v knížce shromáždil Vazovovy povídky dosud většinou u nás knižně nevydané, z nichž Naum, Děd Joza se dívá (Дядо Йоцо гледа) a Ilica (Една българка), patří k nejtypičtějším. Ale ani jejich překlad neodpovídá moderním jazykovým požadavkům dvacátého století.[60]

Už v pracích z druhého desetiletí našeho století vykázaly české slavistické kruhy Vazovovi, „duši a svědomí svého národa", mezi bulharskými literáty místo nejčestnější, protože „přihlásil novobulharskou literaturu k ostatním světovým literaturám a otevřel evropskému světu okno do bulharské země i k bulharskému lidu."[61] Aby však toto ocenění pře-

[58] Povídka vyšla např. v listech Sladkovský (z Loun), Horymír (z Příbrami), Podvysocké listy, Občanské listy, Podřipan (z Roudnice), Klatovské listy, Mladoboleslavské listy, Stráž na Cidlině, Jihočeské listy, Krakonoš a v dalších krajinských orgánech.

[59] VČ (Vincenc Červinka). V dobách. . . — Zvon, 1920—1921, s. 84.

[60] Psaní jmen v knížce při tom prozrazuje, že prostředníkem k tomuto překladu byla němčina.

[61] J. Páta. Bulharský básník Ivan Vazov. — Osvěta, 1921, zvl. otisk, s. 10.

sáhlo — podobně jako na konci století — opět do čtenářských řad a nezůstalo jen mezi těmi, kdo se ze zájmu nebo z profese zabývali slovanskými literaturami, stálo před novými překlady Vazova znovu jeho dílo objevit, jako to učinila kdysi generace z osmdesátých a devadesátých let minulého století. O to se pokusila až druhá vlna Vazovových překladů na rozhraní let čtyřicátých a padesátých.

ДАНУШЕ ХРОНКОВА

НАЧАЛО НА ПРОНИКВАНЕТО НА ТВОРЧЕСТВОТО НА ИВАН ВАЗОВ В ЧЕХИЯ

(Резюме)

Най-благоприятни условия за проникването на творчеството на Иван Вазов в чешкия културен живот е имало през два периода. Първият голям прилив преводи заедно с интерес към личността на писателя достига върха си през последното десетилетие на XIX и началото на XX в. За 40 години от появата на първите чешки преводи от Вазовата поезия, отпечатани през 1878 г., излизат в чешките периодични издания 130 превода от Вазов и 11 отделни книги: избрани стихотворения, почти всички разкази на автора от 80-те и 90-те години, както и главните му романи „Под игото", „Нова земя" и „Казаларската царица". Този интерес към творчеството на Вазов, който е тема на настоящата статия, постепенно спада преди балканските войни. Вторият период на засилен интерес към Вазов обхваща нашата съвременност — края на 40-те и началото на 50-те години.

Развитието на чешката култура през 80-те и 90-те години позволява творбите на Вазов да се включат в литературния живот на чешкия народ поради идеите, които са стояли и у нас на преден план. Вазов намира жив отзвук преди всичко като тенденциозен и актуален писател, като критик на обществото. В неговото творчество предимно привлича демократичната съпротива срещу националното потисничество и социалната несправедливост, здравият реализъм и картината на всенародно единство в борбата за национално съществуване. Вазовите творби допълват в Чехия картината на българските борби за свобода, които са били следени от нашия народ с гореща симпатия, и са давали представа за съвременния български живот. Патриотичният дух на Вазовото творчество и примерите за пожертвователна

служба в името на народа са били близо до изискванията на тогавашната чешка т. нар. „народна школа“, в чиито органи са били печатани най-много творби на Вазов. Със своята мисия на национален певец, който се включва в политическите борби на своята страна и има твърдо становище по актуалните социални и морални проблеми, Вазов е представял тип на творец, който стои близо до най-значителния представител на народната школа в Чехия Сватоплук Чех. Творчеството на Чех е било критерий за признаваните ценности; творбите на Вазов са били близки до творбите на Чех както поради съпоставянето на предишните патриотични идеали с нездравите идеи на съвременността, която не следва тези идеали, така и с патриотичния и критичен тон на произведенията. Чешката литература от това време се стреми да възпитава широките читателски маси от 80-те години с интересно, забавно и същевременно художествено ценно четиво. Преводите на Вазов, издавани в масови тиражи, отговаряли точно на това изискване. За разпространението на неговата проза допринася и съществуващото тогава предпочитание към малките литературни форми, както и популярността на чешката историческа проза от 80-те и 90-те години. Вазов е могъл да бъде сравняван в тези две области.

Със стихотворенията на Вазов се занимавала предимно критиката на народната школа. На неговата проза се спирали критиците както от официалните издания и от консервативните органи, така и представителите на опозиционните направления. Разглеждани са предимно обществените проблеми във Вазовото творчество. Особено романът „Под игото“ е бил повод за размишления върху начините на борбата на поробения народ за свобода.

Широкият отзвук на Вазовото творчество в Чехия е бил резултат от органическата връзка между проблемите на това творчество и проблематиката на чешкия културен и обществен живот.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

ИВАН ПАВЛОВ

РЕЦЕПЦИЯ НА ОСНОВОПОЛОЖНИЦИТЕ НА РЕАЛИЗМА В ЧЕШКАТА ЛИТЕРАТУРА В БЪЛГАРИЯ

Цел на тази работа е да проследи рецепцията (проникването) на първите чешки реалисти у нас и влиянието, което имат в нашата литература. Ще бъдат разгледани само реалистични произведения на тези автори, преведени в България. Поради липса на място не ще бъдат посочени всички случаи на проникване, а само най-характерните. Периодизацията ще бъде изградена въз основа на главните периоди в развитието на приемащата българска литература.

Чешките автори-реалисти проникват най-напред в навечерието на Освобождението през 1878 г. Вече са направени преводи на трудове на чешки възрожденци, които подпомагат сходни тенденции в нашето Възраждане. Проникването на чешките реалисти е обусловено от характера на нашата литература, която тогава е на прехода между романтизма и реализма, със значителен все още превес на романтизма. От творчеството на чешките писатели у нас се превеждат или се побългаряват романтични творби. В. Халек не е известен със своята реалистична проза, а с поезията си, която е образец на късна романтика. През 1875 г. в кн. 2 на сп. „Читалище" се появява стихотворението „Песник" („Поет") от П. Иванов от Стара Загора. Към стихотворението е отбелязано „По чехски". Подробно то е разгледано от проф. Е. Георгиев, който заключава, че „нашият стихотворец е попаднал на Халекови песни, напечатани по случай смъртта на прочутия по онова време чешки поет, който тъкмо тогава умира"[1]. Творбата на Халек е допълнена със строфи от нашия поет. Двамата автори

[1] Е. Георгиев. Общо и сравнително славянско литературознание. С., 1965. с. 243.

имат обща идея: възхвала на литературното творчество и подчертаване на неговото въздействие — съвсем актуален призив за нашето Възраждане. Витезслав Халек оказва въздействие за преодоляване силната дидактичност, така характерна за нашата даскалска поезия. Основен посредник за проникване на чешките писатели е сп. „Читалище", в което дейно участвува П. Р. Славейков. Той достига рано до схващането, че освобождението на нашия народ ще стане с помощта на братските славянски народи. Това са причините, поради които по страниците на сп. „Читалище" се появяват първите преводи на чешките реалисти и типичните за времето препявания.

Интересен е примерът с рецепцията на „Kde domov můj" от Йосиф Тил в България. Спечелвайки огромна популярност в Чехия с патриотичната възхвала на чешката земя и чешкия народ, химнът прониква и у нас. Теодосий Икономов, учил в Чехия, публикува през 1868 г. стихотворението „Де й родът ми"[2] с подзаглавие „Подражание на чешката песня „Kde domov můj". В него, макар грубо и несвързано, са показани типични детайли от нашата страна. То има и някои местни варианти.[3] Оказва влияние и върху нашите големи творци — „Де е България" от Ив. Вазов и „Татковина" от П. Р. Славейков са най-ярките цветове на оная патриотична поезия, която се ражда в досег с Тиловата песен. Вазов написва стихотворението си в Бъкъу, Румъния, през 1870 г.; стихотворението на Славейков е публикувано през 1882 г.[4] Чешкото влияние помага за усъвършенстване на поетичната форма.

Отново в сп. „Читалище" (1875, кн. 3) е поместен некролог за Витезслав Халек от К. И. Попов (Мирский). В него има основни моменти от биографията на поета и са изброени негови творби. С това се поставя начало на традицията да се поместват актуални новини за живота и творчеството на известни чешки писатели.

Невинаги се превеждат реалистични творби от писатели, които с реализма си достигат най-високи постижения. Така например първият превод на български език на Божена Немцова е нейният превод на „Показалеца" на Раковски,[5] но подобни преводи няма да бъдат обект на това изследване.

Проникването на чешката литература до 1878 г. е улеснено от близостта на езика, от силните славянофилски чувства и в двете страни, от българите, учещи се в Чехия, и от по-лесното преминаване през

---

[2] Общ труд, 1868, кн. 2, с. 69.
[3] Читалище, 1874, бр. 19, с. 557.
[4] Е. Георгиев. Цит. съч., с. 241.
[5] Z. Urban. Z dějin česko-bulharských kulturních styků. Praha, 1957. s. 89.

турската цензура, която е била много строга предимно към руски творби.

Преводите са все още слаби поради незнаене на езика и липса на традиции в областта на художествения превод.

I

След Освобождението у нас идват много чехи — учители, музиканти; аптекари, инженери, — привлечени от новоосвободената славянска държава. Създават се обществени дружества за разпространяване на чешката и славянската култура. Известният учен К. Иречек е министър на просветата, много студенти-българи отиват да следват в Чехия. Създават се добри условия за проникване на чешката литература. Първият превод след Освобождението е още от 1882 г. България е разделена, но общият подем от Освободителната война продължава. В Сливен — в тогавашната Източна Румелия — във в. „Съветник" (бр. 26 от 10 юни 1882) като подлистник се появява разказът „Ледна княгиня" от Сватоплук Чех, превел от чешки език Ил. Разказът отговаря на изискванията на тогавашния читател — представя съчетание на сантиментални мотиви с реалистични хумористични детайли. Преводът не е лош въпреки многото турцизми и диалектни изрази. Явно е, че чешката литература е актуална. В същия брой на вестника в рубриката „Окръжни и областни новини" четем: „Из литературния живот мога да съобщя, че „Наука" ще продължава да излиза. Тука се мисли да се почне издаването на едно списание, на способ на ческий „Лумир". Това списание ще съдържа оригинални и преведени съчинения из кръга на красната литература."

Същата година в сп. „Наука" (кн. 8—9, с. 821) се явяват първите у нас стихотворни преводи — стихотворенията на Ян Неруда от сбирката „Гробищни цветя": „Ний още не умеем да мрем" и „Отколе нас съдбата зла потиска" без обозначен преводач. Въпреки тромавия превод с борческия си дух стихотворенията правят силно впечатление, тяхната популярност расте. Второто стихотворение се появява също без преводач в „Христоматията" на Ив. Вазов и К. Величков (1884), отпечатва се заедно с голям некролог за Неруда в редактираното от Вазов сп. „Денница"[6]. Това става причина да се смята за преводач самият Вазов. Дори в Събраните съчинения на Вазов (1955—1957) то фигурира в т. XX. Обаче през 1910 г. в сп. „Българска сбирка" (кн. 6, с. 417) е поместено стихотворението „Отколе нас съдбата зла потиска" с името на преводача Д. К. По-

[6] Денница, 1891, кн. 10, с. 492.

пов. Въпросът е спорен, но е важен фактът, че патриархът на нашата литература Вазов дава висока оценка за стиховете на Неруда и цялото му творчество, особено в издадения от него некролог. Посочените две стихотворения придобиват голяма популярност по време на борбите срещу диктатурата на Стамболов и съпротивата срещу дворцовия режим на Фердинанд, като продължават своето революционно въздействие, започнало още по времето на Баховия режим, този път вече на българска почва.[7] Те стават своеобразна визитна картичка на Неруда у нас. Според О. Дейкова със своята неумолима борбеност и непресъхващ оптимизъм пряко влияят върху творчеството на Ст. Чилингиров и в типологичен аспект — върху Д. Дебелянов.[8] Дори през 1946 г. — 64 години след първия превод — се появява отново стихотворението „Отколе нас съдбата зла потиска", посветено на 25-годишнината от смъртта на Вазов.[9]

Освен върху Вазов поезията на Неруда оказва влияние и върху П. Р. Славейков. Стихотворението „Майка" в „Дребни стихотворения за деца в отделенията" (1888) е под прякото влияние на стихотворението „Matičce". „Неруда е помогнал на Славейков да излезе извън шаблона на даскалската поезия от епохата: да не изпадне в реторика и сантименталност, когато пристъпва да възпее най-популярния образ в живота — майката."[10]

През този период не се превежда много поезия и преводите са лоши поради липса на преводачи и на достатъчно езикови познания. Все пак в навечерието на Първата световна война излиза първата у нас антология на славянската поезия,[11] посветена на славянския събор през 1910 г. в София, под редакцията на Ст. Чилингиров. Поместените чешки стихове са с романтично-патриотичен дух, макар че Неруда е представен с „Отколе нас съдбата зла потиска", Халек със сантиментален откъс, а Чех с баладата „Гусларево дете". В края са поместени бележки за авторите — съвсем кратки с изключение на бележката за Чех, в която се споменава, че „първите му произведения са написани под влияние на Байрона. В по-послешните той си изработва собствен мироглед и жанр."[12]

Значително по-голям е броят на преводите на прозаични творби поради по-лесния превод. От 1878 до 1918 г. в нашия периодичен печат са преведени около 36 разказа; тогава се издават и първите

---

[7] Slovanský přehled, 1958, č. 5, s. 172; č. 7, s. 260.
[8] Сборник българо-чехословашка взаимност. С., 1930. с. 160—165.
[9] Славяни, 1946, кн. 7, с. 220.
[10] Е. Георгиев. Цит. съч., с. 251.
[11] Ст. Чилингиров. Славянска антология. С., 1910.
[12] Пак там, с. 174.

книги на чешки реалисти у нас. От сложния творчески път на тези писатели за преводи се подбират изключително реалистични творби, което се обуславя от реалистичния характер на нашата литература. Постепенно след 1878 г. се засилват изискванията към художествената форма на преводите, а не само към изразяваните в тях идеи.

Фабулите на превежданите разкази съдържат доста романтични неясноти, които в хода на повествованието биват по най-категоричен и реалистичен начин разрешени. Сякаш в самите фабули намира израз борбата за реализъм, характерна за превежданите автори. Това личи особено в разказите „Духът на маркиза“[13] от Чех и „Вампирът“[14] от Неруда. Разказите напълно отговарят на модата на времето за късо четиво, крайно интересно, с реалистични описания, но и с чести сантиментално-романтични изненади и превъплъщения. Особено често ги срещаме в рубриката „Малки разкази“ на сп. „Българска сбирка“, където през разглеждания период са поместени 18 разказа от чешки реалисти. Редом с тях се публикуват и разкази на световни реалисти — Балзак, Толстой и др. Тук се поместват и първите прозаични преводи на творби от Неруда у нас. Чешкият писател е представен със следните разкази: „Под трите лилии“[15], „Една случка на Бъдни вечер“[16], „Придало му се“[17], „Бил вагабонтин“[18], двукратно е преведен „Йона дивакът“[19]. Разказите са предимно от сборниците „Арабески“ и „Малострански разкази“. Проникването им, макар стихийно, не е случайно, защото именно с тези сборници Неруда се утвърждава като реалист и основоположник на модерната чешка белетристика. Белезите на реализма са общи за разказите на Неруда и за българската литература тогава — интересът към обикновения човек, зависимостта му от околната среда, добродетелите на трудовите хора, прикривани често зад външна грубост, тежкият живот в градските покрайнини и бедните села; използуват се автобиографични моменти за създаване на реалистични детайли („Бил вагабонтин“), сатирично се осмива сантиментално-сълзливото отношение към бедността („Една случка на Бъдни вечер“).

От Сватоплук Чех се превеждат доста разкази в нашия периодичен печат — предимно от сборниците „Повести, хумористични и арабески“. Свидетелство за растящата популярност на чешката ли-

---

[13] Бълг. сбирка, 1897, кн. 3, с. 308, прев. Ст. О-в.
[14] Пак там, кн. 5, с. 520, прев. Д-чов.
[15] Реч, 3 юни 1912, без преводач.
[16] Бълг. сбирка, 1897, кн. 6, с. 646, прев. Д-чов.
[17] Искра, 1893, кн. 4, с. 406, без преводач.
[18] Бълг. сбирка, 1894, кн. 8, с. 612, прев. Д-чов.
[19] Денница, 1890, кн. 9, с. 402, прев. Ц-в.

тература са трите превода на разказа-сатира на Чех „Заложен характер“[20]. Разработвайки популярния фаустовски мотив за продаване нравствени добродетели за земни блага, разказът се приема добре от българската общественост, в която бързо отшумяват безкористните възрожденски идеали, заменяни от груб интерес и службогонство, характерни за първичния период на капиталистическото натрупване. С подобна тема е и разказът на Чех „Буреносци“[21], в който се бичува буржоазното общество, което цени човека по неговото богатство, а не по благородството му. Подвигът на борците за свобода се забравя. Близък мотив се разглежда в Чеховия разказ „На морския бряг“[22]. Образът на окаяния поборник е даден реалистично, въпреки че благодарността към него е показана в сантиментално-идеалистичен план. Саможертвата на съпругата на стария революционер буди възхищението на младите скептици, за които девиз е „Nill admirati!“. Равнодушното буржоазно общество често пъти съдбоносно влияе върху съдбата на поетите, отразено в разказа на Чех „Човекът, издал стихове“[23], за което има многобройни трагични примери из българската литература. Осмиването на буржоазния стремеж сляпо да се подражава на модата и да се достигне „европейското“ на всяка цена е характерно за прогресивната интелигенция у нас и в Чехия. На тази тема е посветен разказът на Чех „Бърбумбум“[24]. Изобщо Чех с тези преводи е представен като типичен изразител на т. нар. народна школа в Чехия, която със своите демократични идеали в буржоазно-либерален дух допада особено много на редакцията на сп. „Българска сбирка“, където се поместват повечето преводи на чешките реалисти.

Характерна цел на писателите-реалисти е въвеждането на малкия човек в литературата. Образец за българските автори е разказът на Чех „Жоли“[25]. Безхарактерността и жалкото съществуване са общи за бедния чиновник и неговото куче Жоли. Между тях започва кореспонденция — фантастичен елемент, който не е чужд за автора на „Пан Броучек на луната“ и не променя реалистичните гоголевски описания. Постигнатият идеал за свобода в „кучешкия рай“ на Жоли влиза в остър разрез с еснафския, но осигурен начин на живот: дребният чиновник не познава свободата и не може да я постигне. Веч-

[20] Дебърски глас, бр.14, 17 юли 1910,без преводач; Бълг. сбирка, 1896, кн. 10, с 1004, прев. С. О.; препечатан от „Бълг. сбирка“ с позволението на С. С. Бобчев издава Хр. Ботушаров. С., 1902.

[21] Денница, 1890, кн. 2, прев. И.

[22] Пак там, кн. 6, с. 276, прев. Д-чов.

[23] Бълг. преглед, 1894, кн. 2, с. 36, прев. Л. М.

[24] Бълг. сбирка, 1897, кн. 2, прев. Ст. О-в.

[25] Бълг. сбирка, 1906, кн. 5, с. 314, без преводач.

ната тема за Акакий Акакиевич пулсира в разказа и намира благодатна почва у нас.

Характер на битово-реалистични ескизи, основани на неочакваност в развръзката, имат разказите на Чех „Как се четат стихове“[26] и „Двубой“[27], поместени явно за привличане на по-широка читателска публика, която не се отличава с особено взискателен вкус.

Преведен е и разказът „Сняг“[28] от Габриела Прайсова. Той е фрагмент от творбите на писателката, посветени на селото. Въпреки някои верни реалистични детайли той остава решен в идиличен план.

Повечето от разказите са придружени с кратки бележки за авторите, като обикновено се дават суперлативи за тях и творчеството им, изброяват се творби и рядко се пише за техния реалистичен литературен метод. Скоро се появяват и първите по-големи критически статии — доказателство за повишени критерии у нас. Повечето от тези материали са свързани с различни събития из живота на авторите, като са приложени преведени откъси от тяхното творчество. Общо насоките на тези литературни разработки се свеждат в три направления — защита на реализма, свързване на нашата литература с други литератури и подчертаване патриотизма на чешките писатели. По случай 20 години от смъртта на Ян Неруда Спас Ганев, известен тогава преводач от чешки език, публикува статия, в която ясно се посочват реалистичните черти на творчеството на Неруда още от ранните му творби — „Любовта е чужда за тях: главна роля в неговата поезия изпълняват социалните и патриотичните мотиви.“[29] Споменават се реалистичните образи на „обикновения гражданин“ в „Малострански разкази“ и огромната дейност на автора като основател на чешкия фейлетон. Към статията е приложен в превод на Ганев разказът „Г-н Ришанек и г-н Шлегел“. Отношенията на двамата старци, стоящи един до друг в малостранската кръчма и превърнали ненавистта в смисъл на своя живот, са били интересни за българския читател. Комичното идва от незначителния вече повод за тяхната вражда, поддържана изкуствено и от двамата. Хуманизмът на Неруда личи в съчувствието към трудното ежедневие на малостранския дребен буржоа, опустошаван жестоко от бездушната бюрократична машина — актуална тема и за българската литература.

От същия автор намираме статия за Сватоплук Чех, явно предназначена за запознаване на българския читател. След биографията и изброяването на по-важните творби Ганев причислява Чех към шко-

[26] Брлг. сбирка. 1901, кн. 7, с. 494, прев. К.
[27] Пак там, 1897, кн. 1, с. 73, прев. С. Огнянов.
[28] Бълг. преглед, 1896, кн. 1, с. 30, прев. Л. М.
[29] С. Ганев. Ян Неруда. — Бълг. сбирка, 1911, кн. 9, с. 590.

лата, основана от Халек, но го включва по-късно към „космополитите". Авторът посочва доста от предпоставките за възникване на реализма в чешката литература — „политическото, географското и социалното положение на чешкия народ, констатираната належаща нужда и неповратните цифри на статистиката."[30] Сам опровергава твърдението си, че Чех е космополит, с публикуването на разказа му „Ябълчевото дърво", който се родее с многобройни реалистични творби в българската литература със селска тематика и се отличава със своя забавен характер и лек хумор. У Чех има идеализъм в подхода към обществените проблеми, но не космополитизъм.

През 1905 г. се помества първата статия за Алоис Ирасек у нас. Неизвестният автор нарича Ирасек „най-ловкия чехски рисувач на миналите и сегашни народни страдания". На автора на статията освен патриотизма не убягва и реализмът в метода на Ирасек: „И важното е, че по историческа достоверност неговите произведения са безпримерни. Всичко у него е основано на исторически факти и грижливо събран материал."[31] В същата книжка в традиционната рубрика „Малки разкази" има преведени два разказа от Ирасек — „Мъдреци" и „За светия покой". Вторият разказ със сблъсъка между хуманизма на обикновения човек и жестокостите на войната, както и с реализма на баталните сцени има паралели в славянските литератури. Още преди от Ирасек е преведен разказът „Бащата"[32], който е допадал с често срещаното в българската литература съчетание на груба селска външност със сърдечна душа. Но факт е, че тогава Ирасек не е бил познат у нас със своите романи, които са били вече популярни в Чехия.

Особено интересен със социалистическите си идеи е преводът на разказа на Фердинанд Шулц „Роб на труда"[33]. За автора от преводача А. Т. (А. Т.-Балан) под линия е отбелязано: „Противник на всякой реализъм и натурализъм в литературата, Шулц развива в своите разкази сюжети из съвременния и минал чешки живот, а главно из болярските кръгове, и развива ги естествено и увлекателно без усилия в обработката, с чист и приятен език." Дори и да не е вярна тази преценка, личи, че се дава сметка за реализма като ясно очертано литературно направление. Според преводача откъсът тук е от кръга „Мигови фотографии", гдето се казва „Лампа". Показан е конфликтът на пролетарий — сеяч на социалистическите идеи — по време на следствието, което води срещу него беден съдебен чи-

[30] С. Ганев. С. Чех. — Пак там., кн. 1 (Из чешката книжнина).
[31] Бълг. сбирка, 1905, кн. 8, с. 506 (Из чешката книжнина — А. Ирасек).
[32] Прутовский. Прев. В. Върбев. — Свобода, бр. 1244, 1893; Искра, 1894, кн. 12.
[33] Бълг. преглед, 1896, кн. 1, с. 15, прев. А. Т.

новник. Независимо от възгледите на автора разказът е предупреждение към интелигентите, които не разбират социализма като единствено тяхно спасение. Неговото излизане на български език съвпада със зората на социализма у нас.

„Българска сбирка" представя и Вацлав Космак с разказа „Лудият Якша"[34] и с бележка от преводача Добри П. Стоилов, в която „разказите на покойния Космак са като верни и истински фотографии". Цитират се и думите на самия автор: „Приятно ми беше да наблюдавам хората и каквото видях, такова и написах. В моите разкази ще видиш, читателю, светът нарисуван такъв, какъвто си е." Самият разказ е сантиментална история на един селянин, изоставен от всички, дори и от майка си. Има реалистични природни описания и селски картини, но характерите са изградени в сантиментален дух и двигател на действието е отмъщението за неспазени морални принципи.

Преразглеждането на мястото на В. Халек в чешката поезия, което е свързано с голяма дискусия, намира известно отражение в бележката за В. Халек към превода на „Театрален излет на юг", превел А. Т.(Балан).[35]

Появилата се първа обзорна статия „Чешката литература в 1906 г."[36] от С. С. О. (Сава Огнянов) показва засилващата се роля на реализма, който продължава традициите на своите основатели в Чехия.

Излиза и първият учебник по славянски литератури у нас. Макар че за реалистите е писано малко, намираме следната важна забележка за Карел Х. Маха: „Има признаци обаче, по които Маха щял да тръгне по пътя на реалното направление, но смъртта рано покосила дните му."[37] Другаде не се споменава реализъм, но макар и доста еклектично, се посочват предпоставките за него: „Новата литературна школа била вече организувана към края на петдесетте години. Особеност на тази школа било, че тя служила в поезията главно на чистото изкуство и изобразявала човека не като „чех" или „славянин", а като „човек" изобщо. Предшественик на тази школа се брои гореспоменатият млад поет Маха."[38] Съвсем бегло са посочени Немцова, Халек, Неруда. Чех е означен като най-голям поет. Въпреки оскъдността на фактите това все пак е първият опит за систематично излагане на славянските литератури у нас.

---

[34] Бълг. сбирка, 1906, кн. 9, с. 579.
[35] Бълг. преглед, 1896, кн. 6, с. 64.
[36] Славянски глас, 1907, кн. 1, с. 12.
[37] Й. Иванов. История на славянските литератури. Пловдив, 1896. с. 53.
[38] Й. Иванов. Цит. съч., с. 54.

Отпечатват се и първите книги на чешки автори у нас, в това число и на чешките реалисти. Излиза отделен сборник[39], чийто предговор, вероятно от преводача, представя Св. Чех на българския читател. Подчертава се патриотичната и славянистичната дейност на Чех, без да се конкретизира и да се систематизира литературното развитие на автора. Интересно е, че след този предговор не се дават патриотични, а три хумористични разказа. Така се очертава картината на масовия вкус в навечерието на Балканската война, когато патриотизмът и нуждата от хумор за скороосвободения народ се смесват често пъти странно. Разказите са вече публикувани в нашия периодичен печат: „Ябълчевото дърво", „Жоли", „Заложеният характер".

През 1884 г. излиза произведението на Йосиф Тил „На чужда почва"[40], в което млад, отродил се чех обикаля влюбен Чехия и намира отново своята родина и своя език. Книгата носи отпечатъка на типичното за автора качество, което е рязко критикувано от К. Х. Боровски. Тил продължава да търси дейци за Чешкото възраждане сред шляхтата, без да вижда реакционната ѝ роля; малките изключения не могат да затъмнят огромната роля на народа и дребната буржоазия — истинските двигатели на Възраждането. В България произведението е било актуално с патриотичния протест срещу чуждопоклонничеството. С това то е близко и на друго произведение на чешката литература, преведено тогава — „Моят приятел" от Вацлав Щулц (1814—1887).[41] Тук се заклеймяват като източник на зло не само чуждопоклонничеството, но и материализмът. Висшият католически сановник Щулц е известен в чешката литература с опитите си да сведе в лоното на католицизма патриотичното движение, използувайки точни реалистични описания на бедност и неравенство. На тази основа е изграден образът на главния герой Б. Г., който по време на своя атеизъм претърпява низ от нещастия и намира хармония едва при връщането си към религията. Книгата, издадена в годината на смъртта на Щулц, е вероятно превод от руски език, за което свидетелствуват многото русизми и руски преводи на имената. Завършва с послеслов от късния Каравелов: „И тия развалени копидони, които са разслабили своите душевни сили с пиянство, разврат, пущат остри стрели срещу черковните постановления, смеят се на фамилиярните обичаи, подиграват се на обществените понятия, псуват останалите на человеческата нравственост. Това ли се нарича образование?" (в. „Знание"). Този финал, специално подбран от пре-

[39] С. Чех. Разкази. Прев. С. Ганев. С., 1911.
[40] Й. Тил. На чужда почва. Прев. Ст. Н. Мирская. С., 1884.
[41] В. Шулц. Моят приятел. Прев. И. Н. Минтов. Стара Загора, 1887.

водача, е убедително доказателство за сложността на литературното проникване, за точния и често неочакван отзив, който имат обществените идеи, изказани чрез литературните произведения, във възприемащата страна.

В периода 1878—1919 г. излиза и първият превод на чешки пътепис — „В мъртвия град" от Ян Неруда, който се публикува в списание[42] и като отделна книжка[43]. Преводачът В. Добруски съчетава добро знаене на двата езика със собственото си влечение към старините — основател е на Археологическия музей в София.

Българският печат продължава традицията за кратки отзиви и информации за живота и делото на чешките писатели. В повечето случаи това са некролози — за Чех[44, 45], за К. Светла[46], годишнини[47] и други съобщения за чешките реалисти.

Като преводачи се отличават Ив. Вазов, Ст. Чилингиров, С. Ганев, Сава Огнянов (С. О., С. О-в, С. С. О.) — повечето от тях са учили в Чехия и имат сериозни познания не само за езика, но и за спецификата на литературното развитие в Чехия. Преводи правят и А. Т.-Балан (А. Т.) и Л. Милетич (Л. М.), които стават крупни учени в областта на филологическата наука. Известна роля играе и К. Иречек, който е бил във връзка с наши видни писатели. Невинаги са били превеждани най-добри произведения от разглежданите писатели. Има преводи на интересни, но повърхностни творби. Издателите са били принудени да се съобразяват с все още недоразвития вкус на публиката, за да пласират изданията си. За четените книги в Народната библиотека Иречек пише: „Сензационни романи, остарели и отживели времето си мелодрами се ползуват с популярност, често пъти по-голяма, отколкото хубавите съчинения на Тургенев, Гогол, Юго, Вазов и др."[48]

Преводите на чешките реалисти безспорно са изиграли своята роля за оформяне на читателския вкус у нас и са подпомагали българските реалисти в борбата им за утвърждаване, особено при настъплението на символизма. Това личи и от характера на периодичните издания, където са публикувани. Освен сп. „Българска сбирка" това са сп. „Денница", което отразява прояви на критическия реализъм в българската литература от началото на 90-те години, сп.

---

[42] Бълг. преглед, 1897, кн. 4, с. 13.
[43] Ян Неруда. В мъртвия град. Прев. В. Добруски. Русе, 1903.
[44] С. Ганев. В памет на С. Чех. — Бълг. сбирка, 1908, кн. 5, с. 263.
[45] С. Пех. Почина С. Чех. — Гражданин, бр. 270, 20 февр. 1908.
[46] Бълг. сбирка, 1910, кн. 6, с. 144 — анонимен некролог за К. Светла.
[47] С. Ганев. Б. Немцова (по случай 50-год. от смъртта ѝ). — Славянски глас, 1912, кн. 4.
[48] К. Иречек. Княжество България. Пловдив, 1899. с. 57.

„Наука“, чиято задача е „да запълни празнината на едно периодическо списание, в което би виждали свят всички сериозно-умствени произведения и поучителни статии на нашите книжовници“[49], ратуващото за славянско единство сп. „Славянски глас“ и др.

II

За периода на буржоазното развитие на двете страни можем да отбележим въпреки известни моменти на сближение все по-засилващата се дистанция, дължаща се на прогерманската политика на управляващата българска буржоазия. Призивите за славянско единство заглъхват в остри социални конфликти и все повече се засилва работническата солидарност, изградена на комунистически основи. Превежданите творби на чешки писатели-реалисти намаляват за сметка на интереса към определени модернисти, което е съвсем естествено, като се има пред вид, че литературните издания са ръководени в буржоазен дух. Преводите на чешки автори обаче са вече много по-добри — извършват се от лица със специална подготовка.

В периодичния печат се превежда най-много Неруда, и то неговите най-реалистични творби — „Арабески“ и „Малострански разкази“. В пет продължения семейното списание „Беседа“ (1937, кн. 11/12—17) помества „Седмица в тихата къща“ в добър превод, без означен преводач, с бележка за автора, в която се казва: „Особен чар притежават неговите разкази из живота на дребните хорица с техните всекидневни грижи и радости.“[50] Бележката е в буржоазно-рекламен стил и свършва с думите, че разказът е от времето, „когато светът е живеел полека“. Отново е преведен разказът „Беше нехранимайко“ от преводачката О. Дейкова, която пише за него: „Листопад“, год. IX, кн. 3/4, 1928 г., стр. 90—95, помества нов превод на разказа „Byl darebákem“ със заглавие „Беше нехранимайко“. Съществена разлика между превода от 1894 г. и 1928 г. няма. Вярно е, че на места новият превод се отличава с по-голяма точност на израза. Но това е по-скоро заслуга не на преводача, а на езика, който е претърпял значителен развой. Между двата превода има разлика от 34 години.“[51] Дейкова превежда и „За Лоретанските камбани“[52]. Малко преди това излиза и произведението на Е. Багряна „За камбаните на Св. София“[53]. За оригиналността му избухва литературен спор[54, 55]. Съпоставяйки

[49] Български периодичен печат. Т. II. С., 1962. с. 38.
[50] Беседа, 1937, кн. 11/12, с. 68.
[51] Сборник българо-чехословашка взаимност. С., 1930. с. 158.
[52] Хиперион, 1928, кн. 5/6, с. 231.
[53] Златорог, 1928, кн. 2/3, с. 1.
[54] Багряна. Бележка. — Слово, бр. 1795, 6 юни 1928.
[55] О. Дейкова. Подражание или плагиатство.—Хиперион, 1928, кн. 4, с. 171.

двете творби, Дейкова заявява: „У Багряна личи опит за по-дълбоко вживяване, без да е наложила индивидуален отпечатък на своята творба. Легендата, която у Неруда е в ритмична проза, Багряна преразказва в стихове и в туй е нейната заслуга. Заемайки от Неруда, тя обогатява нашата литература с един оригинален сюжет.“[56] Спора за самобитността Багряна печели убедително със своето богато, разнообразно и напълно оригинално творчество. Издържаният и научен тон в бележките на Дейкова се нарушава от забележките на редакциите „Хиперион“—„Златорог“, които са в поредния двубой. Ив. Радославов се обявява изобщо против заемките: „Заемката, да не говорим за грубото плагиатство, е била винаги доказателство за анемичен творчески живот.“[57] Тук обаче не се касае за заемка, а по-скоро за художествена адаптация.[58]

Едноименното списание на литературната група „Предел“, в която влизат главно социалдемократи, помества статията „Ян Неруда“ от Арне Новак в превод на Васил Каратеодоров. Не е посочено откъде е взета статията. Преводът е от руски — от „История чешской литературы“ (Ч. II. Прага, 1923). Тук личат характерните черти на метода на Новак — един от най-крупните представители на буржоазното литературознание в Чехословакия. Неруда е посочен като автор, който извършва прехода от романтизъм към реализъм в чешката литература, изтъкнати са дори някои социални елементи в творчеството му, но липсва еволюцията в неговите възгледи, която блестящо бе подчертана от Ю. Фучик. Като връх в творческото развитие Новак посочва „Петъчни песни“ и завършва статията си със странно идеалистично заключение: „С тази книга („Петъчни песни“), която може да се нарече страстоцвет на човешката поезия, предишният космополит и либерал става красноречив глашатай на особена расова мистика.“[59]

В буржоазните литературни списания намираме статии за чешки реалисти с приложени преводи на техни творби. В. Каратеодоров пише статия за Каролина Светла[60] по случай 35 години от смъртта ѝ. Това е обширна биография с обяснение на творчеството ѝ в субективно-психологичен план, с доста цитати от А. Новак. Интересът на Каратеодоров към Светла е сравнително голям. Той превежда за първи път на български език нейния роман „Кръст край потока“[61]. Поме-

[56] Сборник българо-чехословашка взаимност. с. 166.
[57] Ив. Радославов. За „Камбаните“ на Багряна. — Хиперион, 1928, кн. 4, с. 254.
[58] D. Ďurišin. Problémy literárnej komparatistiky. Bratislava, 1967. s. 82.
[59] Предел, 1935, кн. 4, с. 19.
[60] В. Каратеодоров. К. Светла. — Вестник на жената, бр. 595, 12 ян. 1935.
[61] К. Светла. Кръст край потока. С., б. г. (Библ. Знаменити романи).

ствaт се статии за реалисти, непредставени в България. Затова особено допринася сп. „Наша струя“ — „месечник за славянска литература, изкуство и културни въпроси“, излизащо в Русе под редакцията на Иван Цанев. В него А. Русев представя Йозеф В. Сладек, като по косвен път посочва самостоятелното място, което Сладек е заемал по време на литературните борби, макар и редактор на сп. „Лумир“ — „издига лозунга за повдигане чехската поезия до нивото на световната, но без ущърб на самостоятелното развитие на чистата чешка поезия“[62]. Русев сравнява Сладек с Т. Г. Влайков. Същият автор помества статия за „значителния реалист“ Карел В. Райс[63] с верни преценки за него. Преведен е и разказът на Райс „Картина от търговията с женски коси“ — сантиментално-идеалистичен протест срещу социалните различия на фона на всеотдайна майчина любов. Русев посвещава материали на различни годишнини. По случай смъртта на Игнат Херман написва бележка за този главен „представител на жанровия обществен разказ и реалистичен роман в съвременната чешка литература“. „След като така тежко си е пробил път в живота — пише Русев, — И. Херман не забравя нископоставените хорица. Напротив, започва с интерес да рисува живота на такива фигурки, които той всеки ден вижда и среща в затънтените кътища на Прага.“[64]

Особено много се популяризират животът и творчеството на крупните жени-писателки — Божена Немцова, Каролина Светла и Елишка Краснохорска. Съвсем бегло споменавани в периода до 1919 г., сега за тях се пише доста, но предимно от Люба Касърова (1887—1946). Известна наша поетеса, учила в Чехия, с дейността си тя напомня темпераментната дейност на чешките писателки, за които пише. Особено много материали се поместват в сп. „Хиперион“, където Касърова завежда литературния отдел. В това списание тя помества голяма статия „Чехословашки писателки“[65], в чийто увод излага основни черти от творчеството на Немцова, която сравнява със Сметана, и изтъква, че с нея започва активното участие на чешките жени в литературата. Вярно се споменава, че „Немцова дава начало на нова литературна форма, създава реалистичния разказ и народния роман в чешката литература“. Изложението на статията започва с думите на Новак, които Касърова цитира често и другаде: „На прехода на романтизма към обществен реализъм, Немцова не само че е първият най-голям прозаик в чешката литература, но е и

[62] А. Русев. Й. В. Сладек. — Наша струя, 1935, кн. 1, с. 16.
[63] А. Русев. К. В. Райс. — Наша струя, 1935, кн. 5/6, с. 96.
[64] Пак там, кн. 7, с. 148.
[65] Хиперион, 1928, кн. 3, с. 95.

първата могъща женска личност, която се е проявила в духовния живот на възраждащия се народ.“ Характерно за Касърова е използването на многобройни цитати от чешки буржоазни литературоведи. В биографията на Немцова е доловена добре личната трагедия на надарената с блестящи способности жена, принудена да се сблъсква с еснафските норми за живот и да е зависима от тях. Литературната дейност на Немцова се обяснява изключително с психологични фактори, отсъствува картината на обществени отношения, революционни движения и пр. В подробния анализ на „Баба“ се пресилва набожността на главната героиня — въпреки известна суеверност, тя е земна със своите разбирания. Тези възгледи са изцяло в духа на буржоазната критика и морал, според който душевната хармония е немислима без бог. Тези възгледи се засилват по-нататък в статията, когато Касърова разглежда други творби и особено „Планинско село“, което произведение се разглежда като „химн към бога“, в духа на една твърде импресионистична критика, в която стремежът на Немцова към хармония изтиква нейното огромно литературно значение. Дори когато този стремеж Касърова противопоставя на „трагизма на съвременните души“, тя търси причината в липса на здрава вяра в бога, а не вижда сложните социални отношения и борби, характерни за епохата на частична стабилизация на капитализма. Статията продължава с оценка на делото на К. Светла: „Разказвателното изкуство от времето на Халек и Неруда достига своя връх в могъщата фигура на К. Светла.“ Касърова се спира и на третата голяма писателка — поетесата Е. Краснохорска. Посочва нейната огромна обществена дейност. Споменава нейното участие в литературните спорове през 80-те години на XIX в., без обаче да посочва в какво се изразяват те. За главна тема смята жената, която у нея „не е идеализуван тип, а реалност“, и продължава нататък във фройдистки дух: „Краснохорска търси в нейното женско подсъзнание неудовлетвореността ѝ от личния живот.“ Касърова посочва и друга тема в творчеството на Краснохорска — южнославянската, — разработена в идеите на общославянска солидарност.

Предшественик на тази твърде теоретична статия на Касърова е беседата, изнесена от нея в Пловдив, в салона на дружество „Постоянство“, което пък е основано от училата в Чехия Елисавета Пулева.[66] Беседата е резюмирана във в. „Юг“[67]. Основните положения са общи за двете работи. Беседата показва популярността на чешката литература в провинцията, за което свидетелствува отзвукът сред пловдив-

---

[66] Чехословашки обзор, 15 юни 1923, с. 115.

[67] Л. Касърова. Чехските писателки. — Юг, бр. 1633, 1634, 16, 17 май 1924.

ската общественост. Споменатите писателки се разглеждат като предшественички на по-късните чешки реалистки също от Касърова[68] в статията „Чехословашки писателки". „Вестник на жената", където е поместена, има богато литературно приложение, което въпреки неизбежното популяризиране е на доста добро равнище. В него е поместена от същата авторка статията „Чешката жена"[69], която е по сказката, изнесена от името на Дружеството на жените с висше образование. По същество сказката не се различава от беседата във в. „Юг", само че в нея религиозният елемент е засилен, а социалният отсъствува почти напълно. Това важи главно за анализа на творчеството на Немцова, от която в същия брой е поместен в превод на Касърова откъс от „Баба". За последен път тази сказка се явява във в. „Нова камбана"[70] в навечерието на Мюнхенската катастрофа, която е отбелязана с големи протестни демонстрации от нашата прогресивна общественост. Вестникът изразява „интереси на групата „Звено" и е ориентиран към Югославия и Чехословакия"[71]. Затова е спрян от фашистката власт. Съдържанието е същото, както в другите случаи, но е засилена патриотичната насоченост на чешките писателки, което се дължи на буреносните облаци на фашистката агресия, надвиснала над Чехословакия.

Л. Касърова не пише само общо за чешките писателки. Тя откликва на повечето литературни годишнини и събития. По случай 75 години от рождението на Е. Краснохорска пише следното: „Тъй като литературното ѝ творчество е в пряка връзка с обществената ѝ дейност, то съчиненията ѝ са израз на съвременните социални тенденции, а именно: славяно-националистическа, от една страна, и феминистична, от друга. Ето защо тя ги защищава почти полемично и поезията ѝ е реторична."[72] Добре отбелязва и българската тематика в нейното творчество. Касърова разглежда реализма в чешката литература в съвсем теоретичен аспект в „Съвременна чехска поезия"[73], където вижда две основни направления: „аналитичен реализъм и синтетичен символизъм". Това са внушения, навеяни от А. Новак, когото по-нататък цитира. Тя поставя Неруда начело на първото направление: „реалиста Ян Неруда, чиято аналитична логичност всмуква с всичките си пори мъзгата на съвременността". Той е спо-

---

[68] Вестник на жената, бр. 589, 1 дек. 1934.
[69] Пак там, бр. 319, 31 март 1928.
[70] Л. Касърова. Мястото на чехкинята в чехската литература. — Нова камбана, 1 юни 1938.
[71] Български периодичен печат. Т. II. с. 71.
[72] Е. Краснохорска. — Чехословашки обзор, бр. 3, 15 дек. 1922, с. 18.
[73] Хиперион, 1926, кн. 3, с. 124.

менат бегло от Касърова като част от литературния процес в некролог за Ф. Кс. Шалда: „След Я. Дурих и Я. Неруда, които са служили на естетичната догма и народно-възпитателната школа, критиката след 80-те години упада към референтство.“[74] В сп. „Българо-чехословашка взаимност“ (бр. 1, 1926, с. 7) има малка бележка за Карел Чапек от Л. Касърова, в която се казва, че Чапек възражда фейлетона на Неруда. Името на Неруда се споменава и в някои обзорни статии. И. Стефанов в „Духовната култура на Чехословашко“, вероятно писана след пътуване там, изказва типично буржоазно мнение за Неруда, което отрича неговия реализъм: „Други характерни представители на този космополитизъм са журналистът и поетът на европейското мировъзрение и чехското сърце Ян Неруда, горчив, когато говори за себе си, и пълен с доброта и хумор, когато се обръща към своите близки; не намери наистина, но помогна да се създаде слънчев ден, пълен с движение и познание.“[75] В сравнително обширната статия на Атанас Русев „Исторически преглед на чешката литература“ има стремеж да бъдат подредени литературните явления, но липсата на ясен социален мироглед и повърхностният анализ са значителни недостатъци на статията. Не е обяснено защо Неруда е наречен „баща на модерната литература“. Интересно е мнението, макар и твърде формално, за продължителите на традициите на големите чешки реалисти: „Историческият и селски романи са реалистично художествено отражение на чешкия живот. Негови представители са А. Ирасек, З. Винтер, К. В. Райс и техните подражатели. Освен това под влияние на френския натурализъм и руския реализъм възниква в Чехия нов вид реализъм, който намира въплъщение в обществения роман: Холечек, Мръщик, Шимачек, а в поезията Махар.“[76]

Продължава се традицията на печата да дава информативни сведения за чешките писатели. Особено деен е „Славянски календар“ — издание на Славянското дружество, което въпреки официалните позиции дава доста информация. На първо място отбелязва годишнини — на Йосиф Тил[77], Алоис Ирасек[78]. Изданията на дружество „Българо-чешка взаимност“ поместват материали за Йозеф Холечек[79], Франтишек Херитес[80], спомен за Елишка Краснохорска от

---

[74] Славянска беседа, 1937, кн. 2.

[75] Бълг. мисъл, 1932, кн. 1, с. 51.

[76] Наша струя, 1935, кн. 9/10, с. 181.

[77] 80 год. от смъртта на Тил. — Славянски календар, 1937, с. 102.

[78] 75 год. от рождението на Ирасек. — Пак там, 1927, с. 75.

[79] 70-годишнината на Й. Холечек. — Чехословашки обзор, бр. 6, 1 февр. 1923.

[80] Ф. Херитес — по случай 75 год. — Българо-чехословашка взаимност, 1926, кн. 1, с. 8.

Л. Касърова[81], реклама за издадената книга приказки на Божена Немцова[82], Габриела Прайсова на 80 години[83], спомен за Каролина Светла от Касърова[84]. Последната бележка се отнася за откриване паметник на Немцова в Прага. По-нататък сведенията за чешката литература изчезват за нашия читател поради терора на фашистките окупатори.[85]

Прави впечатление слабото представяне на С. Чех, който е един от най-превежданите в предходния период на литературната рецепция. Преведени са само стихотворението „Кирил и Методий“[86], разказите „Задушница в гората“[87] и отново „На морския бряг“[88]. Това се обяснява със засилващото се влияние на Неруда, особено след дискусията Халек—Неруда, проведена в Чехословакия и решена изцяло в полза на Неруда.

В периода между двете световни войни безспорно се повишава равнището на преводите и на литературните статии. Въпреки някои верни изводи те са изцяло в буржоазно-идеалистичен дух. Плод са на отделни лица, които популяризират Чехословакия и нейната култура по различни причини. По-системна работа се води в Софийския университет, но изцяло на буржоазни позиции. От теоретичните работи особено внимание заслужава изследването на О. Дейкова „Ян Неруда у нас“ („Сборник българско-чехословашка взаимност“, с. 148—168), което е богато на примери и със стремеж за научни обяснения.

III

След освобождението от фашизма и двете страни тръгват по пътя на социализма. Обединени от обща цел, между тях се установява всестранно и братско сътрудничество. За първи път се създава планирано и системно проникване на чешката литература: честването на писателски юбилеи и годишнини, издаване на книги, осветляване на литературните явления в духа на марксистко-ленинското литературознание. Особено внимание се обръща на чешките реалисти, тъй като реалистите изобщо се смятат за предшественици на социалистическия реализъм.

---

[81] Българо-чехословашка взаимност, 1926, кн. 2/3, с. 4.
[82] „Щастието на Яромила“ от Б. Немцова. — Книжарска дума, 15 дек. 1934.
[83] Славянски вести, 1942, кн. 76, с. 6.
[84] Вестник на жената, бр. 595, 12 ян. 1935.
[85] Паметник на Б. Немцова в Прага. — Вечер, бр. 136, 4 април 1940.
[86] Вестник на жената, бр. 534, 27 май 1933, прев. Хр. Борина.
[87] Слово, бр. 1029, 6 ноем. 1925, без преводач.
[88] Огнище, бр. 11, 1938, без преводач.

В периодичния печат се публикуват малко произведения от чешки реалисти, тъй като се издават техните основни произведения в отделни издания. До 1971 г. излизат откъс от „Баба“[89] и от „В замъка и в неговата околност“[90], по случай 80-годишнината на Априлското въстание се публикува стихотворението на Чех „Всеки си има свой нрав“[91]. Иначе в периодичния печат преобладават статии, написани за чешките реалисти. Те са особено много веднага след 9. IX. 1944 г., когато лозунгът за славянско единство е насочен против фашизма. Още през 1945 г. се явява бележка[92] за правени преводи на Неруда на руски език. Отбелязан е и филмът „Седмица в тихия дом“ по едноименната му повест. Вярно е схваната същността на реалистичното творчество на Неруда: „Композицията на самата повест, която издава умелия драматически писател, разнообразието от характерни типове, рисувани богато и с верни реалистически подробности, свежият хумор и иронията, с които авторът често третира героите си — всичко това е послужило като богат материал за филма, който ще изтъкне още веднъж името на големия чешки писател реалист Ян Неруда.“[93] Тогава излиза и първата антология на чешката проза у нас.[94] В Увода съставителят пише: „В предлаганата антология на чешката художествена проза влязоха писателски имена и творби, които представят главните насоки в развитието на новото чешко разказно изкуство.“ Авторите са представени с бележка за техния живот и творчество и със сполучливо подбрани разкази или откъси от техни произведения. К. Х. Маха е представен с първия и все още единствен превод на „Маринка“, в който има отчетливи реалистични елементи. Освен Немцова, Халек, Неруда, Светла, Чех и Ирасек са включени някои от ранните реалисти, непревеждани дотогава у нас — Г. Пфлегер-Моравски, З. Винтер. Макар да са поместени някои преведени вече творби, преводите са направени отново и са на високо равнище. Особено преводите на Св. Иванчев, Л. Касърова и др.

Много материали са поместени във връзка с посещения на партийно-правителствени делегации от ЧССР в НРБ. В тях въпреки популяризаторския характер имаме систематизация въз основа на марксистко-ленинските принципи за обществено развитие, все повече се утвърждават оценките на Юлиус Фучик и Зденек Нейедли за

---

[89] Във воденицата. — Изгрев, бр. 1665, 25 февр. 1950, без преводач.
[90] Хора изпод замъка. — Земеделско знаме, бр. 796, 2 март 1950, без преводач.
[91] Наша родина, 1956, кн. 4, с. 8, прев. В. Раковски.
[92] Неруда на руски език — бележка. — Народ, бр. 716, 8 февр. 1945.
[93] В. Геновска. „Седмица в тихия дом“. — Отечествен фронт, бр. 1264, 12 окт. 1948.
[94] Чешка проза. Съст. Е. Георгиев. С., 1946.

чешките реалисти и класици, литературните анализи, които се правят, макар и бегли, търсят отражението на социалните противоречия на епохата и тяхното изображение в литературната специфика. Посочва се огромното значение на писателите-реалисти като основоположници на новата чешка литература.

В периодиката широко се отбелязват годишнини и юбилеи. Отразява се 130-годишнината от рождението на Божена Немцова — лекторът по чешки език в Софийския университет Карел Мара написва статия[95], в която изтъква стремежа на писателката към класова хармония и цитира марксистката оценка на Фучик за нея; Р. Бонева пише: „Немцова хвърли мост между романтизма на 19 век и реализма на нашето време, по който по-късно преминаха спокойно, за да израснат лесно, десетки светила на по-новата чешка проза“[96]; Е. Георгиев в обширна научна студия[97] посочва еволюцията в нейното творчество, интереса ѝ към утопичния социализъм, сравнява „Баба“ със „Записки на ловеца“ на Тургенев; В. Геновска[98] посочва топлото отношение на първия комунистически президент на Чехословакия Готвалд към Немцова. По това време се издават и „В замъка и в неговата околност“[99], „Бабичка“[100] е вече издадена, както и две книги приказки[101],[102]. Това са първите издания на знаменитата чешка писателка в България. Много материали се поместват също по случай стогодишнината от смъртта на писателката, която е отбелязана по решение на ЮНЕСКО.[103] Прави се анализ на живота и творчеството на Немцова от гледна точка на марксистко-ленинското литературознание, изяснява се нейното отношение към България и българите, показва се как рецепцията от литературно явление се превръща в звено на дружбата между двата братски народа.

Много отзиви публикува нашият печат и за стогодишнината от смъртта на Йосиф К. Тил. В тях се подчертават реалистичните ос-

---

[95] Б. Немцова. — Изгрев, бр. 1666, 25 февр. 1950.

[96] 130 години от рождението на Немцова. — Земеделско знаме, бр. 1076, 26 февр. 1950.

[97] Б. Немцова — създателка на борческа традиция. — Език и литература, 1950, кн. 4.

[98] Б. Немцова. — Славяни, 1950, кн. 3, с. 84.

[99] Б. Немцова. В замъка и в неговата околност. Прев. С. Иванчев. С., 1953.

[100] Б. Немцова. Бабичка. Прев. О. Константинова. С., 1946.

[101] Б. Немцова. Самодивата. Прев. М. Калинова. Преразказа М. Баталова. С., 1946.

[102] Б. Немцова. Златна книга на приказките. Прев. Р. Бонева. С., 1947.

[103] Е. Георгиев. 100 год. от смъртта на Немцова. — Труд, бр. 4749, 21 ян. 1962; Л. Генов. Светла звезда в мрака. — Народна младеж, бр. 4231, 20 ян. 1962; Д. К. Бошнаков. Б. Немцова и България. —Работническо дело, 21 ян. 1962; и др.

нови на неговото творчество,[104] изтъква се, че както и при другите класици, той получава истинско признание едва в годините на народната власт,[105] посочва се значението му като един от първите чешки автори, пишещи на работническа тематика.[106] По случай Тиловия юбилей в Младежкия театър — София се играе за първи път на българска сцена пиесата „Страконицкият гайдар". В рецензиите за нея се отбелязва, че приказният елемент е свързан с реализма на Тил: „Приказният елемент позволява на Тил по един оригинален начин да даде съвсем реално обобщение на силите на доброто и злото, така както народът ги пази в своята фантазия."[107] В обширна статия е направен подробен анализ на пиесата „Фидловачка" по случай 120 години от нейното написване.[108]

Широко се отбелязва 120-годишнината от рождението на Ян Неруда. През 1952 г. излизат за първи път преведени на български език „Малострански разкази" в превод на Г. Маринова. При оценката на Неруда се имат пред вид думите на Фучик за него и отношението на Неруда към пролетариата.

Отглас от провежданата в ЧССР огромна акция Ирасек—Хвйездослав са преводите на „Скалаци"[109], „Песоглавци"[110], „Против всички"[111]. Цел на тази акция е да покаже традициите на реализма във връзка с прехода към социалистическия реализъм. За правилната оценка на тези творби спомага и преводът на „А. Ирасек"[112] от З. Нейедли.

От С. Чех се превежда „Разходката на Пан Броучек из XV век"[113]. В издадените две антологии с чешки поети от класиците-реалисти има преводи само на Неруда — „Отколе нас съдбата зла потиска"[114], стихотворението „Напред" и нови преводи от „Космически песни".[115]

След 9. IX. 1944 г. настъпи огромен прелом в областта на славянското литературознание. Новите оценки за чешките автори-реалисти

---

[104] Д. Тилев. Бележит чешки възрожденец. — Отечествен фронт, бр. 3695, 14 юли 1956.

[105] Е. Георгиев. Йосиф Каетан Тил. — Език и литература, 1956, кн. 6.

[106] 100 год. от смъртта на Йосиф Каетан Тил. — Славяни, 1956, кн. 6, с. 48.

[107] М. Радева. Светло име в чехословашката култура. — Работническо дело, 4 ян. 1957.

[108] Ст. Каракостов. Тил и 120 г. на неговата комедия „Фидловачка". — Театър, 1954, кн. 3, с. 19—24.

[109] А. Ирасек. Скалаци. Прев. В. Симеонова, С., 1960.

[110] А. Ирасек. Песоглавци. Прев. Л. Грубешлиев. С., 1951.

[111] А. Ирасек. Против всички. Прев. Г. В. Карагьозов. С., 1951.

[112] З. Нейедли. А. Ирасек. Прев. В. Геновска. С., 1951.

[113] С. Чех. Разходката на Пан Броучек. Прев. Н. Захариева. С., 1957.

[114] Славянски поети, С., 1946. с. 300.

[115] Чешки и словашки поети. С., 1971. с. 13—28.

са част от общата борба, водена за нов, марксистко-ленински мироглед в науката. Провежда се систематична работа в СУ и БАН. Издават се капитални трудове в тази област — „Очерки по история на славянските литератури“[116], където за първи път се обхващат у нас цялостно славянските литератури, като се посочва водещата роля на реализма. Излиза трудът „Общо и сравнително славянско литературознание“ (вече цитиран), в който има специална глава за проникването на чешката литература у нас. Многократно е разработвана темата за българските мотиви, но едва в „Български образи в славянските литератури“[117] се показва връзката между метода на писателите и тяхното внимание към нашите героични националноосвободителни борби.

Рецепцията на реалистичната чешка литература продължава у нас близо век. Претърпяла сложно развитие, тя се извършва планомерно и целенасочено едва по време на социалистическото развитие на двете страни. Оказва значително влияние за укрепване позициите на реализма в българската литература и за повишаване на масовия литературен критерий, превръща се в истински фактор на дружбата между нашите народи.

IVAN PAVLOV

PRONIKÁNÍ ZAKLADATELŮ REALISMU V ČESKÉ LITERATUŘE DO BULHARSKA

(Resumé)

Literární pronikání je jedním z markantních důkazů vzájemného působení a vzájemného vlivu mezi jednotlivými literaturami. Česká literatura ovlivňuje do značné míry bulharskou pro svou etnickou blízkost a totožný historický osud. Cílem předkládané práce je prozkoumat pronikání prvních českých realistů do bulharské literatury, a vliv, který na ni měli.

Práce je rozdělena podle obecné literární periodizace na základě významných historických událostí na několik částí: do r. 1878, do r. 1918, mezi dvěma světovými válkami a po 9. 9. 1944. V práci jsou uvedeni

[116] Е. Георгиев. Славянски литератури в очерки и образци. С., 1949; Очерки по история на славянските литератури. Т. I. С., 1958 (2. изд. 1964.). Т. II. С., 1963 (2. изд. 1971).

[117] Е. Георгиев. Български образи в славянските литератури. С., 1969.

autoři, nejlepší překladatelé, vysvětlen je zájem o přesně vymezená díla. Závěrem práce je fakt, že bulharská literatura byla ovlivněna díly českých autorů-realistů, pokud tato z různých příčin odpovídala jejímu vlastnímu vývoji. Zdůrazněn je i podíl české literatury na zvýšení masového literárního kriteria v Bulharsku.

Pronikání české realistické literatury do literatury bulharské trvalo přibližně 100 let. Bylo spojene se společensko-historickými podmínkami v Bulharsku a prošlo složitým vývojem; teprve v době socialistického rozvoje obou našich zemí se uskutečňuje systematicky a cílevědomě. Má značný vliv na upevnění pozic realismu v bulharské literatuře, je skutečným faktorem přátelství mezi našimi národy.

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК
ČESKO-BULHARSKÉ PŘÁTELSTVÍ V LITERATUŘE XIX. STOLETÍ
София · 1975 · Sofia

ХРИСТИНА БАЛАБАНОВА

ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО И ЕСТЕТИЧЕСКИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ И ЯРОСЛАВ ВРЪХЛИЦКИ

Може да се каже, че в търсенето на взаимоотношения между българската и чешката литература XIX в. е най-благодатен. Създалите се взаимни връзки и влияния през този период се обуславят преди всичко от особеностите и характера на литературното и общокултурното развитие в двете страни. Докато българската литература приема чешки литературни, исторически и филологически трудове и се влияе от тях, чешките писатели се вдъхновяват от националноосвободителните борби на българския народ и ги пресъздават в произведения с българска тематика. Чешката литература е изпреварила в развитието си българската. До Освобождението произведения на българската литература не са превеждани на чешки език (като не се смятат преводите на български народни песни и части от „Показалеца" на Раковски). Ако оставим настрана въпроса за междулитературните връзки под формата на взаимни влияния и се взрем в литературните процеси на двете страни, ще открием аналогични явления, особено в отношението им спрямо европейския литературен контекст. Оказва се, че в много случаи привидното отдалечаване между двете славянски литератури може да се превърне във форма на доближаване чрез включването им в европейското естетическо развитие. Това заема обикновено цял период от литературния живот, като се съпровожда с разработване на определен тип художествено творчество и на съответна естетическа програма.

Пенчо Славейков в България и Ярослав Врьхлицки в Чехия стават изразители на този процес на „европеизация". Изследва-

нето на подобни явления е свързано със съвременното развитие на двете литератури и със задачите на сравнителното литературознание, което трябва да открие общото, процеса, обединявайки многообразието от подстъпи към литературния материал. Развитието на една литература води до разширяване връзките ѝ с другите литератури. Поради обстоятелството, че тя обединява в себе си художествени фактори от най-разнороден вид, включването ѝ в сравнително-литературоведско изследване с литератури от една и съща историко-генетична основа е твърде опосредствувано като процес. Затова толкова по-трудно е да се намери „продължението“ на възрожденските връзки между българската и чешката литература извън рамките на XIX в. Без да се впускам в теоретизиране, искам да подчертая необходимостта от връщане към периоди, отхвърлени като изследвани, и то от нова гледна точка, която включва и нова перспектива на погледа. Аналогията между Пенчо Славейков и Ярослав Връхлицки е загатвана у нас[1] и най-вече се е налагала поради ярко очертаващите се фигури на двамата писатели в определени, превратни моменти от литературния живот в двете страни. Фактът, че Славейков си присвоява заглавия от стихосбирки на Връхлицки („Сънища за щастие“ и „Епически песни“), не е свързан с преки влияния, като се има пред вид поетичният стил на двамата. В статията си за Мицкевич от 1899 г. в сп. „Мисъл“ Славейков споменава Връхлицки и го нарежда между великите импровизатори в поезията. Явно той е разбрал и е оценил значението на чешкия поет за националната литература. Но Иван Вазов и Кирил Христов запознават българския писател с поезията на Връхлицки. Въпреки че като изпълнители на „културна мисия“ между Славейков и Връхлицки има повече допирни точки, в реторичността на своя стил Връхлицки е близък на Вазов.

Тази статия няма задача да анализира творбите на двамата автори, а се интересува от тяхната естетическа мисия на участници в литературния живот предимно с критически студии, от значението им като творци в естетико-историческия аспект на това понятие. И Славейков, и Връхлицки са свързани с литературната действителност на своето време като своеобразни „опоненти“ на тясното разбиране за национална литература, родоначалници са на нов етап в естетическото овладяване на действителността — Връхлицки като представител на т. нар. „космополитна“ школа около сп. „Лумир“, Славейков като член на писателския кръг около сп. „Мисъл“.

---

[1] Е. Георгиев. Очерки по история на славянските литератури. Ч. II. С., 1971. с. 116.

Нашата литературна наука в опитите си да осветли дейността и личността на Славейков подчертава противоречивостта на възгледите му, „човека на Изтока и Запада“ у него,[2] който иска да навакса изостаналостта на българската литература, и същевременно писателя, който оставя „конкретни творчески постижения в областта на битово-психологичното“[3]. Появата на кръга „Мисъл“ в лицето на Пенчо Славейков, д-р К. Кръстев, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов в същност е реакция на забавения темп на развитие на българската литература и като стремеж за естетическа компенсация е ускореното изживяване на определени художествени тенденции, по-продължителни като процес в Западна Европа. Така можем да си обясним и израстването на символизма на негова естетическа почва, агресивността в отстояването на естетическите принципи от страна на Славейков и Кръстев, преднамерeността в отношението към Вазов като представител на възрожденско-демократичната линия в българската литература.

Сп. „Мисъл“ започва да излиза през 1892 г., когато Славейков е в Германия. Още с връщането си в България през 1898 г. той изцяло свързва своите прояви с него и само за една година (1899) отразява в множество статии естетическите си разбирания за изкуството. По същото време поетът вече е издал и „Епически песни“, които по проблеми и идейно-естетически подход художествено оповестяват новаторските му тенденции като реакция на домашното литературно развитие. За твърде кратко време художникът и теоретикът Славейков поставя онова „дълбокомислено“ отношение към изкуството, което трябва да роди модерното светоусещане на творческата личност — у П. К. Яворов, П. Тодоров; Н. Лилиев, Т. Траянов и Д. Дебелянов покъсно. Със своята естетическа програма Славейков и неговите съмишленици поставят рязко въпроса за отношението „бащи и деца“ — поколението писатели, закърмени с възрожденските идеали преди Освобождението, и техните наследници, за които това минало е история. И въпреки че именно в този аспект проявяват твърде много необузданост и липса на чувство за историзъм, техните грешки и противоречия обективно отразяват стремителността на определени процеси в българската литература, което води до своеобразно смешение на исторически разновременни художествени явления (имам пред вид въпроса за ускореното развитие на българската литература). И ако тази специфика я характеризира като литература „южнославянски

---

[2] Ст. Каролев. Пенчо Славейков. — Лит. мисъл, 1972, кн. 4, с. 3—17 и др.

[3] Б. Ничев. Естетически проблеми около кръга „Мисъл.“ — В: 100 години Пенчо Славейков. с. 151—167.

тип“[4], как би изглеждало едно сравнение с аналогични явления от чешката литературна история, свързани с делото на Връхлицки? Безспорно като литература на потискан славянски народ тя също се отклонява от европейското литературно развитие, но изживява в по-равномерен темп и йерархически по-отчетливо своето естетическо съзряване. Това е въпрос на разлика в социално-политическата и културната история на двете страни и от този факт до голяма степен зависи и различното съотношение на двете литератури спрямо европейската естетическа система. Неговото отбелязване е необходима предпоставка за обяснение и на възрожденските литературни връзки, както и за отчитане на етническото родство на славянските народи и общия генезис на тяхното културно самосъзнание. Тези разлики трябва да се свързват с особеностите в литературния живот на двете страни, а не с търсене на приоритет, тъй като вникването в механизма на развитието може да бъде основа за съвременните успехи на сравнителното славянско литературознание и на въпроса за участието на славянските литератури в общоевропейския литературен процес.

Сп. „Лумир“ като орган на космополитите започва да излиза през 1877 г. (създадено е от Я. Неруда и В. Халек през 1873 г.), когато негов редактор става Й. Сладек. Художествената физиономия на списанието се оформя постепенно с присъединяването на писатели като Я. Връхлицки, Ю. Зейер, Арбес и др. на фона на една сложна литературна атмосфера с литературни групировки. Дейността на предхождащите сп. „Лумир“ алманаси „Май“ (под ръководството на Я. Неруда) и „Рух“ (ръководител Й. Сладек) изразява не толкова естетическо диференциране в разбиранията, колкото е свързана с продължение на традициите на социално-патриотичната линия в чешката литература и със стремежа за преодоляване на романтизма. Тези литературни органи са свързани с големи творчески личности — Я. Неруда, Св. Чех. Св. Чех е представител на славянско-патриотичната поезия, която има свой защитник в лицето на Е. Краснохорска, свързана с художествената политика на сп. „Освета“ („Osvěta“). Позицията, от която тя критикува школата на Връхлицки, а по-късно и френския натурализъм, е изискването за връзка между поезия и обществен живот. За нея загубата на високите етични задачи, които поезията си е поставяла в миналото, на възрожденския й патос е и загуба на правдивостта на поезията, а интересът на модерното изкуство към формално и тематично разнообразие е загуба на народността в изкуството. Възгледите на Краснохорска отразяват, както и в България, тъгата на по-старата генерация писатели, възпитани

[4] Б. Ничев. Увод в южнославянския реализъм. С., 1971.

в национално-патриотичен дух, по крушението на старите идеали в развиващото се капиталистическо общество. У нас този „естетически бой" взема много по-остри форми, тъй като се води от позициите на определен естетически апологетизъм и неговата програма-максимум обединява художествени тенденции, които в чешката литература се изживяват в относително самостоятелни периоди.

Наред с „Лумир" и „Освета", между които се води дискусия в 80-те и началото на 90-те години, в литературния живот участвуват и други списания от това време — „Квети" („Květy"), „Светозор" („Světozor"), които могат да бъдат присъединени съответно към първите две с характера на художествената продукция, която включват. Сам Връхлицки активно сътрудничи в сп. „Квети". В общи линии поляризирането на художествените възгледи става по посока на разбирането за националния облик на изкуството, „českost v umění českém", както пише Неруда, без големия скептицизъм към изкуството на миналото, изразен в думите на Славейков: „Моите възгледи за българската поезия са били всякога резки и отрицателни"[5] — потвърден на практика от неговата унищожителна критика на списанията „Български преглед" и „Българска сбирка".[6] Сам Връхлицки питае привързаност към постиженията на миналото, което дава основание на Ф. К. Шалда по-късно да пише за него: „Връхлицки като космически поет не е възможен без Маха. Цялото негово оживяване на вселената, цялото негово представяне на вътрешните процеси в мащаба на космическата история е само продължение на Маха."[7] Очевидно в романтичната образно богата поезия на К. Маха Връхлицки има здрава опора за високо художествено равнище на пресъздаване образа на модерната европейска личност от XIX в. Оказва се, че характерът на „европеизацията" на двете литератури има своята предистория в историята на определени художествени явления, тенденции. Тези наблюдения съвсем нямат за цел да откъснат Славейков от традицията, а да подчертаят неговия стремеж за естетическо извисяване на българската литература, да надмогне нейното художествено равнище и с творчеството си. И затова, когато говори за тенденциозната поезия (например в статията за П. Р. Славейков), той я обяснява с историята на националните борби, макар и да признава художествените ѝ достойнства. Ненакърнен остава пиететът на Славейков към българската народна песен.

Този бегъл литературно-исторически преглед на проблемите около художествената мисия на двамата писатели има за цел да подчертае

[5] Мисъл, 1906, кн. 2 — Българската поезия преди и сега. с. 73.
[6] Пенчо Славейков. Събрани съчинения. Т. IV. С., 1958. с. 18—53.
[7] Šaldův zápisník, sv. 8. s. 157.

спецификата на литературните процеси в двете страни като необходимо условие за съпоставяне критическото, теоретическото и поетическото им дело.

*

В преценките на творчеството на Врълицки Шалда подчертава могъществото на неговия талант, който иска „да обхване целия свят", да овладее всяка тема и сюжет, но за сметка на това се „разлива" повече на „широчина".[8] В тази малко строга присъда той излага в същност естетическите принципи на поколението от 90-те години — „епохата на индивидуализма", когато чешките модернисти (česká moderna) търсят нова връзка между човека и света и поставят изисквания за по-дълбока психологическа мотивировка от страна на твореца. Усилията на Шалда да изгради научна литературна критика, която да овладее законите на художествената творба, и акцентът, който поставя върху творческото начало, имат допирни точки с Пенчо Славейковия стремеж да се определи истинската художествена стойност на литературните явления по предварително изработена програма и с интереса му към „душата на художника". Тук излиза наяве въпросът, който беше вече поставен — за „сгъстеността" на българския литературен процес, т. е. едновременен обхват на разновременно проявяващи се тенденции (в случая по отношение на чешката литература), — и друг въпрос — доколко „преобразувателният" характер на Славейковата цялостна дейност може да намери своето съответствие в дейността на Врълицки. Като споменавам някои особености на българската литература спрямо чешката, изхождам от обща теза за нейното ускорено развитие.[9] Що се отнася до двамата поети, без да бъде необходимо по-конкретно сравнение, един поглед върху насоките на литературното развитие в България и Чехословакия през 80-те и 90-те години ще констатира факта, че „лумировци" са отречени от поколението на 90-те години (Й. Махар, Ф. К. Шалда, Ф. В. Крейчи, А. Прохазка и др.) заедно с линията на В. Халек и сп. „Освета". Настъпва чешкият символизъм. В България индивидуалистичните възгледи на „ницшеанеца" Славейков продължават у българските символисти. Поетическата му концепция (особено в неговите философски поеми), която съединява силата на творческата личност в нейното отделяне от повелите на времето с търсене на вечното като художествен идеал, подхранва естетиката на българския модернизъм. Неговата противоречива личност е рожба на времето,

[8] F. X. Šalda. Několik poznámek o Jaroslavu Vrchlickém. — In: Soubor díla F. X. Šaldy. II. Praha, 1950. s. 101.

[9] Г. Д. Гачев. Ускоренное развитие литературы. М., 1964; Б. Ничев. Цит. съч.

взето, от една страна, в аспекта на художествените и философските течения на Запад, от друга — на спецификата на културните условия в България. Едно от най-големите противоречия, както отбелязва и Ст. Каролев[10], е противоречието между възгледи и творчество. Трудно е да се търси последователност и в неговите литературно-критически студии. Привлечен е от идеята на Ницше за свръхчовека, от естетиката на Фолкелт и от психологическото обяснение на естетическата същност на изкуството; същевременно се прекланя пред народната песен и реализма на руските художници (Толстой, Пушкин). За разлика от Славейков Врълицки и като творец, и по убеждения е по-монолитен, по-праволинеен — човек от XIX в., свързан с философията на френския позитивизъм според думите на Шалда. Като художник Врълицки принадлежи повече на себе си и на своята инвенция, отколкото на нерешените естетически проблеми в чешката литература. Освен това оформянето на неговата естетическа концепция е свързано с френската и италианската поезия. Този факт, посоката на ориентация в европейската литература, играе важна диференцираща роля във формите на „европеизацията" за двете литератури и се пречупва в цялостната дейност на двамата писатели.

Своите критически студии, повечето печатани в сп. „Лумир", Врълицки издава в отделни книги: „Профили на френски поети" („Básnické profily franzouzské"), 1887, „Студии и портрети" („Studie a podobizny"), 1892, „Нови студии и портрети" („Nové studie a podobizny"), 1897, „За книгите и хората" („O knihách a lidech"), 1899, и др. В тях преобладават статии върху чуждата литература (предимно френска), но са поместени и чешки портрети (на Ян Колар, П. Й. Шафарик, В. Небески, Св. Чех, Ян Неруда, К. Ербен). Те съдържат и разсъждения за съвременното развитие на чешката и чуждата литература. Изобщо тематичното многообразие и стремежът към всеобхватност съпътствуват и критическата дейност на Врълицки.

По различни поводи и в различно време Шалда пише за Врълицки, но основният въпрос, който обединява характера на тези отзиви, е мястото и ролята на поета, преводача и критика Врълицки в развитието на чешката литература. Строгостта, с която Шалда подхожда към поета, съпътствува и отношението му към критика. Тя естествено е мотивирана от разбиранията на големия чешки критик за научния характер на критиката, която трябва да подчини детайлите на художествената закономерност. Той нарича критиката на Врълицки „фрагментарна", ограничена на повърхността под влиянието на френската критика, която никога не е била „трансцендентна" за разлика от нем-

[10] Ст. Каролев. Пенчо Славейков. — Лит. мисъл, 1972, кн. 4, с. 3 и сл.

ската. Забележката на Шалда насочва към един интерес към художествената форма, постоянно съпътствуващ творчеството на Врьхлицки. Под влияние на ренесансовата и класицистичната италианска поезия той експериментира виртуозно в различни непознати за чешката поезия стихотворни форми (терцина, станси, мадригал, рондо), а силното въздействие на френските „парнасисти" изостря чувствителността му към музикално-структурната организация на стиха. Особеностите на формата се превръщат в зрителен ъгъл на неговите критически изследвания. Те го увличат в педантично изучаване на подробности, в разкъсване идейно-художествената цялост на творбата. Формалните увлечения на Врьхлицки от по-късния му период се превръщат в „игра на думи и рими", именно в такъв род поезия, какъвто той отрича. Така както естетико-филисофските увлечения на Славейков раждат поезия, противоречеща на поезията, която той адмирира — на непосредното чувство. В критическите работи на Славейков и Врьхлицки се съдържат мисли за това, какво трябва да бъде изкуството, как трябва да се твори. И от двамата чувството е признато за онази „божия искра", която ражда поета. Като тип творческа инвенция те обаче са противоположни. На Славейков е чуждо непосредно бликащото чувство от лириката на Врьхлицки. Възгледите им за поезията се различават в художествените задачи, които поставят пред нея. И у двамата съществува амбиция относно създаване на големи епически форми — „Кървава песен" от Славейков и „Откъси от епопеята на човечеството" („Zlomky epopeje") от Врьхлицки. Шалда казва за Врьхлицки,[11] че с преодоляването на немското влияние и свързването му с философията на френския позитивизъм той възприема и разбирането за „наивна" поезия, която да замести религията и същевременно да бъде „помощник" на науката. Френското влияние и по-специално В. Юго (неговата епопея „Легенда на вековете") го увлича в създаването на епически цикъл, с който да обясни как човекът от XIX в. „гледа на развитието на човечеството и как разбира неговите задачи". Космическото богатство от образи и сюжети в тази епическа панорама е подчинено на социалния оптимизъм на поета и философията на утвърждаване човешкия прогрес.

В „Кървава песен" Славейков иска да надхвърли конкретните исторически събития и да изведе до обобщение определени нравствени и етични стойности. Той затваря света в рамките на духа, пренебрегвайки събитийността. И ако Врьхлицки е обвинен в утвърждаване

---

[11] Вж. предговора на Шалда към Dopisy J. Vrchlického se Sofií Podlipskou z let 1875—1876. Praha, 1917.

„примата на изкуството“ над живота (в случая историята), Славейков (особено във философските си поеми), търсейки в изкуството извънвременната абстрактна идея, иска да постигне хармонията на личността. Разликите в техните концепции — позитивна и естетико-абстрактна — са до известна степен плод на различните влияния, които те изпитват съответно от френската и немската литература. Тези възгледи, съчетани с изискванията на националния литературен живот, се отразяват и в критическите им студии. Критическото дело на Врълицки по обем и съдържание има по-голяма стойност с портретите и бележките за чуждата литература. Той се стреми да даде колкото се може по-голяма фактическа информация за литературния живот извън пределите на Чехия, включвайки представители на различни литератури (предимно на френската и италианската) и различни периоди. В много случаи анализите му не поставят сериозни естетически проблеми и изборът може да бъде подчинен на интереса към художествена-а форма (например френските символисти Маларме, Верлен и др.). Проблемите, които разглежда Врълицки, рядко имат воюващия, злободневен характер на статиите на Славейков — например „Българската поезия преди и сега“ или „Три български литературни списания“, „Гьотевите песни“, „Хайнрих Хайне“. От друга страна, не „душата на художника“, индивидуалността и силата на неговата творческа личност е в центъра на характеристиката при Врълицки. Дори в голямата му студия за В. Юго, когото той превръща в „светая светих“ на своята поезия, преобладават подробности на конкретен анализ в хронологичен ред със забележки върху формално-художествените особености. Ако съпоставим портретите на Гьоте и Хайне от Славейков, откриваме естетико-теоретическата предпоставка, от гледна точка на която са написани — отношението и връзката на Гьоте с народното творчество, твореца и неговия бунт спрямо обществото при Хайне. Това не е въпрос на стил на писане (импресионистичният стил в общи линии е характерен и за двамата), а на съвкупността от субективни и обективни фактори, които определят стила на културното приобщаване на двете литератури към Европа. Кои автори са влияли на Врълицки? — Юго, Гьоте, Бодлер, Банвил, Леконт Делил, Алфред дьо Вини, Леопарди, Данте, Монти, Ариосто, Кардучи, Шели, Мицкевич, Красински, Словацки и др. В посочения предговор Шалда прави опит да ги систематизира по степен и характер на влияние — философия и поетика, художествена форма, идеология. Подчертано силно е влиянието на „парнасистите“ в областта на художествената форма. У Славейков външните влияния са с доста противоречиви тенденции — демократизмът и реализмът на руската литература и индивидуалистични, ницшеански

разбирания за изкуството. Освен това естетико-философският елемент тук преобладава, за да бъде осмислен в задачите, поставени пред българската литература — например въпросът за отношението между фолклор и литература като две форми на естетическо съзнание. Това „надмогване" на народната песен, за което говори Славейков, за чешката литература с творчеството на Челаковски, Ербен, Маха, Неруда е изживян период. В своята студия за Ербен Връхлицки подчертава факта, че със своята стихосбирка „Китка" тоя поет стои с единия крак „на прага" на съвременността, защото неговата поезия, въпреки че е инспирирана от фолклора, не го наподобява. Пристрастен в детайлното изучаване на формата, Връхлицки прави интересни наблюдения, „малки забележки", с които се докосва до съществени проблеми. Негов любим похват са сравненията — „Гьоте и Юго", „Байрон и Ламартин", „Шарл Бодлер и Рихард Вагнер". Това са отделни статии, но той използува тази форма постоянно. В много случаи те се налагат от само себе си, по силата на „ужасната" му литературна култура, но има и функционални сравнения. В поменатата студия за Ербен той сравнява романтизма на Ербен и Маха и изтъква разликата между двата вида — използуващия художествената образност на фолклора и байроновския тип романтизъм. Сам Връхлицки се чуждее от народното творчество. Естествено връзките на българската литература с традициите на народното творчество са много по-живи в този период, което личи и от творчеството на Славейков. Не случайно сп. „Лумир" публикува преводи на народния епос от балканските народи. В портретите от домашната литература, които създава (на Небески, Колар, Ербен, Чех, Неруда), Връхлицки защищава своята художествена линия, опирайки се върху върховете на чешката литература. От направените характеристики проличава неговата стилова връзка с Чех, водещ патриотичната поезия: „У нас стана лош навик — пише Връхлицки — вероятно под влияние на най-новата чужда символистична поезия. . . да се гледа на реториката в поезията като на кардинална грешка."[12] Отношението на Славейков към символистите е отрицателно, що се отнася до липсата на „яснота" в тяхната поезия, но неговите езиково-стилови изисквания към поезията имат своето място в развитието на модерната българска поезия. С това не искам да отрека такова място на Връхлицки, особено спрямо неговата интимна лирика, а само да подчертая различното им положение в рамките на националната литература. Освен това между поета и теоретика, събрани в една личност, често съществува противоречие, макар че естетическите възгледи се извеждат от анализираната съвкупност

[12] Studie a podobizny. Praha, 1892. s. 45.

на двата феномена. Такова противоречие е по-малко изразено у Връхлицки, който е твърде ориентиран към френско-италианската култура и който в крайна сметка е по-малко теоретик и повече поет. Критикувайки сборника на Връхлицки „За книгите и хората", Й. Карасек го упреква в липса на естетическа и психологическа интерпретация,[13] а неговия критерий нарича „анахроничен догматичен априоризъм". Строгите естетически позиции на Карасек отразяват интереса на чешката критика през 90-те години към твореца и неговия свят. Психологизмът, който присъствува в анализите на Славейков, у Връхлицки е заменен със следване на литературния материал. Една от статиите на Връхлицки, в която се чувствува опит за равносметка на литературното развитие, е посветена на Я. Неруда. За да подчертае новаторството на Неруда, Връхлицки се заема да разкрие неговата творческа индивидуалност, съпоставяйки творчеството му (преди всичко „Гробищни цветя") с литературното дело на В. Халек („Вечерни песни"). Той критикува художественото равнище на предлаганата поезия по времето на Неруда, която се оценява „според количеството пролети патриотични сълзи и възрожденските народни апострофи"[14]. Връхлицки иска да очертае своеобразието на Неруда не само на фона на 50-те години, но и да изведе неговата самобитност в отношението му към традицията (Ербен). С тази си статия авторът се доближава до позициите на поколението от 90-те години, и то в опита за преоценка на представите за народен поет. На нея дава най-висока оценка и Ф. В. Крейчи.[15]

Обвиненията, които се отправят към критика Връхлицки от Шалда, Карасек, Крейчи, винаги отчитат особеностите на неговия поетичен стил, чиято универсалност за тях е свързана с еклектизъм и повърхностност. Известно е, че Връхлицки оставя след себе си много епигони, които затвърдяват представата у младите за неговия естетически догматизъм. Онова, което те безрезервно приемат, е неговата огромна преводаческа дейност, бележките му за френската и италианската поезия. 90-те години в Чехия е период на поети „аналитици" и „скептици", които дълбаят в собственото си „аз". Философията на поезията на Връхлицки, която изправя твореца като вожд и тълкувател на историята, словесното богатство и гладката форма са обявени за анахронизъм. Възторжените фанфари, с които той влиза в литературата от 70-те години, се заменят от идейната обърканост на символистичната поезия. И макар да откриваме общи черти в естетическите разбирания на Славейков и Връхлицки, тяхната връзка е

[13] Rozhledy, 1899—1900, č. 13, s. 513—517.
[14] Studie a podobizny. s. 224.
[15] Rozhledy, 1896—1897, č. 17, 797—799.

белязана от задачите на културната мисия, която те изпълняват в съответни национални форми.

Поезията на Врьхлицки като цяло не успява да хвърли подвижен мост към следващото поколение, както Славейковата, поради естетическата си платформа, изразена както в тематиката, така и във формата. Българските символисти виждат у Славейков свой предходник. Теоретикът на символизма Ив. Радославов пише за неговото творчество през 1912 г.: „Туй съзнание за мощта на една поезия, извираща из съкровените тайници на душата, е може би най-силната, да не кажа едничката връзка, която го прави по-близък до възхождащото поколение.“[16] Славейков е привлечен от мощта на гения (той пише за Гьоте, Хайне, Мицкевич, Толстой, Петьофи, Пушкин, Ботев), у когото истината се явява в противоречива форма. Осъзнатото чувство за водач в естетическото извисяване на българската литература го насочва към съответни имена от немската литература (Гьоте, Хайне, Ленау, Лилиенкрон), които интерпретират фолклора. Врьхлицки търси у големите поети яснотата на концепцията, както и яснотата и съвършенството на формата. Затова особено тясна е неговата връзка с френските „парнасисти“. Романтизмът, байроновското влияние се проявяват в неговото творчество с могъществото на своята космическа образност и „сатанински символи“. Тези различия, както вече отбелязах, като цяло диференцират и литературоведския подход на двамата поети към художествения материал. Мерилото за сравнение на Славейков и Врьхлицки остава значението им за приобщаването на българската и чешката литература към европейското равнище на развитие, и то според културно-исторически обусловените нужди на националните литератури.

Тази статия е опит за изследване на определени аналогични процеси в естетическия развой на две славянски литератури. Тя няма претенцията за детайлност и изчерпателност, по-скоро е теоретическа предпоставка на нещата, поставя необходимостта от типологични изследвания върху двете литератури, които да разкрият и да обяснят спецификата на литературните процеси.

---

[16] Вж. Ив. Радославов. Книга от мои страници. С., 1968, с. 113.

CHRISTINA BALABANOVÁ

LITERÁRNĚ-KRITICKÉ DĚDICTVÍ A ESTETICKÉ POZICE PENČA SLAVEJKOVA A JAROSLAVA VRCHLICKÉHO

(Resumé)

Stať se obírá kriticko-estetickou činností Penča Slavejkova a Jaroslava Vrchlického a typologicky zkoumá jejich důležité úlohy pro sepětí národních literatur s evropským literárním vývojem. Ve svých literárně-kritických studiích reprezentuje Slavejkov estetické názory literární skupiny, která se zformovala kolem časopisu „Мисъл" a Vrchlický je hlavním představitelem t. zv. „kosmopolitické školy" vytvořené kolem časopisu „Lumír". Autorka hodnotí estetické poslání obou spisovatelů z hlediska kulturně-historicky podmíněných uměleckých potřeb bulharské a české literatury. Svým poetickým a kritickým dílem se Penčo Slavejkov i Jaroslav Vrchlický snaží prolomit těsné hranice národní literatury a kladou nové požadavky uměleckých hodnot. A jelikož je jejich politika „evropeizace" těsně spjata se specifikem vnitřního literárního vyzvoje, používá autorka toto specifikum jako výchozí bod k charakterizování těchto dvou analogických jevů.

СЪДЪРЖАНИЕ — OBSAH

Емил Георгиев — Значителен принос в създаването на българското литературознание 5
Emil Georgiev — Významný přínos k vytvoření bulharské literární vědy 34
Věnceslava Bechyňová — Lidová píseň jako symbol osudu národa (Bulharská lidová píseň v 60. a 70. letech XIX. stol. v Čechách) 37
Венцеслава Бехиньова — Народната песен като символ на народната съдба (Българската народна песен в Чехия през 60-те и 70-те години на XIX в.) 67
Julius Dolanský — Obraz Bulharska ve Slovanském sborníku E. Jelínka 69
Юлиус Доланси — Изображението на България в „Славянския сборник" на Е. Йелинек 86
Лиляна Минкова — Писма на трима български възрожденци от Прага (Иван Шопов, Сава Филаретов, Марин Дринов) 89
Liljana Minkovová — Dopisy tří bulharských obrozenců z Prahy (Ivan Šopov, Sava Filaretov, Marin Drinov) 102
Соня Баева — За чешко-българските литературни връзки през епохата на Възраждането (Павел Й. Шафарик и Петко Славейков) 103
Soňa Baevová — Česko-bulharské literární vztahy v době národního obrození (Pavel J. Šafařík a Petko Slavejkov) 122
Zdeněk Urban — Vztah k osobnosti a literárnímu dílu Christa Boteva v Čechách (1871—1918) 125
Зденек Урбан — Отношението към личността и литературното дело на Христо Ботев в Чехия (1871—1918) 142
Danuše Hronková — Počátky pronikání díla Ivana Vazova do Čech . . 145
Дануше Хронкова — Начало на проникването на творчеството на Иван Вазов в Чехия 167
Иван Павлов — Рецепция на основоположниците на реализма в чешката литература в България 169
Ivan Pavlov — Pronikání zakladatelů realismu v české literatuře do Bulharska 190
Христина Балабанова — Литературно-критическото наследство и естетическите възгледи на Пенчо Славейков и Ярослав Врхлицки . . . 193
Christina Balabanovová — Literárně-kritické dědictví a estetické pozice Penča Slavejkova a Jaroslava Vrchlického 205

БЪЛГАРО-ЧЕШКАТА ДРУЖБА
В ЛИТЕРАТУРАТА НА XIX ВЕК

*

Редактор *Милка Иванова*
Художник *Александър Хачатуряи*
Худ. редактор *Данаил Донков*
Техн. редактор *Александър Иванов*
Коректор *Милка Иванова*

*

Изд. индекс 54364
Дадена за набор на 23.IX.1974 г.
Подписана за печат на 31. I. 1975 г.
Формат 60/80/16 Тираж 600
ЛГ 111 — 8
Печатни коли 13 Издателски коли 11,05
Цена 2,50

*

Набрана и отпечатана в печатницата на Издателството на БАН
София 13, ул. „Акад. Георги Бончев"
Поръчка 357